KÜLTÜREL KİMLİĞİN MEKÂNSAL ETKİLERİ: MOR GABRİEL SÜRYANİ MANASTIRI ÖRNEĞİ

Polen ALMACA
19 14 17 103

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İç Mimarlık Anabilim Dalı
İç Mimarlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Handan ÖZSIRKINTI KASAP
Eş Danışman: Doç. Dr. Fatih US

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2022

KÜLTÜREL KİMLİĞİN MEKÂNSAL ETKİLERİ: MOR GABRİEL SÜRYANİ MANASTIRI ÖRNEĞİ

Polen ALMACA
19 14 17 103
Orcid: 0000-0003-4066-3004

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İç Mimarlık Anabilim Dalı
İç Mimarlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Handan ÖZSIRKINTI KASAP
Eş Danışman: Doç. Dr. Fatih US

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"* ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"* ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Öncelikle beni bu konuda çalışmam için teşvik eden ve tez çalışmamın her aşamasında büyük ilgi, destek ve cesaret aldığım saygı değer danışman hocam; Doç. Dr. Handan Özsırkıntı Kasap'a sonsuz saygı ve hürmetlerimi sunarım.

Tez danışman hocamın yanı sıra tez çalışmamın şekillenmesinde her daim desteğini aldığım sayın hocam; Doç. Dr. Fatih Us' a minnet ve şükranlarımı sunarım.

Midyat'ta yer alan yapıların tespit ve tanımlanması konusunda destek veren Kırklar Kilisesi Papaz'ı Gabriel Akyüz'e, arazi çalışmaları esnasında yardımlarını esirgemeyen Sami Akyol'a, Mor Gabriel Manastırı ile ilgili araştırma yaptığım tüm süreçte desteğini gördüğüm Kuryakos Acar'a ve Manastır ile ilgili bilgilere ulaşma fırsatı sunan Mor Gabriel Manastır Vakıf Başkanı Kuryakos Ergün'e teşekkürlerimi borç bilirim. Tez çalışmamın ve mesleki eğitim hayatımın en büyük destekçisi, sevgili arkadaşım Dağhan Çalık'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bugünlere gelmemde hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, her zaman bana destek olan, eğitici kimlikleri ve aydın görüşleri ile doğruyu bulmamda bana ışık tutan annem, Zir. Yük. Müh. Nesibe Devrim Almaca ve babam, Prof. Dr. Ahmet Almaca' ya teşekkür ediyor ve bu tezi ilk eserim olarak kendilerine armağan etmeyi, karşılığı olmayacağını bilmeme rağmen uygun görüyorum.

Polen Almaca

Şubat, 2022

ÖZ

KÜLTÜREL KİMLİĞİN MEKÂNSAL ETKİLERİ, MOR GABRİEL SÜRYANİ MANASTIRI ÖRNEĞİ

Polen Almaca
Yüksek Lisans Tezi
İç Mimarlık Anabilim Dalı
İç Mimarlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Handan Özsırkıntı Kasap
Eş Danışman: Fatih Us
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022

Tarihsel süreçte birçok disiplinde tanımı yapılmaya çalışılmış olan kültür kavramının ortak paydadaki tanımı insanın veya toplumun deneyim, alışkanlık ve kazanımlarının kuşaktan kuşağa aktarılması ile oluşan davranış kalıplarıdır. Kültür, zaman içerisinde değişim ve gelişime açık bir olgudur ve bu özelliği ile her toplumun tarihinde farklı şekilde yer edinmiştir. Genel anlamda kültüre ait ortak birtakım özellikler var olsa da her kültür kendi özgü yapısı ile oluşmuş, aktarılmıştır. İnsan, kültürden aldığı davranış, alışkanlıklarını yaşadığı mekâna da doğrudan yansıtmaktadır. Mekânların biçimlenişinin en temel etkenlerinden biri kültürdür. Kullanıcının ihtiyacına özgün biçimde şekillenerek kendini göstermekte ve kültürel farklılıklar ile ilintili olarak farklı birtakım mekânsal organizasyonlar ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın yapılmış olduğu Mezopotamya'nın en eski sakinlerinden olan Süryaniler de, her toplumda olduğu gibi kültürlerini yaşamış ve sonraki nesillere aktarmıştır. Süryani kültürünü yaşamış oldukları mekânlarda da görebildiğimiz Turabdin Bölgesi'nde bu mekânsal organizasyon oldukça fazla hissedilmektedir. Süryanilere ait olan Mor Gabriel Manastırı da, Süryani kültürünü açıkça yansıtan bir örnektir.

Çalışmada öncelikli olarak kültür kavramının tanımı yapılmaya çalışılmış, kültürün çevreye, insana etkisi incelenmiş, kültür yapıları, süreçleri değerlendirilmiştir. Sonrasında Süryanilerin yaşamları, kökenleri, ait oldukları kültürleri ele alınmıştır. Çalışmanın devamında; insanın varoluşundan bu yana ihtiyaç duyduğu en temel gereksinim olan barınma ihtiyacının giderildiği mekânın tanımı yapılmıştır. Mekânı oluşturan ögeler, bu ögelerin tasarıma etkisi ve mekân içinde bulunan insanın mekân ile olan etkileşimi incelenmiştir. Kültür kavramından da etkilenen algılama mekân içinde

de var olmuştur. Tasarım kriterlerini bilmek, psikolojik, ergonomik ve görsel açıdan ihtiyaçlara cevap veren bir mekân yaratmak, mekânın doğru algılanmasını sağlayacaktır. Çalışmada algı ile mekân arasındaki ilişki de ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda; Süryanilerin Turabdin Bölgesi'nde bulunan dini mekânları; kiliseler, manastırlar karşılaştırmalı olarak ele alınmış, Süryani kültürünün izlerini taşımakta olan Mor Gabriel Manastırı'nın mekânları ve mekân örgütlenmesinin yansımaları ile kültür arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kültür, Mekân, Algı, Süryani Kültürü, Mor Gabriel Manastırı

ABSTRACT

SPATIAL EFFECTS OF CULTURAL IDENTITY, THE EXAMPLE OF THE MOR GABRIEL SYRIAC MONASTERY

Polen Almaca
Master Thesis
Department Interior Architecture
Interior Architecture Programe
Advisor:Asst. Prof. Handan Özsırkıntı Kasap
Eş Danışman: Fatih Us
Maltepe University Science Instutite, 2022

The common definition of the concept of culture, which has been tried to be defined in many disciplines in the historical process, is the behavior patterns formed by the transfer of the experience, habits and acquisitions of the human or society from generation to generation. Culture is a phenomenon that is open to change and development over time, and with this feature, it has taken a different place in the history of every society. Although there are some common features of culture in general, each culture has been formed and transferred with its own unique structure. A person directly reflects the behavior and habits he receives from the culture to the space where he lives. One of the most fundamental factors in the formation of spaces is culture. It manifests itself by forming itself in an original way according to the user's needs, and several different spatial organizations emerge in relation to cultural differences. Assyrians, one of the oldest inhabitants of Mesopotamia, where the study was conducted, lived their culture and transferred it to the next generations, as in every society. This spatial organization is felt very much in the Turabdin Region, where we can see the Syriac culture in the places where they lived. The Mor Gabriel Monastery, which belongs to the Assyrians, is an example that clearly reflects the Syriac culture.

In the study, firstly, the definition of the concept of culture was tried to be made, the effect of culture on the environment and people was examined, and cultural structures and processes were evaluated. After that, the lives of the Syriacs, their origins, and the cultures to which they belonged were discussed. In the continuation of the study; the definition of the place where the need for shelter, which is the most basic need that man has needed since his existence, was expressed. The elements that

make up the space, the effect of these elements on the design and the interaction of the people in the space with the space are examined. Perception, which is also affected by the concept of culture, has existed in space as well. Knowing the design criteria, creating a space that responds to the needs psychologically, ergonomically and visually will ensure that the space is perceived correctly. The relationship between perception and space is also discussed in the study. At the end of the study; The religious sites of the Assyrians in the Turabdin Region; churches and monasteries are discussed comparatively. Furthermore, the places of The Mor Gabriel Monastery, which bears the traces of Syriac culture, and the reflections of the spatial organization and the relationship between culture are revealed.

Keywords: Culture, Space, Perception, Syriac Culture, The Mor Gabriel Monastery

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI III

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI IV

TEŞEKKÜR..... V

ÖZ VI

ABSTRACT.....VIII

İÇİNDEKİLER..... X

ŞEKİL LİSTESİ XIV

RESİM LİSTESİ..... XVI

TABLO LİSTESİ..... XVIII

KISALTMALAR..... XIX

BÖLÜM 1.GİRİŞ.....1

1.1. AMAÇ..... 3

1.2. KAPSAM..... 3

1.3. YÖNTEM..... 4

BÖLÜM 2. KÜLTÜR VE MEKÂN 6

2.1. Kültür Kavramı 6

2.1.1.Kültür, İnsan ve Çevre Etkileşimi..... 10

2.1.2.Kültürel Kimlik..... 12

2.1.3.Kültürel Yapılar..... 14

2.1.4. Kültürel Süreçler..... 16

2.2. Mekân Kavramı ve Tanımı..... 18

2.2.1. Mekânı Oluşturan Elemanlar 24

2.2.2. İnsan ve Mekân Etkileşimi..... 26

2.2.3. Toplum mekân etkileşimi 28
2.2.4. Zaman-Mekân Etkileşimi 29
2.3. Kültür Mekân Etkileşimi 29
2.3.1. Mekânın Algılanış Biçimlerinin Kültür İle İlişkisi 30
2.3.2. Algı ve Algı Türleri 30
2.3.3. Mekânın Algılanmasına Etki Eden Faktörler 34
2.3.3.1. Görsel Algı 35
2.3.3.2. Gözün Yapısı 37
2.3.3.3. Görme olayı 38
2.3.4. Mekânda Görsel Algıyı Etkileyen Faktörlerin Manastır Mekânlarında İncelenmesi..... 40
2.3.4.1. Işık 40
2.3.4.2. Renk 49
2.3.4.3. Biçim 56
2.3.5.4. Malzeme ve Doku 59
2.3.4. Mekânın Algılanmasına Kültürün Etkisi..... 63
BÖLÜM 3.SÜRYANİ KULTÜRÜ VE SÜRYANİLERDE ETNODİNSEL YAPIYA BAĞLI MEKÂNLAR 64
3.1. Süryanilerin Kökeni ve Tarihi..... 65
3.2. Süryanilerde Sosyal Yaşam..... 70
3.3. Demografik Yapı ve Gelenekler..... 77
3.4. Dinsel Yapı, İbadet Esasları ve İnançlar..... 81
3.5. Süryani Kültürü Dışında Turabdin'de Yaşayan İnançlar ve Dini Mekânları..... 91
3.6.Kiliseler 97
3.7. Manastırlar..... 97
3.7.1.Deyr-ul Zafaran Manastırı..... 98
3.7.2. Mor Gabriel Manastırı 100
3.7.3. Mor Yakup Manastırı..... 101
3.7.4. Mor Abrohom Manastırı 102
3.7.5. Meryem Ana Manastırı..... 102

3.8.Mimari Özellikleri Bakımından Manastırların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi.....103

BÖLÜM 4.MOR GABRİEL SÜRYANİ MANASTIRI'NIN KÜLTÜR, MEKÂN BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....110

4.1. Mor Gabriel Manastırı'nın Tarihçesi 110

4.2. Mor Gabriel Manastırının Mimari Özellikleri 117

4.2.1. Kırsal Konum ve Yönelme..... 117

4.2.2. Plan Özellikleri..... 118

4.3. Manastırın Bölümleri ve Mekân Organizasyonunun Kültürel Açıdan Değerlendirmesi.....122

4.3.1.Mor Gabriel Kemerleri..... 122

4.3.2. Dua evi 123

4.3.3.Kartminli Mor Şemun..... 123

4.3.4. İnziva Odaları 124

4.3.5. İnziva Kulesi..... 125

4.3.6. Büyük Sarnıç 127

4.3.7. Büyük Tonozlu Yapı 128

4.3.8. Büyük Kubbeli yapı..... 128

4.3.9. Mısırlılar Kubbesi 129

4.3.10. Elçiler Evi 129

4.3.11. Kırkşehitler Mabedi..... 129

4.3.12. Anastasya Kilisesi..... 130

4.3.13. Theodora Kubbesi 140

4.3.14. Eski Mutfak..... 144

4.3.15. Anıt Mezar 147

4.3.16. Meryemana Kilisesi 151

4.4.Süsleme ve Estetik Özellikleri.....154

4.5.Malzeme, Yapım Tekniği ve Strüktür özellikleri 157

4.6. Mimari Mekân Ögeleri ve Kültürel Bağlamda İncelenmesi 163

4.6.1.Pencereler..... 164

4.6.2.Kapılar 167

4.6.3. Döşemeler..... 169

4.6.4. Merdivenler 172

BÖLÜM 5.SONUÇ 175

EKLER 181

KAYNAKÇA 194

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2. 1. Kültür Kavramı Piramidi **8**
Şekil 2. 2. Çevre Kavramının Çok Boyutluluğu **11**
Şekil 2. 3. Mekân Sınırlayıcılarının Görsel Algıları **24**
Şekil 2. 4. Yatay Elemanların Tipolojik Özellikleri **25**
Şekil 2. 5. Düşey Elemanların Tipolojik Özellikleri **26**
Şekil 2. 6. Kullanıcı Gereksinimleri Sınıflandırılması **27**
Şekil 2. 7. Algılama Süreci **32**
Şekil 2. 8. Gözün Hareketleri **36**
Şekil 2. 10. Gözün Kesiti **37**
Şekil 2. 11. Gözdeki Görme Sistemi **39**
Şekil 2. 12. Görülebilir Işık Tayfı **41**
Şekil 2. 13. Gün Işığının Mekâna Alınış Biçimleri **45**
Şekil 2. 14. Mevsimsel Depresyon Halkası **45**
Şekil 2. 15. Biyolojik Döngü **46**
Şekil 2. 16. Renk Tayfı (URL5) **49**
Şekil 2. 17. Renk Çemberi **50**
Şekil 2. 18. Kırmızı Tonları **52**
Şekil 2. 19: Sarı Tonları **52**
Şekil 2. 20: Mavi Tonları **53**
Şekil 2. 21 Gül Pencere Mardin Süryani Piskoposluk İncili, fol. 2r, 13. yy **55**
Şekil 2. 22. Nokta, Çizgi, Düzlem Gösterimi **57**
Şekil 2. 23. Biçimin Dönüşümü **58**
Şekil 2. 24. Mor Gabriel Manastırı'nın Eklemeli Dönüşümü **59**
Şekil 2. 25. Doku Örneği **63**
Şekil 2. 9. Çevresel Algılama, Bilme ve Değerlendirme Sürekliliği **64**

Şekil 3. 1. Süryani Ortodoks kilisesi ve bölünmeler **84**
Şekil 3. 2. Süryani Kilise Hiyerarşisi **86**
Şekil 3. 3. Laleş tapınak planı **92**
Şekil 3. 4. (a) Tek Nefli Bazilikal Planlı Ptghavank Kilisesi Planı, (b) Kubbeli Tek Nefli Bazilikal Plan, (c) Nişle Payandalı Kare Plan Ecmiyazin Kilisesi, (d) Dairesel Planlı Zvartnoz Kilisesi, (e) Hrispime Tipi Ahtamar Kilisesi **94**
Şekil 3. 5. Harran Ulu Camii Planı Pagnon Mağarası Planı **95**

Şekil 4. 1. Mor Gabriel Manastırı Konumu Haritası **117**
Şekil 4. 2. Mor Gabriel Manastırı Vaziyet Planı **118**
Şekil 4. 3. Zemin kat plan **119**
Şekil 4. 4. Birinci kat plan **120**
Şekil 4. 5. İkinci kat plan **121**
Şekil 4. 6. Anastasya Kilisesi Planı **132**
Şekil 4. 7. Theodora Kubbesi Planı **142**
Şekil 4. 8. Eski Mutfak Planı **145**
Şekil 4. 9. Anıt Mezar Plan **148**
Şekil 4. 10. Meryem ana kilisesi planı **152**
Şekil 4. 11. Manastır iç avlu kapısı süsleme **154**
Şekil 4. 12. Avlu Giriş Kapı Süslemesi **155**

Şekil A 1 Mor Gabriel Manastırı Vaziyet Planı **182**

Şekil A 2. Zemin Kat Planı 183
Şekil A 3. Birinci Kat Planı.....184
Şekil A 4. İkinci Kat Planı.....185

Şekil B 1. Deyr-ul Zafaran Manastırı 186
Şekil B 2. Mor Yakup Manastırı 187
Şekil B 3. Mor Abrohom Manastırı 188
Şekil B 4. Meryem Ana Manastırı 189
Şekil B 5. Mor Gabriel Manastırı.....190

RESİM LİSTESİ

Resim 2. 1. (a)Barıştepe Mor Yakup Manastırı (b) Mor Gabriel Manastırı Anastasya Kilisesi **43**
Resim 2. 2. İncil'in Yanında Yakılan İki Mum**,** Meryem Ana Kilisesi Şamdan ... **48**
Resim 2. 3. Ayinde Diyakonlar **49**
Resim 2. 4. Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Apsis **53**
Resim 2. 5. Anıtlı Meryemana Kilisesi Apsis (b)Mor Gabriel Manastırı Azizler Evi Doku Örneği **61**
Resim 2. 6. Mor Gabriel Bezeme Örnekleri **62**

Resim 3. 1 Deyrul Zafaran Manastırı **99**
Resim 3. 2. Mor Gabriel Manastırı **101**
Resim 3. 3 Mor Yakup Manastırı (Barıştepe) **102**
Resim 3. 4. Meryem Ana Manastırı **103**
Resim 3. 5. Meryem Ana Manastırı İkona **104**
Resim 3. 6. (a)Meryem Ana Manastırı Çan Kulesi, (b)Mor Gabriel Manastırı Anastasya Kilisesi Çan Kuleleri **106**
Resim 3. 7. Meryem Ana Manastırın Avlu Kapısı **107**
Resim 3. 8. Meryem Ana Manastır Kilisesi Apsis Bezemeleri, Meryemana Manastır Kilisesi Kubbe Dışarıdan Görünüm **107**

Resim 4. 1. Mor gabriel kemerleri **122**
Resim 4. 2. Kartminli Mor Şemun Kilisesi **124**
Resim 4. 3. İnziva Odası **125**
Resim 4. 4. İnziva Kulesi **126**
Resim 4. 5. Büyük Sarnıç **127**
Resim 4. 6. Kırk Şehitler Mabedi **130**
Resim 4. 7. Büyük Kiliseye Açılan Avlu Geçiş Kapısı,(b) Büyük Kiise Avlusu **132**
Resim 4. 8. 2007 Yılında Malffano İsa Gülten'in bulmuş olduğu taş ızgara **134**
Resim 4. 9. Büyük Kilise Ana Medbah Tavan Mozaiği **135**
Resim 4. 10. Ana Medbah Güney cephe mozaiği **136**
Resim 4. 11. Büyük Kilise Ana Medbahının Mermer Mozaiği **136**
Resim 4. 12. Büyük Kilise Sunak **137**
Resim 4. 13. Güney Medbah **138**
Resim 4. 14. Büyük Kilise Vaftiz Kurnası **139**
Resim 4. 15. Anastasya Kilisesi Çan Kuleleri **140**
Resim 4. 16. Theodora Kubbesi Genel Görünüm **141**
Resim 4. 17. Kifo Rabtho (Büyük Taş) ve Yazıtı **144**
Resim 4. 18. Manastır Eski Mutfağı Genel Görünüm **145**
Resim 4. 19. Vaftizhane Olarak Kullanıldığı Dönemde Medbah Olarak Kullanıldığı Düşünülen Nişteki Haç İşareti **146**
Resim 4. 20. (a)Azizler Evi Kuzey Odası, (b)Azizler Evi Güney Odası **148**
Resim 4. 21. Azizler Evi Mor Yuhannon Mezarının olduğu bölüm **149**
Resim 4. 22. Manastır Kurucularının Mezarları (a)Mor Gabriel'in Mezarı, (b) Mor Şmuel'in Mezarı **150**
Resim 4. 23. Sunağın Üzerinde Yer Alan Hac Motifi **151**
Resim 4. 24. (a)Meryemana Kilisesi Medbahı Genel Görünüm, (b) Medbah Giriş **153**
Resim 4. 25. Meryem Ana Kilisesi Kduşkudşin **153**
Resim 4. 26 Yonca Biçimde 'Gizli Haç' **156**

Resim 4. 27. Manastır Korkuluk ve Küpeşte Örnekleri.....**156**
Resim 4. 28. Üst Avlu Parapet Süsleme Örneği **157**
Resim 4. 29. Anastasya Kilisesi Avlusu **158**
Resim 4. 30. Anastasya Kilisesi Tonoz Örtüsü **158**
Resim 4. 31. Abbara.....**159**
Resim 4. 32. Theodora Kubbesi Kubbe Genel Görünüm **160**
Resim 4. 33. Mutfak Tonoz Örtüsü **160**
Resim 4. 34. Anıt Mezar Giriş Oda Tonoz Örtüsü.....**161**
Resim 4. 35. Meryemana Kilisesi Tonoz Örtüsü **162**
Resim 4. 36. Mısırlılar Kubbesi Resmi İç Mekân.....**162**
Resim 4. 37. İnziva Kulesi **163**
Resim 4. 38. Anastasya Kilisesi Güney Cephe Pencereleri **164**
Resim 4. 39. Batı Cephesi Genel Görünüm.....**165**
Resim 4. 40. Azizler Evi Penceresi.....**165**
Resim 4. 41. Theodora Kubbesi Güney Cephesi Pencere.....**166**
Resim 4. 42. Eski Mutfak Pencereye Dönüştürülen Niş.....**166**
Resim 4. 43. (a) Ana kapı genel görünüm, (b) Aslanlı Kapı genel görünüm...**167**
Resim 4. 44. Manastır İç Avlu Kapısı Görünüm **168**
Resim 4. 45 (a)Üst Avlu Geçiş Açıklığı (b) Azizler Evi Kapı **168**
Resim 4. 46. Anastasya Kilisesi Ana Medbah Merrmer Mozaiği **169**
Resim 4. 47. Anastasya Kilisesi Avlu Zemin **169**
Resim 4. 48. Anıt Mezar Zemin Döşeme **170**
Resim 4. 49. Theodora Kubbesi Zemin Görünüm, Theodora Kubbesi Nişin Zemin Görünüm **170**
Resim 4. 50. Abbara Zemin Kesme Taş Genel Görünüm **171**
Resim 4. 51. Anıt Mezar ve Meryemana Kilisesi'nin Bağlı Olduğu Avlu **171**
Resim 4. 52. 1.Kat Avlu Zemini **172**
Resim 4. 53. 1. Katta Bulunan Avlu ile Bağlantılı Merdiven **173**
Resim 4. 54. Anastasya Kiilisesi Avlu Merdiven **173**
Resim 4. 55. Meryem Ana Kilisesi Avlusu Merdiven **174**
Resim 4. 56. 1.Kat Avlu Merdivenleri.....**174**

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Turabdin Bölgesi'nde Yaşayan Dinlere Ait İbadethanelerin Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması**.....95**
Tablo C 1 Turabdin Bölgesi'nde Yaşayan Dinlere Ait İbadethanelerin Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması **.....191**
Tablo C 2 Manastırların Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması 1. Grup **.....192**
Tablo C 3 Manastırların Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması 2. Grup **.....193**

KISALTMALAR

M.Ö.	**:**Milattan Önce
İ.Ö.	**:**İsa'dan Önce
yy.	**:**Yüz yıl
m.	**:**Metre
cm	**:**Santimetre
Vb.	**:**Ve Benzeri
Bkz.	:Bakınız
Çev.	**:**Çeviren
C.	**:**Cilt
sa.	**:**Sayı
s.	**:**Sayfa
a.g.e	**:**adı geçen eser
a.g.t.	**:**adı geçen tez

ÖZGEÇMİŞ

Polen Almaca

İç Mimarlık Anabilim Dalı

Eğitim

Derece Yıl	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls. 2020	Maltepe Üniversitesi, Fen bilimleri Bilimleri Enstitüsü iç mimarlık Anabilim Dalı
Ls. 2014	Maltepe Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü
Lise 2010	Özel Fırat Koleji

BÖLÜM 1.GİRİŞ

Uygarlıklar varoluşlarından itibaren geçen süreçte kendi düşünce, davranış, inanç kavramlarına göre bir kültür birikimi edinmekte ve o kültürü yansıtmaktadır. Tanım olarak da kültür, insan ve insan gruplarının deneyim, alışkanlık ve kazanımlarını tarihsel süreçte kuşaktan kuşağa aktardığı bir davranış ve inanç kalıpları bütünüdür. Nitekim kültür bilimcileri insanoğlunun yaşamını sürdürme sürecindeki başarısını, kültürünü ve yaşamını kendisinden sonraki kuşaklara aktarabilme yeteneğine bağlamıştır. Çünkü insanoğlu biyoloji ile değil, sahip olduğu ve aktarabildiği kültüre göre dünyaya egemen olmuş ve varlığını bu yöntemle sürdürebilmiştir. İnsan, kültürü oluşturan değerler ve çevresi ile sürekli etkileşim halindedir. Hem çevrenin insandan, hem de insanın çevreden etkilendiği insan çevre etkileşimi de birbirini dengeleyecek şekilde gelişmektedir.

İnsanoğlu bu etkileşimi yaşanmış olduğu mekânlara da yansıtmıştır. Kavram bakımından da statik bir yapıya sahip olmayan mekân, her toplumun kullanım ve anlayışına göre biçimlenmektedir. Her kültürün kendine ait bir mekân dinamiği bulunmakta, mekân örgütlenmesi, bu dinamik ve o mekânda yaşayan kullanıcının ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Kullanıcı gereksinimleri, kültürel ve psiko-sosyal gereksinimler harici, kişinin fiziksel ihtiyaçları doğrultusunda da şekillenmektedir.

Kültürel ve psiko-sosyal açıdan şekillenen gereksinimler, kullanıcının bağlı olduğu kültür, mekân içerisindeyken fiziksel mekânı algılayış biçimleri, psikolojisi ve davranışları yönünde iken, fiziksel açıdan şekillenen gereksinimler ise kullanıcının mekânı algılarken ve kullanırken gelişen ihtiyaçlar yönünde şekillenmektedir. Soyut bir kavram olan kullanıcı gereksinimlerini somutlaştıran, insanın mekânda sergilediği davranışlardır. Bu nedenle bu gereksinimlerin doğru irdelenerek mekâna aktarılmış olması gereksinimleri karşılaması açısından önem arz etmektedir. Tasarım yapılırken mekânın nasıl algılandığı da tasarıma yön veren faktörler arasında yer almaktadır. Kişiden kişiye hatta toplumdan topluma bile farklılık gösterebilen algının, mekân insan ilişkisi kurulmasında ve mekânın yaşanılabilirliğinin oluşmasında rol oynamaktadır.

Algının oluşumunda mekânı algılayan kişinin fizyolojik psikolojik ve sosyal bir takım deneyimlere sahip olduğu sosyo-kültürel özellikler ve kişilik yapısı önemli faktörlerdendir. Her ne kadar sosyo-kültürel faktörlerden etkilense de algı, fizyolojik

süreç sonucu yani mekândaki ışık, renk, doku gibi mekânsal uyarım elemanlarının duyu organları ile hissedilmesi ve davranışların kombinasyonu ile oluşmaktadır. Sosyal ve fiziksel çevreden insana ulaşan her uyaran algılama verisi oluşturmakta ve algılamayı sağlamaktadır. İnsan, mekânı algıladıkça onu tanımlar ve şekillendirir. İnsan ve mekân arasındaki ilişki bu yöntem ile insan için mekân kavramı oluşmuş olur.

Sosyal ve dinsel açıdan kendilerine özgü bir sosyal yapı, inanç ve kültürü olan Süryaniler de sahip olduğu kültürün, davranış ve inanç kalıplarını nesilden nesile aktarmakta, yaşamış oldukları mekânlara yansıtmaktadır. Süryaniler in kültürü daha çok din ve inanç kavram ve kalıpları üzerine şekillendiğinden, çalışmada Süryanilerin dini mekânları üzerinde durulacaktır. Süryani toplumuna ait olan Mor Gabriel Manastırı yapı ve mekân biçimlenişi bakımından Süryani kültürünün izlerini taşımakta, mekân ve mekânda bulunurken Süryani kültürünü kullanıcıya algılatmaktadır.

Çalışmanın amacı; Süryani kültürünün mekânı nasıl etkilediğini incelemek, bu etkinin anıtsal bir yapı olan Mor Gabriel Manastırı'na nasıl yansıdığını belirlemektir.

Tezin birinci bölümü olan giriş bölümünde çalışmanın genel amacının açıklanmasından sonra, çalışma yapılırken hangi yöntemlerin kullanıldığı da yine bu bölümde ele alınmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde; kültür ve mekân kavramlarının tanımlarının yapılanmasına ihtiyaç duyulmuş ve mekânın çevre, insan ve yaşamın bir parçası olan zaman ile nasıl etkileştiği ele alınmış. Kullanıcının mekânı nasıl algıladığı, kültürün bu algılamayı nasıl etkilediği ve algılamayı etkileyen faktörleri detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde; çalışmanın temelini oluşturan Süryani kültürü detaylı biçimde anlatılmış, sosyal ve dinsel açıdan Süryani kültürü incelenerek, yaşadıkları ve ibadet ettikleri mekâna bu kültürel etkiyi nasıl yansıttıkları ele alınmıştır. Süryani dini mekânlarından olan kilise ve manastırlar da incelenerek çalışmanın yapılmış olduğu manastırın bulunduğu bölgedeki diğer manastırlar da mimari özellikleri bakımından incelenmiştir.

Tezin son bölümü olan dördüncü bölümde; Mor Gabriel Süryani Manastırı, tarihsel, mimari ve kültürel açıdan ele alınmış, manastır bünyesinde bulunan yapı ve mekânlar ayrı ayrı incelenmiş ve bu mekânların Süryani kültürünü nasıl yansıttığı anlatılmıştır.

1.1. AMAÇ

Kültür kavramı, insanlığın varoluşundan bu yana nesilden nesile aktarılmış olan; alışkanlıklar, gelenekler ve davranışların bütünüdür. İnsan, içine doğmuş olduğu kültürün etkisi ile yaşar ve kültürün öğretisi ile çevresini algılar. Kişinin algılamış olduğu çevre, yaşanılan mekânlar bu çerçevede oluşmuştur. Her kültürün kendine ait bir kimliği bulunmaktadır. Bu kimlik, kültürlerarası birtakım farklılıkları ortaya koymakta, onları birbirinden ayırmaktadır.

Süryanilerin kültürel kimliği, öğretileri, alışkanlıkları da yaşamış oldukları mekânların oluşumunu ve o mekânların algılanış biçimlerini etkilemiştir. İbadet için kullandıkları mekânlardan olan manastırlar da bu kültürel faktörlerin izlerini taşımaktadır. Mor Gabriel Manastırı da Süryani kültürünün tipik örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma kültürel farklılıkların mimariye etkileri, insanların o mekânları algılayış biçimlerini ele almayı amaç edinmiş, Süryani kültürünün de Mor Gabriel Manastırı'ndaki etkisinin belirlemeyi amaçlamıştır.

1.2. KAPSAM

Kültür, geçmişten bugüne kadar gelmiş geçmiş tüm toplulukların sosyal ilişkileri, üretim biçimleri ve yaşam tarzları ile alakalı bir kavramdır. Bu ifadeden yola çıkılarak kültürün bir yaşayış biçimi olduğu söylenebilir. Ancak her toplumun yaşam biçimi birbirinden farklıdır, bu farklılık kültürü de etkilemekte ve farklılaştırmaktadır.

Kültür farklılıklarının diğer nedeni ise kültürü oluşturan faktörlerin aynı olmamasıdır. Toplumlarla birlikte yaşayan, öğrenilip paylaşılabilen, sürekliliği olan ve değişebilen bir takım inanç ve davranışlardır. Yani kültür, bir milletin sahip olduğu maddi manevi değerleri, ihtiyaçları, görüş ve zihniyetleri barındıran bir kavramdır. Kültürler ihtiyaçları da değiştirdiğinden, bu değişim mimariye de yansımaktadır. Bir toplumun yaşamını, kültürünü ve yaşamış olduğu bölgedeki varlığını ortaya koyan en önemli belirteç o toplumun taşınır veya taşınmaz varlıklarıdır.

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçtiği ilk bölgelerden olan Mezopotamya'da birçok toplumun izi bulunmaktadır. Bu toplumlardan biri olan Süryanilerin Turabdin bölgesinde oldukça fazla kalıcı eseri bulunmaktadır.

Tez kapsamında, Turabdin bölgesinde bulunmakta olan kilise ve manastırlar mimari açıdan incelenmiş olmasına karşın, yine o bölgede yer alan Mor Gabriel Manastırı ile ilgili çok az çalışılmış olması nedeni ile manastır detaylı şekilde incelenmiştir.

Mekânın nasıl algılandığı oldukça önemli bir faktör olup, bu algının da büyük bir kısmı görsel etkileşimler sonucu oluşmaktadır. Çalışma kapsamında mekânın algılanmasında rol oynayan görsel, işitsel, dokunsal gibi birtakım ögeler ve algılama sürecinde insanın içinde bulunduğu mekân ile olan etkileşimi incelenmiştir.

Yapılmış olan bu çalışma, kültür kavramının tasarlanmış olan mekânları ve o mekânlarda yaşayan insanlara etkisini, Süryani kültürünün ise Mor Gabriel Manastırı'ndaki mekânlara yansımasını kapsamaktadır.

1.3. YÖNTEM

Kültürün insanı ve yaşadığı çevreyi, mekânı nasıl etkilediğini, Süryanilerin de bu etkiyi nasıl hissedip mekânlara ve Mor Gabriel Manastırı'na aktardıklarını temel alan bu çalışmada öncelikli olarak kültür kavramı ve Süryani kültürü incelenmiştir.

Kültürün süreçleri insan ve çevre ile olan etkileşimi değerlendirilmiştir kavram hakkında kuramsal bilgiler verilmiştir. Çalışmanın devamında mekân kavramı geniş kapsamlı ele alınarak, mekânın algılanması ile ilgili araştırmalar yapılmış, mekânı algılanmasının nelere bağlı olduğu ve algının önemini vurgulanabilmesi adına tıp, psikoloji ve tasarım alanındaki kaynaklar incelenmiştir. Süryanilerin ait dini mekânların özelliklerini belirleyebilmek için bölgedeki kilise ve manastırlarda analojik çalışmalar yapılmıştır.

Sonuç olarak; Süryanilerin önemli inanç merkezlerinden olan; Turabdin bölgesinde yeralan Mor Gabriel Manastırı'nın öncelikli olarak kuruluş ve tarihsel süreci ele alınmış, sonrasında manastırda bulunan mekânların; mekân organizasyonları, mimari strüktürel özellikleri, estetik özellikleri detaylı şekilde incelenmiştir. Çalışma kapsamında daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiş, Mardin Artuklu Üniversitesi Kütüphanesi'de bulunan kaynaklardan da araştırma çalışmaları yapılmıştır. Kültür, mekân ve Süryaniler ile ilgili olan tezler makaleler incelenmiştir. Süryani kültürü ve dini

mimarisi ile ilgili çalışmalar yapan Kırklar Kilisesi papazı Gabriel Akyüz, Manastır Vakıf Başkanı Kuryakos Ergün ile de görüşmeler yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

BÖLÜM 2. KÜLTÜR VE MEKÂN

Toplumların yaşama mekânları olan ve kültürel çevrelerinin oluşmasını sağlayan; sokak, meydan, konut gibi yerleşimsel ögeler, kültürel süreçlerden geçmiş olan bireylerin davranış kalıpları, inançlar ve sosyal çevrelerinin birtakım göstergeleri ile oluşmaktadır. Kültürün tam olarak ifadesi olmayan kültürel çevre ve mekân, kültürün somut fiziksel çevre elemanları ile kendini gösterebilmesine olanak vermektedir. Rapoport, her toplumun kendine özgü mekân, zaman, anlam ilişkisi olduğunu ve toplumların oluşturduğu çevresel faktörleri, mekânları bilişsel düzeydeki kültürleri ile ortaya çıkarmakta olduklarını söylemektedir. Kültür ve mekânın doğrudan bağlantı kurulabilecek somut bir ilişkisi olmamasından yola çıkılarak, toplumun ait olduğu kültürün elemanları ile mekânları oluşturduğu söylenebilmektedir. Çakın'a göre kültür, bazen bilinçdışı olarak davranışlarımızı denetlemektedir. Farklı kültürlerin yaşam biçimi inanç ve değerleri evreni algılayışlarında farklılıklar olduğu bilinmektedir. Her kültürün mekân kavramı ve farklı anlamlar içeren çevreleri bulunmaktadır. Örneğin tanrıyı merkezleyen kültürler maneviyat ağırlıklı olup, fiziksel ihtiyaçlar sınırlı iken, bu ihtiyaçlar soyut biçimde giderilmektedir. Bu kültürlerde sembolizm, sanatsal açıdan en üst düzeydedir. Maneviyat ağırlıklı olan Süryani kültürü de bu kültürlere örnek olup, çalışma kapsamında hem Süryani kültürünün özellikleri hem de kültürün mekânsal etkileri seçilmiş olan yapı üzerinden ele alınacaktır.

2.1. Kültür Kavramı

Kültür, sosyal bilimleri de içeren tüm disiplinlerde irdelenebilmekte olan bir kavramdır. Kavram bakımından incelendiğinde kültürün kesin ve net bir tanımının olduğu söylenememektedir. Kültür için yapılmakta olan tanımların çoğu ortak bir anlayış da birleşebilmekte, bu anlayış da genel olarak insanı ve insan gruplarının deneyimlerini, alışkanlıklarını, kazanımlarını, tarihsel süreçte geliştirdikleri sembolleri ve bu süreçte kuşaklararası aktarımı olan davranış kalıplarını içermektedir.

Yapısal çevre parametrelerini kültür bakımından inceleyen Rapoport, kültüre bir gruba ait davranış ve düşünce kalıplarını yansıtmakta olan ve aralarındaki uyumu gösteren paylaşılmış bir şema olarak tanımlamaktadır. Kültür, bireylerin davranışlarını şekillendirerek onları sosyal hale getirmektedir. Bir insanın kendisini bir kültüre ait hissetmesi, kültürün var olan bu davranışsal şemaları ile bireyin

şekillendirilmesindendir. Raporort'a göre kültür; tipik bir dünya görüşünü yansıtmaktadır.[1]

Tylor'ın[2] 1871'de yayınlamış olduğu "Primitive Culture" adlı kitabında kültürü en kapsamlı şekilde; "*kültür bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği; bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür*" diye tanımlamıştır.

Kültür tanımlarını ve kuramlarının birçoğu; Tylor'ın kültür ve yaratmayı bir bütün olarak kabul ettiği 4 ana öge olan insanoğlu, öğrenme süreci, kültürel içerik ve toplum arasındaki ilişkilerin çokluğunu ve karışıklığını göstermektedir teorisinden etkilenerek yapılmıştır.[3]

İnsanoğlu ilk olarak ormanlarda yaşarken sonraları orman dışı çevrelerle uyum sağlayarak avcı-göçebe olmuşlardır. 3 milyon yıl sürmüş olan bu süreç sonunda, avladıkları canlıların bazılarını evcilleştirip daha yerleşik düzene geçmişlerdir. Çağdaş bilim, *"Çağdaş medeniyet ve uygarlık temeli olan yerleşik tarım kültürünün temeli günümüzden 10-11 bin yıl önce atılmıştır" demektedir.*[4]

Kültür tarihçileri insanoğlunun yaşamını sürdürme savaşındaki başarısını insanın kültürel bir varlık oluşuna yani yaşadıklarını sonraki kuşaklara aktarabilme yeteneğine bağlı olarak görmektedirler. İnsanoğlu biyolojisi ile değil kültürü ve aktardıkları ile dünyaya egemen olmuş, varlığını bu yöntemle sürdürebilmiştir.[5]

Kültürlerin ortak paydada birleşmesini benimseyen Strauss'a[6] göre; herhangi bir kültür bir diğerinden üstün değildir, hiçbir kültür tek başına oluşum gösteremez. Kültürler sürekli etkileşim içinde dizeler oluşturarak var olabilmektedirler düşüncesini savunan Strauss, farklı toplumların, örgütlerin, kültürlerin birbirinden ayrılmasından ziyade; oluşumların birleşmesini sağlayıcı roldeki ilişkilerin önemli olduğunun altını çizmektedir.

İnsan biliminin öncülerinden olan Tylor[7]; "kültür veya medeniyet toplumun üyesi insanın eğitimle öğrendiği (kazandığı) içeriktir" tanımını yapmıştır yapılmış olan bu

---

[1] Amos Rapoport, **Human Aspects Of Urban Form And Design**, Oxford: Pergamon Press, 20-24, 1977

[2] Edward Tylor, **Primitive Culture Vol I.** , London: John Murray, Albemarle Street, 1871, 1

[3] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, İstanbul: Boyut Yayınları, 1973, 55

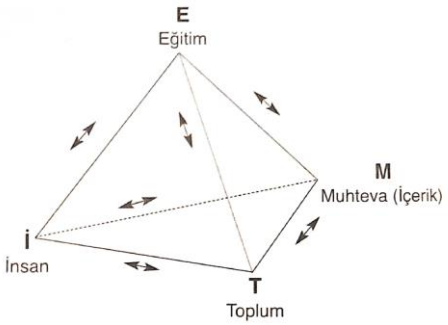
[4] Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si**, İstanbul: YKY Yayınları 1997, 9

[5] Güvenç, **a.g.e.,** 11

[6] Claude Levi-Strauss, **Irk, Tarih ve Kültür**, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, 24-25

[7] Tylor, **a.g.e**., 3

tanıma göre kültür korunmuş, öğrenilen ve öğretilmiş, eğitim ile yeni nesilleri aktarılabilen bir değerler bütünüdür.

Şekil 2. 1. *Kültür Kavramı Piramidi*[8]

Kültür kelimesi Latincedeki ‘cultura’ veya ‘colere’ fiilinden gelmektedir. Klasik Latince ‘de bu fiil bakmak veya yetiştirmek anlamındadır. Tanımsal anlamda ekip biçmek, toprağı işlemek ve ürün yetiştirmek anlamına gelir.[9]

Kökeni Batı olan kültür sözcüğü yıllar boyunca insanı ele alan bilim dallarındaki uzmanlar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Kelimeye farklı bakış açıları ile bakıldığında farklı tanımlamalar yapılabilmektedir. Amerikalı iki antropolog olan Kroeber ve Kluchon'un[10] 1952'de yaptıkları çalışmada kültürün yaklaşık 164 farklı tanımını irdelemişlerdir. Kelimenin birden fazla anlamının var olması soyut bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır.

Uygur[11]; kültürü, doğanın insanlaştırma biçimi bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verim olarak tanımlamaktadır. Marks’ın[12] kültür tanımı bize kültürün soyut ve sınıflandırılamaz bir kavram olduğunu göstermektedir.

Kültürü somut bir kavramdan soyut bir kavramı çeviren imge yaratıcılığı da barındırmasıdır. Yeme, barınma, eğlenme gibi aktiviteler gerçekleştirmede bir değişime ihtiyaç duymuşlardır. Bu üretken yapısından dolayıdır ki insanoğlu içinde yaşamını sürdürdüğü mekânı, insan ilişkilerini, sanat, eğlence gibi alanlarda da ilerlemeyi

[8] Güvenç, **a.g.e.,** 426

[9] Feyzullah Eroğlu, **Davranış Bilimleri**, Erzurum: Mavera Yayınları, 1993, 141

[10] Kroeber, A. ve Kluckhohn, C. (1952). “Kültür, Kavramların ve Tanımların Eleştirel Bir İncelemesi”, **Peabody Arkeoloji Ve Etnoloji Müzesi, Harvard Üniversitesi**, *47*(1), 223.

[11] Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984, 17

[12] Nigar Timuremre, *Kültürün Mimarlık Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi Japon Kültürü Ve Ando Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, 38

amaçlayarak bu alanlarda farklı imgeler ortaya çıkarmışlardır. Bu ilerleme ve arayışın sonucu olarak toplum ve uygarlıklar meydana gelmiştir. Marx'a göre "*Kültür doğanın yarattıklarına karşın, insanoğlunun yarattığı her şeydir.*"[13]

Türkçe karşılığı incelenecek olursa kültür, Ziya Gökalp tarafından 1920'lerde ortaya çıkmış olan hars sözcüğü, yabancı dilden çeviri olan kültür, balık yetiştirme, tahıl yetiştirme, ot yetiştirme gibi anlamlara gelen 15 ve 16 yy döneminde kullanılmış 'agriculture', daha da gelişerek zihinlerin yetişmesi olarak tanımlanmıştır.

Zihinlerin bir perspektif içerisinde yetişmesi bir yere doğru yetişmesi düşüncesini savunan Fransızlar 17. yüzyılın kültürlü olmak kavramını da kullanmaya başlamışlardır.[14]

Harder adlı düşünür, her halkın kendine ait bir kültürü vardır diyerek, kültürü o yüksek tahtından almış ve sosyolojik bir temele oturtmuştur. 19. Yüzyıl sonlarında kültürün, bir toplumun maddi ve manevi değerler bütünü olarak tarifi tartışılmaya başlanmıştır. Son 30 yıldır bu anlatım yerini "anlamın değiş-tokuş edildiği ortama" bırakmıştır. Bireylerin toplum içinde üretim yaptıkları değiş tokuşun gerçekleştiği yani bireylerarası alışverişin olduğu espas, sonrasında kültürlerarası olacak şekilde dönüşmüştür.

1) *Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.*
2) *Kültür belli bir toplumun kendisidir*
3) *Kültür bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir*
4) *Kültür bir insan ve toplumun kuramıdır.*[15]

Kültür her toplum için farklı anlamlar barındıran fikri bir mirastır. Aslında kültür, yapısı ve özellikleri bakımından toplumdan topluma değişiklik gösterebilen, toplumun somut varlığı ile düşünsel varlığını birbirine bağlayan bir olgudur. Toplum ve kültür arasında doğrudan bir ilişki vardır, bu ilişki de toplumu gelişmişliğinin artması ile birlikte artan kültürel gelişmişliktir. Toplumlar, kendi kültürleriyle birbirinden ayrılsa da tüm kültürlerin pek çok yönden birbirine yaklaştığı görülebilir. Farklı kültürler çeşitli şekillerde birbirine katılabilir. Ancak genel anlamda kültür tanımlanacak olursa; fikirler, düşünme ve çalışma biçimleri, davranış kalıpları, değer yargıları, inançlar gibi insan yaşamında var olan olgulardan oluşan bir sistemdir.[16]

[13] Anatoliç Alekseeviç Zvorykin, "Some Problems Of The Theory Of Culture", **Journal of World History** No2, 1967: 346-392

[14] Kültür, **http:stk.bilgi.edu.tr/docs/ugur_std_9pdf**, Başlık: Kültür, Kültürel Kimlik Ve Kültürel Haklar, Sivil Toplum Ve Demokrasi Konferans Yazıları No: 9**,** Erişim Tarihi 24.12.2020

[15] Güvenç, **a.g.e.**, 1997, 121

[16] Abdullah Nar Wersame, *Kültürel Farklılıkların Uluslararası İşletmeler Üzerindeki Yansımaları Ve Faaliyet Gösteren Türk İşletmelerinin Deneyimlerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İşletmecilik Anabilim Dalı, Eskişehir, 2016, 4-5

2.1.1.Kültür, İnsan ve Çevre Etkileşimi

Gerek çevrenin insanı etkilediği gerekse insanın kültürüne bağlı olarak çevreden etkilendiği insan çevre ve kültür etkileşim sistemi birbirini dengeleyen bir süreci kapsamaktadır Bu süreçlerden ilki çevreler etkilenen insanın davranışlarını ölçerken ikinci süreç de insanın kültürel birikiminden gelen davranışları sonrası ortaya çıkan gereksinimlerine bağlı olarak çevresel özellikleri değiştirmektir.[17]

İnsan sürekli olarak çevresi ile karşılıklı ilişki içerisinde olduğundan, insan çevre ilişkileri incelenirken bireye veya topluma özgü nitelikler ile çevrenin özelliklerinin birbirinden bağımsız olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Altman'a göre kültür kavramı, insan ve çevre ilişkilerine bakıldığında çeşitli özelliklere sahiptir. Bunlardan ilki kültür, inanç, algılamalar, değerler, normlar, davranış ve alışkanlıklar dizesi olduğu, ikincisi kültür kelimesinin farklı gruplar tarafından hissediş ve biliş davranışlarını belirlemede kullanılmasıdır. Zaman içerisinde çok yavaş şekilde değişmekte olan kültürün eğitim ve sosyalizasyon ile kendini koruduğunu anlatan üçüncü özellik ise; ortak inanış değer ve davranışların nesilden nesile aktarılmasıdır. Kültürü insan davranış ve ihtiyaçlarını ve dolayısıyla yaşadığı çevreyi etkileyen bir unsur olduğunu anlatan dört özelliği de konut, yerleşme ve tüm yapay çevrenin kültürel değerleri yansıtması durumudur.[18]

Çevre bileşenlerinden olan çevre davranış araştırmalarında çevre kavramının farklı tanımlamaları yapılmıştır. Örnek olarak Rapoport çevreyi; bir grup veya sistemin dışındaki herhangi bir koşul veya etki olarak tanımlamaktadır. Çevre genel tanımıyla ahlak, gelenek, görenek, kuşaktan kuşağa aktarılmakta olan değerler gibi kültürel birikimlerden, doğal oluşumlardan ortaya çıkmış ve insan yapısı ile oluşmuş nesnelerden meydana gelen bir sistemdir.

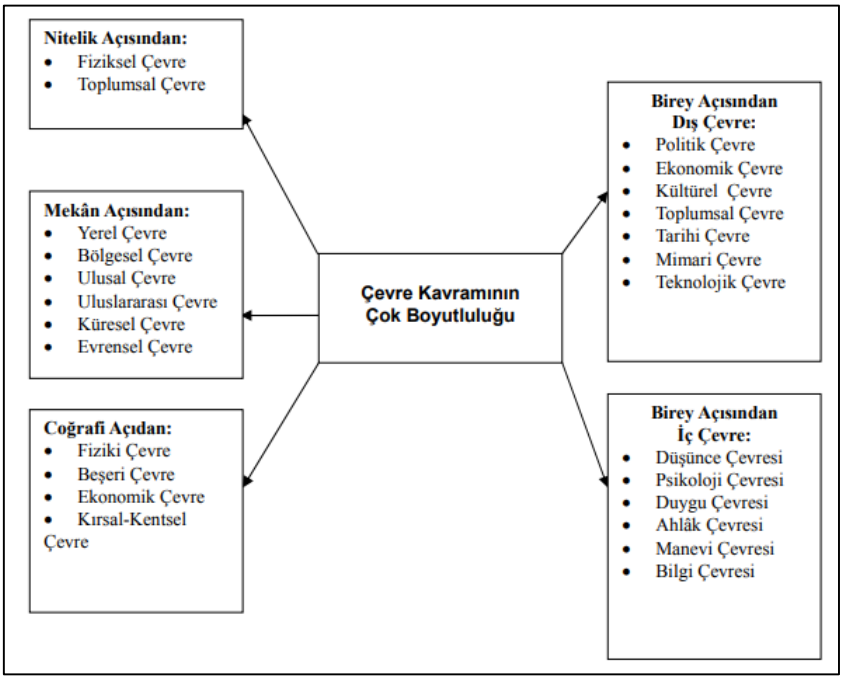
Günümüzde çevre kavramının evrensel değerlerin toplamı olarak kabul görmesi yaygınlaşmaktadır. Bu değerlerde de sosyal, kültürel, psikolojik, coğrafi ve ekolojik unsurlar arasında karmaşık ilişkiler gelişmiştir. Canlı veya cansız tüm bu unsurların arasında ortaya çıkan ilişki ve iletişimler çevreyi oluşturmaktadır.[19]Çevre kavramının çok boyutluluğundan da bahseden Atasoy; kişinin içinde yaşadığı konut, mahalle, köy ve şehir gibi coğrafi çevre ve arkadaşlar, komşular, akrabalar gibi insanlardan oluşan

[17] Semra Aydınlı, *Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1992, 4

[18] Hülya Turgut, *Kültür Davranış Mekân Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1990, 31-33

[19] Emin Atasoy, *Çevre İçin Eğitim İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum Ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma,* Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Bursa, 2005, 25

toplumsal çevre olarak iki şekilde tanımlarken 80'li yıllardan sonra bu tanımın anlamının genişleyip karmaşıklaşarak fiziki boyuttan çok kültürel, politik, iktisadi, ekolojik, sosyal ve psikolojik yönlerinin de irdelenmeye başladığını belirtmektedir.[20]

Şekil 2. 2. *Çevre Kavramının Çok Boyutluluğu* [21]

Çevre, bir mekân olarak kabul edilecek olursa; buradaki nesne ve insanlar birbirleriyle etkileşim içerisindedirler. Bu mekân da çevre ve yapay çevre olmak üzere iki sistemin birleşiminden oluşmaktadır. Doğal ve yapay çevre tanımları da şu şekildedir;

Doğal çevre; oluşumuna insanın katkıda bulunmadığı bileşenleri canlı ve cansız olan bir çevredir.

Yapay çevre; temel özelliği insan elinden çıkmış olması olan bu çevrede, doğal çevrenin kaynaklarından yararlanılarak doğal çevreden farklı olarak, doğadan korunma, hayatta kalma şansını arttırma ihtiyacından doğan bir çevredir.[22]

Doğaya karşı yaşam savaşını sürdüren insanoğlu, kendini önceki canlılardan ayırarak kendi yaşantı deneyim ve birikimleri ile kültür adı verilen canlı üstü varlığı

[20] Atasoy, *a.g.t.*, 25

[21] Atasoy, *a.g.t.,* 26

[22] Hatice Aşkın, *İç Mekânda Kullanıcı Ve Doğal Çevre Etkileşimini Arttırmaya Yönelik Yaklaşımlar*, Yüksek Lisans Tezi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Haziran 2019, 20

ortaya çıkaran tek yaratık olmuştur. İnsanoğlu da adını cansız varlıklarla kendi yaratımı olan canlı üstü varlık arakesitinde yaşamaktadır.[23]

Önceki kuşaklardan bizlere miras kalan kültür, bizim ona kattıklarımız ile yeniden şekillenerek bizden sonraki kuşaklara aktarılır. Kültür de canlılar gibi yaşar, gelişir ama ölümsüzdür. Çevre ile ilişkisine bakılacak olursa kültür, içinde yaşadığı topluma, toplumun kültüre bağlı ihtiyaçları doğrultusunda çevresine ve dolayısıyla davranış ve kalıplara bağlı olarak da kişiliğini ve kimliği doğrudan etkilemektedir. Genel tanımıyla toplumsal yapının bir parçası olan insanın nitelik ve özelliklerle kişinin belirli bir kimse olmasını sağlamakta olan bir kavramdır.[24]

2.1.2.Kültürel Kimlik

Toplum içinde bireylerin kendilerini tanımlama ve toplumdaki diğer bireylerden ayırmak üzere kullandıkları kimlik kavramı içerisinde bulunduğu kültürel yapıdan etkilenerek ortaya çıkmaktadır Bu bağlamda kültür ve kimlik birbirinden ayrı tutulamayacak kavramlar olarak düşünülmelidir[25]

Kimlik, psikologların incelemiş olduğu bireysel kimlik ve sosyologların incelemiş olduğu toplumsal veya kültürel kimlik olarak iki gruba ayrılabilmektedir. Başkalarının ve bizim kendimizi nasıl gördüğümüz ile alakalı iken, kültürel kimlik geçmişten gelmektedir.[26]

"Kimlik kavramı yalnızca bireysel olana değil toplumsal ulusal veya uluslar ötesi olana da atıfta bulunmakta olan sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır."[27]

Sosyal bir varlık olan insan doğduğundan itibaren farklı karakterlere vasıflara ve olgulara sahip olmaktadır bu karakter, vasıf ve olgular kimi zaman bireyin isteği doğrultusunda, kimi zaman da kalıtımsal olarak gerçekleşmektedir. Toplum içinde yaşamakta olan her bireyin gerek bu kalıtımsal gerekse isteğe bağlı ayırıcı özelliklerde çeşitli benzerlik ve farklılıklar etrafında şekillenen kimlik olgusu, bir kişinin veya bir grubun kendini tanımlayabilmesi adına diğerlerinden ayıran farklılıklar olarak açıklanabilmektedir.[28]

---

[23] Bozkurt Güvenç, **Kültür Konusu ve Sorunlarımız**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985, 113

[24] Özgen S. Ege Adalarında Mimari Kimliğin Yeri, **Yapı dergisi** S.60 İstanbul, 2003, 69-73

[25]Gözde Yardım, *Sosyal Medyada Kültürel Kimliklerin Dönüşümü Odaklı "Blogger Anne" Kimliklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı, Eskişehir, 2017, 17-22

[26] Cihad Özsöz, *Sınıf ve Kimlik*, Sosyoloji Notları, sa.9, 29-32

[27] Mehmet Anık, **Kültür Ve Çok Kültürlülük Sosyolojisi**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, 22

[28] Huri Melek Karaduman, *Türklerde Dayanışma Kültürü Ve Toplumsal Empati*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya, 2019, 13-14

Devlet, toplum, millet veya kültür varlığı açısından incelendiğinde kimlik, toplumu oluşturan bireylerin ortak varlık anlayışlarında özdeşleşmeleri, ortak simge ve ortak ülkeleri benimseyip paylaşma olgusudur. Kimliğin kültür ile bağlantılı olduğunu savunan Week's de insanlarla ortak nelerin olduğuna, başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir aidiyet sorunu olduğunu belirtmesinin yanında, kimliklerin yansız olmadığını, kimlik arayışlarının arkasında farklı ve çoğunlukla çatışan değerler olduğunu ifade etmektedir.[29]

Bireyler, içinde bulunduğu toplumun kültürel özelliklerine bağlı olarak farklı kimlikler taşımaktadır. Bu açıdan kimlik incelendiğinde toplumdaki diğer bireylere bakarak kendini ifade etme aracı olarak ortaya çıkmaktadır.[30]

Kişilerin kendilerini tanımlama biçimi de olan kimliği oluşturan iki bileşen vardır; Bunlardan birincisi tanıma ve tanımlama, ikincisi ise aidiyettir. Tanımlama ve tanıma toplumda nasıl tanındığını ve kendisini nasıl tanımladığıdır, aidiyet ise bireyin kendini toplumsal bir gruba dâhil hissetmesidir.[31]

Bireyin aidiyet duygusunu geliştirdiği kültüre ve kültürel birikime yönelik olarak kimlik unsurları kendini ait olduğu gibi yansıtmanın yanı sıra bireylerde içine doğdukları kültüre etki etmektedir. [32]

Bir bireyin ayırt edici özelliği olarak tanımlanabilen kimlik belirli bir grubun üyelerince paylaşılabilen olmalıdır. Bireyin ait olduğu gruba bağlı olarak sayılar, renkler, meslekler, hobiler ve cinsiyete kadar indirgenebilir[33] Kimlik, insanların deneyimlerine bağlı olarak gelişmekte olan bir yapıya sahiptir. Bu deneyimlerin sonucunda ortaya çıkan olgular insanları ve toplumları birbirinden ayıran şeydir, bu nedenledir ki kültür ve kimlik birbirinden ayrı düşünülemez.[34]

Kültürel kimlik sadece ben kimim sorusunun değil, biz kimiz sorusunun cevabını da vermektedir. Bireyin kültürel kimliği, içinde yaşadığı toplum tarafından biçimlendirilmektedir.[35]

---

[29] Jonathan Rutherford, **Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık**, İstanbul: Sağlam yayıncılık, Çev.: İrem Sağlamer, 1998, 85-86

[30] Anık, **a.g.e.**, 21

[31] Nurullah Tabakçı, **Alt Kültürlerde Kimlik Türkiye'deki Karaçaylar**, Konya: Kömen Yayınları, 2009, 44

[32] Zeynep Beyza Oğuzkan, *Tüketim Toplumu Kimlik Ve Din*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Anabilim Dalı, İstanbul, 2019, 83

[33] Barış Çağırkan, "Hibrit, Kimlik Ve Aidiyet Yeni Toplumlar Yeni Kimlikler", **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, Cilt 5, Sayı 8, (2016): 2613-2623 (DOI: 10.15869/itobiad.281840), Erişim tarihi:12.10.2021

[34] Sevcan Güleç Solak, "Mekân Kimlik Etkileşimi Kavramsal Ve Kuramsal Bir Bakış", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 6, (2017): 13

[35] Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Ankara: Nobel akademik Yayınları, ikinci baskı 2018, 179

Kültürel kimlik ortak gelecek düşüncesi bulunan ortak geçmişe sahip dil, toplumsal değer, coğrafya gibi ortak paydada birleşmiş olan bireylerin oluşturduğu kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürle bağlantılı olduğundan kültürel unsurlar değiştikçe değişime uğrayabilmektedir. Toplum içinde farklı bireyleri bir arada tutan ve uyum içerisinde yaşamasını sağlayan şey paylaştıkları ortak kültürel kimlikleridir.

Bir bireyin toplumda kültürel anlamda kendini geliştirebilmesi için kültürel kimliğe duyduğu ihtiyaç göz ardı edilemez ancak toplumun sahip olduğu kimliklerle kendi kimliklerini bütünleştiremedikleri takdirde kültürle bir çatışma içine girerler ve kültürel kimliklerin oluşturamazlar kimliğin, içinde bulunduğu kültüre aidiyeti, bütünlüğü önemli rol oynamaktadır. Bu kültürel unsurların da bireylerle bütünleşik olması toplumsallaşmayı meydana getirmektedir.[36]

2.1.3.Kültürel Yapılar

Kültür, gelenek, görenek, ahlak, bilim gibi boyutların yanısıra tarımdan endüstriye kadar birçok alanı da ilgilendirmektedir. Bu nedenle toplumun kimlik özelliklerin ortaya koyan niteliklerin başında politik, ekonomik ve kültürel etmenler bulunmaktadır.

Toplumun sosyokültürel yapısı belirli bir anlam değerler ve kurallar çerçevesinde oluşmuştur. Bu anlam ve kurallarda aralarındaki etkileşimi sağlayan kişi ve gruplardan oluşmuştur. Yine bu anlamda yer ve kurallardan oluşmuş olan tinsel değerler, tinsel kültürü, ortamı oluşturan fizyolojik yapı özdeksel kültürü, bu ögeler arasındaki etkileşim de toplumsal ilişkileri oluşturmaktadır.[37]

Ortaya çıkan bu ilişkiler de genel çerçevede ortak değerlerin yaşamları etkilemesine neden olmaktadır. Kültürün sınıfsal özellik olmayışının sebebi de budur Çünkü kişinin geçmişten gelen ait olduğu kültür, bireyin gelişiminde önemli kazanımlar sağlamaktadır. "*Her öğrenmenin temelinde insanlar arası iletişim ve etkileşim de vardır. Bu nedenle kültür bir öğrenme ürünüdür.*"[38] Yani kültürün temelinde insanın ve insan üretimlerinin yer almasının bir sebebi de kültür ile alakalı somut veya soyut olguların insanlar tarafından var olmasıdır. Kültür yapısal olarak incelendiğinde küresel yerel ve bireysel olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır.

---

[36] Yardım, *a.g.t.*, 17-22

[37] Esmer Ahundzade, *Sosyo Kültürel Değişim Kapsamında İç Mekânda Renk Kullanımı Ve Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara, 2014, 51

[38] Ahundzade, *a.g.t.*, 54

a)Küresel Kültür; bünyesinde insanın gerçekleştirdiği her şeyi yer ve zaman gözetmeksizin barındıran, tüm insanları kapsayan kültür olarak tanımlanabilir. İnsanı merkeze alan bu kültür yapısı uluslar üstü olduğu gibi din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın tüm algı ve üretimleri içermektedir. Kısaca dünyadaki her insan için geçerli olan anlam değer ve kurallar bütününü tanımlamaktadır.

Küresel kültürün en önemli göstergelerinden biri de geçmişinden içinde bulunduğu zamana kadar tüm değişimleri bünyesinde barındırarak ulaşan insanlığın kendisidir. Yani bir diğer anlatımla insanlığın tarihidir. Kültürün ve insanlığın tarihinin değişim ve gelişimine olanak sağlayan ve toplumları tetikleyen bir takım değişimlerin var olduğu görülmektedir, bu değişimlerin gerçekleşmesi de etkisinin büyük olması ile ilintilidir. Bu değişim sonucu, temelinde alt yapı ve üst yapı olarak tüm insan ilişkileri toplumsal yapıya etkisi olmuş insanlar, değerler, kurallar ve gelenekler yani kültürel yapı değişmiş, bununla ilişkili politik yapı da revizyona uğramıştır.[39]

Toplumsal değişimler temelinde tarım endüstri ve bilişim ile ilgili rakamlar olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Bu değişimlerin özünü küresel düzeydeki alışkanlıklar oluşturmaktadır. Örnek olarak verilecek olursa tarımda gerçekleşen devrimle insanoğlu yaşamak için üretmeye başlayarak değişim yaşamıştır. Endüstri ile de aynı insanoğlu tüketmek için üretim yapmaktadır.[40]

b)Yerel Kültür; birbirinden bağımsız başlayan ve ortak yaşanmışlıkların genel çizgileriyle ortaya konmuş olan paylaşımlar küresel kültürü tanımlarken bu ortak değerler coğrafya, alışkanlıklar, gelenek, görenek ve birtakım etmenlerden kaynaklanmaktadır. Toplumları birbirinden ayıran da bu faktörlerdir. Kültür her ne kadar olur ve devlet geleneği ile ilişkilendirilse de aslolan en önemli unsur; bireyin toplum içinde onu özgür kılan değerleri içermesidir. Bir kültürü diğerlerinden ayıran bir diğer faktörlerden biri de bulunduğu coğrafyadır; çünkü kullanmış olduğu yer, yerel kültürü oluşturan başlıca kaynaklardan tarihsel geçmiş ve yakın çevresi ile ilgili bilgiler barındırmaktadır. Bu bakımdan tarih, yurt yerel kültürü oluşturan kaynaklar arasındadır.

"Her birey ait olduğu toplumun kültürünü şekillendiren bir görev üstlenmektedir Bu nedenledir ki gerek küresel ve yerel kültür içinde bireysel kültürü etkileyen büyük örüntüyü işaret etmektedir."[41]

---

[39] Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuralları Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995, 41

[40] Burak Kaptan, *20. Yüzyıldaki Toplumsal Değişimler Paralelinde İç Mekân Tasarımı Eğitiminin Gelişimi*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, 3-8

[41] Ahundzade, *a.g.t.*, 57

c) Bireysel kültür; Hem toplumsal hem de küresel kültürün kaynağını oluşturan bireysel kültürün öznesi insandır. Dünya görüşü düşünceler, sanat, estetik, bilgi, görgü eğitim ve tüm bunları yansıtmakta olan birikim bireysel kültürü göstergesidir. Birey her ne kadar doğumdan itibaren ait olduğu kültürün bakış açılarını, gelenek, görenek ve alışkanlıkların taşısa da sonrasında dünya görüşüyle, sanatıyla kendini daha farklı bir konuma getirebilir. Toplum içindeki bireyi kişi yapan ve toplumun diğer bireylerinden ayıran kazanımlarla oluşan kimlik ön plana çıkmaktadır. Bilgi, kültür için ön koşuldur ancak yeteri kadar ihtiyaca cevap verme öğrenim bilgileri sağlıklı ve bilinçli bir zihinde işlenip yararlı hale getirilmesi gerekmektedir Bu bağlamda düşünmek ve düşünce üretim becerisi önem arz etmektedir Bu nedenle bilgi hem bilinç ve kişiliği hem de kimlik kazanmasına yardımcı olur.

2.1.4. Kültürel Süreçler

1) Kültürlenme; Her insan doğduğu andan itibaren bir kültür ile gelişir büyür. Bu bakımdan içinde bulunmuş olduğu kültürle uyumu kaçınılmazdır. Kişi, doğduğu andan itibaren bu kültürün ışığında diğer insanların davranışlarını gözlemleyip özümseyerek kendine ait bir davranış biçimi geliştirir. Bu şekilde de o kültürün bir parçası haline gelmiş olur. Kültürün bireye etki etmesi, bulunduğu kültürün ortamına hazırlaması, devamlılığını sürdürebilmesi, kişinin ömrü boyunca devam etmektedir.[42]

Haviland[43], kültürlenmeyi bir topluma ait olan kültürün nesilden nesile aktarılması ve böylece bireyin bulunduğu toplumun üyesi haline gelmesi olarak ifade edilir demiştir Yani bireye ait eğitim süreci de kapsanarak, bilinçli olarak veya bilinçdışı bir biçimde toplumdaki bireylerin, beklenti ve isteklerine uygun hale gelmesi aşamasıdır. Yeme, içme, uyku, sosyallik, arkadaşlık, korunma gibi rutinler dâhil olacak şekilde nasıl gerçekleştiğini kültürlenme yoluyla öğrenmektedir.

Bir diğer anlatımla sosyal bilimciler ve birçok hekimin sosyalleştirme adı verdikleri eğitim olgusudur.[44]

2) Kültürleşme; Benzer ölçülerde veya tamamen farklı toplumlarda birbirinden az farkı bulunmakta olan değişik kültür ile yetişmiş bireyler ya da grupların birbirleri ile kültürel anlamda etkileşime girerek, bu etkileşim sonucu birbirinden etkilenerek birtakım

[42] İsmail Engin, "Süpürge Zanaatçısı Örneğinde Kültürel Süreç Ve Kültürlenme", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 33, sayı 12, (1990):167

[43] William A. Haviland, Herald E. L. Prins, Dana Walrath, Bunny Mcbride, **Kültürel antropoloji**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Çev: Hüsamettin İnanç, Seda Çiftçi, 2002, 113

[44] Erhan Atiker, **Modernizm Ve Kitle Toplumu**, Konya: Vadi Yayınları, 1998, 37

değişikliklere uğraması, bu değişiklikler sonrası da yepyeni 3. bir kültür birleşiminin oluşmasına verilen addır. Kültürleşme olabilmesi için en az iki kültür grubunun gerekliliğinin yanı sıra, bu kültür grupları arasında yakın dostluk, savaş, göç gibi bir takım olaylar ile kaynaşması ihtiyacı vardır. Neredeyse bütün kültürler birbiriyle etkileşim halinde, birbiri içine geçmiş durumda olduklarından tek başına düşünülememektedir kültürlerin hepsi heterojen, melez, son derece farklı, saf olmayan olgulardır.[45]

En genel ifade ile kültürleşme, bir kültür ile başka bir kültürün etkileşimi sonucu ortaya çıkan kültürel değişimdir.

3) Kültürleme; Toplumların kendini oluşturan bireyler arasında toplumsal barış, birlik beraberliği sağlama süreci olan kültürleme, bireyleri eğiterek, onları denetim altında tutmaktadır Kişi, bu kültürü önce ailede daha sonra eğitim gördüğü ortamda kazanmaktadır.

4) Kültürel Yayılma; Topluma ait maddi ve manevi bir takım öğelerin sürekli yayılım göstermesi durumudur bu yayılım ile ilgili olarak çoğunlukla Difüzyon kavramı önceliklidir yani kültürel araçların farklı gruplar ile teması sonucu gerçekleşmekte olan geçişi anlatmaktadır.[46]

Yeryüzündeki birçok canlı gibi toplumlarında etkileşime ortaya çıkaran ilişki kurması kaçınılmazdır kültürler arası aktarım transfer ilişki ve etkileşimlerin sonucudur Amerikan sosyologların düşüncelerine göre aktarma yalnızca kültürdeki kültürel öğeler ile sınırlı ise bu duruma yayılma denilmektedir.[47]

Kültürel yayılmanın gerçekleşebilmesini sağlayan faktörler arasında göçler, kolonileşme, devrimler, fetihler, ticaret sayılabilir.[48]

5) Kültürel asimilasyon; Doğup büyüdüğü toplum dışında yaşamaya başlayan bir bireyin, kendi kültüründen zaman içinde uzaklaşıp, tamamen baskın olan kültürü kabul etmesi anlamına gelmektedir. Farklı kültürde yeni olan kişi veya gruplar baskın kültürü başlarda reddetse de izlenilecek olan politikalar ile ait olunan kültür eritilerek, asimilasyon tamamlanabilmektedir.[49] Bu durum yalnızca göç ile olmanın yanında aynı

[45] Terry Eagleton, **Kültür Yorumları**, Ayrıntı Yayınları, Çev. Özge Çelik, 2005, 32

[46] Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, Çev. Okan Akınbay ve Derya Kömürcü, 1990, 72

[47] İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar Ve Sorunlar**, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008, 393

[48] Kongar, **a.g.e**.,45

[49] Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, 29

toplumda yaşayan farklı kültürlere sahip grup veya bireylerin de bulundukları egemen kültüre asimile olmaları ile de mümkündür.

6) Zorla Kültürlenme; Herhangi bir kültürel gruba ait birey farklı kültür tarafından zor kullanılarak değiştirilmesi isteği şeklinde ifade edilmektedir zorla kültürlenme topluma değil de toplum içindeki belirli bir grubun veya topluluğu etkilemektedir Bu süreçte topluluğa ait olan ihtiyaçlar istekler göz ardı edilerek zorla ait olduğu kültüre yabancılaştırmasıdır.[50]

7)Kültürel Değişme; Yukarıda bahsedilen tüm süreçlerin ve diğer kültürel etmenlerin bileşimi olarak topluma ait bir takım konuların değişimi ile ifade edilmektedir. Daha önce kültürün canlı bir varlık olduğundan söz edilmişti bu nedenle kültür değişime uğraması kaçınılmaz olan bir kavramdır. Nüfus hareketleri, savaşlar, salgın hastalıklar, afetler gibi faktörlerin sonucu olarak, hızlı veya yavaş olacak şekilde topluma ait siyasal, hukuksal ve maddi olmak üzere birçok olguda değişikliğe sebep olabilmektedir.[51]

2.2. Mekân Kavramı ve Tanımı

Etimolojik olarak incelendiğinde mekân Kane fiilinin ‘Kev’ çekiminden gelmektedir oluşturmak var olmak Ortaya çıkmak anlamlarını taşımaktadır Kâinat ve imkân da aynı kelime kökünden gelmektedir.[52] Maddenin bölünmeyen ve en küçük hali olan atom molekülünden, en büyük gezegenlere kadar, var olan her şey bir uzay boşluğunda yer almaktadır. Bu uzayda bulunan galaksiler, yıldızlar, göktaşları, toz bulutları gibi oluşumlar kendi aralarında yarattıkları kombinasyonla kavramsal mekânları ortaya çıkarmaktadırlar. Üzerinde yaşamakta olduğumuz mekân ise yer küredir, yerkürede; taş, toprak, hava, yeşil dokusu kitleleri bulunmaktadır. Bu oluşumlar yeryüzünün yanında doğal çevreleri de oluşturmaktadır. Aristo'nun düşüncesine göre içinde yaşadığımız mekân, “göğün sınırları altında irili ufaklı aldığın aradığımız her şeyi bir arada geldiği boşluktur.”

En genel anlatım ile mekân tanımış sınırı olmayan uzay veya boşluk olarak yapılmaktadır. Mimarlık sözlüğünde mekân; “insanı çevresinden belirli bir ölçüde ayıran ve içinde çeşitli eylemlerin sürdürülmesinin elverişli olan boşluk, boşun” olarak

[50] İhsan Işık, **Kültürümüzün Kimliği**, İstanbul: Beyan Yayınları, 4. Baskı, 1995, 85

[51] Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Marmara üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1987, 102

[52] Ahmet İnam, **Felsefeden Devşirme Bilecekleri Üzerine Mimarlık Ve Felsefe**, İstanbul: Yem Yayınları 2002, 126

tanımlanmıştır.[53] Mekân kavramı ile ilgili olarak felsefecilerin ve tasarımcıların yapmış olduğu ayrı kavramlar ile karşılaşılabilmektedir. Mekân tanımlanırken geniş bir bakış açısı ile bahsetmek mümkün olmuştur. Yapılmış olan bu tanımlardan mekânı nesnel olarak kavrayabileceğimiz gibi soyut olarak da algılayabiliriz. Bu duruma örnek olarak Plato için mekân "olası geometrik ilişkilerin toplamıdır. Uzaklık ve yönetimler ile elde edilebilir sayısal gerçekliklerin toplamıdır."[54]

Tasarımcı olan Frank Lloyd Wright'a göre ise yeni gerçeklikle hammaddenin yerini alır. Bir yapının gerçekliği kendisini oluşturan fiziksel çevreler (duvarlar, çıtalar) değildir. Bunlar tarafından meydana gelmiş olan ve içinde yaşanmakta olan şey mekândır.[55] Lefebvre'ye göre mekân bir ürün olup sosyal mekân da bir üründür ve bu sosyal mekân ilişkiler ile değiştirilebilmektedir.[56] Toplumların yaşam biçimleri, kültürü, sosyal yapılarında geçirmiş oldukları değişime bağlı olarak birtakım anlamlar içermektedir.

İnsan topluluklarını mekânsal olaylar olarak tanımlayan Hillier ve Hanson.[57]Bir toplumun mekânda olmaktan fazlasını yaptığını savunmakta, toplumun zaman içerisinde belirli bir mekânsal form alarak insanları düzenlediğini düşünmektedir. Kişinin içinde bulunduğu kültürel yapının mekân ile ilişkili olduğunu savunan Bruno Zevi, "Mimariyi Görebilmek" adlı kitabında mimarlık teriminin, mekân kavramlarından ortaya çıktığını söylemektedir. Görsel sınırlamalara bağlı olmayan mekânın, mekân olarak değerlendirilebilmesi için kapsamış olduğu iç mekânın gerçekleri irdelenmelidir. Bu gerçekler kararlayıcı niteliğe sahip ise yani iç mekân varlığını ispatlıyorsa sözü geçen yapıtın mekân değeri geçerlidir. Bir noktadan yaşamı belirlemek olanaksızdır. Çünkü mekânda bulunmakta olan insan, geniş bir davranış potansiyeline sahiptir ve mekânsal duyguları değişken olabilmektedir. Mekânda yaşayan insan, gerçek yaşantıyı anlayabilmek adına görsel sınırların ötesine uzanmalıdır. Bu olgu, mekândaki kişinin varlığı ile evrimleşen yaşam biçimidir. Kişinin mekânı yaşama olgusu bir bütün tek bir duygu onun hayat biçimidir demektedir.[58]

---

[53] Doğan Hasol, **Ansiklopedik Yapı Sözlüğü**, İstanbul: Yem Yayınları, 2016, 92

[54] Von Meiss, **Elements Of Architecture From From To Place**, New York: Spon Press, 2002, 61

[55]Michael L. Benedikt, "Cityspace, Cyberspace, And The Spotiology Of İnformation", **Journal of Virtual Worlds Research**, Vol 1 No 1, (July, 2008), 6

[56] Henri Lefebvre, **The Production Of Space**, Oxford: Wiley Blackwell, Translated by Nicholson-Smith 1991, 68

[57] Hillier B., Architecture And Behavior, Does Of Architecture Determine Anything *Creating Life,* Or, ,3(3), 1987, 233-250, 247

[58] Bruno Zevi, **Mimariyi Görmeyi Öğrenmek**, İstanbul: Birsen Yayınevi, Çev. Demir Divanlıoğlu,1990, 92

On Architecture kitabında mekândan bahseden Frank Lloyd Wright, "*mimari mekân, kişinin ruhu ve günün yaşamına uygun iç mekânı kapsamakta olan, form ve fonksiyonu birleştiren bir bütündür. Bunları kapsayan mekân yapının realizasyonu, kapsanan mekân ise gerçek mimaridir. Mekânın günün koşullarına uygun ve özellikle içinde bulunan kişinin hayat tarzına hitap ediyor olmasını gerçekleşmesi büyük bir mimari olay kabul etmekteyim*" demiştir.[59]

Yaşanılan yerin farklılık ve benzerlikleri ile süreç boyunca geçirdiği evreler ile yapılanan mekân, yaşanılmakta olan yerin ayrıntılı tanımıdır. Mekân olgusunun insan ve doğa olmak üzere iki temel bileşeni bulunmaktadır. İnsan ve doğa kendi içinde zamansal işleyişe bağlı olarak birtakım unsurları içermektedir. Örneğin; insanın zaman içinde geçirdiği süreçler, siyasal, sosyal, kültürel gibi bazı olaylar ve olguları kapsar. Her unsur, olay, bir birikim yaratmaktadır. Bu birikimlerin sahnesi ise mekândır.

İnsanoğlu var olduğundan beri yaşamakta olduğu mekâna anlam yüklemiş ve yetenekleri doğrultusunda değiştirici dönüştürücü izler bırakan bir faktör vasfı taşımıştır. Aslında insanın özünü oluşturan bu faktörlerdir her insanın ve toplumun, dinamikliği süreklilik gösteren; ekonomik, siyasal, kültürel bir yönü bulunmaktadır. Ekonomik etkinliği hem nedeni, hem de sonucu olan faktör; tüketen ve aynı zamanda üreten insandır. Yine insanın siyasal yönü güç ile bütünleşebilir. İnsanın sosyal ve kültürel yönü o insanın varoluş sebebidir.

İnsanın sosyo-kültürel kimlik oluşumunda örf, adet gelenek gibi unsurların yanında kutsal olarak nitelendirilebilecek; dini ve ahlaki değerler de bulunmaktadır. Var olan bu kutsal motifler ve ahlaki değer yargıları, yaşanılmakta olan toplumun yaşama biçimine, geleneklerine ve kültürüne de yansımıştır. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde mekân ortaya çıkmaktadır.[60]

Mekân kavramı ile ilgili farklı yorumlamalar bulunsa da ortak bir düşünce vardır. Bu düşünce; mekânı sınırları olan bir boşluk olarak tanımlamaktadır. Mimari yapıların en anlamlı yeri olan bu alanlar, insanın güvende hissettiği ihtiyaçlarına bağlı şekillendirdiği boşluklardır. Mekân yukarıda bahsedildiği üzere yalnızca sınır ve boşluklardan oluşmamaktadır. Kişinin algılayabildiği her alan, onun için bir mekân özelliği taşımaktadır. Bu alanların oluşumu insanın barınma ihtiyacından doğan, zaman içerisinde kullanıma göre biçimlenen ve yeni oluşumları sağlayan gelişen uzun bir süreçtir.

[59] İlhan Altan, **Mimarlıkta Mekân Kavramı**, İstanbul: Ofis 2005 Yayınları,1. Basım, 8-43

[60] Ahundzade, *a.g.t.* , 4

Mekân ihtiyacının doğuşundan bahseden Salih Salbacak,[61] "insanların en önemli ihtiyaçlarından ve temel haklarından birisi de barınmadır. Barınma, ihtiyaç olmanın yanı sıra, toplumların ürettiği ve geliştirdiği maddi kültür ögesidir. Fiziksel ve kültürel farklılıklar ile biçimlenmeye başlayan barınma, yerleşik düzenin oluşması ile de mimariyi şekillendirerek, geleneksel konut karakterleri ve şehirler oluşturmaya başlamıştır." Bu tanımlardan kavranabilen ve nesnel olan fiziksel mekân, soyut mekân kavramını da algılayabilmekteyiz. Mekâna ait fiziksel tanımlamalara binaen iç/dış, doğal ve yapay kavramlarının olduğu da görülebilmektedir. Mekânın işlevi, kullanıcının ihtiyaçları sosyal ve kültürel değerler gibi faktörlere göre değişebilmektedir.

Aynı zamanda toplumsal bir varlık olan insanın, ilişkilerinin sahnesi olarak tanımlanabilen mekân, topluma ait olanı özel olandan, kutsal olanı kutsal olmayandan, aileyi ona yabancı olandan ayıran sınırları barındırmaktadır. Mimari mekânın biçimlenişi de iç ve dış mekânların bütünleşmesi ile olmaktadır. İç mekân, somut ve soyut olmak üzere bünyesindeki birçok eleman ile tanımlanabilen, içerisinde gerçekleştirilerek olan eylemlere göre yapısal farklılıklar gösteren, ihtiyaçlarının giderildiği alanlardır. İç mekân basit üç temel ögenin birleşimi ile ortaya çıkmaktadır. Bu ögeler; tavan, duvar ve zemindir. Bu elemanlar mekân olgusunu oluşturmaktadır. Her ne kadar iç mekân oluştursa da, bu ögeler tam anlamıyla oluşumunda yeterli gelmemektedir. Çünkü mekânın kullanıcısı olan insanın istek ve ihtiyaçları mekân oluşturan önemli etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca bir mekânın oluşabilmesi; kullanıcısı olan insanın amacı, sosyal ve kültürel çevresine uyumu gibi gereksinimleri karşılayabilmesi ile olmaktadır.[62]

Dış mekân ise üzeri örtülü kapalı olma zorunluluğu bulunmayan, çoğunluk olarak; yapı, duvar, heykel gibi birtakım ögelerin çevrelenmiş olduğu bir hacimdir. Bir dış mekân şehirsel bir mekân halini alır.[63] Mekân oluşumu için sınırlarımızın belirli olması gerekmektedir. Ancak bu oluşum için duvar, tavan, döşeme kolon gibi bir takım ögelerin olması zorunluluğu bulunmamaktadır. Mekânın tanımlanabilmesi, yalnız bu fiziksel ögeler ile değil, görsel ögeler aracılığıyla da belirlenebilmektedir. Örneğin; ışık, mekânı somut bir sınırlama getiremese bile, görsel açıdan sınırlandırabilmektedir.

---

[61] Salih Salbacak, *Anadolu Konut Geleneğinin Kültürel Süreklilik Bağlamında İrdelenmesi,* Sanatta Yeterlilik Tezi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, 2015 İstanbul, 24

[62] Ayşe Dinçer, *Konutlarda Mekân Tasarımı Kriterlerinin Görsel Algılama Açısından İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri İç Mimarlık Anabilim Dalı, 2011 İstanbul, 21-22

[63] Hulusi Güngör, **Temel Tasar**, İstanbul: Bilgisayar Destekli Baskı Ve Reklam Hizmetleri, Genişletilmiş 3.Baskı 2005, 219

Mimaride mekândan söz edilince; üstten, alttan ve yanlardan kapanmış bir oluşum akla gelmekle beraber, günümüzde mekân denildiğinde; duvarlar ile kesin sınırlandırılmamış alanlar da algılanabilmektedir. Kuruluşunda düşey elemanların tümü ile de (örneğin ve çalılık grupları) mekân belirlenebilmektedir. Sınırlandırılmamış sonsuz mekân yalnızca düşünülebilir algılanamaz. Uçsuz bucaksız boşluk (feza)da bir mekândır.

Kavranabilen mekân ile kavranamayan mekân arasındaki farkı ayıran mimarlıkta mekânı sınırlandıran ögelerin farklılıklarına göre mimari mekân ve doğal mekân ayrımı yapılabilmektedir. Bu ögeler; duvarlar, tavanlar, döşemeler, sütunlar, kolonlar ise mimari mekân, bu ögeler gökyüzü, yeryüzü, ufuk, çalılık, bulutlar ise doğanın oluşturmuş olduğu doğal mekân olarak adlandırılmaktadır. Mimarinin temel amacı doğal ve yapay tüm unsurları kullanarak mekân oluşturmak bunu yaparken de doğayı koruyarak, doğal ve yapay unsurları birbiriyle doğru ilişkilendirmektir. Çünkü mekânın sınırlayıcıları bu doğal ve yapay unsurlardır. Mekân fiziki olarak içinde bulunulan yerin, sosyo kültürel faktörlerin ve zihinde yer alan kavramların varlığı ile oluşabilmektedir. Bu oluşumlar mekân ile ilgili farklı tanımlamları ortaya çıkarmaktadır.

Fiziksel Mekân; Ölçülebilen ve geometrik kavramlar aracılığı ile tespit edilen mekândır. Hareket ve ışığın olması mekânın varlığını güçlendirmektedir.[64]

Mevcut Mekân; İnsan ile çevresini bütünleştiren ve psikolojik bir kavram olarak karşımıza çıkan mevcut mekân, çevreye ait somut veriler ile tespit edilebilmektedir. Mekân ile insan arasında, insanın mekân içindeki gereksinimleri ile mekân arasındaki etkileşim sürecini ortaya çıkarmaktadır. İçinde bulunduğu mekânı, çevresini değiştirmeye çalışan insanoğlunun değişmeyen bir izlenim oluşturduğu mevcut mekân, insanın sosyal ve kültürel anlamda bir bütünlüğe ait olmasını sağlamaktadır.[65]

Kavramsal Mekân; Mekânda yalnızca eylemde bulunmayan insanoğlu, aynı zamanda onu algılayarak onun üzerinde düşünmektedir. Bazı koşullarda oluşan izlenimler kavramsal olarak zihinde bir kavramsal mekân oluşturmaktadır.[66]

Algısal Mekân; İçinde yaşanan mekân olarak da adlandırılan algılanan mekân hem uyaranın fiziksel hem de algılayan kişinin öznel değerlerinin işlevidir.[67]

---

[64] Bates Lowry, **The Visual Experience: An Introductıon To Art**, Practice- Hall, 1st Ed. Hardcover, 1961, 134

[65] Serpil Göler, *Biçim, Renk, Malzeme, Doku Ve Işığın Mekân Algısına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, Haziran 2009 İstanbul, 8

[66] Göler *a.g.t.* ,9

[67] Göler *a.g.t.* ,9

Mekânda Bütünlük; Mekân tasarlanırken kullanılan elemanların yani; renk, biçim, dokunun bilinçli olarak ayrı ayrı irdelenerek mekânın oluşturulması sürecidir. Bu bilinçli oluşturma ve ortaya çıkan tasarım, kullanıcıya mutlu ve tatmin edici bir ortam sağlamaktadır. Bütünlük, mekânı oluştururken yapılan kompozisyonun en önemli ilkesi, mekâna ait elemanların birbirine uyumsuz olmaması anlamına gelmektedir.

Her şeyin bütüne uygun olması ilkesini benimseyen kompozisyonun hangi özellikleri barındırdığı ise estetik bilim adı verilen bir alan tarafından incelenmektedir.

Mekânsal denge; Mekân organizasyonunda bütünlüğün ve kompozisyonun yanı sıra düzen, denge, oran ve ritim gibi birtakım ölçütlerden bahsetmek mümkündür.

Bu ölçütler ışığında bir düzen ile birlikte mekân kurgulanmaktadır. Bu düzenin yanı sıra mekân içinde birtakım düzensizliklerin yaratılması da görsel açıdan zengin mekânlar ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu düzen ve düzensizlik arasındaki denge doğru kurulduğu takdirde estetik bir değere sahip mekân ortaya çıkacaktır.

Simetrik ve asimetrik denge; Simetrik denge, fazla ilgi uyandırmasa da, kararlı ve düzenli bir kompozisyonu oluşturmaktadır. ögelerin aynı düzende tekrarlı ile oluşur. Asimetrik denge, görsel açıdan daha fazla ilgi çektiğinden bu kompozisyon daha başarılı olmaktadır. Mekânı oluşturan elemanların renk, biçim, benzerlik, hareket, açıklık ve koyuluğu ile oluşturulmuş olan dengedir.

Mekânsal ritim; Sanat dalları tarafından plastik elemanların düzenli tekrarı olarak tanımlanan ritim, mimari açıdan da ölçek, doku, renk gibi bir takım mekân ögelerinin insanda psiko-fizyolojik açıdan bir hareketlilik yaratması durumu olarak açıklanmaktadır. Doluluk boşluk oranları renk, doku ve yüzey farklılıkları ile yaratılan geometrik düzen, görsel açıdan ritim karakterini ortaya çıkarmaktadır. Mekânsal oran-orantı hem bütün ile hem de kendinden önceki nesneler ile kurdu armonik bir ilişkidir. Mekânın boyutlandırması ve ölçeklenmesi ile ilgili oran düzenleyici bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.[68] Tüm oranlama teorilerinin temel amacı, görsel kurgunun düzen hissi oluşturulmasını sağlamaktır. Bununla ilgili olarak Göler[69], “altın oran kolon düzenleri Rönesans kuramları modüler antropometrik insan vücudu boyutları erkek gibi birtakım oranlarına kuramları ortaya atılmıştır” demiştir. Altın oranı Ching, “bölünmüş

[68] Göler, *a.g.t.* ,10

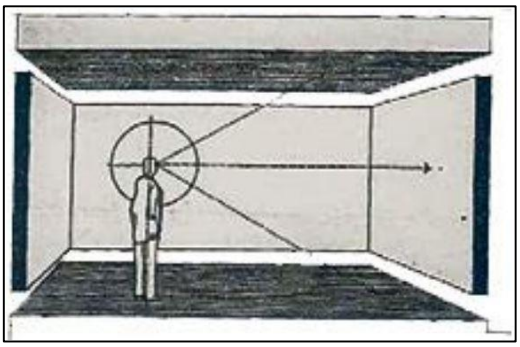
[69] Göler, a.g.t., 18

olan bir çizginin küçük olan parçasının büyük olan parçasına oranı büyük olan parçanınsa bütüne olan oranı birbirine eşittir" şeklinde tanımlamaktadır.[70]

2.2.1. Mekânı Oluşturan Elemanlar

Mekânı oluşturan elemanların, bir mekânın oluşmasında sınırlayıcılık, yönlendirici ve süreklilik sağlayıcılık gibi birtakım görevleri vardır. Tasarım yapılırken bu elemanların kullanılış biçimleri, mekânın dışını da etkilemektedir. Mekân örgütlenmesinin amacı insana daha iyi bir yaşama düzeyi sağlamaktır. İç mekân örgütlenmesinde mekân bileşen ve ögelerinden faydalanılmaktadır. Mekân içinde yeni alt mekânlar oluşturmada kullanılan bu bileşen ve ögeler mekânda sınırlayıcı, belirleyici, yönlendirici, odaklayıcı, süreklilik sağlayıcı, ayrıştırıcı ve birleştirici roller üstlenmektedirler. İç mekânda birden fazla işlev barındırma eğilimi, iç mekân örgütlenmesinde sınır ögeleri olan ihtiyacı da açıklamaktadır. Günümüzde bu ögeler fiziksel şekillenme ile de kendini gösterebilen aynı zamanda soyut, gözle görülemeyen şekillerle de ifade edilebilmekte ve kurallarla belirlenen bir şekle bölünebilmektedir. Sınır, genel itibariyle bir şeyin sonu geldiği son nokta anlamında kullanılabilir. Bu özelliği ile çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mimarlık disiplininde sınır, mekânı oluşturan önemli bir kavramdır. Mekânı tanımlayabilmek için önce sınırlandırmak gerekmektedir. Çeşitli sınır elemanları kullanılarak tanımlanmış bir boşluğu, ihtiyaca göre işlevlendirerek mekân oluşturulmaktadır.

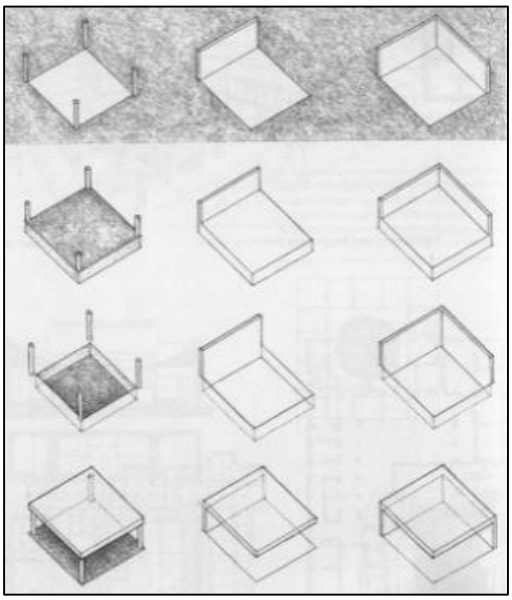

Şekil 2. 3. *Mekân Sınırlayıcılarının Görsel Algıları*[71]

[70] Göler, *a.g.t.* ,18

[71] Ching, F. D. K., **Mimarlık, Biçim, Mekan Ve Düzen**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, (İstanbul, 2002),134

Yatay Elemanlar; Mekâna ait görsel sınırları oluşturan yatay elemanlar, mekânın yer döşemesi ve tavanı gibi düzlemleri belirtmektedir. Bu yatay düzlemin algılanabilir bir figür olabilmesi için yüzeyinin renginin, dokusunun fark edilebilir bir değişkenlikte olması gerekmektedir. Zeminin kenarlarının tanımı ne kadar güçlü olursa o kadar belirgin olur.[72]

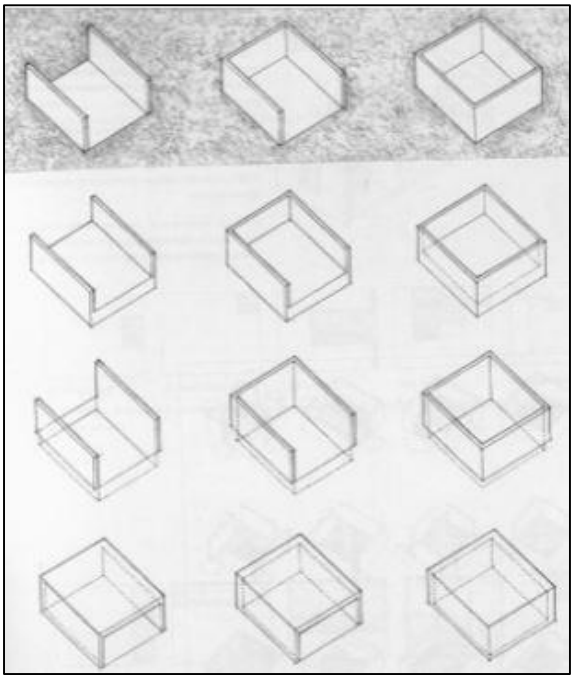

Şekil 2. 4. *Yatay Elemanların Tipolojik Özellikleri*[73]

Düşey Elemanlar; Genel olarak çevreleme ve mahremiyet hissi veren insanın görüş alanı içerisinde yatay yüzeylerden daha etkili olan düşey elemanlar, algısal yönden daha etkilidir. Düşey elemanlar olan duvarlar, mekânın iç ve dış ilişkisini sağlayan görsel ve mekânsal sürekliliğini denetleyen birimlerdir. Mekân boyunca ışık, hava ve benzeri akımını süzme konusunda yardımcı olurlar. Düşey elemanların rengi, dokusu, görüş seviyesi ile olan ilişkisi formu görsel alanda algının boyutunu etkileyecek faktörlerdir.

[72] Ching, **a.g.e**. , 2002, 156

[73] Ching, **a.g.e**., 2002, 56

Şekil 2. 5. *Düşey Elemanların Tipolojik Özellikleri*[74]

2.2.2. İnsan ve Mekân Etkileşimi

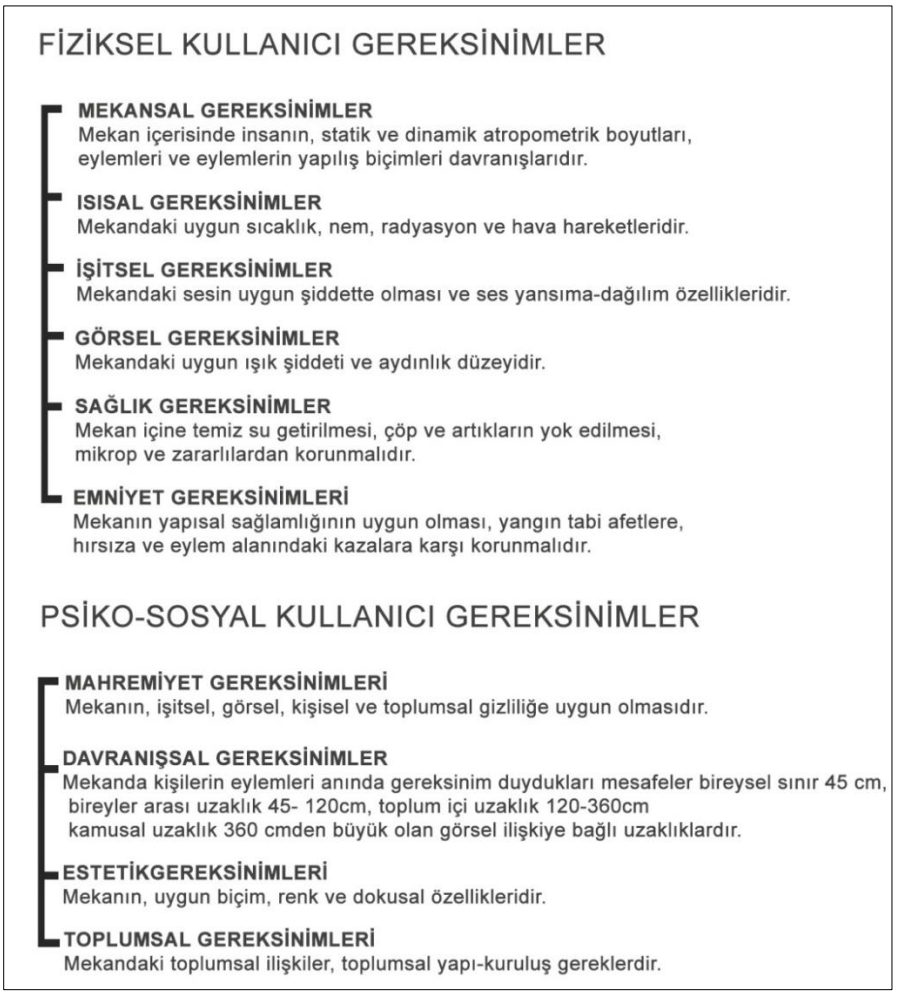
Mekânı oluşturan ana unsurların başında sınırlayıcı ögeler gelse de ana unsur insandır. Mekân tasarlanırken insan faktörü göz ardı edildiği takdirde ihtiyaca cevap vermeyen, yaşamayan ve yaşanmayan hacimler oluşturulmuş olunur.

Yaşanılabilir bir mekân için kullanıcısı olan insanın istek ve ihtiyaçlarının karşılanıyor olması gerekmektedir. Oluşturulan mekân kullanım amacına rahatlık ve özgürlüğe kültürel ve sosyal çevre faktörleri göz önünde bulundurularak tasarlanmalıdır.

Mekânlar arası var olan uyumsuzluğun sebebi tasarlanma sürecinde insan faktörünün yeterince ele alınmamasıdır. Tasarımı ve mekân düzenlemeleri gelişigüzel yapılamadığı gibi tasarım tek hareket noktası insan, kullanıcı olmalıdır. Mekânı tasarlayan tasarımcı kullanıcının verimli ve sağlıklı olabilmesi adına uygun fiziki koşulları yaratabilmektedir.[75]

[74] Ching, **a.g.e.,** 2002, 59

[75] Can Büyükçelen, *Algı Yanılsamalarının Mekân Tasarımına Etkisi,* Yüksek Lisans Tezi Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Ana Bilim Dalı, 2007, 89-91

Şekil 2. 6. Kullanıcı Gereksinimleri Sınıflandırılması[76]

Soyut bir kavram olarak bilinen kullanıcı gereksinimlerini somut bir hale çeviren, insanın davranışlarıdır. Bu nedenle kullanıcı gereksinimlerinin iyi irdelenmesi mekânı kullanan insana ait davranışlar ve sebeplerinin bilinerek insan ve gösterdiği davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemek ile mümkündür bu davranışların temel amacı gereksinimlerinin karşılanmasıdır.

Kullanıcı gereksinimleri toplum bireylerin eylemlerini en etkin biçimde gerçekleştirebilme olanağı sunan çevresel koşullardır. Bu koşullar, insanın antropometrik duyusal ve algısal boyutları ile ilintilidir.[77]

[76] Fikret Evci, Enis Faik Arcan, **Mimari Tasarıma Yaklaşım**, İstanbul: 2K Yayınları, 1992, 80

[77] Mete Ünügür**,** *Ergonomi Tekniklerinin Mimarlık Araştırmalarında Kullanılma Olanakları*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1981, 74

Tasarıma başlanmadan yapılacak olan öncelikli şey mekânın amacına uygun, kullanıcı talep ve ihtiyaçlarını iyi özümsemekten geçmektedir. Gereksinimlere göre mekân şekillenecek, mekân ögeleri içerikleri, fonksiyon ve ihtiyaçlar oluşacaktır. Bu sebeple mekânlar kullanıcı ihtiyacını giderecek biçimde düzenlenmelidir.

Mekân tasarlanırken insan faktörü öncelikli olmasının yanında mekânın nasıl algılandığı da önemli rol oynamaktadır. Kişiden kişiye değişkenlik gösteren algı, mekânın algılanmasında genel bir takım kural ve kavramlara bağlanabilmektedir. Mekân-insan ilişkisinin sağlıklı olması, mekân tasarımının da ötesinde mekânın yaşanılırlığını, yani ruhunu oluşturmaktadır. Mekân ayrı olsa bile, kişinin ruh hali veya davranışları değişkenlik gösterebilmektedir.

Ruh halinin mekâna yansımasının dışında araştırmalar neticesinde şu sonuca varılmıştır; mekân-insan ilişkisi içinde insan gerilim veya rahatlık hissine kapılabilmektedir. Gerilim yaratan faktörlere örnek; yüksek kontrast, oransal birtakım hatalar, kötü kokular, basınç ve nem düzensizlikleri verilebilirken, rahatlık uyandıran unsurlara da insan anatomik ölçülerine uygun tasarımlar, otonom sıcaklık, basınç ve nem, güzel kokular örnek olarak verilebilmektedir. Bu araştırmalar doğrultusunda tasarlanan mekânlar, kişiye ruhsal ve fiziksel anlamda konfor sağlarken, mutluluk vererek sağlığına da hizmet eder.[78]

2.2.3. Toplum mekân etkileşimi

Mekân, kavram olarak statik olmayıp, değişken bir yapıya sahiptir. Her toplumun kendine ait mekân anlayışı ve mekân kullanımı var olup, bunlar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bunun sebebi de toplumlar arası kültür farklılıklarıdır. Sonuç olarak kültürün de mekân gibi değişken bir kavram olduğu söylenebilir. Kültür insana dair bir kavram olmakla beraber mekân, kültürün dinamikleri içerisinde örgütlenmektedir.

Her şey bir mekânda gerçekleşmesinin yanı sıra bir zamanda gerçekleşmektedir. İnsan yaşamının her bölümü ilişkiler davranış yapısı ve mekânlar zaman üzerinden gerçekleşmekte anlam kazanmaktadır. Örnek olarak verilecek olursa; geleneksel bir ailenin ev yapısı ve bölünmesi modern bir ailenin ev yapısı ve bölümlenmesi zaman ile ilişkilidir kısaca kullanılacak mekânın oluşumunda zaman ile

[78] Can Büyükçelen, *Algı Yanılsamalarının Mekân Tasarımına Etkisi,* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Kocaeli, 2007, 88

birlikte gelişen davranışlar alışkanlıklar ilişkiler temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır.[79]

2.2.4. Zaman-Mekân Etkileşimi

Zaman kavramı insanın evrenin ve tüm canlıların değişmesidir insanoğlu zaman ile birlikte gelişir toplumu oluşturur. Oluşmuş olan bu toplumlarda zaman içinde düzenlenirler yine aynı şekilde kültürler, topluma küçük grupları, örgütler ailelerde bir zaman çizgisi üzerinde sosyo-zamansal düzen içerisinde yaşamlarını devam ettirirler. Tüm bunlar ele alınarak elde edilen sonuca göre zaman, insan, toplum sosyal yaşam için oldukça önemli bir yere sahiptir.[80]

Ortak noktalarının insan olduğu zaman ve mekân toplumsal fenomenlerdir. Bu nedenle toplumsal olay ve olgular bu iki kavramdan ayrı düşünülmemelidir. Mekânda oluşu toplumsal olayları mekânda gerçekleşmesi zaman ile ilişkilidir. Bu yüzden zaman kavramı mekân kavramında olduğu gibi birçok filozof ve bilim insanının araştırma konusu olmasının yanında çok disipline de konu olmuştur. Görelilik teorisine göre zaman dördüncü boyut olarak ele alınmaktadır. Einstein'a göre farklı hız veya yönde hareket eden gözlemciler için farklılık gösteren zaman ve mekân birbiriyle bağlantılı olmalıdır.

Emmanuel Kant görmek tatmak işitmek koklamak ve dokunmak dışında daha temel bilgi kaynaklarının olduğunu savunmaktadır Bunlar zaman ve mekân dalgasıdır Bir İnsan doğduğunda duygularından mahrum olabilir ancak mekânın içinde olduğunu zamanın akıp gittiğini fark edebilir. Yani insan zaman ve mekânın varlığını doğuştan bilmektedir.[81] Ve mekân, zaman içerisinde kültürel değişimler ile birlikte dönüşmektedir.

2.3. Kültür Mekân Etkileşimi

Mimarlık ve kültür toplumların sahip olduğu yapıya göre karşılıklı olacak şekilde sürekli bir etkileşim halindedir toplumlara ait kültürel özelliklerin mekân bileşenlerine yansıması sonucu o topluma ait mimari kültür ortaya çıkmaktadır.[82]

---

[79] Okumuş, **a.g.e**., 146

[80] Ejder Okumuş, "Zaman Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi", **Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi** Sayı (2)10, 2010, 121-174

[81] https://www.academia.edu/26870470/Zaman_Mekan_%C4%B0nsan, Erişim Tarihi, 16.12.2020

[82] Sare Sahil, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Kültürel Ve Mekânsal Değişimin Başkent Ankara'dan Örneklenmesi", **Uluslararası 7. Yapım Ve Yaşam Fuarı Kongresi 25-30 Nisan Bursa Türkiye Bildiriler Kitabı**, 1995, 55- 63

Kültürel değerler, normlar, kurallar davranışsal süreçler mekân formunu direkt olarak etkilemenin yanı sıra zihinsel süreçleri ile de endirekt etkilerini devam ettirmektedir.[83]

Kültürün oluşmasındaki etkenlerden olan inanç, davranış, gelenek, görenek, değer yargıları ve sosyal yaşamdaki eylem ve düşünceler, insanın var olduğu günden bu yana çevresini ve yaşamakta olduğu mekânın biçimlenmesinde oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Kültürün mekâna yansıyabilmesi kullanıcı üzerinden gerçekleşmektedir. Kullanıcının ait olduğu kültür, mekânı kullanımına yansıyacağından, farklı kültürler de farklı mekân organizasyonları ortaya çıkaracaktır.

2.3.1. Mekânın Algılanış Biçimlerinin Kültür İle İlişkisi

İnsanoğlu, var olduğu ilk zamanlardan buyana ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda birtakım yaşamsal faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler, maddi ve manevi değerleri taşıyan geleneksel yaşamda ortaya çıkan duyuş, düşünce ve aktarımlar şeklinde biraraya gelerek kültürü oluşturmaktadır. Mekân algısının oluşmasında, mekânı algılamakta olan kişinin fizyolojik, psikolojik, geçmiş yaşam deneyimleri, sosyo-kültürel özellikleri ve kişilik yapısı önemli rol oynamaktadır. Bu faktörler kişinin algıladığı nesneye bakması sonucu davranışına da etki etmektedir. Fizyolojik süreç sonucu gerçekleşen algılama; ışık, renk, doku gibi birtakım mekânsal uyarım elemanları ile mekânı algılayan insanın davranışlarının kombinasyonu ile şekillenmektedir.

Sosyal ve fiziksel çevreden insana ulaşmakta olan her uyaran bir algılama verisi oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak, oluşan her davranış ve düşünce yeni bir düzenleme içinde yaşam biçimine sosyal ve fiziksel açıdan yansıması olmaktadır. Böylelikle insan-çevre ilişkisi içerisinde denge ve uyum sağlanmaktadır. Kullanıcı mekânı tanımlarken yalnızca mekânın özellikleri değil, mekânda ki konumunu da bilmek ister. İnsan mekânı algılayıp kavradıkça onu şekillendirir. Bu yöntemle mekân ve insan arasındaki ilişki gelişir bunun sonucu olarak da mimarlık ve insan için mekân kavramı anlaşılmış olur.

2.3.2. Algı ve Algı Türleri

İnsan odaklı olan mekân tasarlanırken psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarının iyi bilinmesi gerektiğinden bir kez daha bahsetmekte fayda vardır. İnsanoğlu, çevresini, mekânları, nesneleri ve tabii daha fazlasını algılama yolu ile kavramaktadır.

[83] Turgut, *a.g.t.,* 48

Gözlerin, dış dünyaya ait kaydettikleri ile sınırlandırılamaz bir algı edinimi asla yalıtılmış değildir. Algı, geçmişte yapılmış veya yaşanmış benzer kazanımlardan oluşan akışın son evresidir. Yani geçmişte kaydedilenler ile birlikte, şimdiye ait kaydedilmiş olan deneyimler, gelecekte kaydedilecek olanlar için önceden koşullandırılır. Bu nedenle algı, zihinsel tasavvur ve duygusal gözlem ile olan ilişkiyi de barındırmaktadır.[84]

Algılama olayı, nesnelerin algılanması ile birlikte duyusal bilgileri nasıl bütünleştirdiğimizi irdelemektedir. İnsan, bir algı biliş ve davranış mekanizmasıdır. Algı, duyular yolu ile çevreden bilgi edinme eylemi; biliş, algılanan şeyin uyumlanıp kavranmasıdır. Amaç ve güdüler ışığında organizmanın verdiği tepki ile duyusal yanıtlar ve eylem biçimleri de davranış mekanizması olarak tanımlanmaktadır.[85]

İnsanoğlu, sürdürdüğü yaşamı, çevresinden toplanmış olduğu bilgiler doğrultusunda anlamlandırmakta ve sürdürebilmektedir. Algı, nesnel dünyanın öznel bilincimize duyular yolu yardımıyla yorumlara dayalı şekilde ulaşmasıdır. Bir diğer anlatımla, çevremizdeki uyarıcıların duyu organlarımız aracılığı ile anlamlandırılmasıdır.

Terim olarak algı, Batı dillerinde olduğu gibi dilimizde de almak kökünden türetilmiştir. Latince almak anlamındaki ‘capare’ kelimesinden gelen, batı dillerindeki hali olan ‘perception’ önündeki per eki ile tamamen anlamına gelmektedir. İnsan tarafından algılanmakta olan çevrenin, gerçek çevre ile arasında nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ise felsefenin önemli sorunlarından biridir. Böyle düşünülmesinin sebebi ise çevreyi algılayan kişinin çevre ile etkileşim sürecinin farklı olmasından kaynaklandığının düşünülmesidir. Bu sebeple algıya yönelik yapılan tanımlar, konuya daha da açıklık getirecektir.

Algının tanımı ile ilgili olarak Cüceloğlu[86] algı, duyu organlarımızdan beynimize aktarılan bilgilerin örgütlenmesi, yorumlanması ve anlam kazanması sürecine verilen addır” demiştir. Algı, kişinin ilgi ve tutumu ile ilişkili olarak etkinlik kazanan, çevreden gelen uyarıcıların duyular yardımı ile hissedilmesi ve kavranması ile ilintili zihinsel bir olgudur.[87] Algının oluşabilmesi için, dikkatli çeken uyaranların ve tepkisel oluşumların sağlanabildiği fiziksel anlamda uygun bir ortam gerekmektedir. Duyum ve algı

[84] Arnheim, **Görsel Düşünme**, İstanbul, İstanbul Metis Yayınları, Çev.Rahmi Öğdül, 2009, 98

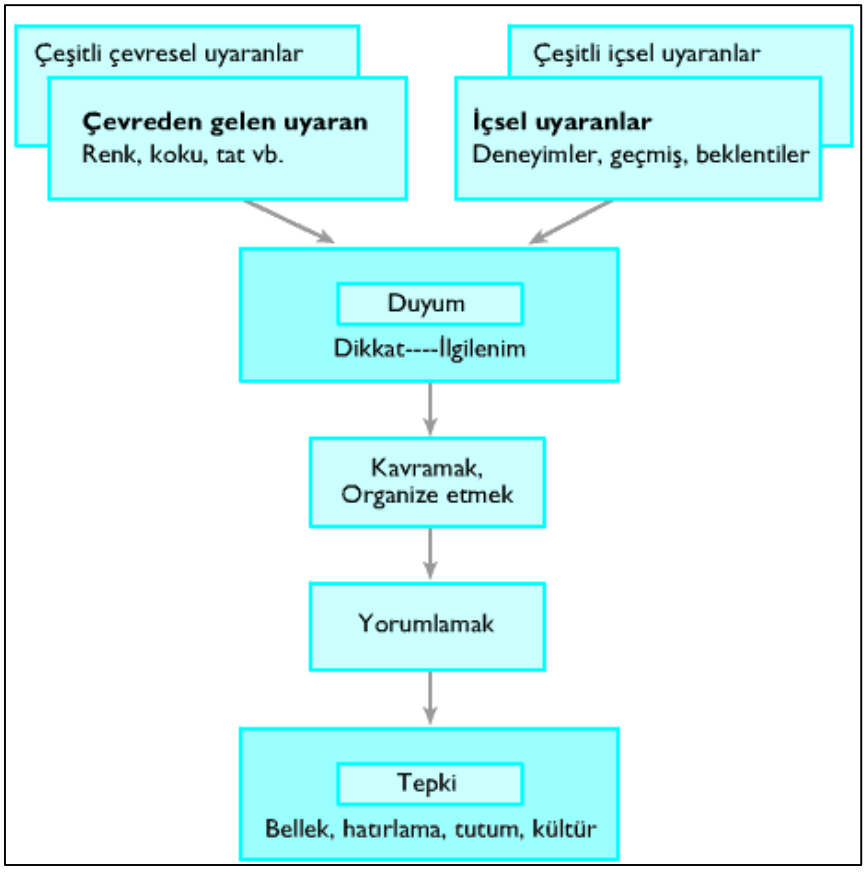
[85] Meydan Larousse, ”Algı” 1971, 125

[86] Doğan Cüceloğlu, **İnsan Ve Davranışı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2.Baskı, 1991, 118-122

[87] Semra Aydınlı, *Mimarlıkta Görsel Analiz*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi İstanbul, 1992, 37

arasındaki belirleyici farklardan biri, psikolojik ve fizyolojik olarak ayrılmalıdır. Fizyolojik açıdan adlandırılacak olan duyum, çok basit bir süreç iken psikolojik açıdan adlandırılan algı, daha karmaşık bir yapıdadır. Algılamada tecrübeler, geçmiş yaşam deneyimleri ve gelecek beklentileri etkili olmaktadır. Her insan bulunduğu ortamı kendi düşüncelerini özgü olarak tanımlanmaktadır Bu nedenle ki algı öznel ve görecelidir.

Duyumlar yoluyla gerçekleşen algılamanın duyumlara ilişkin (görsel algı, işitsel algı,v.b.) çeşitleri bulunmaktadır. Tüm algı çeşitlerinin değişmeyen tek gerçeği duyulardan gelen bilgilerin nesnelere dönüştürülmesidir. Algı, öğrenmeyi de barındıran fiziksel anlamdaki duyumun dikkat ve bilgi haline gelmiş şeklidir. Çevreden duyu organlarımıza gelen uyarıcıların alınıp, sinirler aracılığıyla beyne iletilip orada yorumlanması ve tepki vermesi arasındaki zamana da 'algı süreci' adı verilmektedir. Algılanacak olan şeye dikkat etmek ilgilenmek ile başlayan ve yorumlama ile süregelen tepki verme ile de sonuçlanan uzun bir süreçtir.[88]

Şekil 2. 7. *Algılama Süreci*[89]

[88] Ozan Yüce, *Algı Ve Tasarım Kriterlerinin Mekân Olgusuna Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Bilim Dalı, Mayıs 2018, İstanbul, 4

[89] Algılama Süreci, **https://www.perakendeokulum.com/algilama-sureci-ve-isleyisi/** Erişim:24.10.2020)

İnsan, algılama süreci esnasında beynin gerçekleştirdiği işlemlerin farkına varmamaktadır. Yaşamı süresince insan, yapılan tüm işlemleri ve başkalarının yapmış olduğu eylemlerin tamamını görme, dokunma, işitme olarak isimlendirilen duyu organları aracılığı ile yapmaktadır. Algı biçimleri irdelendiğinde yaşamsal faaliyetler ve mekân açısından gözün yani görsel algının etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür.

Mekânda algı, insanın mekân içinde bulunması sonucu kontrollü veya kontrolsüz biçimde başlamaktadır. Mekânsal olan algıyı anlayabilmek için öncelikle insanın nasıl algıladığının bilinmesi gerekmektedir. Mekân algısı, yalnızca mimari yapıyı görerek değil, onu her açıdan irdeleyerek algılama sonucu gerçekleşmektedir. Mekâna ait birimler içinde yaşanılmalı, düşey ögelerin nasıl çevrelediği hissedilmeli ve mekânlar arası aktarımın nasıl gerçekleştirildiği gözlemlenmelidir.[90]

Kişilere göre değişebilen bir olgu olan algı, bireyin yaşadığı sosyal gruba, algılama sistemlerine, davranış ve tutumlarına, kültürlerine ve çevresine bağlıdır. Yaşayan ve dönüşen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcısının zihnindeki algısal süreçler ile mekânın fiziksel durumunu kavrayabilmektedir.

Nonberg-Shulz' a göre mekân, fiziksel boyutların da ötesinde, kavramsal ve soyut anlamlara sahiptir ve insan yaşamı ile bütünleşmiş olan varlıksal boyut ile birlikte incelenmesi gerekmektedir.[91]

Mekân kavramını 5 başlıkta incelemiş olan Shulz'un başlıklarından biri "algısal mekân"dır. Shulz'a göre algısal mekân benmerkezci olup, sürekli olarak değişmektedir. Ancak bu değişkenlik zaman içerisinde üretilmiş olan varyasyonlar anlam barındıran bir deneyim oluşturmak üzere birbirine bağlanmaktadır. Mekân ve özne arasındaki ilişkiyi vurgulamakta olan bu tanımda aslında mekânın sübjektif yönüne vurgu yapılmaktadır.

Mekân, her kişide farklı şekilde algılanarak, kişisel deneyim ve kültürel öğretiler ile doğrudan ilişkilidir. Bununla ilgili olarak Arnheim, algısal kazanım yalıtılmış değil, geçmiş ürünlerin şimdiye ait olanlar ile birleşerek gelecekteki algılamaları koşullandırdığını söylemektedir.[92] Algılama %70 oranında görme ile sağlanabiliyor iken,

[90] Aysu Alp, *Mekân Düzenlemesi İle Davranışlar Arasındaki İlişkiler Açısından Tiyatro Binalarında Kullanıcıya Ait Mekânların İrdelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1993, İstanbul, 37

[91] Nonberg Shulz, **Excistance, Space and Architecture**, London: Studıo Vista, 1971, 90

[92] Rudolf Arnheim, **Görsel Düşünme,** çev. Rahmi Öğdül, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, 102

arklı algılama biçimleri de mevcuttur. Bunlar; işitsel ve dokunma algısı olarak sınıflandırılabilinir.

İşitsel algı, beynin, yaptığı duyumların arasında ayrım yapması ile oluşmaktadır. Örnek olarak verilecek olursa; sesin yoğun olduğu bir ortamda aslında duymak istediğimiz sesi odaklanır onun duyabiliriz. Bunun sebebi beynin sesi bir bütün içinden istediğine ulaşma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Dokunma Algısı, diğer algılar gibi yaşanmışlıklara, duyumlara, bilgi ve birikime ihtiyaç duyan dokunma algısı, dokunma duyumuz sayesinde gerçekleşmektedir. Örnek olarak; duyumun gerçekleştiği nesne dikenli ve sert olabilir, ancak bu nesneye geçmiş deneyimlerimiz doğrultusunda kaktüs olarak tanımlamamız ise algıdır.[93]

2.3.3. Mekânın Algılanmasına Etki Eden Faktörler

İnsanın mekân ile olan etkileşimi orada olma ile başlamaktadır. Mekânın içinde başlayan hareket, yönelme ve bunun gibi tüm davranışlar fiziksel, duyusal, psikolojik veya sosyokültürel faktörler ile yönlendirilmektedir. Bireyin deneyimlemiş olduğu her durum, tüm bu faktörlerin etkileşimi sonucu algıyı oluşturmaktadır.

Hareketin etkisi; Hareket, mekânın algılanmasını sağlamanın yanında mekânı anlamda vermektedir. Bununla ilgili Ching "mekân, yapı ve sınırdan oluşan mimarlık; zaman ve mekân içinde hareket yardımı ile algılanmaktadır"[94] İnsan, mekân içinde gezdikçe mekânsal imaj kazanmaktadır. Hareket ettikçe istekleri ve gördükleri değişmektedir. Bu hareketin hızına ve bakış açısına göre de yeni imajlar edinir.[95]

Bakış açısının etkisi; Mekân içindeki hareketin yalnız bedensel değil, gözler ile de mümkün olabileceği söylenebilir. Bu açıdan bakış açısının değişimi ile de mekân farklı algılanabilmektedir.

Zamanın etkisi; Bir mekânın algılanabilmesi için içinde uzun süre vakit geçirmek gerekmektedir. Bu da farklı zamanlarda edinilecek tecrübeler anlamına gelmektedir. Yani mekânın algılanması, mekânı oluşturan tüm elemanların zaman kavramı ile arasındaki ilişkiye anlamakta gerçekleşmektedir.

Ölçü ve ölçeğin etkisi; Mekânı tanımlayan elemanların ölçüleri, bu ölçülerin arasındaki ilişki, mekânsal algılamayı belirlemektedir. Ancak ölçülerin algılanmasının, kişinin tecrübe ve deneyimlerine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Mekân içindeki ölçüler

[93] Yüce *a.g.t.*, 7

[94] Ching, **a.g.e.,** 136

[95] Göler, *a.g.t.,* 76

kesindir, lakin kişi görmüş olduğu bir nesneyi daha önce görmüş ise karşılaştırma yaparak nitelendirebilmektedir.

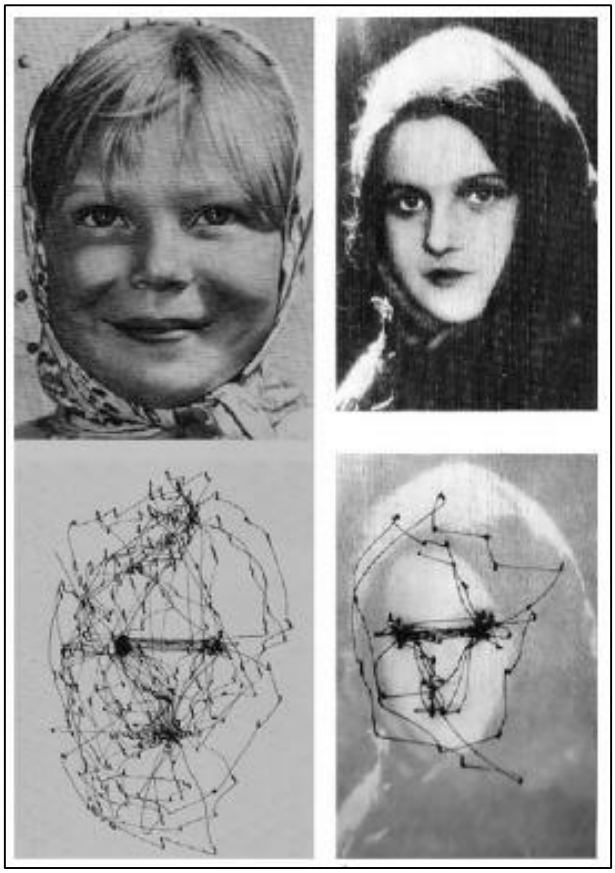
Süryanilerin ibadet ettikleri mekânlardan biri olan manastırlarda da Süryani Kültürüne uygun olarak mekân biçimlenmiş olduğundan, mekân içindeki yönelim, hareket gibi eylemler de bu biçimlenişe göre değişerek algıyı oluşturmaktadır.

2.3.3.1. Görsel Algı

Bir mekâna ait olan veriler ancak doğru görme işlemi sonrasında olabilmektedir Bu nedenle bakmak ile görmek arasındaki fark mekânsal algıyı incelerken görülebilmektedir. Bakma eyleminde görme duyusunun en basit şekli ile yoruma dayalı olmadan mekâna ilişkin genel bilgi barındırırken, görme ise o mekânda bulunan nesnelere ve onlara ait özelliklere yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Bu noktada ise algılama başlamaktadır.[96]

Görme algısı oluşurken, gözün baktığı nesnede sıçrama ve duraklama anları oluşur. Şekil 2.8.'de bakılan nesnedeki duraklama noktaları nesne ile ilgili en çok bilgiye veren noktalardır. Bu noktalar birleşip anlamlı bir bütün oluşturduğunda da algılama meydana gelmektedir.

[96] Rengin Zengel, "Mekân Algısına Yönelik Farklık Okuma Biçimleri", **Mimarlık Ve Yapı Malzemeleri Dergisi**, S/C, (2008): 26

Şekil 2. 8. *Gözün Hareketleri*[97]

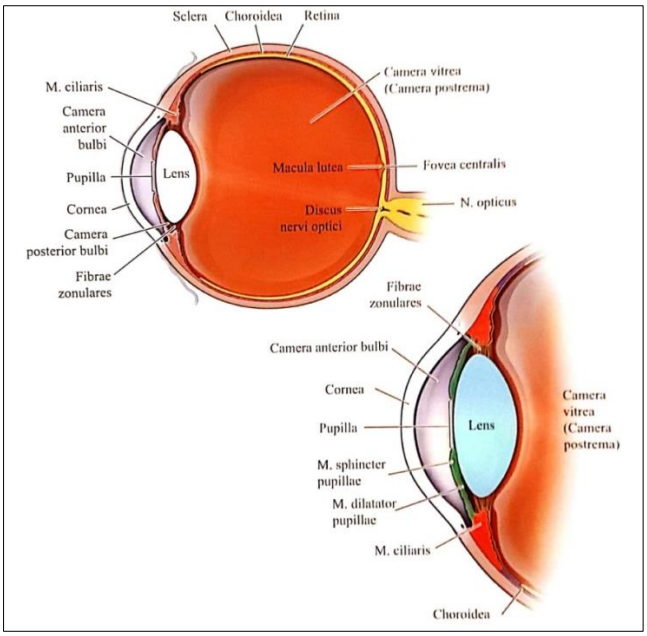
Algılama; göz, burun, dil, kulak ve deri olmak üzere 5 duyu organının yardımı sonucunda gerçekleşen bir olay olarak tanımlanmaktadır. İnsanoğlu birey olma özelliğini yaşamı boyunca edindiği olaylardan almaktadır. Bir kısmı görsel algılama yolu ile gerçekleşen bu deneyim ve bilgiler onu oluşturan algının güncellemesinde rol oynamaktadır. Görsel algı bir uyarıcı olduğundan bireysel açıdan geçmiş algıları arasındaki farklılıklara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle görsel algı, bireye göre değişebilen bir olgudur. Görsel algıda da deneyimin önemi büyük olup, bireyin ihtiyacına göre şekillenmektedir.

Araştırmalar göstermektedir ki görsel algılama olayının %70, %80'lik bir kısmını oluşturmaktadır. Bu rakamlar göz önüne alındığında, beyinde görsel algılama alanının diğer alanlara oranla daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Görsel algının kavranabilmesi için görsel algıyı oluşturan duyu organı gözün yapısını, görme durumunun sırasıyla; göz ve beyinde nasıl gerçekleştiğinin incelenmesi gerekmektedir.

[97] Alfred L. Yarbus, **Eye Movements And Vision**, Springer Science And Business Media,1967, 114-115

2.3.3.2. Gözün Yapısı

Göz küresi, elmacık, üst çene ve ön kafa kemiklerinin oluşturmuş olduğu göz yuvası veya göz çukuru adı verilen kemik dedin kemikten bir yapının içine yerleşmiş yanları ve arkası ışığı geçirmeyen bunun yanında ön duvarı saydam olan küre biçiminde bir organdır. Duyu organları içinde yapısal bakımdan en karmaşık olan gözdür göz üç ana tabakadan oluşmaktadır.

Şekil 2. 9. *Gözün Kesiti*[98]

Göz akı tabakası; Sert bir katman olan sklera yoğun bağ doku lifleri içermektedir. Bu katmanın ön kısmı, ışığın içeri girebilmesi üzere saydamdır. Kornea adı verilen bu saydam tabakanın dışında, göz akının diğer tüm bölümleri gözün kurumasını önleme amacıyla bir mukoza ile kaplıdır. Korneanın dış bükeyliği, diğer göz bölümlerinden daha fazla olup, kornea, ışığın odaklanma süresinin başlangıç noktasıdır. Korneanın arkasında bulunan ön oda saydam bir sıvı ile doludur. Işık, korneadan sonra göze rengini veren iris ve göz bebeğinden geçtikten sonra iris ile göz merceği arasında bulunan arka odaya akar.

Damar tabaka; göz akının altında bulunan, gözün tüm dokularını besleyen bölümüdür. Damar tabakanın ön bölümünde kirpiksi cisim adı verilen göz merceğinin

[98] David A. Morton, Kurt H. Albertine, **Morton İnsan Anatomi Atlası**, Nobel Tıp Kitabevleri, Çev. Mustafa Büyükmumcu, 1.Baskı, 2013, 106

biçimini değiştirerek, odak mesafesini gerektirdiği şekilde ayarlayan kas demeti bulunmaktadır.

Ağ tabaka; Milyonlarca ışık alıcı hücreden oluşan sinir dokusu katmanı olan ağ tabaka, damar tabakanın altında bulunmaktadır. Ağ tabakanın çubuk hücre ve koni hücre adı verilen iki tip alıcısı vardır. Göz merceği ışık ışınlarını çubuk ve koni hücrelerinin üzerine odaklayarak ağ tabakanın arka duvarında bulunan fovea adlı çukurda bir görüntü oluşturur, koni hücrelerin çok yoğun olduğu fovea, görüş keskinliğinin en yüksek olduğu bölgedir. Alıcı hücreler bu görüntüyü kaydeder ve görme siniri ile beynin görme merkezine iletilir.[99]

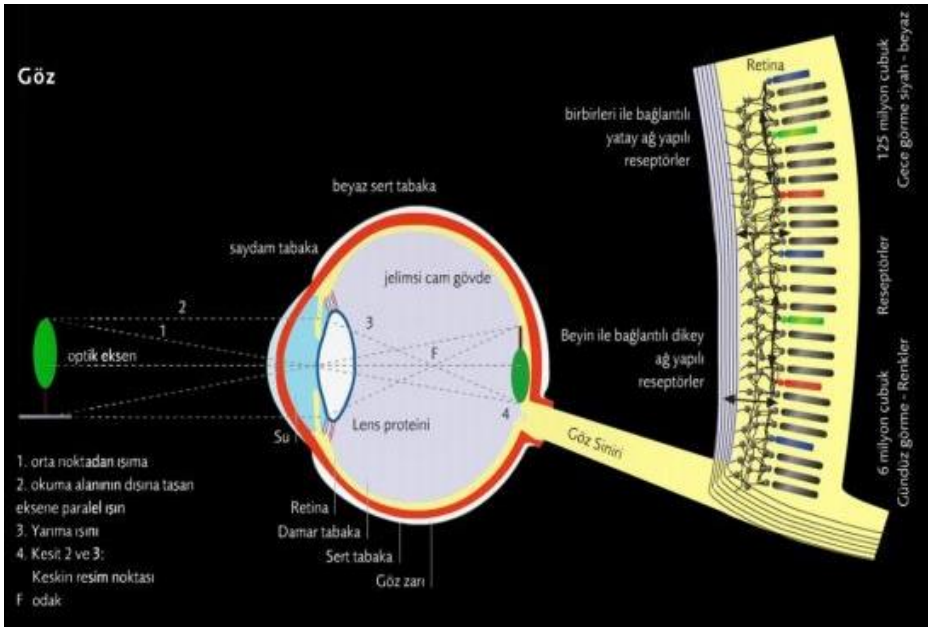
2.3.3.3. Görme olayı

Görme duyumunun gerçekleşebilmesi için mutlaka ışık gerekmektedir. çevrede bulunan uyarılardan gelen ışık, ilk olarak saydam korneaya gelir. Buradan ışığın yansıması önlenerek görme keskinliğini sağlayan siyah pigment aracılığı ile göze giren ışık irise ulaşır. Sonrasında irisin ortasındaki açıklık çevrenin ve yüzeyin aydınlık düzeyine göre, büyüyüp veya küçülerek, göze girmekte olan ışığın miktarını ayarlar.

Görme duyumunu, ışık ve renk uyaranları meydana getirmektedir. Güneş alanındaki nesnelerden gelen uyarılar (ışık ışınları) gözdeki merceğin dışbükey olması sebebiyle retinadaki görüntüleri ters oluşturur. Retinada bulunan koni ve çubuk hücrelerinin uyarımının ardından, uyaran optik sinirden geçip geriye doğru gider. her iki gözde bulunan optik sinirden geçip, beyinde bulunan oksipital bölgeye ulaşırlar ve böylece görme olayı gerçekleşmiş olur.[100]

[99] Ana britanica, 1986

[100] Yüce, *a.g.t.*, 10

Şekil 2. 10. *Gözdeki Görme Sistemi*[101]

Görme siniri gözün arka ve aşağı kısmında bulunmakta olan göz akı ve koroid katmanlarını delerek girer ve ağsı bir biçimde yayılır. Kör nokta ise görme sinirinin göze girdiği kısma denilmektedir.

Işık ve renk etkilerine duyarlı olanlar çubuk ve koni hücreleridir. Renkler ile ilgili uyarılara daha da duyarlı olan koniler, en yoğun olarak sarı lekede bulunmaktadırlar. Sarı lekenin hemen altında kör nokta bulunmaktadır. Bu nokta görme sinirinin olduğu yerdir. Herhangi bir nesnenin görüntüsü bu noktaya denk gelir ise o nesne görülemez.

Görme duyumu, her biri ayrı olan 4 farklı işlev içermektedir.

Biçimleri görme; Tek göz ile de olabilir aydınlık düzeyi çok az olsa dahi algılanabilir dövmenin Keskin oluşu cisimlerini oluşturan rakamların sayısı ile sınırlıdır bu kesinlikle görme ekseninde en yüksek dereceye ulaşır.

Uzaklıktan görme; Sağ ve sol gözü aynı zamanda birbirinin görüntülerin beyinde birleştirilmesine dayanır.

Renkleri görme; Işığın göz içinde çok hafif yayılmasına dayanır veya da her Işık noktası birbirine yakın konumda farklı yapıda 4 retina hücresini kaplayan leke gibidir aldığı ışığın dalga boyuna göre beyne sinyaller gönderen bu alıcı hücrelerin gönderdiği sinyaller beyinde birleşerek bütün haline gelir.

[101] Yüce, *a.g.t.*, 10

Hareketleri görme; Gelen görüntüleri bir süre retinada kalması ile oluşur beynin cisimden ard arda gelen iki görüntü arasındaki farkı algılar geniş hareketlerde göz yer değişti ve bu şekilde algılar.[102]

2.3.4. Mekânda Görsel Algıyı Etkileyen Faktörlerin Manastır Mekânlarında İncelenmesi

Algının; kültürel değerlerin bilişsel süreç ile olan ilgisi sebebi ile sosyal sistemin bir parçası olduğu görülmektedir. Çünkü algı, bilişsel şekiller, kültürel farklılıklar ve sosyokültürel değerlere bağlı olarak değişip gelişmektedir. Görsel, dokunsal, işitsel gibi farklı şekillerde gerçekleşebilen algının mekân içinde oluşumunda görsel algı büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle görsel algı da, diğer tüm algı çeşitleri gibi kişinin ait olduğu kültür ile doğrudan bağlantılıkdır. Görme duyumu ile başlayan görsel algı, mekân içerisinde ışık, renk, malzeme ve doku, biçim gibi faktörler ile şekillenmektedir.

2.3.4.1. Işık

Maddelerin fiziksel yapısında var olan atomik etkileşim sonrasında açığa çıkan ve kaynağından çıktıktan sonra tüm yönlere doğru dalgalar ile yayılım gösterebilen bir enerjidir. Işığın varlığı ile nesneleri, mekânları görebiliriz. Görme duyumunu sağlayan üç etken; ışık kaynağı, nesne ve gözdür.

Bilimsel açıdan ışık, sinusoid dalgalar ve fotonlardan oluşmuş olan elektromagnetik ışımanın, kaynaktan çıktıktan sonra nesnelerin yüzeyine çarparak yansıması sonrası bu yansımanın gözümüze gelmesi ile görmeyi sağlayan bir enerji şeklinde tanımlanmıştır. Işık yayan birçok nesne el ele tutulduğunda bir sıcaklık hissi vermektedir. Bu bağlamda ışıma ile ısı arasında bir bağlantı oluştu söylenebilmektedir. Fiziksel açıdan ışık, çok çeşitli teorilere göre açıklasa da özellikle dalga ve yayılım teorileri üzerine yoğunlaşmıştır. Yayılım teoresinde, sıcak cisimlerden her doğrultuda büyük ve hızlı taneciklerin yayıldığı kabul edilmektedir. Yayılım teorisi, bu hızlı taneciklerin bir yerden bir yere aslında belli bir zamanda ve dalga hareketi ile gittiğini ispatlayan deneyler sonrasında, yerini dalga teorisi ne bırakmıştır. Bu teoride, esir adı verilen maddesel olmayan ve tüm uzaya kaplayan esnek, ağırlıksız, akışkan bir ortamda boyuna titreşimlerle yayıldığı kabul edilmektedir.[103]

[102] Can Büyükçelen, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Algı Mekân Tasarımına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Ana Bilim Dalı 2007, 98-99

[103] Meydan 1981

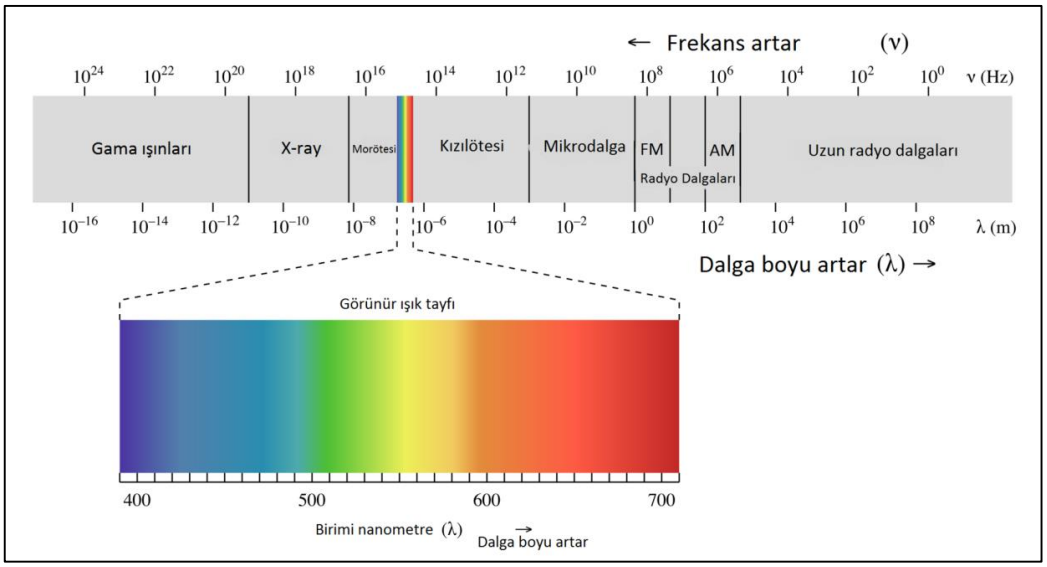
Tüm bu teorilere karşın Maxwell, ışık titreşimlerinin elektromanyetik titreşimler olduğunu göstererek, bu titreşimlere bağlı olarak ışığın, dalgalar ve cisimciklerden meydana geldiğini kabul ettirmiştir. Buna bağlı olarak ışık ve ışığa bağlı terimlerin açıklanmasında fayda vardır.

Işın, herhangi bir ışık kaynağından çıkan ışık çizgisi

Işınım; ışığının veya taneciğin yayılımı uzayda yayılmakta olan bir dalganın onu oluşturan elemanları parçacıklar veya elektromanyetik şekilde yayılan enerjinin ya da güç siren 1973

Işığın hızı; Bu ışınımlar, Maxwell' in söylemlerinden sonra bir elektrik dalgasının bir manyetik dalga ile aynı zamanda yayılmasından meydana gelmektedir Bu hanımların boşlukta yayılma hızları 300000 kilometre saniyedir.[104]

Dalga boyu; bir enerji parçacığı dalgalar halinde yayılmaktadır. Yayılmakta olan bu dalganın en üstü ile diğer dalganın üstü arasındaki mesafeye dalga boyu adı verilmektedir. Ölçülebilirlik birimi olsa da, deneyler ile bulunma imkânı olmadığından Işık ışınları, dalga boyları aracılığı ile ifade edilir, birimi de nanometredir.

Şekil 2. 11. *Görülebilir Işık Tayfı*[105]

[104] Meydan 1981

[105] PhilipRonan, http://en.wikipedia.org/wiki/File:EM_spectrum.svg, CCBYSA2.5, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid= 19770764, Erişim Tarihi: 26.12.2020

Işık tayfı; çeşitli dalga boyuna sahip ışınlar, şeffaf bir prizmada farklı açılar ile kırılırlar. Dalga boyları farklı olan birden fazla ışıktan oluşan beyaz ışık, prizmadan geçerken, onu oluşturan renklere ayrılır.

Yansıma; bir ışığın frekansları değişmeksizin bir yüzeyden geri yollanması olayını verilen addır bir diğer yansımada bir ortamdan yansımasıdır buna hacimde yansıma adı verilmektedir.

Yaşamımızın her alanında ışık vardır. Temel gereksinimlerimizden biridir. Çevremizi tüm duygularımız ile algılayabilir tanımlayabiliriz. Göz ile gerçekleşen algılama daha detaylı ve kesindir görme doyumu için ise ışığa ihtiyaç vardır. Lakin görebilmek için öncelikli olarak ışık ve onun yansıyabileceği yüzeylerin mutlaka olması gerekmektedir. Günlük yaşamımızda herhangi bir eylemi gerçekleştirebilmek için ışığı yayan, geçiren, yansıtan bir nesnenin varlığını görmemiz yeterli olmayabilmektedir. Yaşanılan mekânı herhangi bir kaynak ile aydınlatma ışıklandırma aracılığı ile eylemi gerçekleştirebilecek boyutta bir ortam sağlanmalıdır. Kullanılacak olan bu aydınlatmanın, kullanıcının görsel konforunu sağlayıcı özelliklerde olması gerekmektedir.

Tekrar edilecek olursa görme olayının ve beraberinde gerçekleşecek olan görsel algının doğru olabilmesi için doğru ve yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Çünkü doğru ışık; insanın gördüğü mekânı, sahip olduğu deneyimler ve ait olduğu kültürün kendisinde bıraktığı izler ile doğru etkileşimini dolayısıyla algılamasını kolaylaştıracaktır. Manastırın kurulduğu dönemde ışığın, sosyokültürel birtakım baskılar nedeniyle, yüksek kota konumlandırılmış, dışarıya herhangi bir görsel geçidi olmayan pencereler aracılığı ile mekânlara ulaşmakta olduğu görülmektedir.

Özellikle Turabdin bölgesinde ve Mor Gabriel Manastırı'nda pencerelerin en tepede olanı 'Tek Allah'ı, diğer üç pencere ise 'baba-oğul-kutsal ruh' üçlüsünü temsil edecek şekilde konumlandırılmıştır.

Resim 2. 1. *(a)Barıştepe Mor Yakup Manastırı [106] (b) Mor Gabriel Manastırı Anastasya Kilisesi[107]*

Işığın yeterli düzeyde sağlanabilmesi mimari açıdan binaların doğru konumlandırılması ile başlamaktadır bu konumlandırma ile mekâna giren gün ışığının dengelenmesi adına yapay aydınlatmaya ihtiyaç duyulmuştur. Yapay aydınlatma, mekândaki etkiyi arttıran bir unsur olsa da, doğru kullanılmadığı takdirde insan psikolojisine ve fizyolojisine olumsuz etkileri olmaktadır. Aydınlatma çeşitleri; doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılır doğal ve yapay aydınlatma her vere kendine içinde detaylı incelendiği takdirde daha doğru bilgilere ulaşılacaktır.

a)Doğal aydınlatma

Doğal ışık kaynağı olarak gösterilebilecek tek kaynak güneştir. Güneş görünen ışıklı olan, ışık yoğunluğu 3.10 27cd (kandela) doğal bir ışık kaynağıdır. Bu kaynağın ışınları, atmosferi geçtikten sonra yeryüzüne ulaşmaları güneş ışığı olarak adlandırılır. Güneş, içinde bulunan atomları parçalaması ile oluşturduğu enerjinin bir kısmını ışık olarak yaymaktadır. Yayılan bu ışığın dünya üzerine gelenleri 320 nm ve 400 nm aralığındaki A (UV-A), 320nm ve 400nm aralığındaki B(UV-B) ışınlarıdır. Doğrultulu bir ışık olmasına karşın doğrultusu sürekli değişir ve doğrultusuna göre kesin sınırlı sert gölgeler ortaya çıkarır. Rengi ufuk çizgisine yaklaştıkça turunculaşırken, öğlene doğru beyazlaşır. Turuncu ikenki renk sıcaklığı 1800K iken öyle 5000-5800K'e kadar çıkmaktadır. İnsanlar üzerinde psikolojik ve teropatik etkileri bulunmaktadır. Mimari

[106] Leyla Aslan, *Kırsal Süryani Dini Mimarisi Korunması Kapsamında "Elbeğendi Köyü (Kafro Tahtayto), Mor Yakup Kilisesi" Restorasyon Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, 2018, 18

[107] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/mor-gabriel-deyrulumur-manastiri, Erişim Tarihi: 01.01.2021

boyutta mekâna girişi, bina konumlanması ile sağlanmalıdır. Günışığı, ısınma ögesi olarak kullanıldığından, antik çağlardan bugüne insan yaşamındaki temel konfor elemanlarından biri olup, insan yaşamı için önemli bir yere sahiptir. Yapılmış olan ilk yapılarda gün ışığının mekân içine alınma küçük açıklıklar ile sağlanırken, camın icadı ve üretimi ile güneş ışığının mekân içinde kullanımı hale gelmiştir. Camın olmadığı dönemlerde güneşin zararlı ışınları mekânı ulaşırken, camın icadından sonrası bu ışınlar cam içinde sorularak mekâna girişi de engellenmiştir.

Eğer pencerenin bulunduğu yön Kuzey ise mekânda ısı ve ışık kaybı yaşayacağından yoğunlaşma olacaktır. Işık ve mekân algısında ışığın niteliği de önemli rol oynamaktadır. Bina yönelimi, mekânda bulunan pencerelerin konumu, büyüklüğü, yapı çevresindeki ağaçlar ve gölgeleme oranları da bu niteliği etkilemektedir.

Doğal aydınlatma olan Güneş, sağlıklı ışık kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak güneşin karakteristik özelliklerinden dolayı birtakım olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Bu etkiler;

-Aydınlık düzeyi yeterli miktarda olmayabilir.

-mevsim, saat, atmosferin etkileri gibi faktörlerden dolayı günışığı ile aydınlanan yer, istenilen aydınlık düzeyini ulaşmayabilir.

-Mekâna gelen kontrolsüz ışık, keskin gölge oluşmasına sebep olabilir.

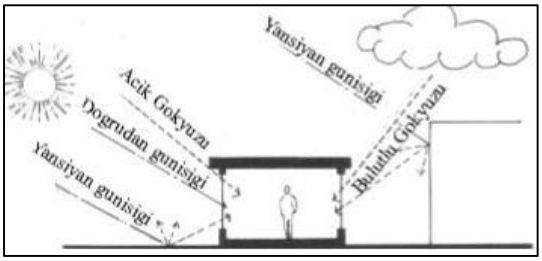
Baskın olan güneş ışığının mekâna farklı açılarda ulaşması mekân algısını kısıtlamaktadır Bu nedenle uygun aydınlatmayı sağlayabilmek için farklı bir aydınlatma ihtiyaçtır. Bu nedenle zaman içinde yapılan çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda gün ışığına en yakın aydınlatma kullanılması öngörülmüştür.

Doğal ışığın mekâna girişi, çeşitli şekillerde olabilmektir.

Gün ışığı- güneş ışığının buluttan geçerek ulaşması

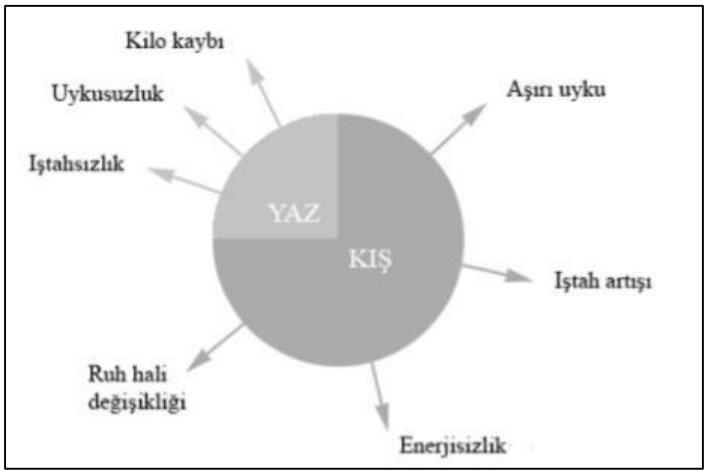
Güneş ışığı- Güneş ışığının bulutlu veya bulutsuz havada yeryüzüne direkt ulaşması

Dışarıdan yansıyan ışın- ışığı doğal ya da insan yapımı bir yüzeyden yansıması ile ulaşan ışık

Şekil 2. 12. *Gün Işığının Mekâna Alınış Biçimleri*[108]

Güneş ışığı ve gök ışığının birleşiminden oluşmuş olan günışığı oldukça değişkendir. Bu değişkenlik yalnız saatler, gün ve mevsimlere bağlı olmayıp, coğrafi konum, enlem ve boylamlardan da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin ekvatora yakın bölgelerde öğlen saatlerinde güneş ışınları kuvvetli ve sert iken, ekvatora uzak bölgelerde öğlen saatlerinde güneş ışığının yumuşak ve zayıf olduğu görülmektedir. Belirli eylemler için tasarım yapılan mekânların kullanılması amacıyla mekâna alınan güneş düzeyinin doğru hesaplanması gerekmektedir. Binanın tasarımında Kuzey, batı, doğu, güney yönlerine dikkat edilmelidir. Mekânda kullanımına etkisi bakımından psikolojik ve fizyolojik olarak iki grupta incelenebilmektedir.

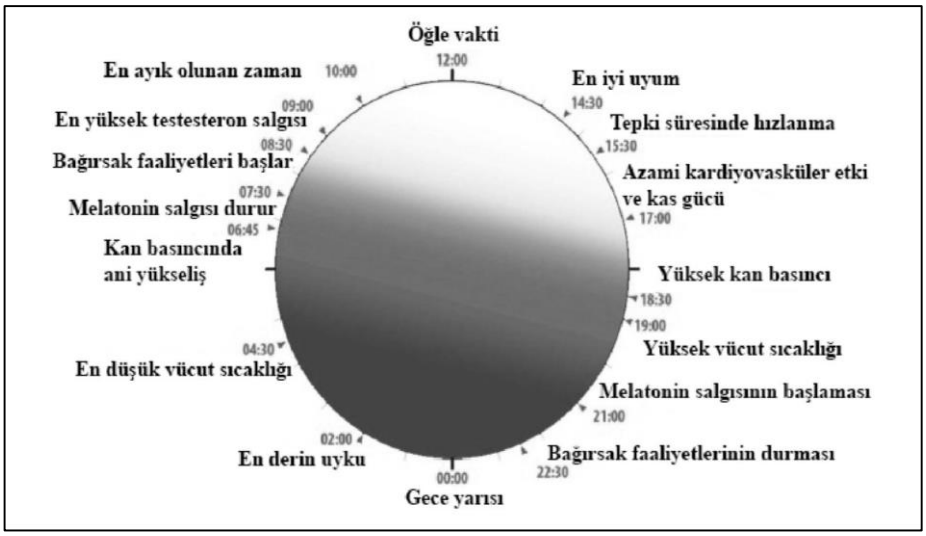
Şekil 2. 13. *Mevsimsel Depresyon Halkası*[109]

[108] Derya Tezel, *Mekân Tasarımında Doğal Işığın Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007, 17

[109] Katerina M., *Natural light in Learning Environments*, M.Arch Thesis, University of Nicosia - Department of Architecture, Cyprus, 2012, 10

Güneşi vücudun D vitamini üretimini sağlamaktadır. Böylece D vitamini eksikliğinin sebep olduğu zayıf kemik gelişimi ve yaşlılarda kemik kırılganlığı riskini azaltmaktadır. Bir diğer yandan güneş ışığına fazla maruz kalınması, kansere öncülük eden cilt hastalıklarına ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle insan vücuduna zarar verici etkilerinden korunarak kullanıcı ve eylemlere bağlı gerekli miktarda günışığı alımı için mekân tasarımı yapılmadır. Mekân tasarlanırken doğal ışık kullanımı, ışığın mekânı alınış biçimi mekân kurgusunu doğrudan etkilemektedir. Bunun nedeni mekânın ve objelerin görülmesi ve algılanabilmesinin ışık ile sağlanmasıdır. Görsel algı performansı psikolojik ve fizyoloji olumsuz etkilemeden sağlanabilmesi, aydınlık karanlık dengesinin doğru kurulması, mekânın işlevine göre değişkenlik gösteren aydınlık düzeyinin uygulanması gerekmektedir.

Tekrar etmek gerekirse, insanlar maruz kaldıkları farklı dalga boyundaki ışıklarda hem psikolojik hem fizyolojik olarak etkilenmektedir. Ruh haline iyi geldiği, fiziksel enerji olumlu yönde etkilediği, göz yorgunluğunu azalttığı gibi etkileri bilinmektedir. Işık, anlatılanların yanında biyolojik sistemi etkileyen, biyolojik saat dengesini sağlayan, hormon sistemi üzerinde etkisi bulunan bir tür enerjidir. Biyolojik saat, gündelik yaşamı yönlendiren insan-ışık arasındaki ilişkiyi gösteren bir olgudur. Uyku düzeni, gece-gündüz algısı, vücut sıcaklığı seviyesi gibi konularda gündelik yaşamımızı etkilemektedir. Bu nedenle aydınlatma kontrolünün sağlanması, tüm bu dengelerin korunması açısından oldukça önemlidir.

Şekil 2. 14. *Biyolojik Döngü*[110]

[110] Katerina M., *a.g.t.*, 8

b)Yapay Aydınlatma

Mekânlarda, gün ışığının yeterli olmadığı durumlarda veya belirli sakıncaların olduğu durumlarda kullanılabilen aydınlatmadır. Yapay aydınlatma etkin elemanı, ışığın yapay yollardan elde edildiği yapay ışık kaynağı olan lambalardır. doğru bir aydınlatma yapılabilmesinin birtakım koşullar çerçevesi içerisinde tasarım ilkeleri ile birleşen bir iş olduğu unutulmamalıdır. İyi bir aydınlatma projesinin uygulama ve geliştirilmesinde gerekli ışık akısı, lümen, lüks, ışıklılık, ışıksal verim, aydınlık düzeyi, renksel geriverim gibi kriterlerin biliniyor olması gerekmektedir. Kullanımı ile doğru sonuçlar alabilmek adına ışığın birçok özelliğinin bilinmesinin yanında aydınlatma tiplerinin doğru kullanılması faydalı olacaktır. Kullanılan 5 tip aydınlatma şekli bulunmaktadır. Direkt aydınlatma, yarı direkt aydınlatma, homojen aydınlatma, yarı endirekt aydınlatma, endirekt aydınlatmadır. Bu aydınlatma tiplerinden kısaca bahsetmekte fayda vardır.

Direkt aydınlatma; ışığın, mekânı direkt olarak aydınlattığı ve mekân içinde kontrasta neden olmakta olan aydınlatmalıdır. Kullanımında diğer aydınlatmalar ile desteklenmesi öngörülmektedir.

Yarı direkt aydınlatma; Işığın bir kısmı yukarıya bir kısmının ise aşağıya vurduğu aydınlatmadır. Direkt aydınlatmadaki keskin gölge sınırları yoktur.

Homojen aydınlatma; Yansıma ve kamaşmanın belirli oranda azaldığı bu aydınlatma türünde ışığın büyük bir kısmı tavan ve duvarlardan yansımaktadır.

Yarı endirekt aydınlatma; Işığın büyük çoğunluğunun yukarıya kalan kısmının ise aşağıya yansıması ile adlandırılan aydınlatma şeklidir yansıma ve kamaşmanın az olduğu bir aydınlatmadır.

Endirekt aydınlatma; %90 yüzde yüzlük bir kısmının yukarıya vurması sonucu tavanın ışık üreticisi durumuna gelmiş olduğu aydınlatmadır. Tavan ve duvardan yansıdığı için bu yüzeylerin malzemelerinin ne olduğu önem taşımaktadır.

İç mekânlarda genel aydınlatmalar sık bir şekilde kullanılmaktadır ancak mekânda gerçekleştirilecek olan eylemin gerektirdikleri ne göre özel aydınlatmaları ihtiyaç duyulabilmektedir.

Işığın şiddeti; Mekânda bulunan ışığın şiddeti mekânda bulunan renkler ile ilintilidir. Örneğin; objelerin görülebilmesi daha fazla ışık ile mümkündür.

Işığın dağılımı; Mekânı ışığın yerleşimi mekânın boyutlu ile alakalıdır. Geniş bir mekân daha fazla ışığa ihtiyaç duyacaktır.

Işığın yönü; Gölge ve parlama gibi birtakım sorunların olmaması adına ışığın yönü önem arz etmektedir. Brandford[111] 1971 in de dediği gibi ışığın yönünün biçimsiz şekilleri düzeltebileceği boşlukta illüzyonlar yaratabileceği ve ruh halin olumlu ya da olumsuz etkileyebileceğidir.

Işık, insanoğlunun mekânı kullanmaya başladığı zamanlardan bu yana doğru algılama ve eylemleri gerçekleştirebilme adına önemli bir aracıdır. Tüm kültür ve dinlerde var olan yapay aydınlatma ilk çağlarda kandil, mum gibi gereçler ile sağlanmakta iken, günümüzde daha farklı şekilde gerçekleştirilmektedir.

Süryani geleneğinde kandiller ve mumlar genel olarak melekleri, azizleri ve imanlının içinde yanan manevi ışığı temsil etmektedir. Süryani inanışında ayin sırasında kutsal İncil okunurken önünde yakılmış olan iki mum; müjdecilerin, İsa Mesih'in sözlerini müjdelemiş olduklarını işaret etmektedir.(bkz.resim)

Resim 2. 2. *İncil'in Yanında Yakılan İki Mum[112], Meryem Ana Kilisesi Şamdan*

Süryani Ortodokslarda kilisenin kendisi ışık saçmakta olan bir şamdandır.(bkz. Resim 2.3.) Işığını da nur olan İsa Mesih'ten almaktadır.[113] Bunun simgesi olarak ise tüm kilise ve manastırlarda farklı aydınlatma gereçleri bulunmaktadır. Günümüzde halen faal olan Mor Gabriel Manastırı'nda da bu gelenek sürmekte olup, imanlılar dua ederken mum yakmaktadırlar.

[111] Barbara Taylor, **Brandfords.,Easy Steps To Succesful Decorating**, New York, Hardcover, October 29, 1971, 201

[112] Zeki Demir, **Süryani Ortodoks Kilisesi Gelenekleri Ve Yedi Gizi**, İstanbul, Anadolu Ofset, 46

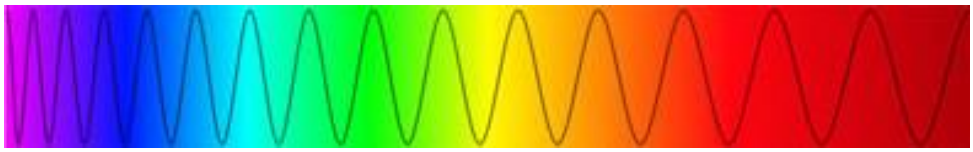
[113] Demir, **a.g.e.,** 46

Resim 2. 3.*Ayinde Diyakonlar*

2.3.4.2. Renk

Çevremizde gördüğümüz her nesnenin bir renginin olduğu bilinmektedir. Renkler, objelere kimlik kazandırarak algı yaratımını sağlamaktadır. Örneğin; domates denildiğinde kırmızı, muz denildiğinde sarı rengin gelmesi olasıdır. Rengin kullanımı algıda olduğu gibi kültür, gelenek, yaş, ülkeye göre taşıdığı anlam bakımından farklılıklar göstermektedir. Rengi, üç farklı sistem içinde incelemek gerekmektedir. Bir yere çarpan ışığın yansıyarak gözün algılayabileceği dalga boyuna sahip ışınları görmesi ve beynin bunu algılaması sonucu renkler görülebilmektedir.

Şekil 2. 15. *Renk Tayfı (URL5)*[114]

Retina, algılanabilir ışıkları beyne ilettiğinden görme durumu fizyolojik olarak nitelendirilmektedir. Rengin algılanması ise duygusaldır. Nitekim retinadaki beyinle bağlantı halinde bulunan sinirler; yalnızca rengin yoğunluğu hakkında beyne ileti gönderebilirler, hangi renk karışımından olduğunu ayırt edemezler. Buradan beyne iletilen bilgiler algıya dönüştüklerinden rengin algılanmasına psikoloji dâhil olmaktadır.

"Tarih boyunca insanlar oluşturdukları toplumlarda kendilerine dil ile beraber bir destekçi olarak simgeler yaratmışlardır. Bu simgeler kimi zaman kuralları, kimi zaman yasakları kimi zaman da istekleri belirtmektedir.

[114] http://www.karmabilgi.net/renk-tayfi-ve-gorunur-isik/ Erişim:10.01.21

Toplum içindeki bu simge dili genellikle çok yöreseldir. Fakat özel bazı simgeler uluslararası boyuta kadar yükselmiştir. Bunlara en tipik örnek trafik işaretleridir. Simgelerin anlatımındaki en önemli karakterlerden biri de renktir. Renk birtakım şeyleri (benzetme yoluyla da olsa) anlatmanın en kolay yoludur.

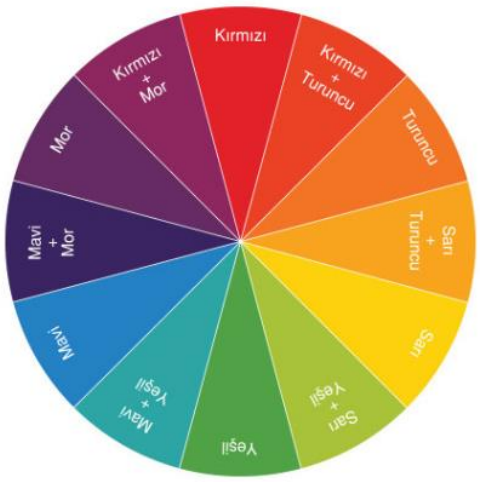
Dünyanın hemen her yerinde siyah renk ölümü temsil eder, kırmızı tehlike rengidir, sarı dikkati vurgular. Diğer yandan ülkelerin simgeleri olan bayraklarda ülkelerin kültürel renklerini görebilmekteyiz.

Kültürel renk seçimi toplumların yaşadıkları yerler ve doğal şartlarla da ilgilidir. Sıcak tropik bölgelerde genellikle açık renkleri görürken, soğuk bölgelerde ise koyu renk tercihi görülebilmektedir.

"Renk, düşüncelerimizde duygularımızda, eylemlerimizde ve hatta sağlığımızda değişiklikler yaparak; doğrudan bizleri etkilemektedir. Okulların, hastanelerin, ofislerin, tasarımcılara renklerin fiziksel koşulları ve çalışma alışkanlıklarını daha iyi ya da kötü etkileyebildiğini kabul ederler".[115].

Görünen, algılanan hemen hemen her şeyin renginin olduğu bilinmektedir. Renklerin kullanımının bir ölçütü olması gerekmektedir, rengin temel özelliklerini boyutu, renk armonisi, kontrastı ve insan üzerindeki algısal etkilerin tasarımın doğruluğu için iyi bilinmesi gerekmektedir.

Renklerin saf hali olan ana renkler ve ana renklerin karışımından oluşan ara renklere temel renkler adı verilmektedir. Ana renkler; kırmızı, mavi, sarıdır. Ara renkler ise turuncu, mavi, yeşil ve mordur.

Şekil 2. 16. *Renk Çemberi* [116]

[115] H. Yakup Öztuna, **Görsel Etkileşimde Temel Tasarım**, İstanbul, Tibyan Yayıncılık, 2007, 133

[116] http://renketkisi.com/renk-cemberi.html/ Erişim:20.01.2021

Süryani dini inancında gerek mekan içinde gerekse sosyal yaşamda hemen her eserde var olan mavi, kırmızı ve sarı tonların yanısıra, siyah ve yeşil tonları da görülebilmektedir.

Ana ve ara renkler herkes tarafından bilinirken, bu renkler arasında kalan daha birçok rengin elde edilebildiği bilinmemektedir. Renk ile ilgili bilinmesi gereken özelliklerinden biri de rengin niteliğidir.

Renk Türü: Tayftaki 6 rengin iki ucu birleştirilerek çember yapılır ise bir renk çemberi elde edilir. Buradaki 6 rengin her biri ayrı birer renktir. Dolayısıyla bunların her biri birer renk türüdür.[117]

Renk Değeri; Koyuluk ve açıklık olarak bilinen tasarım ögesidir. Renk ton değeri rengin yansıttığı ışık miktarı ile ilgilidir. Spektrumdaki tüm türlerin aynı ton değeri yoktur. Sarı, daha parlak bir renkken, mor daha koyu bir renktir. Siyah, beyaz, ve gri nötr renklerdir.[118]

Rengin Yoğunluğu: Rengin üçüncü özelliği olan yoğunluk (bazen doygunluk, saturation ya da renk berraklığı chroma olarak adlandırılır.), bir renkteki ışık değeriyle ilgidir. Yoğunluk terimi, aynı rengin daha parlak bir tonunu, daha donuğundan ayırt etmek için, yani doyma miktarı yüksek bir rengin grileşmiş veya nötralize olmuş bir renkten ayırt edebilmek için kullanılmaktadır.[119]

Renklerin belirli anlamlar taşıdığı araştırılmış ve insanların renklerin etkisinde kaldığı görülmüştür. Özellikle iç mekânlarda kullanılan renklerin kişi algısına ve mekânda bulunduğu süre boyunca ruhsal anlamda etkilediği tespit edilmiştir. Renkler kimi zaman tedavi edici olurken, kişinin içinde bulunduğu durumu, olumlu veya olumsuz yönde değiştirici niteliktedir.

Kültürel anlamda renk, her toplum için farklı nitelendirilerek özelleştirilmiştir.

Şekil 2. 18.'de gösterildiği gibi ana renklerden kırmızı, en yüksek dalga boyuna sahip renktir, sıcak renk grubunda yer almaktadır. Dalga boyunun yüksek olmasından dolayı, güç etkisi yaratmakta ve huzursuzluk vermektedir. Hemen dikkat çeker. Kırmızı renk tonlarına göre de psikolojide farklı etkiler yaratmaktadır.

Eski Yunan toplumunda kırmızı, daha 'erkeksi' bir kimlikte ve savaş tanrısı Ares ile özdeşleştirilmiştir. Ancak ilkel toplumlarda kırmızı dişi ilke rengi olup, bunun sebebi de toprak ananın ilkel insanlara Neolitik figürleri yansıtmak üzere aşı boyasını sunmuş olmasıdır.[120]

Hristiyanlıkta önemli bir dinsel sıfata sahip kırmızı, tanrıya olan aşkı, İsa Mesih'in şehitliği, onun için dökülen kanı ve kurbanı sembolize etmektedir.

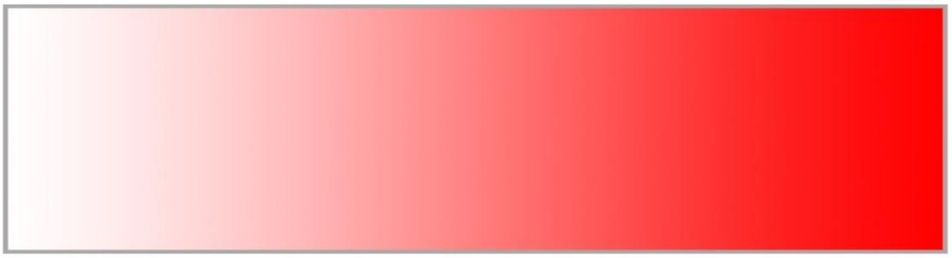
---

[117] Öztuna, **a.g.e**., 136

[118] Öztuna, **a.g.e**. 136

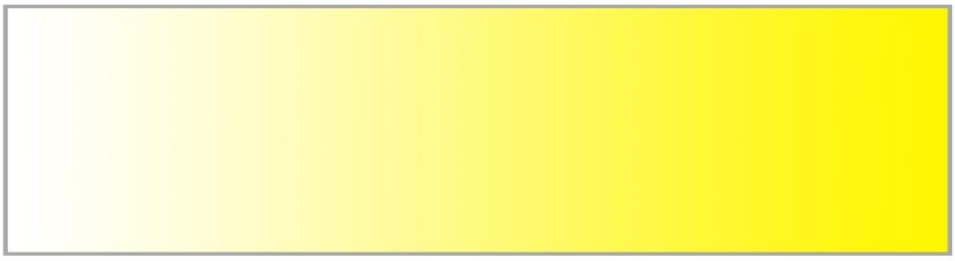
[119] Öztuna, **a.g.e**. 137

[120] Eda Ustaoğlu, "*Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri",* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji, İnsan Bilimleri Ve Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul, 2007, 104

Şekil 2. 17. *Kırmızı Tonları*

İkinci ana renk olan sarı ise Güneşin rengi olduğundan hayatımıza hâkim bir renktir renk tayfına bakıldığında (Şekil 2.16..) sarının beyaza yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle sarı, diğer renkler ve beyaz arasında geçici roldedir. Kendini seven insanlara bilgi ve bilgeliği ulaştırmaktadır. Olumlu özelliklerinden bir de akıl ve mantık odaklı insanlar için uygun bir renk olmasıdır. Olumsuz özelliğine bakılacak olur ise kuruntulu olma ve sıkılganlık gibi etkileri olabilmektedir. Fakat güneşi rengi olduğundan genellikle umut verici bir renktir.

Şekil 2. 18: *Sarı Tonları*

Simgesel olarak güneş ışığını anımsatan sarı, Güneşin, altının rengi olup sarı ile yapılan varak ve yaldız ise statüyü temsil etmektedir. Örneğin; Çin İmparatorlarının festival ve kutlamalarda sarı renkli kıyafetler tercih etmiş olduğu görülmektedir.

İlkel toplumlarda sonsuza dek yaşamı, Hristiyanlıkta ise mukaddesliği sembolize eden bir renktir. Sarı rengin göğün mavisini geçerek gerçek öbür dünyanın birtakım tanrısal özeliklerini ortaya çıkardığına inanılmaktadır.

Ana renkler içerisindeki tek soğuk renk olan mavi, kan basıncını dengeleyerek soluk alıp vermeyi düzenlemekte ve sakinlik duygusu uyandırmaktadır. Koyu ve yoğun kullanımda kasvet veren bir etkiye sahiptir. Fakat beyaz ile karıştırılarak daha açık halde elde edilen mavi tonları gökyüzü ve deniz gibi doğadan çağrışım yaptığından insanda, sakinlik, sonsuzluk, yatıştırma, etkisi göstermektedir. Olumlu etkilerine rağmen bazen de soğukluk, yalnızlık etkisi yaratabilmektedir. Bu çelişki mavinin duygulara etki ederek karmaşaya yol açmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2. 19: *Mavi Tonları*

Gökyüzü rengi olan mavi, inancı arttıran özelliğe sahiptir. Dini yapılarda, tapınak süslemelerinde kullanılan mavi, tanrısal lütuf ve bağışlanmayı temsil etmektedir. Eski Mısır toplumunda mavinin kral lahitlerinde kullanılmış olması ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu da sembolize etmiş olduğunu göstermektedir. Süryani inanışında da umut ve dine bağlılığın sembolü olan mavi, mekân ve tasarımına da yansımıştır. (bkz. Resim 2. 4.)

Resim 2. 4. *Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Apsis*[121]

Ana renkler kadar ara renklerin de psikolojiye ve mekân tasarımına etkisi bulunmaktadır.

Mor, kırmızı ve mavi karışımından elde edilir. Genel itibariyle mor esrarengiz durumun, kontrolsüz gücün sembolü olarak bilinmekte ve insanda pişmanlık, korkaklık duygularını uyandırmaktadır. İçerisindeki kırmızının miktarı arttıkça bu kötü ruh hali, karamsarlık, yerini ciddiyete bırakmaktadır. Morda mavinin miktarı arttıkça da mor ve mavi insan üzerindeki yoğun etkilerinde bir patlama olmaktadır, mavinin derinlik algısı

[121] https://tr.foursquare.com/v/s%C3%BCryani-kadim-meryem-ana-kilisesi/505ed7c0e4b09e9783baa731?openPhotoId=5a716080286fda48de7f9c4f/ Erişim Tarihi, 22.01.2021

yaratmadaki etkisiyle, morun düşündürücülüğü birleşir. Mor da diğer renklerde olduğu gibi beyazla karıştıkça tüm olumsuz etkilerinden arınmaktadır.

Mezopotamya ve Akdeniz kültürlerinde dünyevi ve ruhani statü sembolü, Batıda kraliyet, Japonya'da zenginlik, Brezilya'da ölümü temsil eden mor, genel itibarı ile asaleti, lüksü ve zenginliği çağrıştırmaktadır.

Meryem'in Cebrail'den müjdeyi alırken mor iplikten kumaş giymiş olması sebebi ile Hristiyanlarda mor müjdeyi sembolize etmektedir.

Oluşturulurken kullanılan renklerin özelliğini taşımaması bakımından yeşil, tüm renklerin en sessiz, sakin, hareketsiz rengidir. Duygusal anlamda insanı ulaşacağı noktalara teşvik etmediği gibi üzüntüye de etkisi yoktur. Bu etkisizliğinden dolayı bulunduğu ortamda insan canlı hareket uyandırıcı bir renk arayışına girmektedir. Simgesel olarak doğayı simgelediğinden sinir sistemine doğal etkisi mevcuttur. Hristiyanlıkta da "Baba- Oğul- Kutsal Ruh" un sembolü olarak kullanılmıştır.

Mekân yaratılırken kullanılan renklerin amacı; kişide duygusal etki yaratarak mekânın işlevine göre doğru biçimde kullanılıp, eylemlerin rahat gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu da renklerin işlev ve kullanıcıyla ilişkili olarak kullanımı gerektirmektedir. İnsan algılama ile bir bütün halindendir, bu yolla iletişim kurabilmektedir. Bu süreçte fiziksel bir varlık olarak karşımıza çıkan mekân, algılama sonucu geçtiği evrelerde kavramsal bir boyut kazanmaktadır. Bu nedenle, duyu organları ile fiziksel olarak algılanabilen somut tüm varlıkların insan üzerinde duygusal bir etkisi bulunmaktadır.

Her toplum kendi kültürünü oluşturmuş ve geliştirmiştir. Farklı toplumların ve sahip olduğu kültürlerin ayrı ayrı özellikleri ve bakış açıları bulunmaktadır. Yaşamsal faaliyetlere de yansıyan bu kültürel davranış kalıpları ve inançlar mekâna ve mimariye de yansımıştır. Hem kültürün hem de mimarinin bir parçası olan renk de bünyesinde bu özelliği taşımaktadır.

Toplumlar ait oldukları kültüre göre renklere anlamlar yüklemişlerdir. Kültürün bir kolu olan inançlar ve dinde de renkler farklı çağrışımlar yapabilmektedir. Örneğin; İrlanda bayrağı yeşil, turuncu ve beyaz renklerden oluşmuş olup, turuncu renk Protestanları, yeşil renk Katolikleri, beyaz renk ise her iki mezhebin barışını temsil etmektedir.[122]

Farklı kültürlerin renklere bakış açılarının farklı olması; düşünce yapısı, inançlar, adet ve ananelerden kaynaklanmaktadır. Sosyolojik bir kavram olan inanç; din, felsefe, siyaset gibi konularda özümsenmiş olan kanılardır. Dini ve ahlaki birtakım bilgiler de bu inanç yolu ile inşa edilmektedir. Her dinin kendine özgü ibadet, inanç ve ritüelleri bulunmaktadır. Dinlerin özgürlüğünde renklerin de rolü büyük olup, farklı dinlerde renkler farklı anlamlara gelmekte ve farklı durumları sembolize etmektedir.

"Din ve renk ilişkisinde renklerin sembolizminden bahsetmek gerekmektedir. Renk sembolizminin kültürel ve psikolojik anlamları dört ana başlık ile ayrışmaktadır. Bunlar;

[122] Vural Çekinmez, "Farklı Kültürlerde Renklerin Anlamları", **T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi**, 18

Kültürel ortak değerler (adet, kutlama, töre, coğrafya v.b.)
Tarihi ve politik ortaklıklar (krallıklar, bayraklar v.b.)
Din ve efsaneler (doğaüstü inanışlar, kutsal renklerin sembolizmi v.b.)
Dil bilimi ve ayrışmalar (renk terminolojileri)"[123]

Örneğin Hristiyanlıkta kırmızı renk İsa'nın kanı, zulüm ve şehitliğinin sembolüdür. Kardinallerin giysilerinin kırmızı olması da papanın askerleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Kiliselerde kullanılmakta olan yeşil kıyafetler sonsuz yaşamı ve umudu simgelemektedir.

Tarihin ilk dönemlerinden bu yana renkler, her kültürde farklı algılanmış ve iç mimari tasarımda mekânlara yansıtılmıştır. Süryani kültüründe de diğer kültürlerde olduğu gibi oldukça önemli sembolik anlamlar içermenin yanında kişilerin hayatlarına da yön verici etkisi olduğu görülmüştür. Öyle ki renkler, insanların giyim tarzından iç mekânda bulunan donatı elemanlarına kadar yansımıştır. Hristiyanlıkta üç ana renk kutsal üçlemenin tasviri (baba, oğul, kutsal ruh) amacıyla oldukça sık kullanılmaktadır. Kiliselerde yer alan gül pencerelerdeki kırmızı, sarı ve mavi renkler kutsal üçlüyü, azizleri ve bakire Meryem'i sembolize etmektedir.[124] (Bkz. Şekil2.21.)

Şekil 2. 20 *Gül Pencere*[125] *Mardin Süryani Piskoposluk İncili, fol. 2r, 13. yy*[126]

Renkler insan yaşamında en anlamlı parçalardan biri olup, kültürlere göre farklılıklar göstermektedirler. Tarih boyunca sanatsal yaratımın yanında insanların fikirlerini açıklamaları için simge olarak da kullanılmışlardır. İnsan fizyolojisinde de önemli etkileri bulunan renkler, tek başına mesaj barındırabilirken insanın davranışlarını da yönlendirebilme yetisine sahiptir. Matem ortamlarında siyah rengin

[123] http://elfintataroglu.blogspot.com/2012/06/renkler-ve-ruhani-alem.html/ , Erişim Tarihi: 04.03.2021

[124] Nedim Alici**,** *İç Mekânda Renk Ve Renklerin İnsan Psikolojisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Ana sanat Dalı, İstanbul, 2019, 184

[125] https://tr.pinterest.com/pin/1618549858052011/ Erişim Tarihi: 09.03.2021

[126] Necla Kaplan, "Süryani El Yazmalarında Meryem'e Müjde Tasvirleri (6. ve 13. Yüzyıllar)" **Journal of Artuklu Academia** 8 (1) 2021, 114

kullanılıyor olması, gökyüzündeki mavi rengin huzur veriyor olması da gündelik hayatta renklerin insan arzu ve isteklerini yansıtmada araç olarak kullanılabiliyor olduğunu göstermektedir.

Renklerin sembolik anlamları dini inanış ve mekânlarda daha çok hissedilmekte, Süryani dini ve mekânlarında da bu açıkça görülebilmektedir. Örnek olarak kilise ve manastırlardaki medbahlarda kullanılan örtüler, mekân içlerinde kullanılan ikonalar, mermerden yapılmış mozaikler, rahip, kâhin, diyakon ve metropolitlerin ayin dışında ve ayin sırasında kullandığı kıyafetler, ayin sırasında kullanılan bezler, renklerin sembolizmini yansıtan unsurlardır.

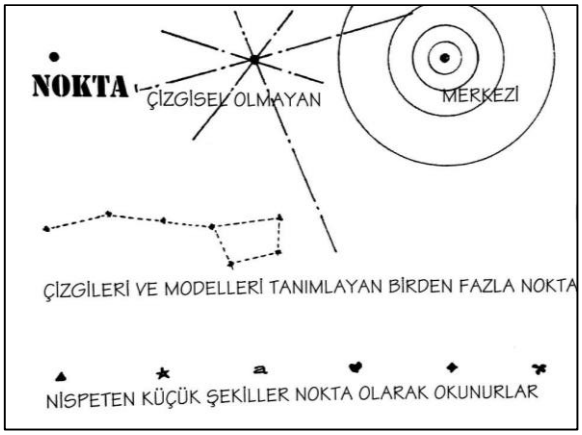
"Renklerin kullanımı ile mekânlar; sıcak-soğuk, samimi-ciddi, itici-çekici, rahat-rahatsız gibi sınıflarla tanımlanır. Bir mekân monokrom düşünülerek tasarlandıysa tavan, duvar, döşeme yüzeyleri arasında tür, değer, doymuşluk bakımından aralarında fark olmaması durumunda mekân monoton algılanacaktır. Mekânda renk seçimi yapılırken, görsel algılamanın önemi göz ardı edilmemeli, mekânda odak noktaların hiyerarşisi düşünülerek renk türü, değer, doygunluk etmenleriyle birlikte düşünülerek seçilmelidir".[127]

2.3.4.3. Biçim

Çevremizde gördüğümüz, mekân, nesne, yapıların işlevleri dolayısıyla belirli bir biçimi vardır. İşlev olarak değil görsel ve estetik açıdan etkileyici bir algı oluşturması için çeşitli biçimler kullanılmaktadır. Biçimde işlevi önemsemeyen ve biçimselcilik olarak tanımlanan, bir kavram bulunmakta olup, asıl kaygı estetiktir. İşlev 2. planda veya hiç düşünülmemiştir.

Gözlerimiz biçimleri ışıkta görmek için yaratıldılar; gölgeler ve ısı biçimleri ortaya çıkarırlar, küpler, koniler, silindirler ve piramitler ışığın gereğince ortaya çıkardığı çok önemli asal geometrik biçimlerdir. Bizim içimizdeki imgeleri açık, elle tutulur ve belirgindir. Biçimi oluşturan elemanlar, nokta çizgi, düzlem ve hacim olan temel tasarı elemanlarıdır. Şekil 2.22.'de gösterildiği gibi bunların biri diğerinin ortaya çıkması biçimin oluşmasını sağlamaktadır.

[127] Alici, *a.g.t.*, 177

Şekil 2. 21. *Nokta, Çizgi, Düzlem Gösterimi* [128]

Nokta: herhangi bir yüksekliği, uzunluğu, derinliği olmamasından dolayı sabittir. Bir şeyin ilk hali olan nokta basit bir leke gibi görünse de biçimleri oluşturacak diğer ögelerin temelini oluşturmaktadır.

"Küçük bir nokta bir başlangıç ifade eden ve göze gelen görsel enerjidir. Basit bir nokta aynı zamanda bir yer, bir mahal ifade etmektedir. Nokta, iki çizginin kesim noktası (odak noktası) gibi sembolik bir içerik şeklinde de görülebilir".[129]

"Çizgi: Noktaların bir araya gelmesi, uzayarak yön kazanması çizgiyi meydana getirmektedir. Mekâna hareket katarken, biçimin yüzeyine desen, doku etkisi de kazandırabilmektedir. Her tasarım tasarı haline geçerken, yani maddeleşirken çevre çizgileri belirlenir ve kabuğu oluşturur".[130]

"Çizgisel formlar geleneksel olarak düşey destek oluşturmak, mekân içinde yayılımı ve hareketi göstermek ve mekânsal hacimlerin kenarlarını belirlemek üzere kullanılmıştır. Çizgisel ögelerin bu strüktürel işlevleri, hem mimari ve iç mimari ölçekte, hem de mobilyacılıkta görülebilmektedir".[131]

"Düzlem: Kendi doğrultusu dışında bir yönde kaydırılarak hareket ettirilen çizgi, düzlemi oluşturur. Kavramsal olarak, düzlemin iki boyutu vardır; genişliği ve uzunluğu vardır ama derinliği yoktur" [132]

Biçim, aynı zamanda kişide karmaşıklık hissi uyandırmadan işlev hakkında bir fikir uyandırıyorsa bu biçim doğru kullanılmıştır denilebilir. Yüzeysel bir görünüşün, biçimin işlevi yerine getirmemesi durumunda bahsedilen görsellik yeterli olmayacaktır. Bu sebeple biçimin algılatmak istediği bir içeriği ve işleve yanıt verebilirliği olmalıdır. Renkler nasıl insan algı ve psikolojisini etkiliyorsa biçim de algılamayı etkileyici bir etki barındırmaktadır. Çevremizde gördüğümüz biçimleri algıladığımız mekânları, geçmiş

[128] Ching, 2015, 93

[129] Latife Gürer ve Gül Gürer, **Temel Tasarım**, İstanbul, Birsen Yayınevi, 2004, 37

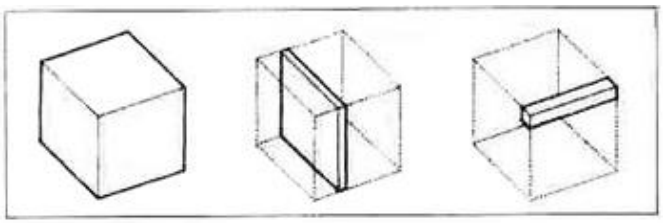
[130] Güngör ,**a.g.e**., 53

[131] Ching, **a.g.e**., 97

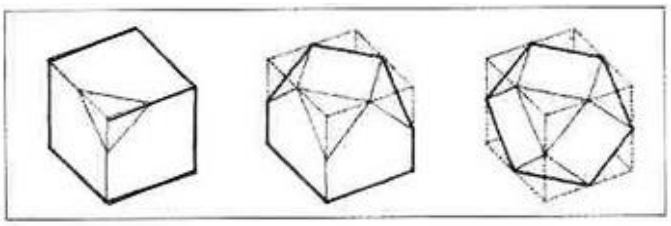
[132] Ching, **a.g.e**., 98

deneyimler ile yorumlanabilmektedir. Örneğin, çiçek veya bir kuşa benzeyen objeler, yapılar buna en iyi örneklerden birkaçı olmaktadır.

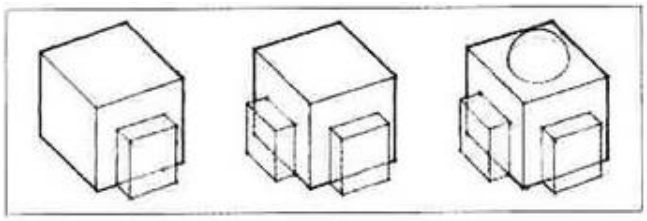
Ching'e göre biçimler, aslolan cisimlere ögelerin eklanmesi veya çıkarılması ya da daha fazla şekilde boyutlarının değiştirilmesi ile oluşabilmektedir. Bununla ilgili olarak biçimsel dönüşümü üç farklı şekilde ele almıştır.

Boyutsal Dönüşüm; bir biçimin ögelerinden bir veya daha fazlasının dönüşüme uğraması fakat asıl biçimden ayrışmaması olarak tanımlanabilir.

Eksiltmeli Dönüşüm; Bir biçime sahip yapının veya mekânın bir bölümünün eksiltilerek, gerek başlangıç kimliğin korunarak gerekse farklı işleve dönüşerek değişebilmesidir.

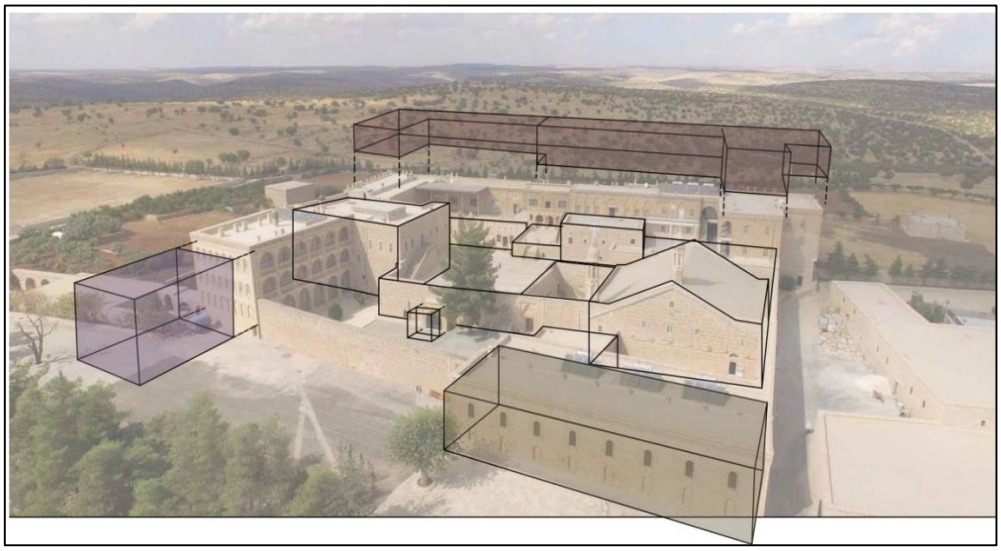
Eklemeli Dönüşüm; Belli bir biçimdeki yapı hacmine çeşitli ögelerin ilavesi sonucu oluşmaktadır. Bu eklemelerin oluşumu ve işlevi başlangıç mekânının kimliğini değiştirip değiştirmeyeceğini belirlemektedir.[133]

Şekil 2. 22. *Biçimin Dönüşümü*

Süryanilerin dini yapılara vermiş oldukları önem, bölgenin en iyi mimarisine ve taş işçiliğine sahip olmasından anlaşılmaktadır. Dini yapılar yalnızca ibadetin yapıldığı değil, cemaatlerin toplanabildiği ve eğitimlerin verildiği yapılardır.

Mor Gabriel Manastırı kuruluşunda yalnızca Dua Evi olarak kurulmuş olup, bugünki Anastasia Kilisesi'nin olduğu yerde konumlanmış olduğu bilinmektedir. Daha sonra işlevsel ihtiyaçlara göre şekillenerek eklenmiş olan mekanları ile kompleks bir yapı halini almıştır. (Şekil 2.24.)

[133] Ching, **a.g.e.,** 54

Şekil 2. 23. *Mor Gabriel Manastırı'nın Eklemeli Dönüşümü*

2.3.5.4. Malzeme ve Doku

"*Malzeme, kullanım alanı mekân tasarımından endüstriyel ürün tasarımına kadar uzanan ve uygulandığı alanda tanımlayıcı nitelikte önemli bir elemandır. Kendine has karakteristik özelliği vardır. Malzemeler, doku, yapı, uygulama biçimleri ve diğer malzemelerle olan ilişkileri yönünden birbirinden ayrılırlar. Bu özellikleri sayesinde yarattıkları algıda farklıdır malzemeler oluşturdukları algıya bağlı olarak insanları karakterize etme de kullanılabilen doğal, yapay, sağlam, güçsüz gibi sıfatlarla tanımlanabilirler".*[134]

Mekân tasarımında tasarım için tanınmış uyum açısından yeterli koşulları sağlayan malzemeyi seçmek tasarımın estetik, uzun ömürlü ve daha az maliyetli olmasını sağlamaktadır malzeme tüm özellikleri ile iç mekân tasarımında görsel etki yaratan en önemli elemanlardan biridir.

"Kullanıcılar mekân bileşenlerini oluşturan malzemelerin özellikleri ile doğrudan ilişkilidirler. Döşeme üzerinde kaymadan, güvenle yürüyebilmelerinin duvar yüzeyine resim asabilmeleri, döşemenin üzerinde çocukların üşümeden ya da bir yerlerini incitmeden oynaya bilmeleri gibi eylemler ve bu eylemleri gereksinimlerin eylemlerin geçtiği mekânları belirlemek bileşenlerin oluşturan özelliklerini kullanıcıların mekân bileşenlerini oluşturan malzeme özellikleri ile olan ilişkisine örnek olarak verilebilir" [135]

"Endüstri Devrimi'nden günümüze kadar olan süreçte yeni malzemeler ve farklı kullanım şekilleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum çeşitli form, ebat, doku ve yapıda malzeme üretimine imkân sağlamaktadır. Malzemeler kendi yapılarına uygun olarak

[134] Burak Kaptan, *İç mekânın Niteliğini Belirleyen Ögelerin Görsellik Kazanmasını Sağlayan Oluşumlar*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir, 2001, 125

[135] Fikri Berksun, *Mekân Bileşenleri Tasarımda Malzeme Seçimi İçin Kullanıcı Gereksinimlerini Değerlendiren Bir Yöntem*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İnşaat ve Mimarlık Fakültesi, Trabzon, 1979, 13

kullanıldıklarında tasarımda görünümü belirleyici rol oynarlar yapısı bozulmadan kullanılan malzemeler kendilerine has bir kim oran ve yapısal özelliklerini tasarıma yansıtırlar ve taklitten uzak özgün tasarımların doğmasına imkân tanırlar"[136]

İç mekân tasarımında kullanımlarına bakıldığında çeşitli malzemeler karşımıza çıkmakta. Bunlardan en sık kullanılanları da ahşap taş, cam, metal ve plastik malzemeler olarak belirlenebilmektedir.

Doğal malzeme; Doğal malzemeler, doğal kaynaklı olan ve özyapıları doğal verilere dayanan malzemelerdir. Bu tür malzeme doğadan doğrudan alınmış olabildiği gibi bünyesine bazı özellikler kazandırılmış da olabilmektedir. Doğal malzeme çoğu kez işlemeye hazır, yarı mamul haldedir.

Yapay Malzeme, Yapay malzemeler doğal kaynaklı olmakla beraber karakteri değiştirilmiş ve istenilen özellikler kazandırılmış malzemelerdir. Yapay malzemelerin oluşumunda üretim söz konusudur. Bu tür malzemeler, çeşitli yöntemlerle üretilmektedirler. Bu üretim sonucunda, özyapıları orijinlerini oluşturan maddelerden farklı olan yeni ürünler halinde ortaya çıkmaktadırlar.[137]

Fiziksel özellikleri; bir metalin ısı ve elektrik iletkenliği veya bir plastik malzemenin ısı ve elektrik yalıtımı gibi fiziksel özellikleridir. Bu özellikler, malzemenin ergime noktaları veya yüksek sıcaklıklara dayanma kabiliyetleri gibi önemli özellikler de dâhildir.

Kimyasal özellikleri, bu özellikler herhangi bir maddenin ortamdaki diğer bir kimyasal maddenin varlığına karşı gösterdiği tepki biçimleridir. Örneğin; bir metalin bulunduğu ortamdaki korozyona karşı direnci veya bir plastik malzemenin özel bir çözücüye karşı gösterdiği direnç olarak örneklendirilebilir.

Mekanik özellikleri; dayanım, sertlik ve tokluk gibi özellikler malzemenin sadece kullanım ömrünü değil, aynı zamanda o malzemeye uygulanacak üretim işlemcilerinin seçilimini de etkilemektedir.

Çekme Özellikleri; Malzemenin kırılmadan dayanacağı çeki yükünü (gerilimini) gösteren bir özelliktir.

Basınç Özellikleri; Malzemenin kırılmadan veya ezilmeden dayanacağı bası yükünü gösteren bir özelliktir.

Elastiklik Özellikleri; Malzemenin yüklenip, yük kırıldığında tekrar ilk şekilde dönebilme özelliğidir.

---

[136] Frank Lloyd Wright, **In the Cause of Architecture**, New York, Architectural Record Books, 1975, 34

[137] Nuran Yener, "Mekânda Yüzeylerin Algılanması Ve Malzeme Mimari Biçimlendirme", **Yüzey Sempozyumu** Ankara, 2000, 77

Plastiklik Özellikleri; Malzemenin elastik bölgeden sonraki kalıcı şekil değişimidir. Elastik şekil değişiminin üzerinde yükleme yapılan malzemede, sürekli kalıcı şekil değişimi olur. Yük kaldırılsa bile malzeme ilk haline dönemez. Bir kalıp içerisinde bükülen demir parçasının bu özelliği onun plastik şekil değişimini göstermektedir.

Süneklik Özelliği; Çekme yükü altındaki malzemede, yükleme sonucu oluşan plastik şekil değişimine "süneklik" adı verilir. Bu özellik tel çekme, boru çekme, presleme ve benzer işlemlerde uygulanmaktadır.

Sertlik Özelliği; Malzemenin diğer bir sert cisimle çizilmesine veya yüzeyine baskı yapılmasına karşı malzemenin gösterdiği direnç olarak tanımlanmaktadır. Sözlük anlamı dışında, malzemenin tasarım alanında tanımı; bir tasarımın bünyesine giren ve tümde o tasarımın oluşum ve kullanma süresi içindeki biçimlenişini sağlayan ve de tasarımı kullanılan insana sağlık-konfor getiren her türlü işlenmemiş madde" [138]

Turabdin bölgesinin kendine ait özel bir dokusu ve yapısı bulunmaktadır. Bu yapısal doku ve bunu sağlayan renk ise bölgeye özel olan kalker taşından kaynaklanmaktadır. Sarı ile gri arasında bir tona sahip bu taş, ocağından ilk çıktığında işlemeye oldukça müsait olup, sabun kıvamında bir taştır. Malzemenin bu özelliği nedeni ile süslemeler oldukça detaylıdır.

Resim 2. 5. *Anıtlı Meryemana Kilisesi Apsis[139] (b)Mor Gabriel Manastırı Azizler Evi Doku Örneği*

[138] Murat Eriç, **Yapı Fiziği ve Malzemesi,** (stanbul: Literatür Yayıncılık, 1994, 11

[139] https://kulturenvanteri.com/yer/anitli-meryem-ana-manastiri-midyat/#16/37.474697/41.609669, Erişim Tarihi, 12.04.2021

Resim 2. 6. *Mor Gabriel Bezeme Örnekleri*

Havanın da etkisiyle zaman içerisinde katılaşan bu taş, yapı malzemesi olarak kullanıma hazır hale gelir. Yapıların inşasında kullanılan, kuru iklimlerde yüksek ısı koruma kapasitesine sahip taş, güneş ışınlarını yansıtarak yapı içerisinin serin kalmasını sağlamaktadır. Kalker taşı kentsel açıdan da bütünlüğü sağlayan bir malzemedir. Kentlerin sahip olduğu geleneksel doku, o kentte bulunan toplumun kültürüne ve kimliğine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Yani kentlerin dokuları tarihine, iklimsel ve coğrafi koşullarına, kültürel ve sosyolojik yapılarına bağlı olarak oluşmaktadır. Mekânların algılanmasına yardımcı bir faktör olan doku kavramı kentsel dokuyu da oluşturan ancak tanım olarak birbirinden farklı unsurlardır.

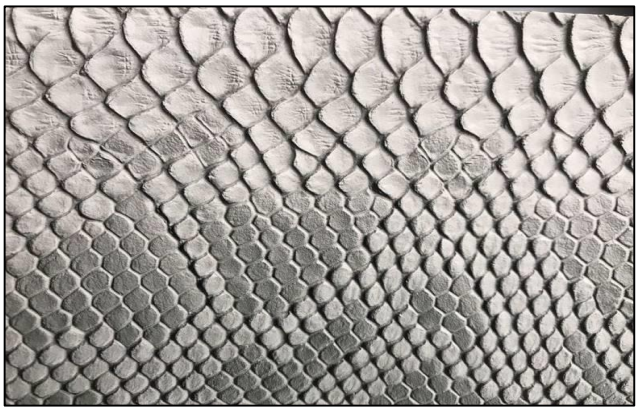
Doku, bir yüzeyin, pürüzlülüğü sertlik yumuşaklığı gibi kişinin görerek, dokunarak algılayabildiği bir yüzey yapısıdır. Dokuların algılanabilmesi için dokunma duyusuna ihtiyaç vardır. Oluşacak bu algı kişinin doku hakkındaki bilgi sahipliği dokunun niteliğini bilmesine göre biçimlenebilmektedir. “Doku kavramı, bilhassa çok büyük sayıda farklı çizgi, renk, yüzey şekli, aydınlık ve karanlık özellikleri veya bir mesafeden tek tek ayırt edilmeleri zor olacak biçimde birbirine yakın ve küçük diğer bileşenleri içeren (taşıyan) alanlar için geçerlidir. Yakından incelenmedikçe bir tek birleşik nitelik kazanma, bir doku özelliği yaratma eğilimindedirler”[140].

Dokuya yalnızca bakarak, görsel yolla algılamaya çalışmak özelliklerini bulabilmek güçtür. Bazı dokuların dokunsal algı ile algılayabilmekteyiz. Dokunarak algılayabildiğimiz, yüzeyi pürüzlü, dokunsal algı oluşturan dokulara gerçek doku, yalnız

[140] Thomas Munro, **Form and Style in the Arts**, Clevelend-Ohio: The Pres of Case Western Reserve Universıty, 1970, 167

görsel algı ile bakarak algılanan dokulara ise yapay doku olarak algılanır. Görsel dokular, bir yönü ile fotoğrafa benzetilmektedir dokunarak hissedebilecek bir şey yoktur. Doku kavramı yalnız görme ile sınırlıdır. Doku, yapısı itibariyle ışığın yönü ve şiddetiyle ilintili olarak ağır ya da hafif, sert ya da yumuşak olarak algılanabilmektedir.

Dokunsal dokular ise bir bakıma, algı ile kanıtlanabilen, gerçek dokulardır. Yalnız bakarak dokunun yüzeyi anlaşılmayabilmektedir. Bu ayrımı yapabilmek için dokunsal algı oluşturmak yani temas esastır.

Şekil 2. 24. *Doku Örneği*[141]

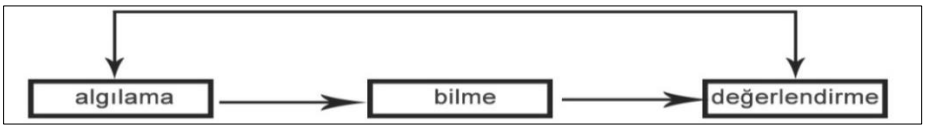
2.3.4. Mekânın Algılanmasına Kültürün Etkisi

Algı, duyular aracılığı ile çevreden bilgi edinme eylemi, biliş ve algılanmakta olanın uyumlandırılarak kavranması olayıdır. İçinde bulunduğu mekân ile sürekli etkileşimde olan insan, mekânı duyular yoluyla algılamaktadır.

Algılama zihinsel bir süreç olup, tüm duyuların etkileşimi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Aynı zamanda deneyim, kültür ve bilgi birikimi ile de yorumlanarak anlam kazanmaktadır. Çevresel algılamayı kültürel açıdan inceleyen Rapoport[142],kültürel farklılıkların sosyal kültürel değerlere ve bilişsel şekillere bağlı olduğunu savunmuştur. Bu nedenle algının kültürel değerlerinin bir getirisi olarak, sosyal bir öge olduğunu ortaya çıkmaktadır. Çevrenin algılanması ile ilgili süreç şekilde verilmiştir.

[141] https://tr.pinterest.com/pin/402720391678334536/ Erişim: 25.03.2021

[142] Rapoport, **Human Aspect Of Urban Form**, Pergamon Press, 1969, 48

Şekil 2. 25. *Çevresel Algılama, Bilme ve Değerlendirme Sürekliliği*[143]

Farklı kültürler aynı eylemleri aynı şekilde yapmayabilmektedirler. Bunun nedeni her kültürün kendine ait gelenek-görenek, davranış kalıpları ve değer yargılarının olmasıdır. Mekân algılanırken algıyı etkileyen kültürel normlar da vardır. Bunlar; mahremiyet, kişisel alan ve egemenlik alanlarıdır. Kavram olarak incelendiğinde mahremiyet, kişinin çevre ve diğer insanlarla arasında kurmuş olduğu bedensel etkileşimdir. Bu etkileşimi yaşadığı mekânlardan da fiziksel nesneler ile sağlayabilmektedir. Mahremiyet, kavram olarak da kültüre özgüdür ve onu oluşturan kurallarda her kültürde farklılıklara sahiptir. Kişisel mekân kavramı, kişiyi saran mekân işlevi ve kültür etmenlerine göre gösteren, dışarıdan kolaylıkla ulaşılamayan, sınırlandırılmış alan olarak tanımlanmıştır. Geçmiş tecrübeler, deneyimleri de barındıran algıda kültürün etkisi büyüktür. Çünkü tecrübe ve edinimler kültüre göre şekil almaktadır.[144]

BÖLÜM 3.SÜRYANİ KULTÜRÜ VE SÜRYANİLERDE ETNODİNSEL YAPIYA BAĞLI MEKÂNLAR

Hristiyanlığı kabul etmiş ilk topluluk olan Süryaniler'in bu seçiminde, Hristiyanlığın ilk ortaya çıktığı bölgede yaşıyor olmalarının etkisi büyüktür. Antakya'da Hristiyanlığın ilk inanç merkezi olarak kurulmuş Christan Kilisesi'nin Aramiler tarafından kurulduğu bilinmektedir. Arami kökenli olduğu ile ilgili görüşler bulunuyor olduğundan Süryanilerin tarihi incelendiğinde; kökenlerinin aslında daha önceki dönemlere dayanmış olduğu anlaşılmaktadır. Süryaniler ilk Hristiyan topluluğu olduklarını kanıtlamak amacı ile kendilerini 'Süryani Kadim' olarak tanımlamışlardır. Hristiyanlık

[143] Rapoport, **a.g.e**., 37

[144] Timuremre, *a.g.t.*, 46-51

için önemli bir yapı olan kiliseler İsa'ya inanan topluluğun inanç geleneklerini yerine getirmek üzere yapmış oldukları mekânlardır. Süryani kültürünün yaşadığı ve yaşatıldığı kaleler olduğuna inanılan manastır ve kiliselerin, sadece din değil, sosyal yaşam üzerinde de büyük önemi bulunmaktadır. Bunun sebebi; Süryaniler'in maneviyat üzerine kurulu kültüre sahip olması ve din adamlarının sivil yaşamda söz hakkı olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal açıdan Süryaniler, birçok toplumun saldırısına maruz kalmış, bu sebeple de manastır ve kiliseleri de kalkan olarak kullanmışlardır. Turabdin Bölgesinde, köylerin dört bir cephesinde bir dini yapının yer alıyor olması bu savunma ihtiyacına örnektir. Plan bakımından da kiliselerin cephelerinin içe dönük olması yine bu korunma ihtiyacından doğmaktadır.

Çalışmanın amacına uygun biçimde Süryaniler'in Turabdin bölgesi'nde inşa etmiş oldukları; Deyrulzafaran Manastırı, Mor Yakup Manastırı, Mor Abrohom Manastırı, Meryem Ana Manastırı ve Mor Gabriel Manastırı'nın Süryaniler için ehemmiyeti incelenmiş, mimari özellikleri bakımından Süryani kültürünün izlerini ne düzeyde taşıyor oldukları ele alınmıştır.

3.1. Süryanilerin Kökeni ve Tarihi

Süryani halkının kökleri yukarı Mezopotamya'nın en eski tarihine kadar uzanmaktadır. Mezopotamya yaklaşık 500 yıldan beri Süryanilere ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'de 300 yıldır kültürünü koruyarak yaşamakta olan Süryani halkının kökleri ile ilgili hem araştırmacılar hem de kendi içlerinde kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır.[145]

Süryani toplumunun temel ögeleri Mezopotamya milletlerinden Babil, Akad, Sümer'in ortaya çıkardığı ve yaydığı kültürel bir takım faktörler ile birlikte İsa'dan önceki dönemde Mezopotamya'ya yayılım gösteren Helenistik bir toplumdur yeni Süryani medeniyeti bu kültürlerin temeli üzerine inşa edilmiştir. Aynı zamanda Hristiyanlık ile yorulmuş ve zamanla bu dinin ağırlık merkezi haline gelmiştir. Süryanilerin hem Mezopotamya hem de Helenistik kültürü özümseyerek geliştirmeye çalışmaları ve bu kültürü özellikle Araplar olmak üzere Yakındoğu haklarına yaymaya çalışmaları ortaçağ süresince uzun süren bir kültürel üstünlüğü beraberinde getirmiştir.[146]

Süryani uygarlığı İsa'dan önce ve İsa'dan sonra olmak üzere iki farklı döneme ayrılabilir. İsa'dan önce olan dönem milattan önce 2500 yılına kadar gerilemekte,

[145] Veysi Günal, *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler Ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları*, Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Beşeri Ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı Ankara 2006, 75

[146] Yakup Bilge, **Geçmişten Günümüze Süryaniler**, İstanbul, Zvi Geyik Yayınları, 2001,

Hazreti Nuh'un oğlu Sam'a kadar uzanmaktadır. İsa'dan sonraki dönem ise Hristiyanlığı özümsemiş olan Süryaniler ‘in bu kültürden uzaklaşarak Hıristiyanlığı seçip günümüze kadar gelmekte olan süreci ifade etmektedir.[147]

Süryaniler Hristiyanlığı kabul etmiş olan ilk toplumdur. Bu seçimde Hristiyanlığın ilk ortaya çıkmış olduğu bölgede yaşıyor olmalarının büyük etkisi olmuştur. Bazı kaynaklar incelendiğinde adı ilk zamanlar Antiocheia olan Antakya’da kurulan ilk Christian Kilisesi Aramiler tarafından kurulmuştur. Aramiler kendilerini Süryani olarak adlandırılan bir topluluk olup bu adlandırmanın sebebi de putperestlikte ısrarcı olan Aramilerden kendilerini ayırma çabasından ortaya çıkmıştır. Süryanilerin kökeni ile ilgili farklı fikirler ortaya atılmış, bu fikirler Süryanilerin Ortadoğu'dan Avrupa'ya göç etmesinden sonra daha da yaygınlaşmıştır. 1960'lı yıllardan önceki dönemlerde Süryani eserleri incelendiğinde eserlerin İsa'dan sonra Süryaniler’in kilise ile tanıştıktan sonraki döneme kadar yoğunlaştığı görülmüştür. Süryanilerin köklerinin aslında daha önceye dayandığı, bu dönemlerin de bu yönde tartışmaların başladığı dikkat çekmiştir.[148]

Süryani toplumunun Avrupa'ya göç etmesinin ardından yeni ideolojiler öne sürme çabası içine giren Süryani aydınları ve kurumları, köklerinin Asurlulara dayandığını ve bunlarla iç içe olan diğer Mezopotamya halklarına uzandığını savunurken, bu fikre karşı olan Aydınlar ise Süryanilerin kökeninin nerden geldiğini kabul ettirme yoluna gitmişlerdir.[149]

Süryanilerin “Beth Nahrin”, Arap toplumunun ise “El Cezire” ile adlandırdıkları Mezopotamya, bazı zamanlarda stratejik önemi azalsa da, coğrafi açıdan ehemmiyetini daima korumuştur. Nuh'un oğlu Sam'dan türeyen kabileler Sümerler, Akadlar Babilliler, Asurlular, Amiriler, Kenanlılar; Sami ırkından kabul edilmektedirler. Bu kabilelerin konuştuğu dillere Sami dilleri adı verilmektedir. Sami ırklarından gelen Süryani toplumunun kökenini açıklarken iki Sami Kabilesi ‘Aramiler ve Asurlular’ ön plana çıkmaktadır. İsa'dan sonra 1. yüzyılda başlanmış olan Süryani adı siyasal anlamda kimliğini ortaya koyamamış olan yukarı Mezopotamya halkının ortak dil, kültür, din arayışı içinde olmasıdır. Kökeninin Aramilerden geldiğinin temel savunucusu Süryani dilinin Aramca kökenli bir dil olması ile bağdaştırdığından bu fikri savunmuştur.

---

[147] Melki Ürek, “Süryanilerin Tarihi ve Sosyolojik Yapısı”, **Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı2, 2013, 95-112

[148] Fahri Çakı, Şefik Yılmaz, “Süryaniler ve Süryanilik 3”, **Kimlik Tartışması ve Süryaniler Bir Literatür Çalışması**, 2005, 187

[149] Bilge, 2001, **a.g.e.,** 31

Aramiler milattan önce XII. Yüzyıldan itibaren yukarı Mezopotamya'da toplumsal bir takım yapılar değiştirmeye başlamışlardır. Kuzey Mezopotamya'da yaşamakta olan halk olarak onlar da Hristiyanlığı kabul ederek Süryaniliğin etnik kaynağını oluşturmuşlardır.[150]

Aramca İsa'dan önceki tüm toplumların Sami kavimlerinin konuştukları ortak biri olmuştur. Bu sebeple yalnızca ortak dil ile açıklanıyor olması çok güven vermemektedir. Süryaniliğin temelini Aramilik'e dayandıran Hristiyanlığın temelinde birlik beraberliğin korunması fikrini benimsemekten gelmektedir[151].

Bir başka görüş ise Süryaniler in Mezopotamya'da İsa'dan önce imparatorlukları bulunan Asurluların yukarı Mezopotamya yayılımından sonra almış oldukları isimdir. Süryanilerin Asuri ve Arami dışında orta Asyalı Turani bir kavim olduğu iddiası da mevcuttur.[152]

Süryanilerin aramı kökenli olduklarını benimsediklerinden Aramilerin tarihini incelemekte fayda vardır. Samilerin kolu olan Aramiler, milattan önce 14 yüzyılda Suriye'nin doğusunda ortaya çıkmış bir kavimdir. Kuvvetle muhtemel o dönemde yaşayan Asurluların baskısı ile Fırat'ın batısına geçilerek Suriye ve Filistin bölgelerine yerleşim yaparlar ve büyük Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından da ön Asya'da hâkimiyet kurarlar. Bu kavim komşuları olan Asurlular, Mısırlılar, yeni Hitit Krallığı ile mücadelesinde galip gelerek Kuzey Suriye'den başlanacak şekilde ne kadar uzanan bölgeyi ele geçirerek yerleşik düzenine geçerler.[153]

Aramiler savaşçı olmalarına rağmen bir araya gelme imkânı bulamadıklarından Asur ve Babil gibi devlet kurma şansına sahip olamamışlardır. Kuzeyde Aramiler güçlendikten sonra Asurlular ile mücadele ortaya çıkmış, bu olay sonucunda da 732 yılında Asurlular tarafından tarihten silinmişlerdir. Bu tarihten sonra Aramiler, eski güçlerini yitirdiklerinden, bir kısmı Abgar Krallığı gibi küçük krallıklar halinde devam ederken, bir kısmı da Hristiyanlığın doğuşuna kadar göçebe bir hayat sürmüşlerdir.[154]

Abgar krallığının yıkılışı sonrası bu kavim bir daha devlet kuramamış ve Aramiler Hristiyanlığın bölgeye girmesi ile bu dini kabul edip; Süryani, Keldani, Nesturî adları ile varlıklarını devam ettirmişlerdir.[155]

---

[150] Mehmet Şemsettin Günaltay, **İslam Öncesi Araplar Ve Dinleri**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013, 88-90

[151] Bilge, **a.g.e.,** 19

[152] Mithat Serdaroğlu, **Süryani Türklerinin Siyasi Ve İçtimai Tarihi**, İstanbul: Baha Matbaası, 1974, 38

[153] Mehmet Çelik, **Süryani Tarihi**, Ankara: Ayraç Yayınları, 1996, 2

[154] Cebrail Aydın, **Tarihte Süryaniler**, İstanbul: Sıralar Matbaası, Cilt 1,1964, 32

[155] B. Murat Öztemir, **Yezidiler ve Süryaniler**, İstanbul: Ekin Yayınları, 1988, 11

Etnik olarak incelendiğinde Aramiler, Yahudilerin bir kolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aramiler, milattan önce 14 yüzyılda Suriye'nin doğusuna yerleşmiş, öncesinde de Kuzey Mezopotamya'nın dağlık bölgelerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dağlılar anlamındaki bu isim Dicle ve Fırat'ın aşağısındaki Kaldeliler tarafından konulmuştur. Ayrıca Aramilerin ismi Tabletlere de işlenerek tarihe mal edilmiştir.[156]

Bu durumda arami sözcüğü Süryani'nin gölgesinde kalarak Süryani kelimesi etnik açıdan daha ağır bastığı için varlığını bu isimle sürdürmüştür. Bu kimliğin çıkış noktasını Hristiyanlığa bağlayan Süryani din adamları, kendilerini putperestlikten ayırmak için Süryani adını kullanmışlardır. Bu olay sonucu Süryani mezhebi doğmuştur.[157] Buna göre de Süryanilerin çoğunluğunun Aramiden oluştuğunun vurgulanmasının sebebi, Hristiyanlığı çoğunlukla Aramilerin kabul etmesidir.

Genel olarak kullanılmakta olan Süryani adının İsa'dan sonra kullanılmaya başlandığı bilinse de bu ismin kökeni ile ilgili; yer, kavim, Kral ismine bağlıdır gibi farklı görüşler vardır. Süryani adı Pers Kralı sirustan gelmektedir. Sirus, Yahudileri Babil esaretinden Kudüs'e göç etmiş olanlara göstermiş olduğu fedakârlıktan övgü ile söz etmektelerdir. Bu topluluğun kullandıkları dil ise Süryanicedir.

Bir başka görüşe göre Hazreti İsa'nın 12 havarisinin Sur şehrinde olmasından dolayı halk dili Suriin ve bu havarislerin yaymış olduğu inanca da Suriin denilmektedir[158].

Süryani olarak tanımlanan halk Süryanice konuşmaktadır. Bu dilin Aramca dilinin bir lehçesi olduğu ileri sürülmektedir.[159]

Bu adın kökeninden yola çıkmaya çalışan Theodor Nöldeke, Asuri kelimesinden türediğini ifade etmiştir. Fakat sonraları Süryani toplumunun Aramiler'in devamı olduğunu da vurgulamıştır.[160]

Bu yaklaşımı savunan birden fazla düşünür vardır Süryanilere ait edebi yazılarda, Süryaniler'in Arami olduğu ile ilgili birçok yazı bulunmaktadır. Örnek olarak verilecek olursa 4 yüzyılda yaşamış Süryani şair ve Tanrı bilimci Efrem Urfalı (Edessa)

---

[156] Şemsettin Günaltay, **Yakın Şark III. Suriye Filistin**, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987, 133

[157] Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır: Şahıs Yayınları, 1970, 30

[158] Gökhan Sarı, *Geçmişten Günümüze Süryaniler Ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı 2011, 84

[159] Assad Assad, **Süryani İsmi Üzerine**, Södetalja-İsveç: Bahra Süryoyo, 1988, 45

[160] Mutay Öztemiz, **II. Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik Siyasal Ve Ekonomik Açıdan Süryaniler**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, 8

Bordaisan' ı Aramiler' in filozofu olarak tanıtmakta, Aramilerin yaşadığı bölge olan Nahrain' den ise Süryaniler' in memleketi olarak bahsettiği görülmektedir.[161]

Süryanilerin kökeni ile ilgili bir liste Süryaniler in Asurlulardan geldikleridir. Süryani adının Asur kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Bu savunuculara göre Asur kelimesi, Hazreti İbrahim ailesinden Dadanaoğlu Asuri ve Asur'a dayanmaktadır. Yine Süryani adının Asurlularla bağlantılı olduğunu düşünen bir diğer grup ise Süryani adının Hristiyanlıktan sonra ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bunu ileri sürmedeki amaçları bu bölgede yaşayan halkı bütünleştirmektir. Süryani ve Suriye, Asur ve Asurya bu savunuculara göre birbiriyle bağlantılıdır. Yunanlılar ve Asurlular kendilerini Arthur olarak, Yunanlılar alfabelerinde 'ş' harfi bulunmadığından Asur arayanlar ise Aşur olarak ifade etmektedir. [162]

O dönemde Yunanlıların Mezopotamya halkına Asuryo, yaşadıkları yere ise Asurya demekteydiler. Aramca' da bu kelimeler Asuryan ve Asuryo şeklinde ifade edilmiştir.[163]

Süryaniler' in Asurlulardan geldiğini savunan Yunanlı tarihçi Herodotus, yazdığı yazılarda Helenlerin Süryani olarak isimlendirdiği halkın Asuri olduğunu söylemiştir Asurluların İmparatorluğu'nun olması, kültürel ve siyasal alanlarda Aramiler' den güçlü olmaları Asuri adının Arami adından daha baskın olmasını sağlamıştır. Babil ve Asur İmparatorluğu'nun yok oluşundan sonra Yunanlılar, Mezopotamya toplumundan; Süryani ve Asuri olarak bahsetmişlerdir.

Daha sonraları da birtakım coğrafi gelişmeler sebebiyle Dicle Nehri etrafındaki halkı Asurlu, batı bölgesinde yaşayan halkı da Süryani olarak nitelendirilmişlerdir.[164]

Süryani Asuri kelimelerinin olduğunu düşünen Harvard Üniversitesi İran uzmanı Richard Nelson Frye; bunun sebebinin Suriye ve Asuri kökenlerinin aynı olduğunu düşünmesi ile açıklamaktadır[165]

Bazı tarihçiler bu iki görüşü de benimsemeyi başka bir görüş öne sürmektedirler; bu düşünürlere göre Süryani halkı önceliksiz olarak tüm eski Mezopotamya halklarının kaynaşması ile ortaya çıkmıştır. Görüş olarak net bir şey

---

[161] Sidney H. Griffith, Julian Saba, "Father Of The Monks Of Syria", **Journal Of Early Christian Studies**, Cilt2 1994, 201-203

[162] Yakup Bilge, **Süryanilerin Kökeni ve Türkiye'deki Süryaniler**, İstanbul: Zafer Matbaası, 1991, 23

[163] Bilge, **a.g.e**., 28-29

[164] Kadir Albayrak, **Keldaniler ve Nasturiler**, İstanbul: Vadi Yayınları, 1997, 23-30

[165] Richard Nelson Frye, "Assyria And Syria: Synonims", **Journal Of Assyrian Academic Studies**, Vol11 No2, 1997, 30-36

olmasa da ortak dil sebebi ile tüm eski Mezopotamya toplumunun Süryani kabul edilebileceğini belirtiler.[166]

Süryani tarihçisi olan Dolapönü ise Süryaniler'in ırkının bir yere dayandırılamayacağını; Arami, Asurlu, Keldani, Fenikeli, Kenani ve Hintlilerden oluşabileceğini savunmuştur.[167]

Böylece halkların bileşkesi olan tarihsel derinlikli ve ortak geleneklere sahip Süryaniler Hristiyanlık dini ile birlikte günümüze kadar süregelen uzun soluklu bir geçmişe sahip olmuşlardır.

3.2. Süryanilerde Sosyal Yaşam

Toplumsal yapı birbiriyle senkronize olmuş ilişkilerin bütünüdür toplumsal yapıyı oluşturan bileşenler kültür, toplumsal sınıflar, statü ile ilişkili roller ve sağlık, eğitim gibi kurumlardır. Kişinin bağlı olduğu kültür, miras olarak kalmış statüsü, kimliği, karakteri en önemli faktördür.[168]

Bu sebeple bu toplumsal yapı yalnızca geçmişe ait kültürel mirası aktarımın ötesinde günümüze taşıdığı ilişkiler bütünü belirleyicisi olmaktadır toplumun kültürel ve sosyal yapısı nüfusunu toplumsal ilişki tiplerini Bu da hâkim olan değer yargıları ve kültür unsurları ortaya koymaktadır.[169]

Orta Doğu Mezopotamya'nın ilk sakinlerinden Süryaniler inanç ve geleneklerini yüzyıllarca canlı tutmuş inanç ve geleneklerine bağlı bir topluluktur. Anayurtlarının Mezopotamya olduğunu iddia eden Antakya patriği Moran Mor İğnatiyos I.Zekka Ivos da 1992'de tüm Süryanilere Süryani adının Subariler, Akatlar, Sümerler, Asurlular, Babiller, Kenaniler, Amiriler, Kendaniler, Aramiler, Tedmurlula, Fenikeliler ve Abgarlar uygarlıklarının, yani eski Mezopotamya uygarlıklarının devamı olduğunu duyurmuştur.[170]

---

[166] Emanuel Aydın, **Süryaniler**, Viyana: Nuhro Yayınları, 1982, 23

[167] Hanna Dolapönü, "Süryaniler", **Öz Hikmet Dergisi**, Mardin, sayı 6, 1955, 22

[168] Review of Andrey Korotayev, Artemy Malkov, and Daria Khaltourina, *I***ntroductıon to Social Macrodynamics, Compact Macromodels of The World System Growth**, Moskova: URSS, 2006, 89

[169] Günay Ünver, **Din Sosyolojisi**, İstanbul: İhsan Yayınları, 2016, 25

[170] Gabriel Akyüz, *Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi Milattan Sonra 3.Yüzyıl*, Mardin: Mardin Kırklar Kilisesi, 1999, 57

Hristiyanlığa geçtikten sonra Suriye, Irak, Mardin, Midyat ve çevresinde yerleşik hayata geçmiş olan Süryaniler, o bölgedeki diğer topluluklardan Yezidiler ve Şemsilerin bir kısmını da cebren Hristiyanlaştırmıştır.[171]

Günlük yaşamında kültürlerine bağlı olduklarından gelenekselliği yaşatan Süryani halkı bölgedeki diğer halklarla kültürel alışverişlerde bulunmuştur. Turabdin bölgesinde yaşayan Hristiyanlar, 4.yy.dan günümüze kadar çevresel anlamda zorluklar yaşamışlardır. Kuraklık, salgın ve benzeri ile birlikte Romalılardan, Selçuklulara, Osmanlıların son dönemlerinde çok sayıda dinsel saldırıya maruz kalmışlardır. Süryanilerin diğer etnik gruplardan fazla refah düzeyine sahip olmaları sebebi ile pek çok anlamda tacize uğramışlardır. Bölgeye Süryaniler'den sonra yerleşen Müslümanlar tarafından da tacize uğramış, bölgeye sonradan yerleşmelerine rağmen onlara egemen olmaya çalışmışlardır. Bölgenin çoğunluğunca baskın ve asıl olan din olarak kabul gören "İslam" egemenliği muhtarlar hariç yerel yönetimlere bağlılıkları sebebiyle bu tacize göz yumuşlardır. Bu sosyal baskılar Süryanilerin mekânlarına da yansımıştır.

Günümüzde Turabdin'de yaklaşık olarak 2000 kişi Süryani yaşamaktadır.[172] Nüfus bilgilerine gerek ülkenin aldığı dış göçler hem de mevsimlik gidiş-gelişlerden dolayı net verebilmek mümkün değildir. Fakat günümüzde Süryani nüfusu 1950'li ve hatta 1980'li yıllara nazaran oldukça azalmıştır.

Süryanilerin sosyo-kültürel durumlarının asıl belirleyicisi diğer gruplar arasındaki sınırların belirginleştiği din konusudur. Sosyal yaşamın hemen hemen her yerinde din adamı, din üçlüsü, kilise vardır. Durumun bu şekilde olmasının yanında evlilik, sosyal alanlar, eğitim- öğretim, iletişim kanalları, Süryani kültürünün şekillenmesinde önemli bir faktördür.[173] Aynı zamanda yaşadıkları bölgenin özelliklerine de taşıyan Süryaniler kılık kıyafet dil düğün gibi sosyal bir takım benzerlikleri dikkat çekicidir

Kültür insanoğlunun doğaya egemen olma ve doğaya kendi ihtiyaçları doğrultusunda bir takım değişikliklere uğrar atabilme kapasitesidir. Bu kapasite tarihteki her yeniliğin temelini oluşturan, toplumsal emek aracılığı ile tamamlanan insan bilgisi biçimidir. Bu soyut kavram, kafada depolanmış olan bilgi değildir. Bu bilgi üretim ile maddi bir hale bürünür, toplumsal örgütlenme ile daha da ortaya çıkarak cisimleşir,

[171] İhsan Çetin, "Mardin Çevresi Arapları: Mihalmiler Ve Kökenleri", **Kırkbudak Anadolu Halk İnançları Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, 2006: 62-63

[172] Malfono Yusuf Beğtaş, *Süryaniler ve Tarihteki Önemleri*, Midyat: Turabdin Süryani Metropolitliği, 2002, 45

[173] Abdurrahim Özmen, *Turabdin Süryanileri Örneğinde Etno Kültürel Sınırlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, 173

teorik tekniğin haricinde pratik tekniğin gelişimi ile ilerler ve her şeyin evvelinde dilde muhafaza edilir ve dil aracılığı ile aktarılır.[174]

Dil ve kültür arasında yok sayılamaz bir ilişki vardır. Bir dili bilmeden bulunduğu kültürü anlayamaz, bir kültürü bilmeden de dili anlaşılamaz. Bir dilde kelime haznesi ne kadar geniş ise kültür de bir o kadar zengindir. Bu ilişkinin önemi ile ilgili olarak Boas[175] dil çalışmaları etnolojinin en önemli branşlarından biri olmalıdır demiştir. Bunun yanı sıra milli ve etnik kimliklerin gelişiminde dilin önemi oldukça büyüktür.

Süryanilerin dil konusuna da Aramca'dan başlamakta fayda vardır Çünkü Süryanice, Aramicenin bir lehçesidir. Aramice bazı kaynaklarda Aramca olarak da geçen dünyanın en eski dillerinden biridir. Birçok çalışmada görülmüştür ki aradan geçen 4000 yılda Ortadoğu, dil olarak 3 kültürel barındırmaktadır. Bu diller; Aramice, Arapça ve İbranicedir fakat Arap istilası, zamanla bu dillerin yerini Arapçanın almasına sebep olmuştur. Bu nedenle Orta Doğu'ya ait tarihte Aramice ile ilgili yeterince bilgiye ulaşılamamaktadır.[176]

Yukarıda bahsedildiği üzere Süryanice, Aramicenin bir lehçesi olup bir Sami dilidir bu durumda Süryanice de Sami dili ailesindendir. Sami dilleri tanımlanırken 'semitic' terimi kullanılmakta ve Sami dilleri de doğu, batı ve orta olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bu Sami gruplardan olan Batı grubunun Kuzey bölümüne mensuptur. Tevrat ve Akadlara ait belgeler incelendiğinde görülmüştür ki, kökeni milattan önce 14 yüzyıla kadar uzanmaktadır. Anayurdu Arabistan'dan Urfa'ya yayılmış Orta Asya'dan Çine, Hindistan'dan Mısır'a, İtalya'dan İngiltere'ye kadar uzayarak geniş bir alanda yer edinmiş, birçok yazılı metinde yer almıştır.[177]

Kökenine bakıldığında Süryanice Urfa bölgesinde yaşamını sürdüren halkın ana dilidir. Gerçekleşen misyonerlik faaliyetleri sonrası bir ticaret merkezi haline gelen Urfa'da, Hristiyanlık hâkimiyeti altına girdikten sonra Süryanice Hristiyanlık için Grekçe 'den sonra en önemli dil haline gelmiştir. Durum böyle olunca o bölgedeki ortak dil ve kültüre sahip olan toplulukların arasında farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. O dönemin

---

[174] Hall Stuart, "Kültür, Medya Ve İdeolojik Etki", *Medya İktidar İdeoloji*, Mehmet küçük(ed), Ankara, (1985): 199-243

Hall, Stuart (1981b) "Cultural Studies: Two Paradigms." Culture, Ideology and Social Process. T. Bennett v.d. (der.) içinde. Londra: Open University Press. 19-39

[175] Boas Franz, "İntroduction Handbook of American Indian Languages, Vol. 1, Bureau of American Ethnology", Bulletin 40. Washington: Government Print Office, (1911): 10-11

[176] Yakup Tahincioğlu, **Tarihleri Kültürleri Ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler**, İstanbul: Butik Yayıncılık, 2011, 11

[177] Gabriel Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler Kırklar Kilisesi**, (Mardin, 2005) s.192

Hristiyanları açısından dinsiz anlamındaki Arami adıyla karıştırılmasını önlemek için Hristiyanlığı kabul edenlere Süryani dillerine de Süryanice adı verilmiştir.[178]

Sami dillerinin birçoğunda olduğu gibi sağdan sola yazılan Süryanicenin alfabesi 22 ünsüz harften oluşmaktadır. Arap alfabesindeki gibi hareke kullanımıyla ünsüzler ünlüye dönüştürülebilmektedir. Bir diğer yöntem de Yunan harflerinin satırın üzerine ya da altına ünlüleşme ifade edecek şekilde getirilmesi ile yapılmaktadır. Günümüzde de kullanılan Süryanice yazı ve konuşma dili olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yazı dili özellikle milattan önceki yüzyıllarda Süryani edebiyatçılarınca kullanılmıştır. İlk Süryani Hristiyanlar bu yazı dilini kendilerine ait dualarda kullanmışlardır. Yazı dili lehçesi, doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Günümüze kadar çok da fazla değişime uğramadan gelmiştir.

Süryanice, yazı dili düşünce ve duygu aktarımı açısından ifade kolaylığı sağlayan bir dil olduğundan hem yazı dili hem de bir kültür ve edebiyat dili olarak Ortadoğu'da hızlı bir biçimde yayılmıştır.[179]

Günümüzde Süryani toplumunun yoğun olarak yaşadığı Turabdin bölgesi ve Mardin civarındaki bölgelerde günlük hayatta Süryaniler 'in konuştuğu dile Turoyo denilmektedir. Yazılı olarak kullanılmamanın yanı sıra genel olarak bilimsel kitaplarda yer almaktadır.[180]

Dil etnik bir grubun tanınması ve tanımlanmasında önemli bir faktördür. Lakin bir grubun sınırlarının çizilmesi için yeterli olmayabilmektedir. Smith, 'etnie' kavramının tanımını yaparken, dil ile olan ilişkisinden de bahsetmekte, önemi ne kadar büyük olursa olsun tamamen belirleyici bir faktör olmadığını da vurgulamaktadır. Bu tanımın yanında Smith, etnik kimliğin ayırt edilmesinde bir işaret olarak görülen dilin, etnik grupların hem eski çağlarda hem de günümüzde basitleştirerek yanlış anlaşılmasına yol açtığını düşünmektedir.[181]

Dinsel olarak literatürde monofizitist[182] adıyla nitelendirilen Süryaniler, Doğu Hristiyanlığı içerisinde yer almaktadır. Süryaniler kendilerinin ilk Hristiyanlar olduklarını ileri sürerek. Ortodoks kiliselerinden ayırmak için 'Süryani Kadim' şeklinde kendilerini

[178] Mehmet Sadık Gür, "**Süryanice**", (TDV İslam Ansiklopedisi, c.38, 2000), 174-175

[179] Yakup Tahincioğlu, **Tarihleri, Kültürleri Ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler**, İstanbul: Butik Yayıncılık, 2011,122

[180] Orhan Üstün, **Dünya Dillerinden Süryanilik**, İstanbul: Festival Yayınları 2016, 36

[181] Smith Anthony, **Ulusların Etnik Kökeni**, Ankara: Dost Kitabevi, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, 2002, 52

[182] Tanrılıkla insanlığın tek ve aynı özde birleştiğini ileri süren Hıristiyanlık inancıdır.

adlandırmaktadırlar. Süryaniler sosyal hayatlarında da dâhil hayatlarının her aşamasında ve her yerinde dinsel söylemler kullanmaktadırlar. Süryaniler etraflarındaki gruplar ile karşılaştırma yapıldığında sıradan insanların da bu gruplara oranla Ruhban sınıfı ile ilişkisinin daha yoğun olduğu, din adamlarının daha idari ve siyasi görevler üstlendiği görülmektedir. Süryaniler açısından din, günlük hayat için herhangi bir engel oluşturmamaktadır. Çalışmanın amacına yönelik olarak Süryaniler 'de dinin yapısı, inançlar ve ibadetler daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Süryanilerin kullandığı kilise ve manastır dışında hem din için hem de mülki işler için vakıflar kurulmuştur. Vakıflar, yurt dışına göç eden ailelerin mülklerini denetleme görevini üstlenmişlerdir. Daha sonraları kurulan dernekler, daha çok yöneticilerinin yurt dışında kesin dönüş yapanlardan seçildiği, Süryanilerin kurmuş olduğu ilk sivil toplum örgütü olarak hayata geçmiştir. Süryanilerin dinsel bir toplum olarak anılmasından ve topluluk üzerindeki kilise otoritesinden rahatsızlıklarını dile getirmektedirler.[183]

Süryani Kadim Vakfı, kiliselerin masraflarını gidermek ve orada bulunan ruhaniler ile işbirliği içerisinde ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidermek üzere kurulmuştur. Her kiliseye ait bir vakıf yönetim kurulu mevcuttur. Bu kurum bölge Vakıflar Müdürlüğü'nün himayesindedir. Ayrıca bu kurullarında üzerinde 'Süryani Kadim Vakfı Kebir' kurulu vardır ve bunun merkezi Mardin'de bulunan 'Kırklar Kilisesi'dir, kurul başkanı da Mardin metropolitidir.[184]

Süryaniler tarihleri süresince yaşadıkları yerin ekonomik hâkimiyetine ellerinde tutmuşlardır herhangi bir topluma ait hayatın anlaşılabilmesi için o toplumun geçim biçimleri ekonomik uğraşları ve bunları nasıl algıladıklarını değerlendirmek gerekmektedir.

Şehir merkezinde yaşamını sürdüren Süryaniler başta telkâri (gümüş işlemeciliği) olmak üzere; kuyumculuk, terzilik, dişçilik, demircilik ve benzeri zanaatlar ile uğraşmaktadırlar. Telkâri sanatı ince gümüş tellerden çok sayıda, hatta binlerce parçanın bükülerek birleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bu ustaların bir kısmı başka yere göç etmiş veya mimari taş işçiliği ile uğraşan ustalar haline gelmiştir.[185]

---

[183] Berrin Karakaş, *Süryani Kırsal Mimarisi Üzerine Bir Araştırma Basrin Köyü Örneği*, Yüksek Lisans Tezi Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Diyarbakır, Haziran, 2011, 25-32

[184] Koluman, **a.g.e**., 118-119

[185] Lale Özder, Güler Sular, *Mardin İli Midyat İlçesi Telkâri Gümüş İşlemeciliği*, Geçmişten Günümüze, Midyat Sempozyumu, Mardin: 2003, 448

Taş işçiliği Süryanilere ait önde gelen el sanatlarından biri olarak babadan oğula geçecek şekilde günümüze kadar gelmiş ve günümüzde Mardin kültür mirasının önemli bölümünün oluşmasını sağlamıştır. Mardin ile Midyat'taki şehrin dokusundan da anlaşılacağı üzere taş işçiliği oldukça ön plandadır. Bu durum, en estetik hali ile Mardin ve Midyat'taki yapılar üzerinde görülmektedir. Kubbeler, avlular, kapı ve pencerelerde Süryanilere özgün mimari teknik özellikler belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Günümüzde Taş işlemeciliği yalnızca Midyat'ta Araplar tarafından yapılmaktadır. 2000'li yıllarda Midyat Kaymakamlığınca açılan taş atölyesinde çalışmakta olan baş usta harici diğer çalışanlar Arap köylülerdir. Dolayısıyla göç, bir mesleki transfere de aracı olmuştur.

Süryanilere ait bir diğer sanat da ‘basmacılık’ ve yün ipek halıcılıktır. Basmacılık, Mardin çevresindeki Süryaniler’de bulunan bir sanat olup, kök boya ile el yapımı ahşap kalıplar kullanmak sureti ile yapılmaktadır. Bu sanat ile yatak örtüsü, nevresim, oda takımları, yastıklar, perde, bohça, vitrin takımı, yazma gibi ürünler ortaya çıkarılmaktadır. Basmacılık, eski bir sanattır yüzyıllar boyu devam ettirilen bu sanata Osmanlı döneminde bu sanatla uğraşan kişilere de ‘basmacı’ denilmiştir. Modernizm ve teknolojinin gelişimi basmacılık sanatını da yok olma sınırına getirmiştir.[186]

Yün ve ipek Halıcılık da Ortadoğu’dan itibaren yapılan bir sanattır. İpek ve yünlerin yine kökboyası ile boyanarak elde edilen malzeme ile dokunan halılardır. Yöreye ait olan motifler, halılarda süs ve desen olarak kullanılmaktadır. Geçmişi 1500 yıl önceye dayanan nakış ise günümüzde de devam etmektedir. El nakışı olarak; yatak örtüsü, tablo gibi ürünler süslemektedir. Geleneksel Süryani el sanatlarının başında gelen bakırcılıkta da işin tamamı el gücüne dayanmaktadır ve çevresinde sofra takımı, kevgir, kepçe, sini, leğen, kaşık, çanak, kazan, tencere gibi eşyalar yapılmaktadır. Süryanilerin batıya göçü sonrası bu sanatı sürdürenler oldukça azalmıştır.[187]

Süryaniler pek çok sanat gibi bağcılık ve tarımda da oldukça başarılı idiler. Kendi tüketimlerine yönelik olsa da lezzetin farklılığı yüzyıllardır hiçbir katkı kullanmadan kendi özel bağlarında geleneksel yöntemler kullanarak ürettikleri şaraplar Süryaniler ile özdeşleşmiştir. Sosyal yaşamlarında inancı da ön planda tutan Süryaniler ‘de şarap önemli bir yerdedir. Çünkü İsa, mucizelerini ortaya çıkarırken su, şaraba çevrilmiş son akşam yemeğinde de öğrencileri ile şarap içmiştir. Kilise geleneğinde, ayinler esnasında kutsal ekmekler şarap ile kutsanarak, kutsanan bu ekmek yendiğinde

[186] Muzaffer İris, **Bütün Yönleriyle Süryaniler**, İstanbul, Kişisel Yayınlar 2003, 201

[187] Koluman, **a.g.e**., 124

günahlardan arınılacağına inanılmıştır. Hristiyanlığın yayılımı ile beraber, her Manastır kendine ait ayin şarabını ürettiği bağcılığa yönelmeyi din adamları teşvik etmişlerdir.[188]

Süryanilere ait sınırın en fazla belirginleştiği sosyal kurum, evliliktir. Süryanilerde Müslümanlar ile evlilik görülmemektedir. Temeli din olan etnik bir grup şeklindeki Süryanileri geniş bir aile olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Evlilikleri ile ilgili bir başka adet ise evli çiftlerin boşanmamasıdır. Kilisenin rızası huzurunda gerçekleşen evlilikler kutsal gün olan pazar günü yapılmaktadır.

Türkiye'de Süryani olmayan etnik siyasal oluşumların Süryanilere yaklaşımı, genel olarak konumsal, siyasal ve araçsal olmuştur. Siyasi iktidarlar Süryanileri, yaşadıkları bölgenin etnik denge çerçevesinde irdelemiş ve araştırmışlardır. Süryaniler ile Müslümanlar arasında Osmanlı'nın hâkimiyetine ilk yıllarında demografik yoğunluk kırsalda Müslüman, şehirde gayrimüslim olacak şekilde idi. Kırsaldaki aşiret sisteminin dönemin yönetimi yapısına dâhil etmeye çalışmıştır.[189]

Osmanlı güçlü iken sistemsel bir sorun yaşanmamaktadır. Ancak hâkimiyetin azaldığı dönemde aşiretlerin kendine buyruk davranışlarından sorunlar çıkmaya başlamıştır. Vergi toplayan ve hamilik yapan aşiretler için dinsel sebepler ikinci planda kalmaktadır. Toplumsal yapı ve idari endişeleri nedeniyle Süryaniler, on ikinci yüzyıldan itibaren yarı kapalı bir toplum izlenimi vermeye çalışmışlardır. Yani bulundukları bölgenin toplumsal dokusuna bir parça adapte olmuşlardır. Bu durum Müslüman komşular ile sınırlı iletişim içinde olmalarına sebep olmuştur. Bu özelliği toplumlararası dengenin sağlanmasına olanak tanımıştır.[190]

Türkiye'de bulunan Hristiyanların Müslüman nüfusuna göre sayısal olarak az olması, özellikle dini konularda yardımlaşmayı zorunlu kılmaktadır. Bu süreci kolaylaştıran şey de mezhep birliğinin olmasıdır. Bunun en güzel göstergesi Mardin'de bulunan kiliselerin zaman zaman birlikte kullanılmasıdır.[191]

Mihail Calve'nin 1782' de Papa tarafından Süryani Katolik patriği olarak atanması sonucu baş gösteren Süryani-Süryani Katolik mücadelesi gitgide düşmanlığa

---

188 www.süryaniler.com Erişim tarihi:21.03.2021

189 Gökhan Sarı, Geçmişten Günümüze Süryaniler Ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2011), S.103

190 Parry Oswald, *Six Months İn A Syrian Monastry*, London Horace Cox,1895, 173

Nelhans bertil, **Asuri, Arami, Keldani, Süryani adlandırmalarının dünü bugünü üzerine**, (Södertalje- isveç, Nsibin yayınları 1990), s.96

191 Mustafa Bülbül, **Türkiye'nin Süryanileri**, İstanbul: TASAM Yayınları 2005, 38

dönüşmüştür.[192] Gayrimüslim cemaatlerden Katolik misyonerlere sert tavrı olan Süryaniler, Katolikleşmiş Süryaniler için yenilmiş anlamındaki 'mağlubi' şeklinde adlandırarak ötekileştirmişlerdir.[193] Bu ötekileştirmenin sebebi Ermeni Katolik birleşmesinde yaşanılan sorunların kendilerinde de cereyan etmemesi isteğinden kaynaklanmış olabilir. Zira sorun yalnız Süryani topluluğunda değil tüm Osmanlı'daki Ortodoks ve Katolikler arasında çıkmıştır. Geary, Süryani ve Keldaniler arasındaki ilişkiyi açıklarken Süryani Müslüman bakış açısından daha kötü olduğunu, bunun sebebinin de Süryanilerin, Süryani Katoliklerle olan anlaşmazlıklarında Keldanilerin de Katoliklerden yana olarak onları desteklediği yönünde bulgular olduğu söylenebilir. Anadolu'da bulunan Süryani cemaatinin bir kısmı 1852'den sonra Protestanlığı tercih etmiştir. Ruhani liderleri Cercis Hedaye olan Süryani Protestan olarak Mardin merkezde 5 aile bulunmaktadır. Sayı olarak az olduklarından Süryaniler ile yoğun ilişkiden bahsetmek pek mümkün değildir.

Resmî kurumlar ile iletişimler; muhtarlar ve vakıf yönetimi olan din adamları tarafından yürütülmektedir. Kendi aralarında olan sorunlar kendi vakıf, manastır ve kiliseler ile çözülebilirken, farklı etnik gruplara ait sorunlar, yerel yönetim ve resmi makamlarda söz sahibi olan aşiret reisleri ile ağalar, yani geleneksel statüye sahip kişilerce çözülmeye çalışılmaktadır. Bu ve buna benzer olaylara kaymakam, vali, amirler de tanık olmakla birlikte onlara dayalı çözümdense olayları geleneksel yollarla çözme yolunu seçmektedirler.

3.3. Demografik Yapı ve Gelenekler

Türkiye'de zaman zaman yaşamakta olan ve toplumun tamamını etkileyen olaylar Egemen olandan ziyade olmayanı etkilemiştir Anadolu'da Hristiyanlık dininden önce var olan Süryaniler 6000 yıldan fazla zamandır yaşamış oldukları toprakları terk etmek mecburiyetinde kalmış Bu yüzden de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır

O dönemdeki mezhepsel farklılaşmalardan dolayı Osmanlı'da Süryanilere ait genel nüfusunu rakamsal olarak tespiti mümkün olmamıştır yaşadıkları bölge farkı Ermeni Patrikhanesi ince temsilleri patriklik kaygıları sebep olmuştur belgelerine göre Süryani nüfusu 348.450 ile 398.450 arasında Justin Mc Carthy'nin yaptığı sayıma göre belirtmiş olduğu rakamsa 230.744tür.

[192] William Francis Ainsworth, "Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia Chalde and Armenia", vol II., London, 1842,115

[193] Aziz Suryol Atıya, **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, İstanbul: Doz-Basım Yayın, 2005, 36

1978'li yıllarda Süryani nüfusunun Türkiye'de 60000 Hindistan'da 2 milyon Kuzey ve Güney Amerika'da 150.000 Suriye'de 150.000 Irak'ta 50.000 ve Lübnan'da 20 bin olduğu belirtilmiştir.[194]

Sosyoloji biliminde gelenek kavramı; birtakım norm ve değerlerini benimseyerek aşılayan, gerçek veya hayali bir geçmişe sürekli bağlılık gösteren ve yaygın olarak ritüeller ve başka bir takım sembolik biçimlerle ilişkili pratikler kümesi şeklinde anlatılmak istenir.[195]

Başka bir tanımlama ile gelenekler, bir topluma ait inanç, kurum ve seremonileri önceki nesillerden sonraki nesilleri aktarması pratiğidir. Aslına bakılacak olursa gelenek, kişilerin kendilerini ve kültürlerini tanımlarken kullandığı bir olgudur. Gelenek, bir kültüre ait unsurların birtakım hikâyelerle hatırlanmayan zamandan aktarılmasıdır. Daha basite indirgenirse toplum hafızası ve bir proje olduğumda kolektif bilinç olarak adlandırılabilir. Üyelerine geçmişinden öğrendiklerini aktarma görevi verir.

Bir insanın ömründe üç önemli dönüm noktası vardır. Bunlar; doğum, evlenme, ölümdür. Her unsur kendi içinde alt basamakları ayrılmaktadır. Bulundukları kültürün kalıplarına ve beklentilerini uyarak inanç, töre, adet, dinsel ve büyüsel özlü işlemler ile kümelenerek gerçekleşirler. Yapılan tüm bu ritüel ve davranışların amacı; bireyi bu geçiş döneminde kutsamak, onu bu dönemde arttığına inanılan kötü enerji ve tehlikelerden korumaktır. Bir ülkenin veya bir grubun geleneksel kültürünün ana bölümlerini bu geçiş döneminde gerçekleştirilen adetler gelenekler töreler törenler ve bunların içinde yer alan işlem uygulamalar oluşturmaktadır[196]

Doğum, her daim mutluluk verici bir olay olarak algılanmaktadır. Toplum içerisinde anne ve babaya olan saygınlığı arttırmaktadır. Dünyaya gelen çocuk anne, babayı değil akrabaları, komşuları da sevindirmiştir. Çünkü aile ve akrabaların sayısı artmaktadır.[197]

Süryaniler 'de doğum esnasında ve doğumdan sonra başvurulan gelenekler şunlardır;

- Yeni doğan bebeğin başucuna İncil yastığının altına makas çengelli iğne gibi metal nesneler bırakılır.

[194] Yelda Tutar Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Balıkesir, 2016, 159

[195] Marshal, **a.g.e**., 258

[196] Örnek Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, 131

[197] Erman Artun, **Türk Halkbilimi**, İstanbul: Karahan Kitabevi, 2009, 152

- Doğumdan 3 gün sonra Ruhani kişi anne ve bebeğin başında dua okur
- Doğumdan sonra çocuğa sevgi gösterilmez çünkü çocuk günahları ile doğmuş, vaftiz yapılacağı 7 güne kadar öpülmeyecektir. Doğum yapmış olan kadın, 40 gün kutsal sayılan objelere dokunamamasının yanında kiliseye de girememektedir.[198]

Yeni doğan bebeğin kişiliğini geleceğini, başarısını etkileyeceğinden gelişigüzel bir isim konulmamaktadır. Doğumdan 3 gün ya da 7 gün sonra Ruhani kişi çocuğun evine giderek duasını okur sonrasında babaya, verilecek sor olduktan sonra duanın içine bu ad da eklenerek ismi zikreder daha sonra duaları çocuğun adı üzerine okur. Çocuğa verilen isim vaftize kadar geçersiz olup, asıl geçerli isim vaftizde verilendir vaftiz olan çocuğa bir Aziz'in adı verilmektedir. Böylece o Azizin himayesine geçerek faziletlerine hissedar olur.

Mezopotamya'da yaşamakta olan Süryani halkını Arap ve Kürtlerden ayıran bir diğer özellik ise; Hristiyanlık geleneği olarak doğan çocukların vaftiz edilmesidir. Hristiyanlıkta sünnet yoktur. Kurban kesimi ve Sünnet etme Yahudi şeriatının uygulamalarıdır. İsa Mesih ile bu uygulamalar kalkmıştır, sünnet yerini vaftize bırakmıştır. Yunanca suya batırmak anlamındaki vakti yeni senin 7 gizinin ilk sırasında yer almaktadır Hristiyan olmanın ilk şartı olduğundan Süryaniler de vaftiz olmaktadır.

Süryaniler için vaftiz oldukça önemlidir. Kişi kutsallık kazanmasının yanında Baba, Tanrıya oğul Mesih'e kardeş ve göksel bereketin varisi olur. Batırılışı ile baba, oğul, kutsal ruh üçlü birliğin adıyla ikinci kez doğmasını sağlayan kutsal bir gizdir. Vaftiz olunmaması, sonsuz mutluluk ve bereketten mahrum kalınacağı anlamına geldiğinden bunda alıkoymamak gerekmektedir.

Vaftiz kapısı olmaksızın günahtan paklanmak ve Rabbin huzuruna ermek imkânsızdır. Vaftiz için olmazsa olmaz şartlardan olan 'karibo' konuşamayacak çocuğun yerine dua ve antları söyleyerek vaftiz esnasında çocuğu tutmakta, Ruhaniye yardımcı olmaktadır. Kirve için; yoldaş, yakın, kefil, yol gösterici anlamındaki 'Şav şbino' 'arobo','karibo','mhadyono' ve 'melfono' ifadeleri kullanılmaktadır.

Vaftiz, kilise ve manastırlardaki yarım küre şeklinde vaftiz kuyularında, yarı ılıtılmış su ile yapılmaktadır. Ruhani kişi gerekli olan duaları okumanın ardından çocuğu 3 kez suya batırıp çıkarmaktadır. Her suya batırmanın sonunda dualar tekrarlanır.

[198] Zeynep Gül Küçük, *Mardin Ve Çevresinde Süryaniler*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana, 2008, 24

Vaftiz kuyusundan çıkarılan çocuk kurulanır ve murun ile tüm vücudu mesh edilir. Beyaz bir elbise giydirilerek Mukaddes kurban yedirilir. Böylelikle vaftiz olan bebek, bir seferde kilisenin 3 sırrına ermiş olur. O sırlar; vaftiz, murun ve kurbandır. Bu uygulama sonrası çocuk, vaftiz olmuş ve kiliseye girdiği tescillenmiş olur. Kucağındaki çocuk apsis etrafında 3 kez dolaşılır, vaftiz olan bebeğin babası İncili öper.[199] Sonrasında vaftiz olan çocuğun babası gelen davetlilere yemek ikram eder ve o davetliler çocuğa hediyeler verir. Vaftiz olan çocuğu babası kiliseye bağış yapar.

Kadın ile erkeğin aile kurmak amacıyla yasalarca birleşmeleri evlenme olarak tanımlanmaktadır. Kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin en önemli aşamasıdır.[200] Erkeğe ve kadına hayat sürecinde yeni bir rol kazandıran evlilik, aile olabilmenin ilk adımıdır. Evlilik ile birlikte eş ve karı koca olunmuş, anne, baba olmak için toplumun öne sürdüğü ilk şart yerine getirilmiştir.[201] Hristiyanlık'da evlenmesi yasak olan ve evlenemeyecekler hariç kilisenin kutsal yedi gizinden sayıldığı için teşvik edilmiştir. Bununla ilgili olarak Tanrı, "Âdem'in yalnızlığı iyi değildir, onu tamamlayıcı bir yardımcı yapacağım" onları kadın ve erkek olarak yarattıktan sonra onları bereketlendirdi ve onlara "semereli olun ve çoğalın yeryüzünü doldurun ve ona tabii kalın" [202] demiştir.

Ölüm, insan hayatının sonu ve doğal bir süreç olarak, geçiş dönemlerinin son aşamasıdır. İlk çağlardan günümüze kadar olan dönemde insanoğlunun çaresiz kaldığı bir durumdur. Çocuk, genç, yaşlı olmak üzere herkesin başına gelebileceği gibi üstesinden de gelinemez. Ölüm ile ilgili uygulanan geleneklerde ölen kişinin daha rahat etmesi adına uygulamalar yapılmaktadır. Topraktan geldiği için toprağa gidecek ruh ise diri kalacaktır. Ruh vaftizden sonra günahsız yaşamış ise cennette huzur bulacaktır. Süryanilerin, ölümü; acıların sonu, ebedi hayata bir geçiş yolu olarak görmelerinin sebebi insanın ruhani bir varlık olduğunu düşünmelerindendir.

Günlük yaşamlarında İsa Mesih'e yardımcı olanlar, ölümden sonra rahat edeceklerdir.[203] Süryaniler'de bir hastanın öleceği anlaşıldığında, çevresindeki yakınları dinsel birtakım prosedürler uygulamaya başlarlar, bu uygulamalar sayesinde hastanın imanlı şekilde öleceğine inanılır. Hasta ölüm döşeğindeyken papaz gelir hasta bilinci henüz açıkken günahlarını itiraf ve tövbesi için yardımda bulunur. Tövbenin ardından

---

[199] M. Hadi Tezokur, *Süryanilikte İbadet*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2004, Diyarbakır, 255

[200] Örnek, **a.g.e**. s.185

[201] Işıl Altun, **Kandıra Türkmenlerinde Doğum Evlenme Ve Ölüm**, Kocaeli: Yayıncı Yayınları, 2004, 89

[202] İncil, Tekvin 1:28

[203] Özmen, *a.g.t.* , 208

günahların af olması için dua törenine başlar. Süryani geleneklerine göre imanlıyı ölüme hazırlamak üzere 7 gizden biri olan 'kandilo' (hasta yağı) uygulaması yapılır. Okunmuş olan bu yağ, tanrının sevgisiyle yanı başında olduğuna inanarak ölüm yaklaştıkça artan yalnızlığa çare olmayı amaçlamaktadır.

İmanlının ölmesi ile kilise bilgilendirilir. Ölen kişi için çam çalınır, bu çan diğerlerinden farklı olarak daha uzun ve yavaş çalınır. Köyde, tarlada çalışan köylüler için namaz vaktinden farklı çalan bu çan duyulduğunda işler bırakılıp kiliseye gidilir. Ruhani kişi, ölen kişinin başında dua okur. Bu işlemlerin bitiminde, ölen kişi mezarlığa götürülür, eş, dost veya belediye tarafından kazılan mezara, başının Batıya doğru bakacağı şekilde koyulur. Ruhani kişi bir avuç toprak ile ölünün başına haç işareti çizer ve "topraktansın ve tekrar toprağa döneceksin tekrar kıyametle yeni beden alıncaya kadar işte Ya Rab senin istediğin tamam oldu" der ve mezar ilahiler eşliğinde kapatılır. Süryani geleneklerinde ölen kişinin arkasından 3. 9. ve 40. gün yıldönümlerinde yemek dağıtmak dinsel bir zorunluluktur.[204]

3.4. Dinsel Yapı, İbadet Esasları ve İnançlar

Tekrar edilecek olursa kendilerini monofizitist olarak nitelendirip, doğu Hristiyanlığında bulunan Süryaniler, hem kendilerinin ilk Hristiyan olduklarının kanıtı hem de Ortodokslardan farklı olduklarını belirtmek amacıyla 'Süryani Kadim' ifadesini kullanmışlardır.

Hristiyanlık, bugün Filistin ve çevresinde ortaya çıkmış semavi bir din olan Yahudilikten, vahye dayalı kutsal kitaplı tek tanrılı bir dindir. İlk çağ döneminin en büyük sömürgesi olan Roma İmparatorluğu; Anadolu, Afrika ve Asya'nın bir kısmını ele geçirmiştir. Hazreti İsa'nın dünyaya geldiği dönemde de Filistin ve çevresi Roma İmparatorluğu himayesi altındaydı[205].

Hristiyanlığın doğuşu Yahudiliğin evrenselliğini giderek kaybedip milliyetçi bir hale evirildiği dönemde Yahudiler tarafından sömürülen ve çıkar yol arayan toplumların milattan sonra 30'da Nasıralı İsa'nın gelişi ile çıkış yolu bulmaları sonucu olmuştur. Lakin İsa'nın vefatı sonrası kilise yapılanmasına giren Hristiyanlar, kendilerini Yahudi olarak adlandırmayı sürdürmüşlerdir.[206] Buna karşılık böyle düşünmeyen, onlardan olmayan Hristiyanlar ise İsa'nın Nasıra soyundan gelmesi sebebiyle onları 'Nasran' diye adlandırmışlardır. Tanrı tarafından üzerlerine murun(kutsal yağ) sürülen

[204] İris, **a.g.e**., 214

[205] Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları, 1993, 260-261

[206] Sarı, *a.g.t.,* 123

anlamındaki Mesih sıfatı verilen Nasranlara da arada ‘Mesihi’ denilmiştir ve Yunanca Mesih’e bağlı anlamındaki Hristo ve ardından Hristiyan adıyla anılmıştır. Hristiyanlık ilk zamanlarında Yahudilikten yaptığı Mesihi bir hareket iken sonraları İsa havarilerinden olan Pavlus buna kendi yorumlarını katmıştır.[207]

Hristiyan Petrus ve Hristiyanların Aziz misyonerleri milattan sonra 38’de merkezleri Antakya olan Süryaniler ile temasa geçmiş, Hristiyanlık öğretmişlerdir. Kutsallığı günümüzde de devam eden Hristiyanlığın ilk Kilisesi Antakya'da Süryaniler tarafından yapılmıştır.[208] İlerleyen dönemlerde de Antakya’ya gelen Kudüs cemaatinden Barnabas ve Pavlos, misyonerlik çalışmalarına hız vermişlerdir. Milattan sonra 41-42 yıllarında insanın yolunda ilerleyen anlamındaki Khristanoi adını ilk kullanan kilise Antakya kilisesi olmuştur. Doğu Hristiyanlığı merkezi haline gelmiş olan kilise, İbrani ve putperest kökenli Hristiyanları çatısının altında birleştirilmiştir.[209] Hristiyanlığın civara yayılmasının, kilisenin yaptığı misyonerlik çalışmaları ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Kudüs'ün milattan sonra 70’te yıkılması sonrasında Antakya Kilisesi'nin ve Süryaniler ‘in önemi daha da artarak Kilis'e Suriye'ye piskoposluğu unvanını almıştır. Nihayetinde Süryanilerin yapmış olduğu misyonerlik çalışmaları sonuç vermiş ve Suriye Lübnan Anadolu Mezopotamya'da Hristiyanlık hızlı bir biçimde yayılım göstermiştir.[210]

Hristiyanlığın ilk zamanlarında toplumların birçoğunda din temelli bir tutumu mevcuttur. Ancak daha sonraları ortaya çıkan otorite tartışmaları, farklı kültürel özellikler, farklı yorumlar, mezhepler ve tarikatlar oluşturmuş, daha sonra farklı coğrafyada yaşamakta olan farklı kültürler doğal olarak etno dinsel ayrılıklara sebep olmuştur.[211] Bunun en net örneği olan Süryanilerdir denilebilir. Hristiyanlıkta Hz. İsa'dan sonra ilk ve en önemli fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı resmi din olarak kabulünden itibaren bu tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır.

Bu dönemde dikkat çeken en önemli Grup ise Yahudi kökenli Hristiyanlardır. Yaşanılan bu tartışmaları durdurmak üzere İzmir konsülü toplanmıştır.[212] Bu tartışmaların giderilmesi adına kurulmuş olan İzmir'in konsülü sonrası yeni tartışmalar

---

[207] Koluman, **a.g.e**., 28-31

[208] Yusuf Beğdaş, “Süryani Kilisesi Ve Antakya Kürsüsü”, **Heto Dergisi**,Sayı 3 (2000): 11-12

[209] Kenan Altınışık, **5500 Yılın Tanıkları Süryaniler**, İstanbul: Altan Matbaacılık, 2004, 21

[210] Bilge, **a.g.e**., 75

[211] Bilge, **a.g.e**., 80

[212] Mehmet Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi**, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1987, 45

ortaya çıkmıştır. Bu kez de 431 yılında 1. Efes ve 451 yılında da Kadıköy Khalkedon konsülü gerçekleştirilmiştir. Bu konsüller Süryani kimliği belirleme açısından değerlendirildiğinde;

- 1.efes konsülü ile Nesturun aforoz edilmiş ve düşüncelerinin desteklenebilmesi sonucu Nasturizmin temelleri atılmıştır.
- Kadıköy konsülü ile Süryani Habeş ve Kıpti kiliselerinin kurulma kararı alınmış horoz edilen fikirleri de reddolmuştur. Bu yaklaşımın birtakım Süryaniler destek görmesi kendi içlerinde bir bölünmeye sebebiyet vermiş, böylece bu öğretiyi kabul eden gruba Nasturiler veya doğu Süryanileri denmeye başlanmıştır.

Her ne kadar dinin baskın olduğu bir bölünme gibi görünse de bu bölünmenin temelinde ekonomik, politik ve kültürel unsurların olduğu göz ardı edilmemelidir. 15 yüzyılda Nasturilere ait cemaatte patrikliğin amca yeğen ilişkisine dayandığı yönetime tepkiler ayrışmalara sebep olmuştur.[213] O dönemde Papa'nın Nasturilerden katolikliği kabul edenlere Keldani adını vermiş olması zamanla Keldani kiliselerinin oluşmasını sağlamıştır.[214]

Hz. İsa'dan sonra herhangi bir bölünme olmadan tek bir kilise ile başlayarak Antakya, Roma, Kudüs, İskenderiye ve İstanbul olarak ulusal bir yapıya doğru yönelim göstermiştir. Süryaniliğin özerkleştiği 5.yüzyılda kilisede yaşanan bölünmeler sonucu Süryani toplumu çok farklı grup ve kiliselere ayrılmıştır. Bu bölünmelerin temelinde mezhepsel farklılıklar olduğu bilinmektedir. Kimlik yapılanmasının önemli bir faktörü olmasının yanı sıra ciddi çatışmalara sebep olan bu bölünmenin sonucu ortaya çıkan kiliseler şunlardır;

Süryani Ortodoks Kilisesi- Antakya Patrikliği

Süryani Nasturi Kilisesi- Doğu ve Asur Kilisesi

Süryani Marunî Kilisesi- Antakya Patrikliği

Süryani Keldani Kilisesi -Babil Patrikliği

Süryani Katolik Kilisesi- Rum Katolik Patrikliği

Süryani Melkit Kilisesi- Rum Ortodoks Patrikliği

Süryani Protestan Kilisesi

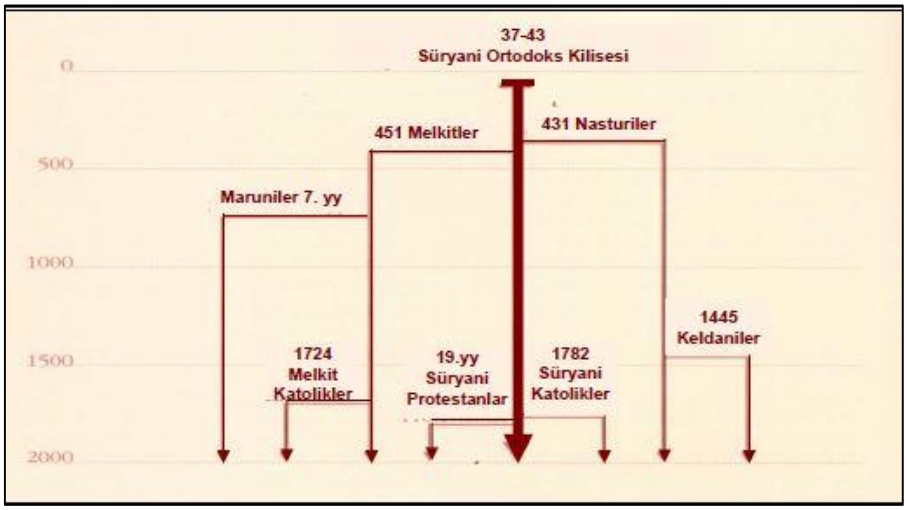
[213] İbrahim Özcoşar, **Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat: 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, Ankara: Beyan Yayınları 2008, 119-122

[214] Kadir Albayrak, **Keldani ve Nasturiler**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, 75

Kristolojik anlaşmazlıklar neticesinde Hristiyanlar arasında başlayan ayrılıklar, en çok Katolik, Protestan ve Ortodoksların içinde; Süryaniler ve Ortodoks Hristiyanlar grubunda yer almaktadır. 1054'te Katolik Roma ile yollarını ayıran Doğu Hristiyanlarına Ortodoks adı verilmiştir. Papalık gibi yüksek otoriteleri tanımayan ve 787' den sonra alınan kararı kabul etmeyen bir mezheptir. Katolik mezhebinde inanılan yanılmaz insan anlayışına karşıdırlar.

Doğu Hristiyanlarına göre ayinler; Antakya ayin usulü, İskenderiye ayin usulü, Ermeni ayin usulü, Keldani ayin usulü ve Bizans ayin usulü olmak üzere 5 gruptur.[215]Bu gruplandırma içinde Süryaniler; Antakya ayin usulünü uygulayan Antakya Kilisesi mensuplarıdır. Pavlos'un şekillendirmiş olduğu ideolojiye sadık olan Süryaniler, I. ve II. Efes konsüllerinin kararlarına da sadık kalmıştır.[216] Bu sadık kalışa karşılık, Kadıköy konsülünün kararlarını da reddetmişlerdir. İnanışların merkezini 'İsa Mesih' te birleşmiş tek tabiat ilkesi oluşturmaktadır. Bu anlayışa Ermeni Ortodoks Kilisesi Kıpti ve Habeş Ortodoks kiliseleri uyum sağlarken, Katolik Roma ve Fener Patrikhanesi karşı çıkmaktadır. Ortaya çıkmış olan bu anlaşmazlık sonucu ilk başlarda diyofizitler (Nasturilik) ve monofizitler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

Süryani kilisesi ile ilişkili kiliseleri çeşitli sınıflarda ele almak mümkündür;

Şekil 3. 1. *Süryani Ortodoks kilisesi ve bölünmeler*[217]

Süryani Kadim Ortodokslar Batı Süryanileri

[215] Maloney George A., **Eastern Churches New Catholic Encyclopedia** *Cilt 5.*, Washington: M.C. Grow Hill Book Company, 1967, 16

[216] Mehmet Çelik, **a.g.e.** ,82

[217] Altınışık, **a.g.e.,** 24

Nasturiler (Pers İmparatorluğu ve Doğu Süryani kilisesine ayrılan Doğu Süryaniler)

Keldaniler veya Doğu Süryaniler

Rum Ortodoks melkitler veya Süryani Melkitler Antakya Suriye ve Lübnan'da yaşamını sürdüren Rum Ortodokslar Kadıköy konsülü kabul etmiş Süryaniler

Rum Katolik Melkitler
Marunîler
İslam'a giren Süryaniler
Katolik Süryaniler
Protestan misyonerlikler sonucu Protestanlaşan Süryaniler
Hristiyanlığı benimsememiş Sabii Süryaniler[218]

Dünyadaki bulunan birçok dinsel uygulamanın farklılıkları konusunda hemfikir olan antropologlar, bazı yorumlarda da anlaşmazlık yaşamaktadırlar. Etnisite ve din zaman içinde özdeşleşerek, ait olduğu grubun bir takım etno dinsel özelliğini kazanması yalnızca Süryanilere özgü bir durum değildir. Ortadoğu'da Marunîler Dürziler, Kıptiler de bu konuda Süryaniler ile benzerlikler göstermektedirler. Monofizitist geleneğin korunmasında büyük etkisi olan bu gruplardır.[219]

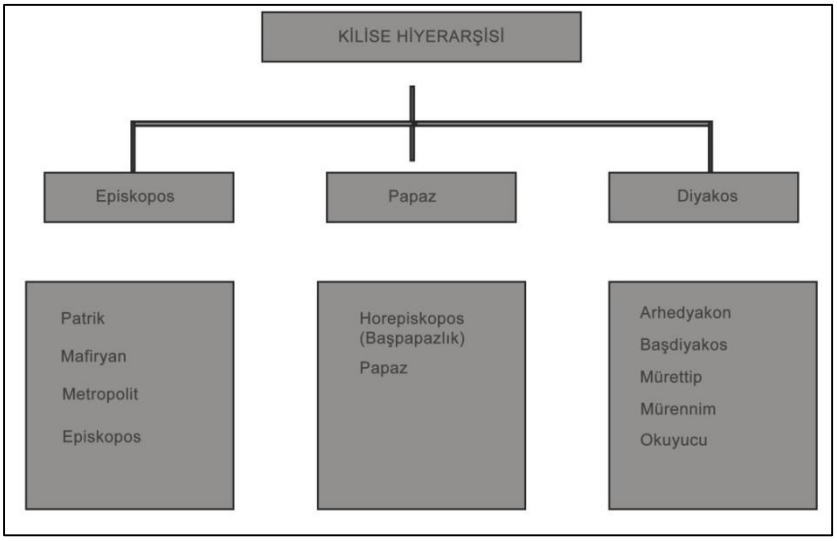
Din ve dinsel davranışların neler olabileceği ile ilgili genel geçer bir ölçü olmamasının yanında doğaüstü güç ve bu gücün memnuniyeti adına bir takım uygulamalar vardır. Ancak bu uygulamalar topluma göre değişim gösterebilmektedir. Süryani toplumunda gündelik yaşamın her yerinde dinsel söylemlerle karşılaşılabilmektedir. Toplumunu bu denli dine bağlayan, grubu canlı tutan, her alanda onları temsil eden kilisenin somutlaştırılmasıdır. Bu nedenle Süryaniler ile ilgili yapılan çalışmalarda diagol olarak dine yoğunlaşmak kaçınılmazdır. Oysaki tüm dinsel söylem, bağlılık ve uygulamalara rağmen Süryaniler ‘de din hayatı kısıtlamanın yanı sıra, hayata zenginlik katmaktadır. Etraflarındaki diğer gruplar ile kıyaslandıklarında da kendi din adamı ve Ruhban sınıfı ile daha iç içe ve din adamlarının dinsel görev harici siyasi idari görevlerinin olduğu da söylenebilmektedir.[220]

Toplumsallığın her alanında olan din, Süryanilerde başat bir durumdadır. Süryani din adamları yetkileri Hazreti İsa'dan alındığını düşünmesinden dolayı kilise içi örgütlenmeye, din adamları arasındaki hiyerarşiye yakından bakmak uygun olacaktır.

[218] Akyüz, **a.g.e**.,19-20

[219] Smith, **a.g.e**., 153-154

[220] Özmen, *a.g.t.* , 201-202

Şekil 3. 2. *Süryani Kilise Hiyerarşisi*[221]

Episkoposluk sınıfındaki rütbeler idari anlamda belirlenmiş olan bölgelerde dini, sosyal ve idari konularda yetki sahibi olan unvanın ilk şartı, rahip olmaktır. Alt sınıflardan ilki olan patriklik Yunanca patriyokis 'in Arapçalaşmış biçimi olan en üst dini komutan anlamına gelmektedir. Dünyevi ve dini otoriteyi temsil eden kilisenin başı ve en yetkili ismidir. Mafiryanlık makamı Süryaniler 'in yaşamakta olduğu aşağı Mezopotamya, İran ve daha uzak coğrafyalardaki patriğin tüm yetkilerine sahip olup VI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Patriğin astı, metropolitin üstüdür.

İdari bir kavram da olan metropolitik genel olarak birden fazla psikoposluğu bünyesinde barındıran, idari bölgeleri ifade eden, Yunanca şehir anlamındaki (mitropolis)ten gelmektedir. Metropolitin alt rütbesi olarak görülmekte olan episkoposluk, ruhani ve idari bir görevdir. Patrik ve metropolit temsilcisi olarak cemaat işlerini yürüten piskoposlar, 19 yüzyıl II. yarısından sonra Metropolitliğe evrilmeye başlamıştır.

Müslümanlıkta imamın karşılığı olan ve ibadet görevlerini yerine getirtmekle mükellef olan papazlar, bulundukları mahalle, belediyenin mülki, idari işlerinde kadınların temsilcisi kabul edilmekteydiler. Papazlık sınıfı, papaz ve baş papazlıktan oluşmakta, rahiplikten farklı olarak evliliğin yasak olmadığı bir konumdur. Diyakozlar, kilisede papazın yardımcılığını üstlenmişlerdir ve kendi arasında okuyucu mürennim,

[221] Samuel Akdemir, **Dini Kurallarımız**, İstanbul: İstanbul Baha Matbaası, 1972, 80

mürettip, baş diyakoz olarak sınıflandırmaları vardır.[222] Manastırda eğitim gören ancak papazlık ve rahimdir eğitimlerini tamamlamış kişilerdir.

Kudüs bölgesinde yaşamakta olan Süryaniler Tanrı daki 3 sıfatı (ataallah, KelamAllah, Ruhallah) ayrı ayrı mütalaa ederek, bu üç sıfatın tek bir cevherde birleştiğini kabul etmektedirler. Süryani Ortodokslara göre Baba (Tanrı) ile oğlu birdir. Bu durumda Teslis ve Tevhidin tanımı ile "üçlük birlik" denilmektedir. Bu kavramın tanımında, Allah'ta üç ayrı kişinin mevcudiyeti olduğu ve bu özlerin bir kişide birleştiği anlamı vardır. Bu tanımdan üç tanrı anlamının çıkmaması gerekmektedir. Bununla ilgili örnekler vermenin yararlı olacağı düşüncesindeyim.

> *1- Tanrının, insanı kendi suretine ve şekline benzer şekilde yarattığı, kutsal kitapta yazılmıştır [Tekvin 1-27] yarattığı bu insana mantık, söz ve ruh vermiştir. Tanrıdaki bu mevcut üçlük 'Baba' mantığa, 'oğul' söze ve 'kutsal ruh' ruha özdeşleştirilmiştir.*
> *2- Tanrının üçlüyü ve birliği ile ilgili olarak verilecek bir diğer örnek de Güneş örneğidir. Güneş küreyi, ışınlar, ısı. Her üçü de Güneş'i tanımlamakta ve bir kürede toplanmaktadır. Güneş ışınları küreden uzaklaşsa da küreye bağlıdır. Küreden çıkan ısının da hem küre hem de ışınlarla bağlılığı şüphesizdir. Bu örnekte Güneş küreye, Baba ışınlara, ısı da kutsal Ruha benzetilmiştir. Her üçü de tek bir güneşi temsil ettiği gibi her 3 özüyle tek bir tanrıyı ifade ettiğine inanmaktayız.[223]*

Hz. İsa'da tanrı ve insan tabiatı birleşerek tek tanrı ortaya çıkarır. Hz. İsa Tanrı olarak insan bedeninde doğmuş bir süre yaşamış, sonra ölmüş ve dirilmiştir yani İsa hem Tanrı hem insandır İnsan olan bu yönü dolayısıyla annesi Hz. Meryem, tanrının anası (teotokos) olarak kabul görmektedir.

Süryani geleneklerine bağlı ve tüm kiliselerde geçerli kutsal kitap formu Psitto olarak bilinen Süryanice çeviridir. Eski ahit bölümü özgün haliyle durmakta, İbranice metinden, yeni ahit bölümü de aynı şekilde özgün Yunanca metninden çevrilmiştir.[224]

Katolik ve Ortodokslarda olduğu gibi Süryanilerde de 7 Giz vardır Gregorian Ermenilerinde 6, Protestanlarda 2 olarak kabul edilen bu gizler Süryanilerde kendi içinde zorunlu ve zorunlu olmayan olarak ikiye ayrılır; zorunlu olan gizler murun(kutsal yağ) kurban, yevbe. Zorunlu olmayanlar; ruhbanlık, hasta yağı, evlilik. Süryani Ortodokslarca günah, Tanrıya karşı gelmek asli ve şahsi olarak ikiye ayrılmaktadır. Asli günah, Hz Âdem'in şahsından Allah'a karşı işlenen, irsi olarak tüm insanlara aktarılan

---

[222] Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi,** Diyarbakır: Oya Matbaası, 1970, 309

[223] Akyüz, **a.g.e**., 193-194

[224] Sebastian Brock, **Süryani Geleneğinde Kutsal Kitap**, İstanbul: Zafer Matbaası, Çev. Cirsus Bulut, 2000, 23

günah olarak Hz İsa'ya iman etmek ve vaftiz ile silinir. Günah itirafı Süryanilerde Ruhanilerle yapılır. Günahın büyüklüğüne göre kilise gibi yerlere yardımlar şeklinde maddi, namaz veya oruç gibi bir takım manevi cezalar verilir.[225]

Ortodoks Süryaniler için namaz çok önemlidir. Hristiyanların ilkelerine inanmış bir Süryani'nin Tanrıya taparken ona niyaz ve şükranlarını sunması, nimet ve rahmet dilemesidir.[226] Süryaniler 'de namaz 4'ü farz bunlar; sabah, öğle, akşam, gece yarısı. 3'ü sünnet olup bu namazlar ise sabah, öğle, ikindi olacak şekilde kilisede topluca kılınmaktadır.[227]

Süryaniler de kutsal yerlerin gezilmesi olan 'Sourutho Kadişto' geleneği zorunlu kılınmıştır bu ziyaretler Kudüs'e yapılmasının yanı sıra mânen değerli olan kilise ve manastırlar da ziyaret edilmektedir. Bu açıdan Mardin ve Midyat'taki kilise ve manastırların sık ziyaretinin sebebi Süryaniler için önem arz etmesinden kaynaklanmaktadır.[228]

Süryanilerde ölüm sonrası insanın karşılaştığı 4 aşamalı olarak kategorize edilen durumlar vardır. Bunlar; ölüm dirilme duruşma ve sonsuz ceza olarak sıralanabilir. Anadolu'da yaşadığı dönemde ermişliği onaylanmış kişiler hayatını kaybettikten sonra da sosyal anlamda yaşamaya devam etmektedirler. Onların ölümsüz olmalarının sebebi genel olarak kendilerine verilen güçten öte, onlara sürekli ilgi gösterilmesi veya gerçekleşen ritüellerin karakteristik biçimde tekrarlanmasıdır.[229]

Halkın evliyalarının yaptığı mezar, türbe, yatır gibi yerlere giderek dua ederler. Dua eden kişinin bu duayı isteyerek yapmaması halinde isteğinin kabul olmayacağına inanılır. Ziyaretlerde dua okunur, suyundan medet umulur.[230]

Nazar, bazı insanların bakışında bulunan zararlı güç ve bu gücün bir nesneye baktığında kırılması, canlıya baktığında ölüm, hastalık veya sakatlanmaya sebep olmasıdır. Kıskançlığın nazara yol açacağına da inanılmaktadır.[231]

---

[225] Tümer ve Küçük, **a.g.e**., 306

[226] Akdemir, **a.g.e**., 86

[227] Günay Tümer, "Günümüzde Doğu Hristiyanlığı, "Asrımızda Hristiyan Müslüman Münasebetleri", **İstanbul Tartışmalı ilmi Toplantılar Dizisi**, 1993, 127

[228]Nihat Durak, *Süryani Ortodoks Kilisesi'nde İbadet*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, 78

[229] Artun, **a.g.e**., 293

[230] Mehmet Eröz, "Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği", **Türk Kültürü**, (Mayıs-Ağustos 1980):211-214, 17-22

[231] Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folklorü**, İstanbul: K Kitaplığı, 1999, 133

Nazardan korunmak üzere Süryaniler nazar boncuğu taşımakta veya üzerlerinde kutsal Hac yazılı muska veya Meryem Ana fotoğrafı bulundururlar. Arapça yazılı şey anlamına gelen ‘muska’ hastalığın azalması, kişinin başına gelecek kötülük, kaza gibi zararlardan korunmak amacıyla yazılan yazılı kâğıtları denmektedir.

İnanışlardan bir diğeri de bereket ile ilgili olanlardır. Tüm ermişler, bereket sağlayabilme gücüne sahiptir ve ocaklarından bereket bulunmaktadır. En köklüsü de Hızır’dır. Örnek olarak İncil ayetlerinin yazılı olduğu muskalar ev, iş yeri gibi nereye asılırsa bereket getireceğine inanılır. Erken uyanılan gün bereketli geçer, bereketin yerine gelmesi adına Süryaniler ‘de çok fazla dini pratik vardır. Bunlar ise; dua ile işe başlama, bulunulan yer veya üzerinde haç Meryem Ana ikonları taşınmasıdır.[232]

Birçok semavi dinde olduğu gibi Hristiyanlıkta da bayram uygulamaları bulunmaktadır. Ancak bu bayramlar doğrudan kutsal kitaba dayanmamaktadır. Onun yerine tarihi süreç içerisinde kademeli şekilde konmuştur. Süryanilerde İsa'nın doğumu, çarmıhta ölümü, dirilişi ve göğe yükselişi gibi olaylar her yıl düzenli şekilde kutlanmaya başladıktan sonra Meryem ve çeşitli azizler ile ilgili kutlamalar da ortaya çıkmıştır.[233] Süryaniler de bayram algısı ile kutsallık daima bir aradadır. Bayramdan önce tutulan oruçlar, yapılan perhizler, tamamıyla kilise merkezli ve beraberinde gelen bayram, toplumsal paylaşım ile amacına ulaşmış olur.

Süryani bayramları iki gruba ayrılmaktadır;

1. Rabbani bayramlar
2. Rabbani olmayan bayramlar

Rabbani bayramlar, İsa Mesih'in doğumundan, haça gerilip göklere yükselişine kadar tüm zaman dilimlerinde yaşadığı olayları konu edilmektedir. İsa Mesih'in annesi Meryem de kutsal ruh ile ilgili olan olaylarda Rabbani olarak değerlendirilmektedir.

1. Yeni yıl ve Mesih sünneti 1 Ocak
2. Vaftiz Bayramı 6 Ocak
3. Meryem Ana Ekinler Bayramı 15 Ocak
4. Meryem Ana Müjde Bayramı 25 Mayıs
5. Paskalya Diriliş Bayramı 15 Nisan
6. Mesih'in göğe Yükseliş Bayramı 24 Mayıs
7. Pentikost kutsal ruhun gelişi 23 Haziran

[232] Küçük, *a.g.t.*, 21

[233] Mehmet Katar, “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 3 (9), (2001): 8-9

8. Tecelli Bayramı 6 Ağustos
9. Meryem Ana Antikali Bayramı 15 Ağustos
10. Meryem Ana Doğuş Bayramı 8 Eylül

Rabbani olmayan bayramlar, din ve kiliselerin varlığının korunmasında etkili şahıs ve olayları “Azizleri anma” şeklinde değerlendirirler. Bu bayramlarda kişilerin ayine katılması gerekmemekte, dünyevi işlerle meşgul olmasında herhangi bir sakınca görülmemektedir.

Azizleri anma gününde; o yıl içinde faaliyet göstermese bile Aziz'in anıldığı gün ayinin orada yapıldığı, bunun sonucu olarak da kilisenin yerinin unutulmaması hedeflenmektedir. Anmanın yapıldığı gün, Aziz'in hayatı anlatılır ve cemaate ikramlarda bulunulur.

Rabbani olmayan bayramlar;

1. Vaftizci Yuhanna'nın Şehit Edilmesi 7 Ocak
2. Mor Stephanos 8 Ocak
3. Kartminli Mor Şemun 19 Ocak
4. Mor Barsavmo 3 Şubat
5. Patrik Mor Severius 8 Şubat
6. Patrik III.İlyas 13 Şubat
7. Aziz Mor Efrem 3 Mart
8. Sebastiyan 40 Şehidi 9 Mart
9. Mor Evgin 20 Nisan
10. Mor Gevergis 23 Nisan
11. Nusaybinli Mor Yakup 11 Mayıs
12. Mor İzozel 12 Mayıs
13. Mor Samuel 15 Mayıs
14. Mor Şemun Dzeyte 1 Nisan
15. Elçi Mor Petrus ve Mor Pavlus 29 Haziran
16. Elçi Mor Tuma 3 Temmuz
17. Mor Kyriakos ve Annesi Yutili 15 Temmuz
18. Mor Yakup Brud’ano 31 Temmuz
19. Mor Simunive Yedi Oğlu 1 Ağustos
20. Mor Gabriel’in Elinin Kesilişi 1 Eylül
21. Mor Melke 1 Eylül
22. Mor Abay 1 Ekim

23. Mor Serkis ve Mor Bakos 7 Ekim
24. Suruçlu Mor Yakup 29 Kasım
25. Mort Barbara ve Mort Yulyana 4 Aralık
26. Mor Behnam ve Kardeşi Sara 10 Aralık
27. Mor Gabriel 23 Aralık

3.5. Süryani Kültürü Dışında Turabdin'de Yaşayan İnançlar ve Dini Mekânları

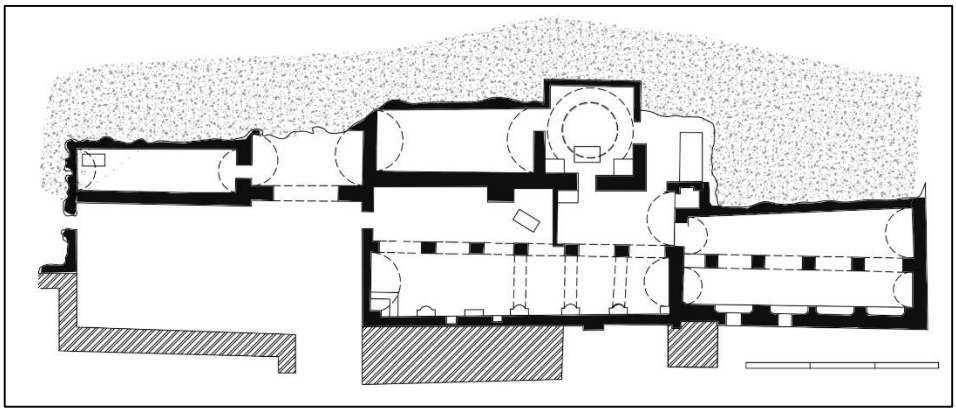
Tarihsel süreci incelendiğinde Turabdin, binlerce yıl öncesinden başlamak üzere pek çok farklı kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bölgede yaşamış olan birçok kültür, günümüzde toplumsal olarak varlığını sürdürmüyor olsa da şu anda yaşamakta olan kültürlerin içinde yaşanmaya devam etmektedir. Mezopotamya'nın en önemli temsilcilerinden olan Mardin, başta Süryaniler olmak üzere Şemsiler, Yezidiler, Yahudiler ve Müslümanlar gibi farklı dinleri bünyesinde barındırmaktadır. Süryaniler, Yezidiler, Müslümanlar günümüzde kültürel varlıklarını devam ettiren topluluklardır. Çalışma kapsamında ele alınmış olan Mor Gabriel Manastırı Süryanilere ait olduğundan Süryanilerin dini ve kültürü detaylı şekilde incelenecektir.

Yezidiler;

Yezidi inancının Mezopotamya topraklarında doğmuş ve burada gelişmiş olduğu birçok araştırmacı tarafından bilinmektedir. Yezidilik, antik mitolojide yer alan Sin ve Samas kültürünün karşılığı olarak bilinmektedir.

Kendilerini yarı tanrısal özelliklere sahip olarak görmeleri Yezidileri diğer dinlerden ayıran bir unsurdur. Diğer birçok dinin dışlamış olduğu kötülük meleği, Yezidilerde baş melek olarak şekil değiştirerek, 'Melek Tavus' adını almış olması da Yezidileri diğer inançlardan farklı kılan unsurlardan biridir. Yezidi inancına göre evren Tanrı tarafından yaratılmasının ardından düzenlemeyi ve devamlılığı sağlanması adına Melek Tavus'a bırakılmıştır. Yezidiliğe inananlar Melek Tavus'un seçilmiş topluluğu olduklarına inanmaktadırlar. İbadet açısından birçok dinden farkı bulunmakta olan Yezidilikte toplu olarak ibadet etme geleneği bulunmamaktadır. İbadet olarak namaz, oruç, hac gibi ibadetler bulunmakta, namaz yalnızca Güneşe karşı durularak dua edilmek üzere gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple yaşam alanlarında ibadethane bulunmamakta yalnızca Hac ibadetinin yerine getirildiği Musul'a 58 kilometre uzaklıktaki Laleş Tapınağı kullanılmaktadır.

Tapınak, Yezidi mitolojisi ve kaynaklarına göre; tanrının dünyayı ilk yarattığı yerde, Laleş Vadisi'nde yer almaktadır. Vadide yüz elliye yakın mağara, Sufi Derviş çilehaneleri, türbe ve zaviye bulunmaktadır. 12. Yüzyıl Seyd Adi'nin buraya yerleşmesi sonucu çilekeşler tekkesine, sonrasında da dergâha dönüşmüştür. Ölen din adamlarının tapınağa gömülmesi ile de bünyesinde anıt mezar da barındıran kompleks bir yapı halini almıştır. Tapınağın doğu- batı ve güney cepheleri yontma taş iken, kuzey cephesi ise kayalıklardan oluşmuştur.

Şekil 3. 3. *Laleş tapınak planı*

Ermeniler;

Ermenilerin kökeni ile ilgili en eski bilgi M.Ö. 484- 425 yılları arasında Herodotos tarafından aktarılmıştır. Herodotos Ermenilerin, Frigler'in doğuya yönelen kolu olduğunu belirtmiştir toplumlarını Haik, ulusların ise Hayastan adı ile adlandırmış olmaları Grek kökenli olduklarını göstermektedir.

İnanışlarına göre Ermeniler 'in atası 'Japhet' isminde biridir. Ruslar ve batılılar olmak üzere çevrelerinde bulunan farklı etnik gruplar Aram'ın ismi dolayısıyla Armenian, yaşamış oldukları coğrafyaya ise Armenia adı ile anılmıştır. Tarihsel süreçte Hıristiyanlığı aynı dönemde hem resmi devlet hem de halk dini olarak kabul etmiş ilk topluluktur.

Urfa Nusaybin arasında gerçekleşen ticaret sırasında Hristiyanlık, Ermenistan'da da görülmeye başlamıştır. Ermeni Kilisesi Eçmiyadzin'de kurulmuş olup Ermeniler 451 Khalkedon Kadıköy Konsili dönemine kadar genel Hıristiyanlık inancını benimsemiş, Khalkedon sonrasında ise Hristiyanlığın kendine özgü temsilcisi olan

Gregoryen Ermeni Kilisesini kurmuşlardır. Kendilerine özgü anlayış ve inanç biçimleri olan Ermeniler, monofizitist anlayışı benimsemişlerdir. [234]

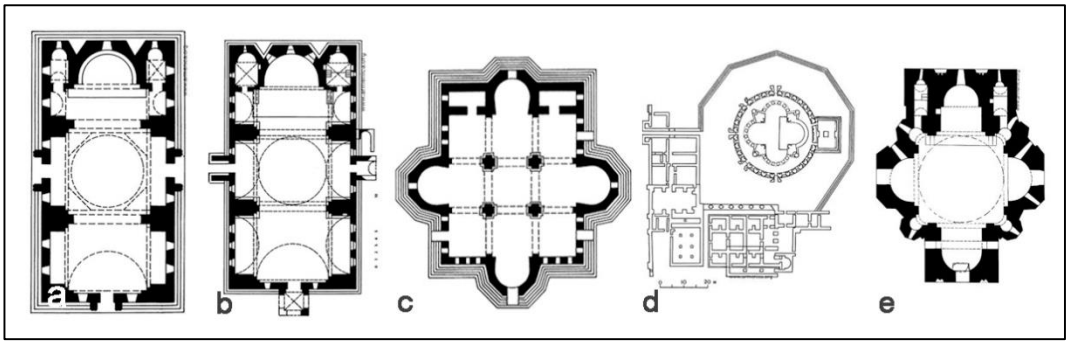
Çalışmanın yapılmış olduğu Mardin bölgesindeki Ermenilerin var oluşu ile ilgili en erken tarih M.Ö. 88-70 yılları arasına verilmektedir. M.Ö. 88-70 yıllarında bölgede Ermeni beyi olan Tigron hâkimiyet kurmuş ve Partlar üzerinden egemenliğini sürdürmüştür. Bu sırada da Ermeni Beyliği'nin başkenti Nusaybin olarak bilinmektedir.[235]

Osmanlı Devleti'nin Mardin'e devralması ile birlikte Hristiyan halkı (Süryani) Ortodoks, Keldani (Süryani Katolik) ve Ermeni Ortodoks (Gregoryen) olarak ayrılmış olduğu söylenebilir. Bu ayrışmaya 17. yüzyılda Ermeni Katolik, 19. yüzyılda Süryani Protestan topluluklarının da katıldığı bilinmektedir. Bazilikalar, Ermeni topluluğunda da tüm ortaçağ mimarlığında olduğu gibi en gözde yapı türüdür. 5. yy'a kadar toplantı veya mahkemelere ev sahipliği yapan bazilikalar, 5.yy'dan sonra yapı anlamı taşıyarak kullanılmaya başlanmıştır. Erken dönemde kilise mimarisinde çokgen, yuvarlak, üç yapraklı yonca ve haç biçiminde plan şemaları uygulanıyor iken bazilikalar en yaygın kullanıma sahip yapılar olarak kalmıştır.

Ermeni kilise plan tipi olarak dört çeşit plan tipi bulunmaktadır. Bunlar; bazilikal ve tek nefli kilise, kubbeli bazilika ve kubbeli tek nefli kilise, merkezi planlı Hrispine Tipi planlardır (Şekil 3.4.). 4.-6. yy arasında inşa edilmiş olan kiliseler bazilikal planlı olup, günümüzde ayakta kalan Lenakard Kilisesi tek nef, Hasagh ve Dvin Kiliseleri üç neflidir. Geç Antik dönem itibariyle Ermeniler, kilise mimarisinde Antik Pagan kökenli olan dört yapraklı yonca, yarım daire mekânlar ile genişletilmiş olan altıgen veya sekizgen şemalar kullanmışlardır.

[234] René Grousset, **Başlangıcından 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi**, İstanbul,2005,66.

[235] Yıldız Deveci, "Osmanlı'dan Günümüze Mardin Ermenileri", **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, Mardin, 2006, 555

Şekil 3. 4. (a) *Tek Nefli Bazilikal Planlı Ptghavank Kilisesi Planı, (b) Kubbeli Tek Nefli Bazilikal Plan, (c) Nişle Payandalı Kare Plan Ecmiyazin Kilisesi, (d) Dairesel Planlı Zvartnoz Kilisesi, (e) Hrispime Tipi Ahtamar Kilisesi*

Şemsiler ve Harraniler;

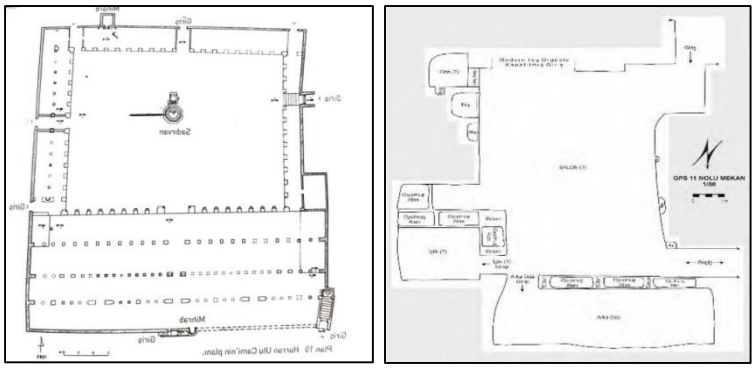
Şemsiler, diğer adları ile Harraniler olarak bilinen din ve inanç sisteminin merkezi, Mardin olarak kabul görmektedir. Bazı kaynaklar Harran bölgesinde yaşamakta olan putperest toplumuna Harrani, bazı kaynaklar ise Güneş ve Ay'a tapan topluluk olarak Şemsiler adıyla anmaktadır. İtalyan misyoner Niebuhr[236], Şemsileri Mardin'de yaşamakta olan bir mezhep olarak ele almakta ve Şemsilerin paganizmin son örnekleri olduğunu ileri sürmektedir. 18 yüzyıl ortalarına doğru Yakubi Hristiyan olduklarını zahire biçimde aktarmışlardır. Şemslerin çoğunun Hristiyanlığı seçtiğini, geri kalanları ise Yezidi ve Alevi olarak inanmaya devam ettiklerini belirtmiştir.

Kutsallık atfedilmiş olan bir varlığa inanma, ona ibadet etme ve saygı gösterme, sıkıntılardan dua yola ile kurtulma insanoğlunda doğuştan var olmaktadır ve bu inanç evrensellik özelliği taşımaktadır. Biruni, Harraniler'in Mars, Satürn, Hermes, Venüs Güneş ve Ay heykelleri diktikleri ve Güney kutbunu kıble olarak kabul ettiklerini belirtmektedir. Harraniler Venüs'ü temsilen İştar, kızı Güneş Tanrısı Samas'ı ise oğlunu sembolize etmekte idi. Güneşe tapanlar putun bulunduğu mekânda günde üç vakit olmak üzere dua etmektelerdi. Harran'da yer alan tapınakların dışında kuyuların açılarak yılda iki kez olmak üzere su ayini yapıldığından bahsedilmektedir.

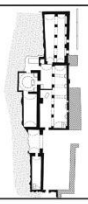
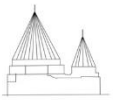
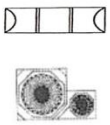
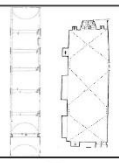
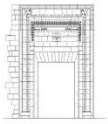
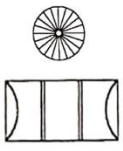
Şemsi ve Harraniler 'in Mezopotamya bölgesinde yer alan günümüzde ulaşabilmiş az sayıda ibadet merkezi bulunmaktadır. Bunlar; Mardin Deyrulzafaran Manastırı'nda bulunan Güneş Tapınağı, Şanlıurfa'da yer alan Pogon ve Soğmatar mağaraları ve ilk yapıldığı dönemde Sin Tapınağı olduğu düşünülmekte olan günümüzde Ulu Cami olarak adlandırılmış Camii-El Firdevs'tir. Günümüzde Ulu Cami

[236] https://books.google.com.tr/books?id=cFJKAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Carsten+Niebuhr%22&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

olarak anılmakta olan yapının Sin Mabedi olduğu, avlunun Kuzey batısında bulunan derin ve geniş kuyudan anlaşılmaktadır.

Şekil 3. 5. *Harran Ulu Camii Planı*[237] *Pagnon Mağarası Planı*[238]

ADI	PLANI	DİN/ TOPLULUK	CEPHE	ÇAN KULESİ/KUBBE	KAPILAR	ÇATI ÖRTÜSÜ
SOGMATAR POGNON MAĞARASI		ŞEMSİLER-HARRANİLER		YOK		BÜYÜK BİR KAYANIN İÇİ OYULARAK MEKAN YARATILMIŞ
LALEŞ TAPINAĞI		YEZİDİLER				
SARP KEVORK KİLİSESİ		ERMENİLER		KİLİSENİN ÇAN KULESİ, 1915 YILINDA YIKILMIŞTIR.		
MOR GABRİEL MANASTIRI		SÜRYANİLER				

Tablo 1 *Turabdin Bölgesi'nde Yaşayan Dinlere Ait İbadethanelerin Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması (Bkz. Ek C Tablo 1)*

Soğmatar: Tarihsel sürecinin başlarında ününün Ay tanrısı Sin'e tapınılan dini bir merkez olması ile yayıldığı bilinen bir yapıdır. Şanlıurfa Mardin yolunun 35. Kilometresinde yer alan Soğmatar, coğrafi konumu itibari ile Kalkolitik Çağ'dan günümüze kadar kesintisiz bir yerleşim görmüştür. Soğmatar kült alanında bulunan Pognon Mağarası, Ay Tanrısı Sin'e tapınılan mağara olarak bilinmekte olup mağaranın

[237] Nurettin Yardımcı; **Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran,** Ege Yayınları, İstanbul,2007, 94

[238] Yusuf Albayrak, "Soğmatar" **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi** sa: 48, 2020, 165

bulunduğu tepenin yamacında 6 tane yuvarlak ve kare planlı mozole ve çok sayıda kaya mezarı bulunmaktadır. M.S.165 tarihinde kurulup İslam dönemine kadar kült özelliğini korumuş olduğu bilinmektedir. Soğmatar'ın tarihsel süreç içerisinde dini merkez olarak kullanılmış olması yalnız rölyeflerden değil, o bölgede yer alan Süryanice yazıtlardan da anlaşılmaktadır. Mekân biçimlenişi Güneş ve Ay'ı ışığını mekana maksimum düzeyde alacak şekilde düzenlenmiştir.

Laleş Tapınağı; Tanrı'nın Dünya'yı ilk yarattığı yer olduğu düşünülen Laleş Vadisi'nde yer alan tapınak, krem rengi ve gri tonlarının hâkim olduğu, bölgede bulunan taşlardan yapılmış bir yapıdır. Tapınağın Güney ve Doğu cephesi yumuşak yontma taşlardan, kuzeyi ise kayalıklardan oluşmaktadır. İşlev bakımından çilehane olarak kullanılmış olan yapının dışarı ile irtibatı yalnız Güney cephesinde bulunan pencerelerden sağlanmaktadır. Yapıya yine Güney cephede yer alan kapı aracılığı ile girilmektedir. Yapıda bulunan kubbe 21 uçlu yıldız şeklinde olup 21 sayısı Yezidiler için kutsal bir anlam ifade etmektedir. 21 rakamı 'Mezopotamya'nın Güneşi'nin ışınlarını sembolize etmektedir.

Sarp Kevork Kilisesi; Üç nefli bazilikal plan tipine sahip yapı, barındırdığı avlu, avlu duvarları ile bitişik konutlar ile geleneksel Mardin yapıları özelliği taşımaktadır. kilisenin naosuna avluda bulunan yuvarlak merdivenler aracılığı ile ulaşılmaktadır. Manastır plan tipinde ve Mor Gabriel Manastırı'nın ana kilisesinde olduğu gibi apsisin güneyinde ve kuzeyinde ayin öncesi kullanılmak üzere yapılmış protesis ve diakonikon mekanları bulunmaktadır. Üst örtü olarak naosta beşik tonoz, diakonikonda ise çapraz tonoz görülmektedir.

Mor Gabriel Manastırı; Konumlandırılmış olduğu arazi merkezinde yer alan manastırın bazı mekanları avlu etrafında çevrelenmiş iken, kalan bazı yapılar ise merkez yapı dışında kalmaktadır. Bir arada bulunan yapılar; mezar odaları, kiliseler, din adamları için ayrılmış alanlar, yaşam alanları gibi mekanlardır. Merkezi yapı topluluğu dışında kalan yapılar; Kartminli Mor Şemun Kilisesi, İnziva Kulesi, Mısırlılar Kubbesi, Büyük Sarnıç'tır. Manastırın ana kilisesinin üzeri beşik tonoz örtülü olup, yapının batısında revak yer almaktadır. Kuzey-Güney doğrultusunda uzun olacak şekilde enine dikdörtgen bir yapıya sahip kiliseye, batı cephesindeki kapıdan ulaşılmaktadır. Kilisenin çan kulesi de Yezidilerde ait Laleş Tapınağı'nda olduğu gibi Süryanilerde kutsal anlama sahip olan sekiz rakamı ile ilişkili şekilde tasarlanmıştır.

3.6.Kiliseler

Hristiyan toplulukların ibadet yeri olarak kabul edilen kilise, Hz İsa'ya iman eden insanların bir araya gelerek oluşturduğu topluluğa verilen isimdir. Sözcük anlamı olarak bakıldığında kilise, Grekçe'de toplantı "toplanmak" anlamına gelen ekklesia sözcüğünden türemiştir. Asıl olan kilisenin anlamı bina değil, insan topluluğudur.[239]

Bir diğer anlamı ile de kilise, Hristiyanlıktaki tapınak yapısıdır. Tapınma biçimlerinden o bölgeye ait yerel kültür özelliklerine varıncaya kadar birçok öge kullanılarak belirli işlevleri yerine getirmek üzere tasarlanmış, kullanılan bu kültürel özelliklere bağlı olarak da plan şemaları ortaya çıkarılmıştır. Anıtsal olarak kiliselerin yapılması 326 yılında I. Contantinus' un Hristiyanlığın kabulü ile başlar. İlk çağlarda gerek maddi gerekse sosyal birtakım baskılardan dolayı Hristiyanlar ibadetlerine özel evlerde veya villaya benzer yapılarda yapmaktalardı.[240]

3.7. Manastırlar

Dini kurallara uygun bir şekilde 'ortaklaşa yaşanılan ev' anlamı taşıyan manastırlar, öncesinde doğuda IV.yy'dan itibaren gelişmiştir.[241] Manastırlarda yaşamını sürdüren kişiler kendilerini tanrı için çalışıp dua etmeye adamışlardır. Manastırlar, Yunanistan ve Ortadoğu'daki keşiş kulübeleri neden oluşmuştur. Bir yolun iki yanı boyunca dizilmiş olan bu kulübe çevresine zamanla savunma ihtiyacından kaynaklanan duvarlar örülmüş örülen bu duvarların içinde de hücreler oluşturulmuştur. Böylece de ortadaki alanda kilise, çeşme ve yemekhane için yer kalmıştır. Manastırın en önemli bölümlerini birbirine bağlayan arkadlı avlu, aynı zamanda keşişler için de bir meditasyon alanı olmaktadır. Tabanı taş veya çimen etkili olabilen avlunun ortasında bazen çeşme de bulunabilmektedir. Avlunun kilise ile bitişik kenarında kitap presleri olup, bu alanda yine bir yönüyle ortadaki avluya açık olmanın yanı sıra üzeri örtülü, korunaklı bir kitaplık oluşturmaktadır.

Arkadlı avlunun batısı dış dünya ile ilgili işlerin yapıldığı, yoksullara yardım edilen yardım odası, konuk odaları, tarikata bağlı üyelerin bölümleri, kiler ve ahır alanları bulunmaktadır.[242]

---

[239] Celal Arseven, "Kilise" **Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul: Milliyet Yayınları, cilt 3, 1090-1095

[240] Belkıs Mutlu, **Mimarlık Tarihi Ders Notları I**, İstanbul: Mengitan Matbaacılık, 1996, 103

[241] Meydan Larousse, **Büyük Lügat Ve Ansiklopedi**, İstanbul, c.VIII., 1972, 315

[242] Ana Britanica, **Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul, cilt 21, 1994, 402

Bir Hristiyan için kutsal yerleri ziyaret etmek insanın kendisini ve havarilerini takip etmektir.[243] Kutsal yerlerin ziyareti, manevi açıdan deyimin tarihsel mekânları ile arasında kurulmuş olan ilişki sonucu huzura uzanan yolculuk halini alır.

İsa'nın yaşadığı ve ona ait Aziz hatıraların bulunduğu yerler ile ilk Hristiyan azizlerine ait mezarlar, Hristiyanlar için Hac yerleridir. İnsanın doğduğu Beytlehem, Kudüs ve Roma Hristiyanlara ait önemli Hac yerleridir.[244]

Ortodoksluğu benimseyen Süryani Ortodoks Kilisesi'nde hac tabiri kullanılmamakta, bunun yerine "sourutho kadişto" kutsal ziyaret ifadesi kullanılmaktadır. Kilisede kutsal ziyaret geleneği ilk çağlardan beri zorunlu tutulmamaktadır. Kutsal ziyaretlerin yapılmakta olduğu inanç merkezlerinde; büyüsel olarak nitelendirilebilecek olan yatır ziyaretleri, adak adama, çaput bağlama gibi pratikler din adamlarınca hoş karşılanmamasına karşı hala sürmektedir.[245] Kutsal yerlerin ziyareti ile ulaşılması amaçlanan manevi yolculuğun içeriği düşünüldüğünde Mardin ve çevresi, İsa'nın ve ona iman edenlerin öyküsünü hissedebilmek adına tarihi bir sahne gibidir.

Turabdin'de Süryanilerin dini mimarisinin gelişimi farklı mimari yapılar ile karşımıza çıkmaktadır. Süryani mimarisinin önemli yapıları; kilise, manastır, katedral, şapel, inziva kuleleri, inziva mağaraları, mağara kiliseler, kaya mezarları, tapınaklar gibi yapılardır. Tur abdin bölgesinde bulunmakta olan çok sayıda kilise ve manastır vardır. Lakin konunun sınırlandırılması adına tüm bu dini merkezler ile ele alınmamıştır. Manastırların plan özellikleri ve mimari ögeleri EK Tablo C2,3'te karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Mardin Süryanileri arasında en çok bilinen ve hala faal olan kilise ve manastırlar şunlardır;

3.7.1.Deyr-ul Zafaran Manastırı

Süryanilerin Kudüs'ü adı ile ifade edilen Deyrul zafaran Manastırı 1056 ile 1166 arasında belirli bir dönem, 1293-1932 arasında ise kesintisiz olarak metropolitlik ve patriklik merkezi olarak faaliyet göstermiştir. İdari anlamda birçok işin yürütülmekte olduğu, eğitim verilen toplantılar yapılan, çeşitli dini makamların verildiği önemli bir mekândır. Güneş Tapınağı ve Romalıların kale olarak kullanmakta olduğu bir yapı üzerine inşa edildiği rivayet olan manastırın yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Manastıra katkılarında adı bir dönem Mor Hananyo olarak anılsa da, XV.Yüzyıl

[243] Ali Erbaş, **Hristiyanlıkta İbadet**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003, 61

[244] T.Küçük, **a.g.e**., 395

[245] Z.Küçük, *a.g.t.*, 66

sonrasında şimdiki adı olan Deyrul Zafaran adını almıştır. Deyrul Kurkmo ile aynı anlamdaki Deyrul Zafaran adının, sarı ve yeşil çiçeklere sahip safran bitkisinden ortaya çıktığı da iddialar arasındadır. Manastıra giriş 1996 yılında yapılmış olan, dış avluya açılan giriş kapısından sağlanmaktadır. Kuzeyinde asıl giriş kapısı bulunan manastırın çevresi duvarlar ile çevrili olup kale görünümüne sahiptir.

Resim 3. 1 *Deyrul Zafaran Manastırı*[246]

Manastırın dört bir yanında eyvanlar, orta bölümde ise geniş iki sarnıç konumlanmıştır. Dış avlu iç eyvandan bir kapı ile ayrılmış olup Güney kısmı 3 katlı olan manastırın iç avlusu dikdörtgen şeklinde olup Patrik metropoliti ve rahiplerin odası bulunmaktadır. Doğu, kuzey ve batı cepheleri iki katlı olan manastırın bu cephelerinde üstü teras olan revaklar bulunmaktadır. Merkezinde bir avlu bulunan manastırın mekânları bu avlu etrafında şekillenmiştir. Manastırın bünyesinde Meryem Ana Kilisesi, Mor Hananyo Kilisesi, Beth Kadişe, Mor Petrus Kilisesi, Şemsi Tapınağı, vaftizhane ve gelen konutların kalabilmesi üzere yapılmış olan mekânlar, öğrenci odaları, yemekhane, mutfak gibi yaşamsal faaliyetlerin sürdürüldüğü mekânlar da bulunmaktadır. İç avlunun doğusunda Güneş Tapınağı, Azizler Evi, Mor Hananyo Kilisesi bulunmaktadır. Kuzeyinde Meryem Ana Kilisesi ve onun üzerine denk gelecek şekilde inşa edilmiş Mor Petrus Kilisesİ ve depo, mutfak gibi alanlar bulunmaktadır. Avlunun Batısında ise tuvalet olarak kullanılan birimler ve ek mekânlar bulunmaktadır.

Manastırın içinde dar bir koridor ve sivri kemerli yerleştirilmiş olan yuvarlak kemerli bir kapı dikkat çekmektedir. Bu kapı üzerinde Süryanice şükür ve dua etmenin

[246] **https://www.atlasdergisi.com/kesfet/gezi/mardin-deyrulzafaran-manastiri-mardin-gezi-rehberi.html** Erişim Tarihi:04.04.2021

gerekliliğini anlatan bir yazı bulunmaktadır. Şemsilerin inşa ettiğini düşünüldüğü avlunun altında bulunan salonun manastırda bulunan en eski mekân olduğu ileri sürülmektedir. Manastırda mozaikli apsis, kubbe ve sütunların yanı sıra ahşap el işlemesi kapılar bulunmaktadır. Manastır aynı zamanda yapısında tarihi mahzenler, kemerler ve burçlar bulundurmaktadır. Süryaniler tarafından “Yoldath Aloho(a)” adı ile bilinen manastırın en eski kilisesi olduğu söylenen “Meryem Ana Kilisesi” kubbesinin haç şeklinde olmasından, “kubbeli kilise”, patriklerin kürsüye oturma/ taç giyme törenlerinin yapıldığı mekân olarak bilinen ve adını bu işlemlerden alan Mor Petrus Kilisesi, Azizler evi, Güneş Tapınağı manastırın önemli yapıları arasındadır.

3.7.2. Mor Gabriel Manastırı

Metropoliti olarak önemli bir yere sahip olan manastır Kartmin köyüne kalınlığında kartmin ve kurucularının adına izafeten Mor Samuel ve Mor Şemun adı ile de anılmaktadır. Süryaniler için birçok Süryanice öğretmenin yetiştirilmesini katkısı bakımından manastırın dünyanın en eski manastırlarından biri olduğu ileri sürülmektedir. Manastır ilk döneminde Mor Şemun ve Mor Samuel adı ile anılsa da 668’den sonra metropoliti olan Mor Gabriel adını almıştır. Manastır yaşantısını, Süryani geleneğini sürdürdüğünden Süryaniler için son derece önemli bir yapı olmasının yanında bölgenin en büyük kütüphanesine sahip manastırdır.

Bünyesinde bulundurduğu kütüphanesi ve eğitime katkısı bakımından Süryanilerce değerli olan Manastır, tarihinde birçok mucize barındırmaktadır Bu sebeple Süryaniler azizlerin mezarının, kemiklerinin bulunduğu ve temelini meleklerin attığına inanmaktadır.

Manastırın 7 kez ziyaret edilmesinin Kudüs'teki Hac ibadetine eşdeğer görüleceğine inandıklarından manastıra II.Kudüs olarak da bakmaktadırlar. Manastır içerisinde Meryem Ana Kilisesi ve vaftizhane olarak kullanılan Theodora kubbesi, Meryem Ana Kilisesi gibi kiliseler, kütüphane adamı ve azizlere ait mezarlar bulunmaktadır. Çalışmanın amacına uygun olarak bu Manastır Mor Gabriel Manastırı başlığı altında daha detaylı incelenecektir.

Resim 3. 2. *Mor Gabriel Manastırı*

3.7.3. Mor Yakup Manastırı

M.S.330 yılında Mısır'da doğan Aziz mor Yakup adına M.S.419 yılında yapılmıştır. Mısır'dan deniz yolu ile Tarsus'a, oradan Diyarbakır'a gelir ve Turabdin'deki Şiluh Köyüne yerleşir Mor Yakub'un azizlik mertebesine ulaşmasını sağlayan; hayatı boyunca hastalara şifa verip, birtakım engelleri iyileştirmek gibi mucizelerinin olmasıdır.[247]

Manastırın bulunduğu yerde Pers döneminden kalan bir mabet bulunmakta, bu mabede milattan sonra 4. yüzyıl sonlarında Pers kralının Tanrılara sunma amaçlı gelmesinden sonra Mor Bar Şabo ve 11 öğrencisini şehit eder. Mor Yakup ise buraya yerleşerek hastalara şifa olur. Mor Yakup Manastırı 800 yılda Metropolitik merkezi 1364- 1839'da da Turabdin'in Patriklik Merkezi olmuştur. Günümüzde manastırda üç rahip, iki rahibe hizmet vermektedir.[248]

[247] https://www.kulturportali.gov.tr/ erişim tarihi, 08.04.2021

[248] http://suryaniler.com/ Erişim tarihi, 08.04.2021

Resim 3. 3 *Mor Yakup Manastırı (Barıştepe)*[249]

3.7.4. Mor Abrohom Manastırı

Midyat 3 kilometre doğusunda bulunmakta olan mor Abrohom Manastırı girişindeki yazıya göre, bu kiliselerin en eskisi 5.yy tarihli mor Hobil(abel)dir. İnşa edildikten bir süre sonra çilekeşlerin başı Mor Barsavmo' nun ustası Mor Abrohom kiliseye gelmiştir. Mor Hobl'un küçük tapınak ve güneyinde de Mor Abrohom adında büyük bir tapınak yapılmıştır.[250] 114 mor Abraham Manastırı Kuzey ve Güney aksında uzayan 3 mezbaha sahip bir manastırdır. Mekânı örten beşik tonozu geçen iki kemer ayırt edilebilir ancak tonoz sıva ile kaplıdır. Kemerlerin ortasında kalan kare alanlar, bölgedeki diğer manastırlarda olduğu gibi tuğla olmalıdır. Tonoz üzerindeki arkat daha üst bir çatıyı taşımaktadır. Narteksten Naosa ve mezbaha kadar açılan kapılar ise oldukça süslüdür. Afrom Barsavmo kiliseyi Mor Hananyo Kilisesi ile aynı döneme tarihleyerek, manastırı da Anastasıus'un yaptığını iddia etmiştir.[251] Mor Abrohom manastırların bazı işlevlerini gerçekleştirecek mekânlara sahip olmasa da yapısında birden fazla kilise barındırıyor olması bu yapı grubunun bir dönem Manastır amacıyla kullanıldığını göstermektedir.

3.7.5. Meryem Ana Manastırı

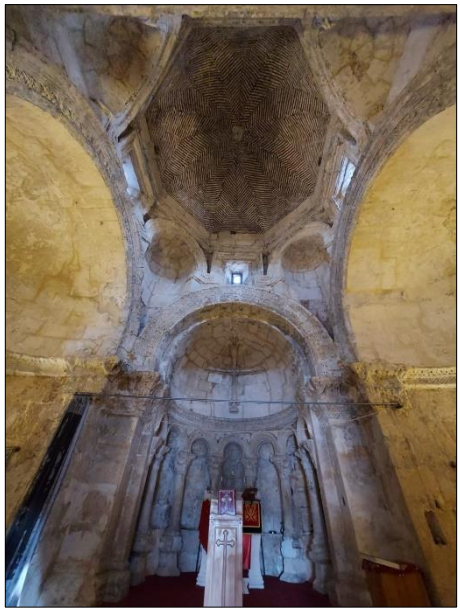
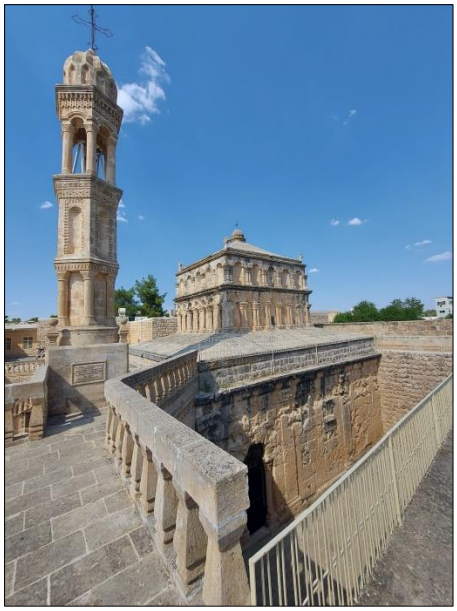
Anıtlı Köyü'nün güneyinde bulunan manastır, bölgede eşine az rastlanır türlü özelliklere sahiptir. Süryanice yoldah Aloho(Tanrı Anası) adını taşımasına karşın

[249] Leyla Aslan, *Kırsal Süryani Dini Mimarisinin Korunması Kapsamında "Elbeğendi (Kafro Tahtayto) Köyü Mor Yakup Kilisesi" Restorasyon Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mardin, 2018, 18

[250] Andrew Palmer, **Canlı Kültür Mirası Turabdin**, 1990, 108

[251] Palmer, **a.g.e**., 63

Arapçada el Harda (bakire) olarak bilinmektedir. Kare planlı kilisenin kubbesi büyük Kilisesi'ndeki kubbeye benzemektedir. Kare olsa da içeriden kubbedir.

Resim 3. 4. *Meryem Ana Manastırı*

Rivayetlere göre 2005 yıl öncesinden İsa'nın dünyaya geleceğinin haberini alan 12 Kral Turabdindeki Anıtlı şehrinde çadırlarını kurarlar. Kendi aralarından seçmiş oldukları üç Kralı Doğu'da görmüş oldukları yıldız rehberliğinde doğacak olan bu çocuğa hediyelerin sunmak üzere yola çıkarlar. Bu üç Kral Hz İsa'nın doğduğu Beythlehem'e gelirler. Beytlehem' de Krallara verilen İsa'ya ait örtüyü alarak Hah'a döneler. Verilmiş olan bu örtünün her Kral da bulunması için örtüyü 12 parçaya bölmeye çalışırlar bölme işlemi sonuç vermeyince örtüyü yakarak, külleri paylaştırılması kararına varılır. Örtü ateşe verilir verilmez üzerinde her kralın resmi ve ismi yazılı on iki Madalyon belirir. Bu olay üzerine olayın gerçekleştiği yerde Meryem anısına bir Anıt inşa etmeye karar verilir. Böylece Meryem Ana Manastırı'nın yapımına başlanmış olur.

3.8.Mimari Özellikleri Bakımından Manastırların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Turabdin Bölgesi'ndeki Süryani Ortodoksların kilise mimarisi incelendiğinde; 4 tip plana rastlanmaktadır. Bunlardan ilki olan parokial tip, yan duvarlarının üzerinde dayanma kemer ve sütün bulunan, doğu-batı aksında uzayan beşik tonozlu nefin sahip

olmanın yanında nefin Doğu kısmında yarım daire bir apsis bulunan plan tipidir. Bölgede bu plan tipine sahip kiliselere örnek olarak; Mor Kuryakos, Mor Yuhannon, Mor Sobo ve Mor İzozel verilebilir. (Bkz. EK Tablo C2,3)

Bir diğer plan tipi ise Manastır tipidir. Bu terim Pagnon tarafından üretilmiş olup Kuzey ve Güney aksında uzayan 3 bölümü mezbahı (sunağı) bulunan batıda narteks olan beşik tonozlu kiliseler için kullanılmaktadır. Hz. İsa'nın doğudan geleceğine inandıklarından, bu tipteki manastır ve kiliselerin yönü doğuya dönüktür. Manastır tipi kiliselerde sunak yarım daire şeklinde üç ipten oluşur. Ortada olana bema adı verilir, üzerinde örtü bulunmaktadır. Bemanın sol tarafında duayı yürütecek olanların dua öncesi hazırlandığı protesis adında bir oda bulunmaktadır. Yine aynı şekilde bemanın güneyinde adlı odada ise tören elbiseleri ve kutsal metinler vardır. Aslında bu üç mekânda birbiri ile aynıdır üçü de ana ibadet alanını açılırlar. Bemanın solunda ve güneyinde bulunan odalar fonksiyonel açıdan oluşmuş alanlardır. Bemanın üzerinde örtülü olan örtüde zaman içerisinde kiliseye ait ana ikonalar sergilenmeye başlanmıştır.

Resim 3. 5. *Meryem Ana Manastırı İkona*

Daha geç dönemlerde Turabdin'de Bazilika tipli kiliseler görülmektedir. Bu plan tipi 3 nef ve bu 3 nef birbirinden ayırarak üzerlerinde bulunan kemerleri taşıyan geniş sütunlardan oluşmaktadır. Parokial ve manastır tipinin birleşimi olarak da kabul edilebilir. Çünkü doğu-batıya uzanmasının yanında doğu ucunda 3 bölümlü sunak bulunmaktadır. Bu plan tipine sahip kiliseler; Mort Şmuni Kilisesi ve Mor Barsavmo

kilisesidir. Kiliselerde duvarların üzerinden taşan kemer ve ayakları iki plan tipinde de görülmektedir. Kolonların birleşimi ya at nalı ya da sivri kemer ile olmaktadır. Ayrıldığı arkatlar duvarlarda dayanma ayak ve kemerleri şeklinde devam etmektedir.

4. plan tipi ise merkezi tip plan tipidir. Anıtlı Köyü' nde bulunan Meryem Ana Manastırı, Mor Anonias Kilisesi bu plan tipine sahiptir.[252] Mor Anonios Kilisesi'nin planı ile ilgili 4 dilimli benzetmesi yapılmaktadır. Bu benzetmenin sebebi plana kubbenin taşınması için 4 tarafta apsid bulunmasından kaynaklanır. Anıtlı'da bulunan Meryem Ana Manastırı da bu plana benzerlik göstermektedir.

Naos ve mezbah kilisenin en önemli mekânlarıdır. Cemaate özel olarak ayrılmış olan bu bölüm tek tonozlu geniş hole sahip olabileceği gibi birkaç nef ve tonozun birleşimi ile de oluşmuş olabilmektedir. Kilise planı merkezi plan olanlardan naos kare planlıdır. Mezbah ise yarım kubbe ile örtülü bir apsit veya çapraz tonoz ile örtülmüş odanın birleşiminden oluşmaktadır. Kilisede olmayan narteks, manastırlarda bulunan kiliselerde salonun batısında kuzey-güney, doğu-batı aksında uzanır. Deyrul zafaran manastırında bulunan Anonias kilisesi ve Mor Gabrieldeki Anastasya Kilisesinde narteks yoktur ve bu kiliseler önlerinde bulunan avluya bir revak ile birleşirler.

Örtü sistemleri

Süryani Ortodoks mimarisinde örtü sistemi olarak beşik tonoz yaygındır. Turabdin bölgesinde Mor Kuryakos, Mor İzozel Kilisesi parokial tipte, Mor Gabriel' deki Anastasya, Mor Yakup, Mor Abrohom Kilisesi manastır tipte olup bu kiliselerde iki taş aktı kemerlerin arasının tuğla ile doldurulması ile oluşturulmuş tonoz tipidir.

Bir diğer örtü sistemi olan manastır tonozu da Mor Hnanyo Kilisesi ve Deyrul Zafaran'da bulunan Meryem Ana Kilisesinde görülmektedir. Anıtlıdaki Meryem Ana manastırının kare naosu da bir kubbe örtmektedir.

Pencereler

Karakter olarak içe dönük olan Süryani Ortodoks kilise ve manastırların pencereleri genellikle abajur tipli olup, dışarıdan iç mekâna doğru genişlemektedir.

Çan kuleleri

En eski örneği 9.yy'a tarihlenen çan kuleleri, içinde halkı ibadete çağırmak için çan bulunan kulelerdir.[253]

[252] Hamilton Arnott, **Byzantine Architecture and decoration**, (Batsfort Ltd. London, 1956)

[253] Metin Sözen, Uğur Tanyali, **Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi,1994, 31

Kuleler; kilisenin çatısında, kiliseden bağımsız veya kiliseye bitişik olacak şekilde konumlandırılabilir. Genellikle kubbe ile örtülü olan kubbeler istisnalar olan; kare planlı, pramidol çatılı veya balkadon tipli olanlar dışında genellikle düzgün kesme taş veya demirden inşa edilmektedirler. Bazı kiliselerde çan kulesi bulunmaz iken Mor Gabriel Manastırında iki adet çan kulesi bulunmaktadır.

Resim 3. 6. (*a)Meryem Ana Manastırı Çan Kulesi, (b)Mor Gabriel Manastırı Anastasya Kilisesi Çan Kuleleri*

Kapılar

Süryani mimarisinde önemli bir yeri olan kapıların bezemeleri erken dönemde yapılmış olan kiliselerde daha sade iken geç dönemde bu bezeme ve süslemeler artmıştır. Turabdin bölgesine özgün imalatı olan kapıların iç mekânda kullanılanları sedefli kakmalı, dış mekândakiler ise dövme demir ve çiviler kullanılarak yapılmıştır.

Resim 3. 7. *Meryem Ana Manastırın Avlu Kapısı*

Bezemeler

Turabdin bölgesinde geçim kaynağı olarak yaygın olan taş işçiliği ile bölgede taşlar nakış gibi işlenmektedir. Süryani Ortodoks dini mimarisinde genellikle korint düzende olan süslemeler oldukça dikkat çekmektedir.

Resim 3. 8. *Meryem Ana Manastır Kilisesi Apsis Bezemeleri, Meryemana Manastır Kilisesi Kubbe Dışarıdan Görünüm*

Deyr-Ul Zafaran Manastırı; Dış duvarların manastır arazisini tanımlamış olduğu yapının dış avlusuna taş bezemeli portale sahip kapı ile ulaşılmaktadır. Avlunun güney ve batısında yüksek duvarlar, kuzeyinde manastır girişi ve doğusunda revak bulunmaktadır. Ana kilisesi avlunun doğu arkadı yönünde uzanmaktadır. Manastıra plan şeması bakımından geleneksel Mardin evleri plan şeması ile benzerlik göstermektedir. Eyvanlar aracılığıyla bir araya gelen, önlerinde teraslar bulunan mekânlar ile oluşmuştur. (Ek, Şekil B.1)

Mor Abrohom Manastırı; Arazisini 6 m uzunluğunda duvarların çevrelediği, Turabdin'deki birçok kilise ve manastır gibi dışarıya görsel geçidi bulunmayan Midyat'ın 3 km doğusunda konumlandırılmış bir manastırdır. Manastırın sahip olduğu avlunun doğusunda sıralanmış üç adet kilisesi bulunmaktadır. Mor Abrohom Kilisesi kuzey-güney aksında üç bölümlü mezbaha sahip kilisedir. Mor Abrohom kilisesinin batısında yer alan narteks, manastır bünyesindeki Mor Hobil Kilisesi'ne kadar uzanmaktadır. Doğusunda tek bir uzun medbahı bulunan kilisenin kuzey- güney duvarlarında at nalı kemerler bulunmaktadır.(Ek, Şekil B.2)

Mor Yakup Manastırı; Turabdin bölgesindeki birçok manastırda karşılaşılan plan şemasına sahip manastırın kutsal mekânlara iç içe avlulardan ulaşılmaktadır. Üç bölümlü mezbahın orta mezbahında yarım daire olan apsit, dışarıdan yarım kubbe sekizgen biçimde algılanmaktadır. Güney cephesinde dört pencere bulunan kilisenin pencerelerinden üçü abajur tiptedir. Bu bölüm, akant yapraklı korint iki sütuna yaslanmış yarım daire taç kemer ile nefe bağlanmaktadır. Kiliseye batı duvarındaki nişlerden birinden girilmekte olup kilise beşik tonozlu uzun bir nefe sahiptir. Palmer, Mor Gabriel Manastırı'nda yer alan Anastasya Kilisesi'nin aynısı olduğunu söylemektedir.(Ek, Şekil B.3)

Meryem Ana Manastırı; Meryemana Kilisesinin ana mekânı ve farklı birimlerin biraraya gelmesi sonucu oluşmuş manastırdır. Merkezde yer alan kilisenin batısında avlu, kuzeyeyinde teras ve misafir odaları, doğusunda depoyer almaktadır. Turabdin'deki birçok manastır gibi yüksek duvarlı ve korunaklı bir yapıda olan dış duvarların batı cephesine anıtsal bir kapı yerleştirilmiştir. Kubbesinin taşıyıcısı duvarlar olan merkezi planlı kilisenin mimarisine bölgede çok sık rastlanmamakla birlikte; Deyrul Zafaran Manastırındaki Mor Ananios Kilisesi'nde rastlanmaktadır. Kiliseye giriş batısındaki sivri kemerli giriş ile sağlanmakta olup, batı dış duvarında doğuya doğru bakan yazlık kilise bir apsis yer almaktadır. Meryem Ana Kilise kubbesinin dışarıdan kübik olmasının diğer örneği de Mor Gabriel Manastırı'ndaki Theodora Kubbesinde görülmektedir. Mekânın ışık alması kuzey, güney ve doğuda birer kemer ile kare bir

mekân oluşturacak şekilde birleşmesi ile oluşan kilisede kemerlerin birleştiği köşelere tromplar eklenerek üst örtünün sekizgen olması sağlanmıştır. Sekizgen kasnağa tromp aralarına konumlandırılmış pencereler ile de mekânın aydınlanması sağlanmaktadır. (Ek, Şekil B.4)

Mor Gabriel Manastırı; Bölgedeki birçok manastırın sahip olduğu “manastır tipi” plan şemasına sahiptir. Turabdin bölgesinde manastırların ana kiliseleri parokial ve bazilikal tipten farklı olarak kuzey-güney aksında uzanmaktadır. Naos ve narteksin kuzey güney aksında uzanmış olduğu manastır tipi planda doğuda üç bölümlü apsis, batıda da narteks veya revak bulunmaktadır. Mor Gabriel Manastırı Anastasya Kilisesi’nde apsisin yan bölümlerinde kâhin ve diyakonlar hazırlanmaktadır. Üst örtü bakımından bölgedeki manastır kiliseleri ile benzerlik göstermekte olan Mor Gabriel Manastırı’nda birçok mekânda beşik tonoz kullanılmış olup, manastır bünyesindeki diğer mekanlardan farklı olarak Theodora Kubbesi’nde de sekiz kemer üzerine kurulu bir kubbe yer almaktadır. Mor Gabriel Manastırı’nda kutsal eşyaların konduğu kduşkudşin (sunak) farklı şekillerde olabilmekte, karşılaştırılmakta olan manastırlar arasında en çok detay ve süslemeye sahip olan kduşkudşin de Mor Gabriel Manastırı’nde bulunmaktadır. (Ek, Şekil B.5)

Yukarıda anlatımı yapılmış olan manastırların mimari özelliklerinin karşılaştırıldığı tablo Ek Tablo C 2 ve Ek Tablo C 3’te verilmiştir.

BÖLÜM 4.MOR GABRİEL SÜRYANİ MANASTIRI'NIN KÜLTÜR, MEKÂN BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Manastırlar, Tanrıya ulaşmak isteyen ve bunun için inzivaya çekilen din adamlarınca oluşturulmuş bir yapıdır. İnzivaya çekilmenin Hristiyanlığın erken dönemlerinden başlayarak kökleşmiş olduğu bilinmektedir. Hint, Mezopotamya ve Yahudi dinlerinde Antikiteye benzer yaklaşımlar mevcut olsa da; İncil'de İsa'nın hayatının bu yönde yorumlanmış olması bu akımın Hristiyanlığa özgü olarak gelişmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak manastırda yaşamını sürdüren din adamları yaşamakta oldukları manastırları şehrin dışında inşa etmişlerdir. Turabdin bölgesinde 6.yy'a dayanmakta olan bu öğreti; bazen inziva mağarası, bazen bir kilise, bazen de bir inziva kulesi etrafında biçimlenmiştir.

Mor Gabriel Manastırı da bu inanış ile bağlantılı olarak 3.yyda bir dua evi üzerine kurulup, zaman içerisinde geliştirilmiştir. Süryaniler'in inşa etmiş oldukları birçok yapı, insanın doğudan geleceğine olan inanca bağlantılı olarak yönlendirilmiştir. Tez kapsamında çalışılan Mor Gabriel Manastırı'nın da bu şekilde inşa edilmiş olduğu bilinmektedir. Zaman içinde farklı dönemlerde eklenen iç mekânlarına da yansıyan bu kültürel yönelimin etkileri, Manastırın bölümleri ve mekân organizasyonunun kültürel açıdan değerlendirilmesinin anlatıldığı bölümde ele alınmıştır.

4.1. Mor Gabriel Manastırı'nın Tarihçesi

1621 yıllık bir geçmişe sahip Mor Gabriel Manastırı, halen faal olmanın yanında dünyanın en eski manastırlarından biridir. 397 yılında Mor Şmuel ve Mor Şemun tarafından kurulmuş olan Manastır aynı zamanda Süryanilerin ikinci Kudüs'ü olarak kabul edilmektedir.

4.yyda kurulmuş olan Mor Gabriel Manastırı Mardin/Midyat'ın 23 kilometre güneydoğusunda Kartmin köyünün de kuzeydoğusunda meşe ağaçlarının yoğun olduğu kalker cinsi kayalıklardan oluşan tepenin doruk noktasında bulunmaktadır. Manastır, 1600 yılı aşan tarihi, yapısında barındırdığı mekânlar, altıncı yüzyıldan kalma mozaikler, çan kuleleri, abbaralar, teraslar ve ince taş işçiliği ile bölgede bulunan erken dönem Hıristiyanlığının önemli eserlerinden biri konumundadır.

Manastır, kadim zamanlara dayanan yapılarının haricinde tarihsel süreçte burada yaşamış azizler, manastır okulunda yetişen önemli metropolit ve yazarlar, özellikle Fırat Dicle arasındaki bölgede Hristiyanlık tarihindeki rolü açısından Süryaniler' in Mezopotamya ve Asya'daki en ünlü manastırlarından biri olarak kabul

edilmektedir. [254]Manastırda farklı dönem ve stillere sahip pek çok yapının varlığı, Manastır tarihinin çok eskilere uzanması ve farklı dönemlerde ihtiyaca yönelik yeni mekânların eklenmesinden kaynaklanmaktadır.

634 yılında Aziz Gabriel'in manastır metropoliti olmasından sonra gerçekleştirdiği mucizeler ve başarılı bir şekilde yönetimi ile 6.yüzyıldan bugüne dek Mor Gabriel Manastırı olarak anılmaya başlanmıştır. Günümüzde kullanılmakta olan Mor Gabriel isminin yanı sıra tarihin belirli dönemlerinde kullanılmış olan "Deyr-ul Umur Manastırı", Dayro d'umro, Dayro d'Kartmin isimlerini de almıştır. 397 yılında kurulmuş olan Mor Gabriel, Savurdaki İştin köyünden Mor Şmuel ve manastır yakınında bulunan Kartmin Köyünden Mor Şemun tarafından inşa edilmiştir. Manastır ilk dönemlerinde ilk kurucusu olan Mor Şamuel sonra da Mor Şemun olarak adlandırıldı.

Mor Smuel ve Mor Şemun Manastırı: Mor Şmuel, 4.yy.'da Savur'un İştin köyünde dünyaya gelir. Erişkin çağa ulaştığında kardeşi Şamir ile manastır kurar. Sonrasında Nusaybin Bölgesi'ndeki Amrin Dağı'nın tepesine münzevi hayat yaşamak istediği bir manastır kurar. Bir süre sonra onun gibi münzevi hayat yaşamak isteyenlerin sayısı 30'u bulduğunda, aynı zamanda öğretmeni de olan Savro Metropoliti Karpos tarafından rahip ilan edilir. O dönemde Persler Nusaybin'e saldırırlar. Şamuel' in Manastırı'nı ziyarette olan Savro Metropoliti Karpos şehit edilmiştir. Karpos'un naaşını ve kesilen başını Perslerden alan Samuel, Manastırı'nı onarır.

Bereketlenmesi için Karpos'un naaşından bir parçayı alarak Pers bölgesini bırakan ve doğuya doğru yola çıkan Şamuel, Kartmin Köyü'nün yakınlarında bulunan çeşmenin başında kendisi için bir barınak yapmıştır. Köyün zenginlerinden olan Saliba adlı bir adamın oğlu ağır bir hastalığa yakalanmıştır.

Smuel'in onu hastalıktan kurtarması karşılığında Şemun adlı çocuğunu kendisine öğrenci olarak vereceğini söylemiştir. Samuel, Şemun'u iyileştirilmesinin ardından Saliba, Şemun' u öğrenci olarak vermiş ve Aziz Karpos adına Kartmin Köyü'nde bir kilise inşa ettirmiştir. Mor Samuel ve Mor Şemun bir süre sonra daha sakin bir yer arayışı ile Kartmin' de bulunan barınaklarından ayrılmış ve kendilerine bir Manastır kurmak için mezmurlar okuyarak Kartmin' in kuzeydoğusuna doğru yola çıkmışlardır. Yolculuk esnasında bir putperest harabesinin yakınına ulaşmışlardır ve burada dinlenmeye karar vermişlerdir.

[254] Hanna Dolapönü, **Deyr-ul Umur Tarihi**, 1961, 4

O gece bir melek, Mor Şamuel görünümüyle Mor Şemun' a görünmüş, beraberce manastırın ölçülerine karar vererek üçtaşla manastırın temelini atmışlardır. [255] Şmuel, manastırın ilk kurucusu ve ilk reisi olmuştur. Manastırın ünlenmesi ile buraya gelen rahip ve öğrenci sayısı artmıştır. Rahipler kendileri için o da inşa etmiş, etrafını da surla çevirmişlerdir. Oluşan surun içine de Mor Şmuel adında bir mabet inşa etmişlerdir. Günümüzde Kartminli Mor Şemun Kilisesi olarak bilinen bu mabetten kalıntılar hala mevcuttur. 409 yılında vefat eden Şmuel'in mezarı Manastır'ın Azizler Evi'nde bulunmaktadır. Şmuel'in vefatı sonrası yerine öğrencisi Şemun geçmiştir. Şemun, Manastırın ikinci kurucusudur ve Dua Evi üzerinde kurulmuş olan alana ait ölçüler Melek tarafından kendisine verildiğinden Manastır'ın kuruluş söylencesinde önemli bir yere sahiptir. Mor Şemun döneminde Manastır, büyük bir ilerleme kat ederek tüm Mezopotamya, İstanbul ve Roma kentlerinde duyulmuştur.

Manastırı duymuş olan imparatorlar bu manastıra yapılar inşa etmek ve hediyeler sunmak istemişlerdir. Tüm bunlar Mor Şemun'un ününü daha da artırdığından, Manastır'ın adı Dayro d'Mor Şemun Kartminoya (Kartminli Mor Şemun Manastırı) olarak anılmaya başlanmıştır. [256]

Kartmin Manastırı: Resmi kayıtlarda Yayvantepe olarak adlandırılan, Mor Gabriel ile arasında 2,5 kilometre mesafe bulunan Kartmin Köyü ile Manastır arasındaki yakınlık mesafe ile sınırlı değildir. İlk kurucusu olan Mor Şmuel'in Nusaybin'den gelip yerleştiği ilk yer olmanın yanında ikinci kurucusu olan Mor Şemun'un da bu köyden olmasıdır. Bu nedenle bazı kaynaklarda Kartmin Manastırı olarak da adlandırılabilmektedir. [257]

Deyrul Umur: Süryanicede rahiplerin meskeni anlamına gelen Dayro d'Umro adından türemiştir."Tomas Çerme' ye göre ise Arapçada hayat "ömür" olduğuna göre Deyr-ul Umur da hayatı manastırda geçirmek demektir." [258]

636 yılında Hz. Ömer Yermük Zaferi sonrası 638 de Kudüs'e girmiştir. Kudüs ziyaretinde gayrimüslimlere nazik yaklaşımı, hoşgörüsü bölgede yaşayan Hristiyanlar arasında büyük yankı uyandırmıştır. Ömer Kudüs'ü Teslim alırken bir ahitname

[255] Kartmin Üçlüsü XVI: 16 XXI:7.

[256] Palmer, **a.g.e.**, 90,

[257] Mor Gabriel manastırı öğreti kadrosu 1988, s.2

[258] Keser, **a.g.e.**, 49

imzalamış, imzalanan ahitname Turabdin Süryanileri tarafından yüzyıllar boyunca muhafaza edilmiştir. [259]

1885 1996 yılları arasında yaşamış olan Hanna Dolapönü, Süryani Ortodoks Kilisesi'nin en önemli şahsiyetlerindendir. Hazreti Ömer'in yazmış olduğu ferman ile ilgili şu bilgileri vermektedir; İslam ordularının bölgeye fethetmesi üzerine Mor Gabriel Cizre'ye giderek İslam ordusunun başkumandanı Hattaboğlu Ömer'i ziyaret eder. Hz. Ömer yaptığı yardımlardan dolayı üzerinde mühür ve imzası bulunan tasdikli bir fermanı Mor Gabriel'e verir. Bu ferman sayesinde Süryaniler uzun bir süre Hz. Ömer teminatı ile özgürce yaşamışlardır. Hz. Ömer'in adaletli ve korumacı tavrına ithafen Manastır, Deyr El Ümer adı ile anılmıştır. [260]

Mor Gabriel, Turabdin'in Müslüman Arapların elinde olduğu büyük değişimin gerçekleştiği dönemde Turabdin'in ve Manastır'ın Metropolitliği görevini yapmıştır. Bu konuda araştırma yapan tarihçilerin Kartmin Üçlüsü metninde; Mor Gabriel' in Halife Ömer Bin Hattab ile görüşüp görüşmediği konusunda fikir ayrılıkları bulunsa da, Mor Gabriel'in o dönemde ve sonrasında vakıfları elde tutması, ilerleyebilmesi, onun başarılı iradesi ve Müslüman Araplarla iletişiminin kuvvetli olmasından kaynaklanmaktadır.

Mor Gabriel' in Bizans'ın bölgede barınamayacağını ve Müslüman Arapların bölgeye yerleşmelerine karşın Müslüman Arapların yöneticileri ile görüşmüş olması ihtimali üzerinde durulmaktadır. Görüştüğü düşünülmekte olan yöneticilerden Süryaniler'in korunacağına dair bir mektup, ferman almış olabileceği de yine ihtimaller arasındadır. Mor Gabriel' in aldığı bu ferman, mühürlü mektupta Süryaniler' in dini birtakım geleneklerinin serbest bir şekilde yapılabileceği, kilise ve manastırlar inşa edebilecekleri gibi bazı hakların yanında, Süryani Hristiyanların statülerinin kanun ve kurallar ile nasıl korunduğu da anlatılmaktadır. [261]Bu nedenle Mor Gabriel Süryani Kilisesi ve Turabdin bölgesinde yaşayan halk için oldukça önemli bir yere sahip olması ve bu kadar ün salmasının Müslüman Araplar ile kurmuş olduğu iyi ilişkilerin büyük etkisi bulunmaktadır.

Başarıları ve mucizelerinden dolayı Manastır onun adı ile anılmış 688 yılında vefatından sonra naaşı Azizler Evi' ne defnedilmiştir. Mor Gabriel' in yaşam ile ilgili Palmer şu bilgileri aktarmıştır; Mor Gabriel 74 yıl yaşamış, Manastıra 15 yaşında

[259] Hüseyin Güneş, "Turabdin Yöresinin İslamlaşma Süreci", **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,3(6), (2012): 71-102

[260] Dolapönü, **a.g.e.**, 12

[261] Kartmin üçlüsü LXXII:7-16

öğrenci olarak gelmiştir. 20 yaşında diyokos, 30 yaşında diyokos kardeşlerinin başı olmuştur. 45 yaşında rahip, 60 yaşında metropolit olmuş olan Gabriel, episkoposluk[262] tacını 14 yıl 7 ay ve 23 gün taşımıştır. [263]

Mor Gabriel' in ünü yaşamında olduğu gibi vefatı sonrası da artarak devam etmiştir. 774 yılında Turabdin Bölgesi'nde görülmüş olan veba salgını sonrasında manastır 95 rahip kaybetmiştir. Bunun üzerine Mor Gabriel' in naaşının mezardan çıkarılıp Büyük Kilise' ye getirilmesi sonucu Manastırda veba salgınının bitmiş olması ve Gabriel' in kesilmiş olan sağ elinin Anadolu'ya yollanması sonrası bu bölgelerde de salgının bitmiş olması ününü daha da arttırmıştır. 13 yüzyılın gelmesi ile birlikte Manastır, onun kurucu babaları olan Mor Şmuel ve Mor Şemun yanına Mor Gabriel de eklenmesi sonucu Mor Şamuel-Mor Şemun-Mor Gabriel Manastırı olarak anılmaya başlanmıştır. [264]

Manastırın adının bu üç azizin adları ile anılıyor olmasında Kartmin Üçlüsü olarak adlandırılan metnin de etkisi bulunmaktadır. 15. y.y sonrası ise Manastır artık Mor Gabriel'in adına atfedilmiş ve Mor Gabriel Manastırı olarak anılmaya başlanmıştır. Hayat hikâyesinde 3 ölüyü dirilttiğinden bahsedilmiş olan Mor Gabriel' in vefatı sonrası 7 gün defin tören ve dualarının yapıldığı, 8 günde defnedildiği anlatılmaktadır. Bu hikâyede aynı zamanda cenaze törenine 10 metropolit, 243 köy ve Mezopotamya'nın uzak bölgelerinden insanların katıldığı söylenmektedir. Mor Gabriel'in hayat hikâyesi ve kiliseye ait takvimde, vefat tarihinin 23 Aralık 668 olduğu söylenmektedir. Ancak Palmer; birincisi salı günü olduğu söylenen 23 Aralık'ın, 668 yılında salıya denk düşmediği, ikincisi ise veba salgınının bitmesi için ölümünden 130 yıl sonra naaşın çıkarıldığını söylemesi, salgının 774 yılında olmasından yola çıkarak da ölümünün 648 yılında gerçekleştiğini belirten iki sebep sunmaktadır. Palmer, bu tarih belirsizliğinin metnin kopyalanma sırasında yazımsal bir hatadan kaynaklanıyor olabileceğine dikkat çekmektedir. [265]

7. yüzyılda Mor Gabriel Manastır Metropoliti olarak atanması sonrası ünlenmiş olan manastır, bugünkü adı olan Mor Gabriel adı ile anılmaya başlanmıştır. Bu ün kısa zamanda Konstantinopolis (İstanbul) ve Roma'da bulunan imparatorların da kulağına gitmiştir. Roma imparatorları da manastırda yapılar kurulabilmesi adına birtakım yardım

[262]Episkoposluk; Gözetmen, gören anlamına gelen Yunanca kökenli bir sözcük olup, kilisenin en üst mertebesini ifade etmektedir. Episkoposluk; Patriklik, Mafiryanlık ve Metropolitlik olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

[263] Palmer, **a.g.e.**, 156

[264] Sebastian Brock, **The Hidden Pearl: At The Turn Of The Third Millenium; The Syrian Orthodox Witness**, Roma: Cilt II. Trans World Film 2001, 155

[265] Palmer, **a.g.e.**, 156-157

ve hediyelerde bulunmuşlardır. Yapılan tüm bu yardımların sonucu ortaya çıkmış olan binalar sayesinde manastır, Mezopotamya'nın en büyük ve en önemli manastırlarından biri olmuştur. Yine aynı şekilde manastır, eğitim almak ve inziva hayatı yaşamak isteyenler için bir çekim merkezi haline gelmiştir. [266]

Mor Şmuel ve Mor Şemun ile başlamış olan manastır hayatı, kısa bir süre önce 400, sonraları 560 ve hatta 1000'e yakın öğrenci ve rahibin toplanmış olduğu bir merkez haline gelmiştir. Manastırda kurulmuş olan okul, felsefe, etnoloji, teoloji, tıp ve hatta Grekçe ilimlerinin de öğretilebildiği bir yer olmuştur. 20 yüzyıl ilk çeyreğine kadar manastır, bölgede yaşanmakta olan savaş ve karışıklık dönemlerinde rahiplerin öldürülmesi, manastıra terk etmek zorunda kalmak saldırı veya yağmalar esnasında kütüphanedeki el yazmalarını alınması gibi acı olaylar da yaşamıştır. Manastırda yaşanmış olan ilk sıkıntılı dönem 450-455 arasında Doğu İmparatorluğu devrinde 451'de Kalkedon'da toplanmış olan, aralarında Süryanilerin de olduğu bazı kiliseler Kalkedon Konsil kararını reddetmişlerdir. Manastır, Kalkedon Konsili karşıtı olduğundan Doğu Roma imparatoru 1.Justin döneminde baskılar oldukça artmıştır.

Manastır Süryani Kilisesi'nde kanun dışı Patrik olarak kabul görmekte olan ancak Antakya Kilisesine Patrik olarak atanan Afrem'in baskılarına maruz kalmıştır. Bu baskı manastır rahiplerinin 20 yıl boyunca manastırı terk etmeleri ile sonuçlanmıştır. Bu saldırı ve baskılar İmparator 1.Justın'in 525 yılında vefatına kadar sürmüştür. Lakin bu saldırı ve baskıların gerçekleştiği dönemde Büyük Kilisenin zarar görmediği anlaşılmaktadır. Söylenenlere göre rahiplerin manastırı terk ettiği dönemde iki aslanın manastıra gelerek Büyük Kiliseyi bekledikleri ve bu nedenle de kimsenin oraya girmeye cesaret edemediği, aslanların ise rahiplerin gelmesi ile gittikleri anlatılmaktadır. [267]

Manastır'da bulunan özellikle de kapılardaki süslemelerde görülmekte olan aslan motifi bu söylenceye dayanmaktadır. Manastırın yapı olarak büyük zarar görmesi Büyük Kilisenin ihtişamını gösteren önemli eşyaların yağmalanması 581'de Perslerin bölgeyi işgali sonrası olmuştur.

Müslüman Arapların 640 yılında bölgeyi alınması esnasında metropolit olan Gabriel'in tutumu sayesinde manastır zarar görmemiştir ve Turabdin bölgesi de büyük bir yıkıma uğramadan bu dönem atlatılmıştır. [268] Manastırın yaşamış olduğu bir diğer saldırı, 1100 yılında Persler olarak adlandırılan Selçukluların bölgeye hakimiyeti

[266] Arthur Vööbüs, **History Of Asceticisin İn Syrian Orient**, Virginian: Louvain: Secrétariat du CorpusSCO 1960, 225

[267] Kartmin Üçlüsü LXII:15-19

[268] Mor Gabriel Öğretim Kadrosu, 1988, S.28

döneminde olmuştur. Bu saldırıda manastır yağmalanmış, ayinlerde kullanılmakta olan birçok altın gümüş ve bakırdan oluşan eşyalar alınmış, manastır kütüphanesinde bulunan değerli el yazmaları da tahrip edilmiştir.

Manastıra ait yapıların büyük tahrip gördüğü bir başka saldırı da 1296 yılında Moğolların bölgeye akın etmesi ile olmuştur. Yapılmış olan saldırıda aralarında gümüş ve altından kandillerin olduğu, manastıra ait değerli eşyalar yağmalanmıştır. Rahiplerin odalarını da tahrip ettiklerinden rahipler manastırın Büyük Kilisesi'nin ana medbah kapısını kireç ve taş ile kapatarak Mardin bölgesine kaçmış, bu dönemde kilise 4 ay boş kalmıştır.

1393-1394 yılında Timurlenk'in oğlu Amir Şah'ın Turabdin'e gelmesi ile manastır tekrar saldırıya uğramıştır. Manastır metropoliti Yuhanna ve 32 rahip ile birlikte toplam 300 kişi öldürülmüştür. Manastıra yapılmış olan saldırıda manastırın yakınlarındaki rahipler mağarasında saklanmakta olan o dönemin manastır metropoliti Yuhanna Tuma' nın dışında 4 papaz ve 40 rahibin de aralarında bulunduğu toplam 500 kişi de dumanla boğularak öldürülmüştür. [269]

1416 yılında bölgede bulunan bazı Yezidiler Büyük Kilise'nin kapısını yakarak Mor Gabriel' in sağ kol kemiklerinin de bulunduğu kutsal bir takım eşyaları çalmışlardır. Bunun yanında o dönemin manastır metropoliti olan Barsavmo Koşu'yu da öldürmüşlerdir. [270] 1. Dünya Savaşı'nda Süryani halkının Seyfo olarak adlandırılmış oldukları dönemde, manastır tekrar zor günler geçirmiştir. 1. Dünya Savaşı'nın bitmesi sonrasında ise devlet güçlerinin bölgede kurmuş olduğu istikrar sayesinde 1919 yılında işgalciler çıkartılarak manastır tekrar Süryaniler' e teslim edilmiştir. [271]

Tarihi boyunca birçok ağır yağma ve saldırıya maruz kalan manastır, ayakta kalarak ilk dönemde olduğu gibi günümüzde de Süryaniler' in en önemli din ve liturji merkezlerinden biri olarak kabul görmektedir. Tüm dünyadaki Suriyelilerin bereket almak ve dua etmek üzere ziyarette bulundukları manastır olmuştur.

Eski dönemlerde din ve dil eğitimi almak üzere tüm Mezopotamya ve Turabdin'in yanı sıra Kafkasya, Etiyopya ve Mısır'dan da öğrencileri bulunan manastır, günümüzde de aynı şekilde cemaatten insanları kendine çeken bir merkez konumundadır. [272]

---

[269] Bilge, **a.g.e.**, 58

[270] Bilge, **a.g.e.**, 59

[271] Dolapönü, **a.g.e.**, 121

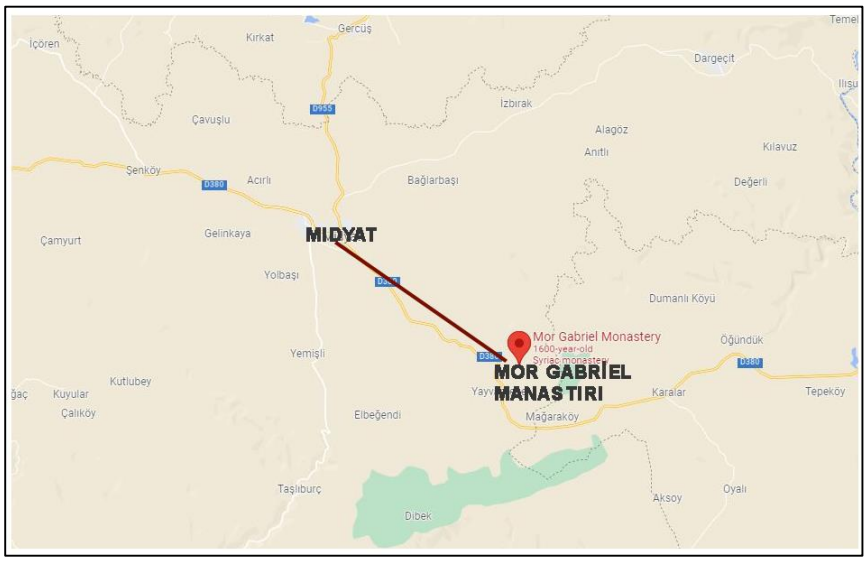
[272] Bilge, **a.g.e.**, 61

4.2. Mor Gabriel Manastırının Mimari Özellikleri

Turabdin'de Süryani inanışına ait dini mimarinin gelişimi, farklı yapılar ile karşımıza çıkmaktadır. Süryani dini mimarisinin en önemli olan yapıları, manastırlar, kiliseler, şapeller, inziva kuleleri, inziva mağaları, tapınaklar ve kaya mezarları gibi yapılar olarak bilinmektedir. Çalışma kapsamında Turabdin Bölgesi'nde yer alan Mor Gabriel Manastırı ve yapısındaki mekânların Süryani kültürü ile ilişkisi incelenecektir.

4.2.1. Kırsal Konum ve Yönelme

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Mardin ilinin Midyat ilçesine bağlı Yayvantepe Köyü sınırlarında bulunmaktadır Midyat ilçesinin 18 km güneydoğusunda Şırnak Cizre yolu üzerinde kalker kayaların olduğu bir arazide yer almaktadır. Bağlı olduğu köy manastıra 2 km uzaklıktadır. Manastır kurucularından olan Mor Şemun bu köydendir.

Şekil 4. 1. *Mor Gabriel Manastırı Konumu Haritası* [273]

Manastırın bu bölgede olmasının nedeni, manastırın kurulacağı dönemde bir melek tarafından Mor Şemun ve Mor Smuel'e bu bölgenin işaret edilmiş olmasıdır.

[273] https://www.google.com.tr/maps/place/Mor+Gabriel+Monastery/@37.3424785,41.3422505,11.25z/data=!4m5!3m4!1s0x0:0x1fe2ddff94212f64!8m2!3d37.3218136!4d41.5384148/ Erişim Tarihi, 21.07.2021

*****Kümelenmiş Örgütlenme; Mekânların birbiri ile ilişkilendirilebilmesi adına fiziksel yakınlık üzerine kurulmuş mekânsal ve yapısal örgütlenme tipidir. Kümelenmiş örgütlenmede mekânlar işlev, biçim ve büyüklük bakımından farklı olabilmektedir. Biçim bakımından eklemeli dönüşüm gibi gelişim ve değişimi karakter yapısı bozulmadan kabul edebilmektedir.

4.2.2. Plan Özellikleri

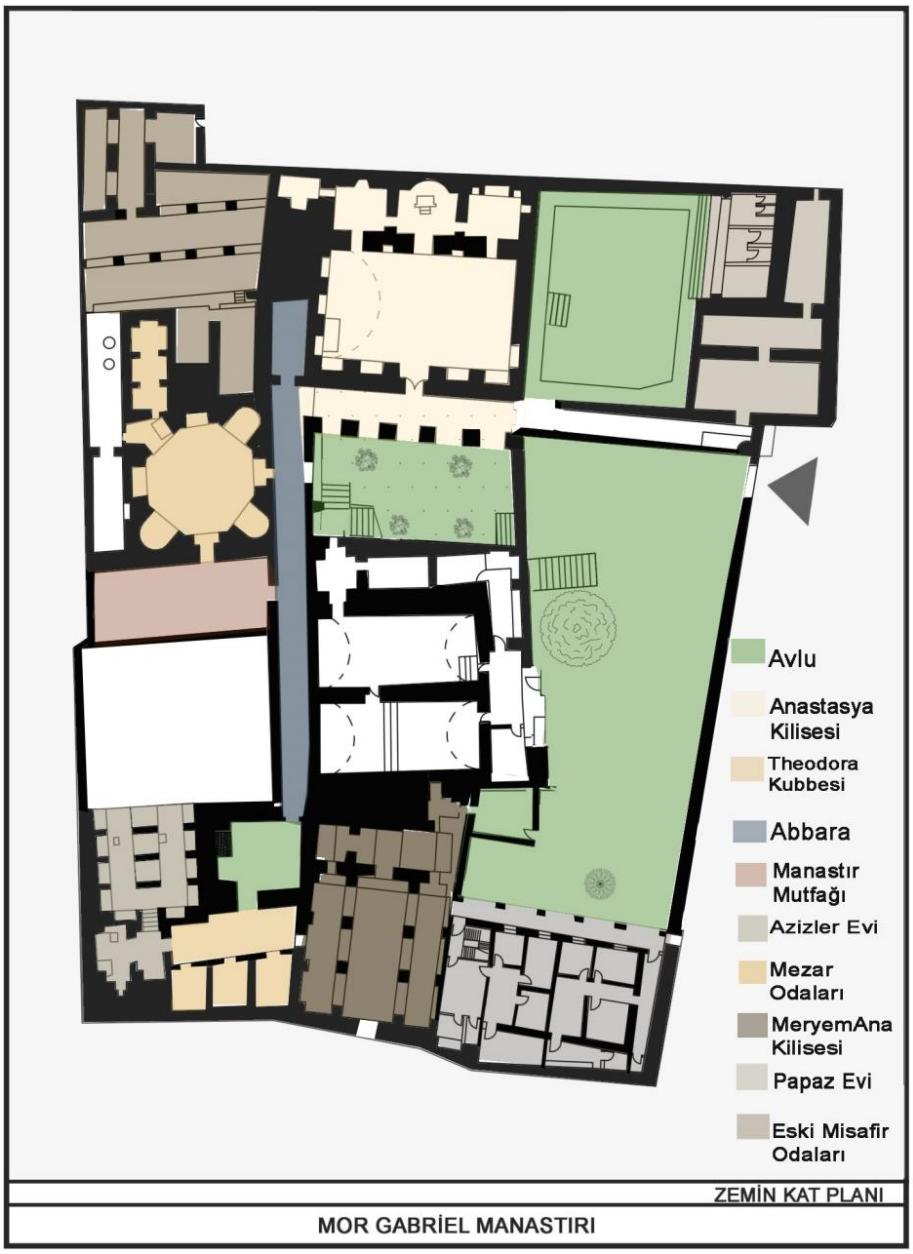
Bulunmuş olduğu topografya bakımından kıraç ve tepede yer alan bir arazide konumlanmış manastırın arazisi, onu çevrede ayıran duvarlar ile korunmaktadır. Duvarlar oldukça sade ve dışarıya kapalıdır. Turabdin Bölgesi'nde dış cephelerde genel kapalılık hâkim olup, kalın ve yüksek olan duvarlarda nadiren pencere uygulamasına gidilmiştir. Bunun sebebi, dışarı ile ilişkinin daha güvenli bir alan olabileceğinin düşünülmesidir.

Mor Gabriel Manastırı plan özelliği açısından incelendiğinde; kümelenmiş örgütlenme* üzerine kurulmuş olup, zemin kat, birinci kat ve ikinci kat olmak üzere üç katlı bir yapıya sahiptir.

Şekil 4. 2. *Mor Gabriel Manastırı Vaziyet Planı*[274]

[274] Andrew Palmer **Monk And Mason On The Tigris Frontier** Cambridge Unıvercıty Press **,** London,,1990, 2,3

Şekil 4. 3. *Zemin kat plan*[275]

Zemin katta, manastırın bölümlerinden Anastasya Kilisesi ve avlusu, Theodora Kubbesi, mutfak, abbara, Anıt Mezar, Meryem Ana Kilisesi, papaz evi, misafir odaları ve giriş bölümü bulunmaktadır.

[275] Elif Keser, **a.g.e**.,38

Şekil 4. 4. *Birinci kat plan*[276]

Birinci katta bulunan papaz evi, öğrenci odaları, yemekhane, mutfak ve misafir odaları zemin kata merdivenler aracılığıyla bağlanmaktadır. 1.Kata ana kapıya açılan avludan, Büyük Kilise'nin batısındaki avluda bulunan merdivenlerden ve zemin katta yer alan abbaranın batı ucunda yer alan avludaki merdivenler ile ulaşılabilmektedir.

[276] Elif Keser, **a.g.e**., 39

Şekil 4. 5. *İkinci kat plan*[277]

İkinci katta da rahibe odaları, yaşam alanları, eski ve yeni misafir odaları, oturma odası yer almaktadır. Giriş izni bulunmayan kattaki oturma odası, mutfak, yaşama alanlarına yalnızca 1. Katta yer alan büyük avludaki merdivenler ile bağlantı sağlanırken avlunun güneyinde yer alan rahibe odalarına ise ayrı bir merviden aracılığı ile ulaşılmaktadır.

[277] Elif Keser, **a.g.e**., 39

Mor Gabriel Manastırı, erken dönem Hıristiyanlık mimarisinin tipik örneklerinden olup 1909 yılında Gertrude, Midyat'a ve Mor Gabriel Manastırı'na gelerek manastırın planlarını çizmiş ve fotoğraflandırılmıştır. Manastır için “Asya'nın en önemli yapılarından birisidir” der.

4.3. Manastırın Bölümleri ve Mekân Organizasyonunun Kültürel Açıdan Değerlendirmesi

Süryani dini mimarisinin önemli yapılarından olan manastırlardan, günümüzde halen faal durumda ve Süryaniler için önemli bir yere sahip Mor Gabriel Manastırı’nın Süryani kültüründen etkileniş biçimleri mekânsal ölçüde incelenecektir. Öncelik olarak manastır bünyesinde yer alan fakat kullanıma açık olmayan mekânların tanıtılmasına ihtiyaç vardır.

4.3.1.Mor Gabriel Kemerleri

Hristiyanlıktan sonra manastır olduğu düşünülen ve ören yerinde bulunmakta olan kemerlerin, İsa'dan önceki döneme ait olan bir putperest tapınağı olduğu ihtimali üzerinde durulmaktadır. Mor Gabriel Manastırı’na yaklaşık 1000 adım mesafede bulunmakta olan ören yerinin Kartmin Üçlüsü adlı metinde bahsedilmekte olan Mor Şmuel ve Mor Şemun bölgeye ulaştıklarında karşılaşmış oldukları tapınak harabesinin kalıntılarının bu kemerler olduğu düşünülmektedir.

Resim 4. 1. *Mor gabriel kemerleri*[278]

[278] Dolapönü, **a.g.e.**, 13

4.3.2. Dua evi

Manastırın kuruluş söylencesinde önemli bir yere sahip olan Dua Evi, Mor Şmuel ve Mor Şemun' un dua edebilmek için kurmuş oldukları ilk kilisedir. Kuruluş söylencesinde geçen anlatıma göre Dua Evi'nin temelleri melek ve Mor Şemun tarafından atılmıştır. Bugünkü Büyük Kilise'nin bulunduğu yerde bulunmaktadır çünkü Büyük Kilise Dua Evi'nin temelleri üzerine kurulmuştur. Kartmin Üçlüsü' nde anlatıldığı üzere Büyük Kilisenin inşası için İmparator Anastasius tarafından görevlendirilmiş mimar ve ustalar manastıra ulaştıkları günün gecesinde meleklerin yerleştirdiği taşları sökmemeleri gerektiği, yerine iri taş blokları onların üzerine yerleştirmeleri gerektiğinin malum olduğu bir rüya görmüşlerdir. Kartmin Üçlüsü' nden aktarılan bilgilere göre melek, Mor Şemun' a üçtaş ile işaret etmiş olduğu alanda Dua Evi'ni kurmalarını söylemiş ve bahsi geçen bu taşların birini Doğuya diğer ikisini ise ortanın kuzey ve güneyine yerleştirmesini söylemiştir. Dua evinin doğudan batıya kuzeyden güneye veren melek, dua evinin dikdörtgen şeklini de Mor Şemun' a vermiştir. bu işaretlerden yola çıkılarak doğuda bulunan taşın Büyük Kilise'nin orta medbahına denk gelen kısmında olduğu düşünülmektedir. Dua Evi'nin ortaya çıkmasından sonra Batı kapısının temellerine, üzerinde haç işareti ve yazı yontulmuş olan giren herkesin ondan bereket aldığı bir taş yerleştirilmişlerdir. Bugün de Büyük Kilise'nin Batı kapı lentosu üzerinde haç motif işli taş mevcuttur.

4.3.3.Kartminli Mor Şemun

Mor Şmuel'in mabedi ile aynı olduğu düşünülen yapı, manastırın güneybatısında yer almaktadır. 4. ve 5. yılların başlarında yapılmış olabileceği düşünülmekte olan yapı, manastırın ilk kurucu atası Mor Şmuel hayatta iken birinci imparatorluk yardımından önce yapılmıştır. Dolapönü' nün Mor Şmuel' in vefatı sonrası naaşının konulması üzerine yapıldığını söylemiş olduğu yapı, Kartmin Üçlüsü adlı metinden anlaşılacağı üzere Mor Şmuel hayatta iken inşa edilmiştir.[279] Yapı ilk kurulduğunda adının Mor Şmuel mabedi olduğu, ölümünden sonra ise onun öğrencisi ve manastırın ikinci kurucusu olan Kartminli Mor Şemun Kilisesi adını almış olabileceği düşünülmektedir.

Kartminli Mor Şemun Kilisesi batı'dan girişi bulunan tonozlu bir yapıdır. Günümüzde tavanı yıkılmış olan kilisenin duvar kemerleri ve duvarları hala ayaktadır. Kuzey cephesinin merkezine bulunmakta olan Hac motifinin Büyük Kilise' nin Batı kapısındaki motif ile benzerliği dikkat çekmektedir.

[279] Bilge, **a.g.e.**, 70

Resim 4. 2. *Kartminli Mor Şemun Kilisesi*[280]

4.3.4. İnziva Odaları

Yapılış tarihleri ile ilgili net bir bilginin mevcut olmadığı ancak Kartmin Üçlüsü metninden anlaşıldığı kadarıyla İnziva odaları kadim zamanlara kadar uzanan münzevi hayat yaşamak isteyenlerin kullanmakta olduğu odalar olarak bilinmektedir. Bahsi geçen İnziva Odalarından biri Meryem Ana Kilisesi'nin güney duvarlarından geniş bir açıklık ile doğudan ise küçük bir pencere ile ulaşılabilen, kilise ile kilisenin doğusundaki yapı arasında sıkışmış olan bir mekândır. Bu odadan manastırın bir avlusundaki Yıldızlı Kuyu Sarnıcı'na 15 metre uzunluğunda tünel bulunmaktadır. Tünelin amacı İnziva odasındaki münzevinin kimse ile görüşmeden suya ulaşmasını sağlayabilmekti. Rahiplere ait bir diğer oda, manastır sakinlerinin Mor Gabriel İnziva odası olarak adlandırdıkları Büyük Kilise'nin Kuzey duvarı ile bitişik olan mekândır.

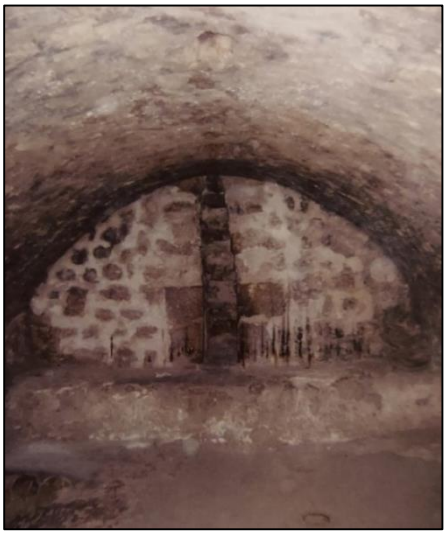
Bilge'nin Kartmin Üçlüsü adlı metinden aktardıklarına göre Mor Gabriel'in hayatı ve inzivaya çekildiği oda ile ilgili kendini günlerce hapsettiği ve ağladığı yer olan odada bir sarnıç bulunmaktadır. Daha önce olduğundan çok daha sıkı bir münzevi olmuştur. Küçük odası bugün hala ayaktadır. Büyük medbahtan ona (odasına) bir yol (kapı) açmışlardır ve bir medbah yapmışlardır. Medbahın içinde ayin yapılabilen bir sunak bulunmaktadır. [281]

Mor Gabriel'in odası üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Büyük Kilise'nin kuzeyinde bulunan, küçük medbahtan açılabilen kapıdan ulaşılan küçük bir oda olup,

[280] Elyiğit, *a.g.t.*,471

[281] Bilge, **a.g.e.**, 71

içerisinde bir sunak bulunmaktadır. Kartmin Üçlüsü'nde bahsi geçen sarnıç da bu bölümdedir. Bir mezar yeri olan ikinci bölüm ise rahiplerin gömüldüğü bir bölümdeki medbahtan ancak sürülerek geçilebilecek boyutta açıklığa sahip, bir geçişten ulaşılabilen bir odadır. Üçüncü bölüm ise iki odadan dar bir tünel aracılığı ile ulaşılabilen başka bir odadır. Bu oda, ikinci odanın üstünde kalmaktadır. Bu odanın doğu duvarının ortasına denk gelen, bir insan boyu yüksekliğinde ve 88 cm derinliğinde bir nişin bulunması dikkat çekmektedir. Bu nişin baş ile hizalanan kısmının genişliği 22 cm, ayaklar ile imzalanan kısmı ise 29,5 cmdir.[282] Bu nişin amacı, orada yaşamakta olan münzevinin uykuya yenik düşmemek adına ayakta durarak gece boyu dua edebilmesini sağlaması olarak söylenmektedir. Odalarının dışarı ile temas edecek pencereleri bulunmamaktadır. Bunun sebebi olarak da inziva odalarının karanlık bir mağarayı sembolize etmesi söylenebilmektedir. Hıristiyanlık öncesi Aramiler'de ölülerin defnedildiği mezar yerleri mağaralar ve kulelerdir. Bu geleneğin varoluşu Salah (Barıştepe), Mzizah (Doğanca) mağara mezarlarından öğrenilmiştir. [283]

Resim 4. 3. *İnziva Odası*[284]

4.3.5. İnziva Kulesi

Mor Gabriel Manastır kompleksinin 300 metre güneybatısında konumlandırılmış olan, manastırda kalanların adına Estuno (kule sütun) dedikleri İnziva kulesidir.

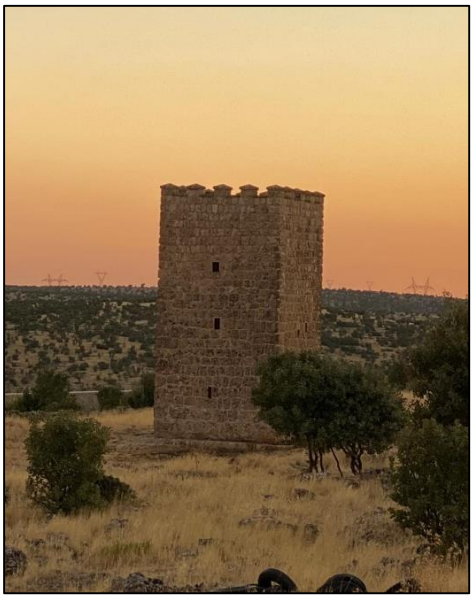
[282] Bilge, **a.g.e.**, 71

[283] Bilge, **a.g.e.**, 72

[284] Bilge, **a.g.e.**, 72

Manastırın ilk kurulduğu dönemlerinde kendilerini münzevi hayata adayan rahiplerin olduğunu göstermektedir. Manastırın tehlikede olduğu dönemlerde gözlem kulesi olarak da işlev gördüğü düşünülen kulenin dibinde bulunan sarnıç, münzevi rahiplerin burada yaşamış olduğunu işaret etmektedir.

6x5 metre çap ve 10 metre yüksekliğe sahip olan kulenin birinci katındaki odanın dar bir pencereden oluşan 40 santimetre bir girişi bulunmaktadır. Ortada bulunan odanın girişi ise bir insan boyutunda olup, bu oda ile üç oda arasında da ancak bir insanın geçebileceği ölçüde bir geçiş bulunmaktadır. [285]

Resim 4. 4. *İnziva Kulesi*

İnziva Kulesi'nin manastırın ilk yapılarından olduğu, bu yapıya ait bir söylencenin olmasından anlaşılmaktadır. Söylencede bahsedilene göre; manastırın önünün Mısır kralının kulağına gitmesi sonucu kral, manastıra paha biçilmez hediyeler hazırlamıştır. Kral'ın oğlu olmadığından bu hediyeleri ulaştırmaya istekli bir kızı vardır. Manastıra kadınların girmesi yasak olduğundan prenses, asker elbisesi giymiş ve 800 askeri ile manastıra gitmiştir. Manastıra ulaşmasının ardından asker kılığındaki prenses, manastıra girdiğinde manastırın temeli atıldığında kullanılmış olan melek tarafından havada durduğu düşünülen taş yere düşmüş ve parçalanmıştır. Herkesi korku ve panik sarmasının ardından prenses kimliğini itiraf etmiş ve manastırda münzevi bir hayat

[285] Bilge, **a.g.e.**, 72

yaşama isteğini dile getirmiştir. Bunun üzerine kule inşa ettirmiş olan prenses, kilisede bulunduğu zamanlar dışında kimseyle görüşmeden sıkı bir münzevi hayat yaşamıştır. Turabdin Metropoliti Timotheos Samuel Aktaş'ın 2004 yılında aslına uygun hale getirmiş olduğu kulenin taşlarının bir kısmı düşmüş ve odaların iç kısımları da harap olmuştur. İnziva Kulesi'nin olduğu alana giriş yasak olduğundan kule ancak dışarıdan görsellenebilmiştir.

4.3.6. Büyük Sarnıç

Manastırın kuruluşundan itibaren artmakta olan rahip sayısı büyük veya küçük sarnıç ihtiyacını doğurmuştur. Kartmin Üçlüsü metninde manastırın batısında konumlanmış olan sarnıç, 16 m uzunluk, 14,4 m genişlik ve 10 m yüksekliğinde üç nefli bir yapı olarak verilmektedir.[286] Günümüzde ulaşılan sarnıç ise 24 metre uzunluk 20 m genişlik ve 10 m yüksekliğe sahiptir. Uzun bir dönem kullanılmamış olan sarnıcın, 1974'de gerçekleşmiş olan kuraklık sebebiyle tekrar kullanımına başlanması gündeme gelmiştir. Dönemin rahibi olan Samuel Aktaş, sarnıcın içini onarıp temizlettikten sonra kullanılır hale getirmiştir. Günümüzde manastır bahçelerini sulamak amacıyla kullanılmakta olan sarnıcın su ihtiyacı, manastırın çevresinde açılmış olan üç artezyen kuyusu ile sağlanmaktadır.

Resim 4. 5. *Büyük Sarnıç*[287]

Kuruluşunun ilk döneminde Mor Şmuel Manastırı olarak bilinen Mor Gabriel Manastırına hizmet eden rahiplerin sayısı artarken, bu rahiplerin yapmış olduğu

[286] Bilge, **a.g.e.**, 75

[287] Palmer, **a.g.e.,** 67

birtakım mucizeler sebebi ile manastırın ünü gitgide artmış ve Turabdin bölgesinin de içinde bulunmakta olduğu bölgelere hükmetmekte olan Roma imparatoruna kadar ulaşmıştır. Kartmin Üçlüsü adlı metinden anlaşıldığı üzere Mor Gabriel manastırı imparatorluğun yalnızca doğu bölgesi değil batı bölgesinde de tanınmaktaydı.

Roma imparatorluk başkentlerinden İstanbul'u Arkadius, Roma'yı da Honourius, himayesi altına almıştı. Manastıra bu kadar uzak mesafede olmalarına rağmen yardım etmelerinin nedeni de 351 yılında inşa etmiş oldukları Dimitrius veya Heytem adıyla da adlandırılmakta olan Turabdin Kalesi olabilir şeklinde düşünülmektedir. Turabdin Kalesi'nde görev yapmakta olan askerler sınır güvenliğini manastırda yaşayan rahiplerin dualarının sağladığını düşündüklerinden orada görev yapan rütbeli askerler vasıtasıyla imparatora manastır duyurulmuş olabilir. Bu nedenle de Arkadius doğuda bir manastıra, Mor Gabriel'e bağışta bulunmuştur. İmparator Arkadius ve Honourius' tan gelmiş olan yardımlar aracılığı ile yapıldığından söz edilen Büyük Kubbe' den günümüze bir kalıntı olmamasına karşılık Büyük Tonozlu yapıdaki bazı bölümlerin 1900'lü yılların başlarına kadar var olduğu ve günümüzde manastırda kullanılan sarnıçların bir bölümünün o dönemden kalmış olabileceğinden bahsedilmektedir.

4.3.7. Büyük Tonozlu Yapı

Palmer, Büyük Tonozlu Yapı'nın Mor Şmuel Mabedinin (Kartminli Mor Şemun Kilisesi) güneyinde kalan, on dokuz kemerli bir yapı olduğunu belirtmiştir [288] Büyük Tonozlu Yapı'ya ait kalıntıların 20.yy. başlarında Gertrude Bell tarafından fotoğraflandırılmış olduğu bilinmektedir.[289]

4.3.8. Büyük Kubbeli yapı

Bu yapıdan günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır. Yapının 6. yüzyılda kullanılmakta olan Theodora Kubbesinden önce manastır vaftizhanesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Büyük Kubbeli Yapı, kuvvetle muhtemel günümüzde ana giriş kapısı olarak kullanılan kapının önündeki meydanda bulunmaktaydı.

Arcadius'un ardılı olan II. Theodosius'un tahta oturduğu ilk yılda yapmış olduğu yardımları ile 5. yüzyılda yapılmış yapılardır. Yalnızca Süryaniler'in değil aynı zamanda o bölgede ve ülkenin genelinde kültürel zenginliğe katkısı olan yapılardır. Manastır'da bulunan 5. yüzyıldan kalmış olan bu yapıların nadirliği sebebiyle Süryani cemaatindeki

[288] Palmer, **a.g.e.**, 49

[289] Bilge, a.g.e., 78

bireylerin yardımı ve gayretleri sayesinde bakımı yapılmış olup ayakta kalması sağlanmıştır.

4.3.9. Mısırlılar Kubbesi

Günümüzde manastırın kuzeybatısında yer alan yapının Kartmin Üçlüsü'nden hikâyesi olması eski dönemlere ait bir mekan olduğunu göstermektedir. Hikâyeye göre 800 Mısırlı askerin manastırın ününü ve mucizelerini duymalarının ardından altın ve hediyeler taşımak üzere manastırı görmeye gelmiştir. Manastır ve havada asılı durmakta olan taşı görünce askerlerinin hepsi sahip oldukları adları satmış rahip olmuş ve orada kendileri için odalar inşa etmişlerdir. Yaşadıkları münzevi hayat sonrası kötü ruhları kovarak hastalıkları iyileştirebilmek yetisine sahip olmuşlardır. Mısırlı askerler kendileri için inşa etmiş oldukları kubbeli yapıya ölümleri sonrası gömülmek üzere talimat vermişlerdir. Bu nedenle içinde Mısırlı askerin bulunduğu bu yapı Mısırlılar Kubbesi olarak bilinmektedir.

4.3.10. Elçiler Evi

Kartmin Üçlüsü'nde Şehitler Evi'nin batısında inşa edildiğinden bahsedilen elçiler evinin, İmparator II. Theodosius yardımları ile bir kilise olarak inşa edildiği düşünülmektedir. Azizler Evi'nin girişinde yer alan Mor Gabriel'in hayat hikâyesinden de anlaşılacağı üzere Mor Yuhanno'nın mezarının bulunduğu odanın, Elçiler Evi' nin bir uzantısı olabileceği de düşünülmektedir.

4.3.11. Kırkşehitler Mabedi

İmparator Theodosius'un maddi yardımları ile 5 yüzyılda inşa ettirmiş olduğu yapı, Azizer Evi'nin üzerinde bulunmakta olup, Kuzey ve Güney aksında iki nefli bir naosa, bir narteks ve doğuda dar bir kapıdan ulaşılabilen medbaha sahiptir. İç mekânında günümüze ulaşamamış birçok motif ve bezeme bulunmakta idi. Mekân içindeki kitabede 1955 yılında onarımlar yapılmış olduğu yazmakta, 1962 yılında Rahip Yesu Çiçek'in manastır reisliği yaptığı ilk yıl, manastır sakinlerince duvarlarının kireç ile sıvandığı belirtilmiştir. İlk yapıldığında kilise olarak inşa edilmiş olsa da uzun bir dönem bu işlevde kullanılmadığından, 1980'li yılların başlarından sonra manastır personelinin yararlanabileceği bir kütüphane ve oturma salonu işlevi görmektedir.

Resim 4. 6. *Kırk Şehitler Mabedi*[290]

İmparator Anastasis'un yardımı ile inşa edilen yapılar

Manastırın en büyük mimari yapısı ve barındırdığı erken dönem mozaikleri ile Büyük Kilise ve Theodora Kubbesi, İmparator Anastasius'un 491-518 yıllarında yapmış olduğu yardımlar aracılığı ile inşa edilmiştir.

4.3.12. Anastasya Kilisesi

Manastır kompleksinin ortasında konumlandırılmış, manastır sakinlerinin "İto Rabhto" (Büyük Mabed), Kartmin Üçlüsü metninde de "Hayklo Rabtho" olarak adlandırılan mekândır. Manastırın en büyük yapısı olan mekânın tavanında ve tabanında var olan mozaiklerden de erken dönem Hristiyan Mimarisi özelliği taşıdığı görülmektedir. Kartmin Üçlüsü adlı metinde Büyük Kilise'nin temelinin bir melek ve manastır kurucularından Mor Şemun tarafından atıldığı yazmaktadır. [291] İnşa edildiği ilk dönemde Beth Slutho(Dua Evi) olarak kullanılmış olan yapı, İstanbul'daki İmparator Anastasius'un yardımları ile 512 yılında tamamlanmıştır. Zaman zaman kilisenin Anastasya Kilisesi olarak anılmasının sebebi de inşasındaki bu maddi yardımlardan kaynaklanmaktadır. Kral Anastasius, temelleri melek ve Mor Şemun tarafından atılmış olan kilisenin tamamlanabilmesi için birer avuç dolusu altın ile "Şunfay Oğulları" olan, Theodore ve Theodosius'u getirmiştir. İsimleri Grekçe olmasına karşın Süryani asıllı olduğu düşünülen Mimarlar, kilisenin yapımında eski Mezopotamya yapı unsurlarını

[290] https://www.yollardan.com/mor-gabriel-manastiri-bilgileri-tarihcesi/ Erişim Tarihi 26.05.2021

[291] Bilge, **a.g.e.**, 100

kullanmışlardır. Bu nedenle Theodore ve Theodosius'un, İstanbul'da yüksek eğitim alabilmek amacıyla gitmiş olan iki Süryani mimar olduğu düşünülmektedir.

Theodore ve Theodotos'un manastıra gönderilmeden önce Mardin Nusaybin yolu üzerinde bulunan Dara(Anastasiupolis) kentinin imar edilmesinde görevlendirilmiş olduğu bilinmektedir. 363 yılında Perslerin himayesi altında alınan Nusibin'den sonra Anastasius, 503 yılında Omid'i Perslere bırakmak zorunda kalınca, Perslerin Roma topraklarında daha fazla ilerleyebilmelerini engellemek adına savunması güç olan, Dara kentini koruma kararı almıştır. Perslere karşı güçlü savunması olmasını planladığı Dara'nın inşası için tüm bölgelerden mimar, taş ustası ve zanaatkârı buraya yönlendirmiştir.

Mimar ve ustaların, kentin inşasını beklenenden önce tamamladığını gören Anastasius bu usta ve mimarları Mor Gabriel'deki Büyük Kilise'yi inşa etmek üzere görevlendirmiştir. [292]

Kartmin Üçlüsü'nün de kilisenin inşa edildiği ilk dönemlerde paha biçilmez eşyalar ile süslenmiş olduğu krallara yaraşır, bu üstün işçilikteki nesnelerin Payitaht'tan (İstanbul) getirilmiş olduğu yazmaktadır. Metinde detayları ile birlikte anlatılmış olan kilisenin, ana mehbah kapısının her iki yanında asılı bulunan 20'şer arşın boyda, tunçtan yapılmış olan ve gümüş zincire asılı halde altın, tunç ve gümüşten Hac ve çan benzeri nesneler bulunan iki ağaç tasviri dikkat çekmektedir. Peygamber Hezekiel'in gördüğü görünümde olduğundan bahsedilen bu ağaçlar, Hayat Irmağı'nda yetişen sunaktan akan sular ile beslenerek her mevsim meyve veren ağaçlardır.

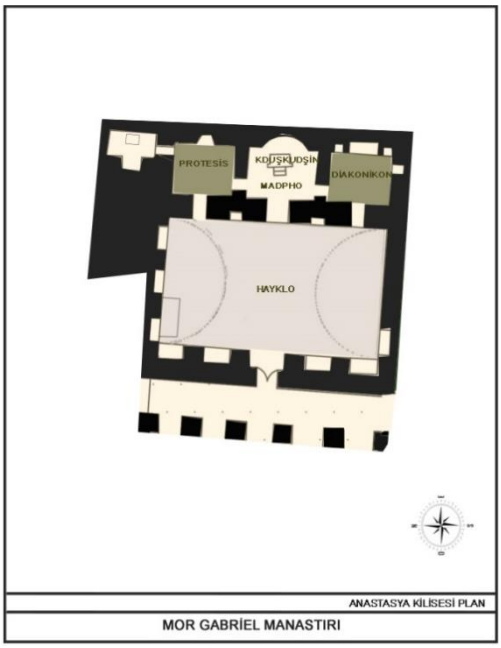
Kilisede bulunan meddahta ki sunakta hayat Suyu veren kaynağı temsil etmektedir. 1997 yılında yapılmış olan onarımda Ana Medbah kapısının sağında ve solunda üzerlerinde çivi izleri bulunan iki taş ortaya çıkmıştır. Taşlarda bulunan çivi izlerinin metinde aktarılmış olan iki ağacın asılı bulunduğu yerlerin olabileceği düşünülmektedir. Manastır kompleksinin ortasında yer alan kilise ve manastırın bir avlusuna, kuzeydoğuda üzüm salkımları motifi ile bezeli kesme taşlardan yapılmış kapıdan geçerek birkaç basamak inildiğinde ulaşılmaktadır.

[292] Palmer, **a.g.e**.,18

Resim 4. 7. *Büyük Kiliseye Açılan Avlu Geçiş Kapısı,(b) Büyük Kiise Avlusu*[293]

Basamaktan inildiğinde karşılaşılan avlu beş kemerden oluşan bir revakla birleşmektedir. Kilisenin girişi için kullanılan kapıya bu avludan ulaşılmaktadır. Kilisenin Batı kapısı olarak adlandırılmış bu kapının lentosu, oldukça büyük iki kireç taşından oluşmuştur ve üzerinde eski dönemlerden kalma Hac motifi bulunmaktadır.

Şekil 4. 6. *Anastasya Kilisesi Planı*

[293]https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g780971-d2651171-i439809172-Mor_Gabriel_Monastery-Midyat_Mardin_Province.html/ Erişim Tarihi; 28.06.2021

Büyük Kilisenin plan tipi Süryani yapılarına ait plan tiplerinden olan Manastır tipi plan grubunda yer almaktadır. Manastır plan tipinde kilise, beşik tonozlu, doğu cephesinde üç medbahı bulunan, kuzey ve güney aksında uzanan ve batıda narteksi olan plan tipidir. Kilise, kuzeyden güneye 18,25 m ve doğudan batıya 10,7 m genişliği ile Turabdin bölgesindeki en büyük beşik tonoza sahiptir.

Tonoz, iki taş kemer ve kemerler arasındaki boşluklara tuğla ve dolgu ilavesi ile oluşturulmuştur. Palmer, (1990) naosun önceki dönemlerde ahşap bir çatısı olduğunu ve Perslerin 580 yılında gerçekleştirdiği saldırıda yakılarak ancak 8.yy ortalarında onarılabildiğini belirtmiştir. [294]

Süryani kültüründe kilise üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan kutsal ayinin yapılmış olduğu bölüme madpho bölümüdür. Mihrabın yanında ayin öncesi din adamı ve diyakosların hazırlık yaptığı "Gnizo" bölümü yer almaktadır.

Kilisenin ikinci bölümü olan Gude, ayin öncesinde ruhanilerin ve diyakozların Fankitho*[295]dan ilahiler okuduğu alandır. Bu alanda ilahi okunmasının sebebi Antakya Patriği Mor İğnatus'un rüyasında meleklerin iki farklı grup halinde ona övgüler sunmuş olduğunu görmüş olması ve bu düzeni kiliseye taşımak istemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Süryani Kültüründe kilisenin üç bölümünden oluşmasının sebebi, bölümlerinin insan bedenine benzetiliyor olmasındandır. Ayinin yönetildiği mihrap insan aklına, gude bölümü iki ele, hayklo ise göğüs ve ayakları sembolize etmektedir.

Kilisenin iç mekânında genişliğinin az olmasının sebebi Ortaçağ süresince ve yakın zamana kadar kilisenin yağmalanmış olması ve kısa olmasına rağmen sert geçen karasal iklimden kaynaklanan küçük pencereleridir. Mimarlar bu pencerelerin aydınlatmayı sağlayabilmesi adına dışarıdan içeriye doğru genişleyen mazgal tipi pencereler kullanmışlardır. (bkz. Resim 4.36.)

Kilisenin Güney cephesinde dört, batı cephesinde ise beş penceresi bulunmaktadır. Güney cephedeki dört pencere ve diğer tüm pencereler 989 yılında taş ızgaralar ile kapatılmış ve 1296'daki Moğol saldırısı sonrası bu ızgaralar tekrar yerleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise güvenlik gerekçesiyle tümüyle kapatılmış olduğu düşünülmektedir.

[294] Palmer, **a.g.e.**, 133

* Süryani Azizlerinin anıldığı özel günler, Süryanilerin tutmuş olduğu Ninova Orucu sırasında koro tarafından belli bir makamla okunan ilahilerin yer aldığı kitaptır.

1963 yılında Rahip Yeşu Çiçek'in manastır rahipliği yaptığı dönemde Güney cephede bulunan dört pencere cam çerçeveleri ile kapatılmak istenildiğinde taş ızgaralar rastlanmıştır.

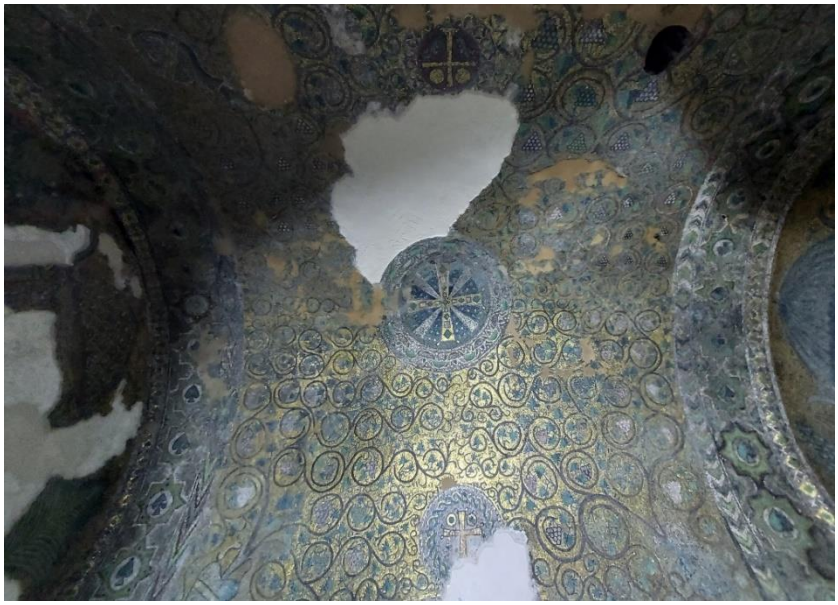
Yakup Bilge 2007 yılında manastırı ziyareti sırasında Baş diyakon Malfano İsa Gülten'in çevre düzenleme ve onarım esnasında bulunmuş olan taş ızgaranın korumaktan parçasını görüntüleyebilmiştir

Resim 4. 8. *2007 Yılında Malffano İsa Gülten'in bulmuş olduğu taş ızgara*[296]

Naosun doğu cephesinde bulunan üç kapı birer mezbaha açılmaktadır. medbahlar beşik tonozlu olup, ana medbah ile kuzey ve güneyde bulunan meddahların arasında birer mezar bulunmaktadır. Üzerinde bulunan yazıtlardan anlaşıldığı üzere sağ tarafta bulunan mezarda Mor Sergis, Mor Bakus, Halepli Mor Eşyaya, Sebastia'da şehit düşen 40 şehitlerden bazılarının kemiklerinin bulunduğu, sol taraftaki mezarda ise Mor Karpos'un olduğu yazmaktadır. naosun doğusunda bulunan ortakapı, kilisenin ve manastırın ana medbahına açılmaktadır bu medbah, Kuzey ve Güneye 5,83 metre, doğu ve batı yönüne doğru ise 4.33 metre büyüklüğünde olup, 5.35 metre de yüksekliğe sahiptir. medbahın tavanında I. Justinian öncesi dönemden kalma nadir örneklerden olan ve 6. yüzyıldan kalmış mozaikler bulunmaktadır.

[296] Bilge, **a.g.e**., 108

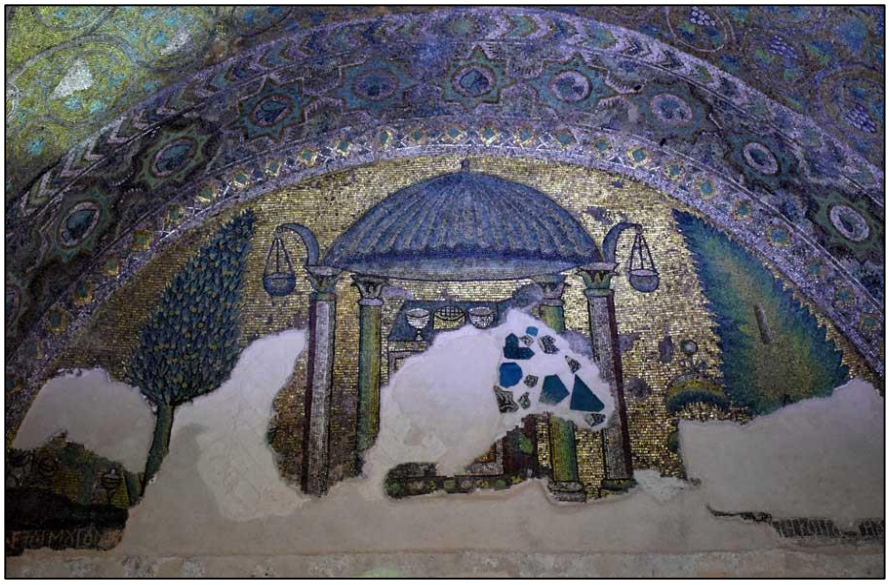

Resim 4. 9. *Büyük Kilise Ana Medbah Tavan Mozaiği*

45 metrekarelik alanı kaplayan mozaik, Hac ve vazo motifleri barındırmasının yanında Bizans mozaik sanatı açısından da oldukça önemlidir. Mehbah tonozunun köşelerine yerleştirmiştir, birbirine benzemelerine rağmen büyüklük ve renklerinde farklılıklar barındıran, ortası renkli taşlar ile bezenmiş, altın renkli şeritleri olan vazo ve vazodan çıkan 2 asma dalı ile yaprakları dikkat çekmektedir.

Mehbah tonozunun merkezinde ise madalyonlar ile çevrelenmiş 3 adet Hac motifi bulunmaktadır. Arka zemini mavi olan 8 küresel bölüme ayrılmış, her bölgede gümüş ve altın yaldız detaylarına sahip farklı renkler ve şekilleri olan taşlar ile bezenmiştir. Mozaikte doğuda yer alan hac da altın rengindedir ve üçüncü hac motifinin zemininde yer alan yeşil yapraklar ise Hacı Hayat Ağacı olarak tanımlayan bir semboldür. Moğollar döneminde gerçekleşen yağmalama da bu mozaikler oldukça zarar görmüş olmasına rağmen renkler günümüze kadar korunabilmiştir. Medbahın kuzey duvarında bulunan yarım ay biçimindeki mozaikler oldukça zarar görmüş olup, güney cephedekiler daha az zarar görerek günümüze ulaşabilmiştir.

Daha belirgin olan Güney cephe mozaiğinde bir sunak ve sunağın üzerinde 4 sütün başı ile desteklenmiş kubbe bulunmaktadır. Sunakta ekmek, ayin kâsesi ve bunları aydınlatacak bir kandil var olup, sunağın arka fonunda bulunan altın yüzeyi ise üzeri bitki ve selvi ağaçları bulunan tepeler ile cenneti sembolize edecek şekilde harmanlanmıştır.

Resim 4. 10. *Ana Medbah Güney cephe mozaiği*[297]

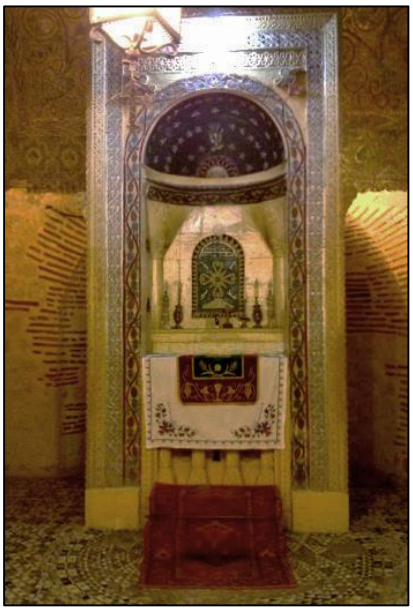
Ana meddahın taban mozaiği ise 6 yüzyıldan kaldığı düşünülen 6 renk mermerden yapılmıştır. 25,2 metrekare alanı kaplayan yer döşemesi mozaikler, spiral disk çevresinde düzenlenmesine karşın alışılagelmişin dışında daha renklidir. Mozaikte siyah, kırmızı ve beyaz renkler motifin her yerinde kullanılmış iken, merkez diskteki amber, mor ve yeşil renk spiral medbah eşiğindeki şeritte de kullanılmıştır. Mozaikler farklı şekil ve formlarda hac motifleri içermektedir.

Resim 4. 11. *Büyük Kilise Ana Medbahının Mermer Mozaiği*

[297] https://tr.pinterest.com/pin/105130972540311444/ Erişim Tarihi 29.05.2021

Ana medbahta bulunan sunak, kesme taşlar ile 1951 yılında Rahip Sefer'in Manastır reisliği yaptığı dönemde yapılmıştır. Daha önceki dönemlerde var olan sunak, tek parça bir taştan oluşmakta olduğundan söz edilmektedir. Kartmin Üçlüsü adlı metinde kilisenin tamamlandığı dönemde var olan sunağın 6,5 x 4,5 karış büyüklüğünde insan, aslan, kartalı temsilen birer sütün başlığı olan bir mermer olduğundan bahsedilmektedir. Mermerin üzerinde İsa Mesih'in hayatındaki önemli olayları tasvir edebilmek üzere bezenmiş 300 Madalyon bulunmakta ve sunağın üzerinde Kerubi Meleklerini temsilen dört bakır sütuna tutturulmuş biçimde bir sayvan mevcuttur.

Resim 4. 12. *Büyük Kilise Sunak*[298]

Ana Kilisenin kuzey ve güneyinde yapılacak olan ayinde bulunacak din adamı ve diyakonların ayin eşyaları ve tören kıyafetlerinin muhafaza edildiği yan mehbah adında iki küçük mekân bulunmaktadır. Süryanicede yan medbahlalara ğnizo(saklı anlamında) denilmesinin nedeni, ayin sırasında kilisede bulunmakta olan cemaatin ana medbahla eş zamanlı yapılan yan medbahtaki ayini görmeyip duymamasıdır. Çünkü yan medbahlarda bulunan diyakonlar ve kâhinler, dua ve ilahileri alçak ses ile söyledikleri gibi bu medbahları ana medbahtan ayıran perde, ayin süresince kapalı tutulmaktadır. Ana medbahtaki perde ayin usulü gereğince ayin süresi boyunca açık tutulur.

[298] https://atlastozu.com/2014/06/01/mardin-dara-antik-sehri-mor-gabriel-manastiri-ve-midyat/[298] https://tr.pinterest.com/pin/105130972540311444/ Erişim Tarihi 02.04.2021

Günümüzde yan medbahta yapılan ayin geleneği birçok kilise ve manastırda ortadan kalkmış olsa da, Mor Gabriel Manastırı, bu geleneği sürdüren ender manastırlardan biridir. Medbahlardan yalnızca diyakonların kullandığı diakonikon fotoğraflanabilmiş, Kuzey yöndeki medbah (protesis) kahin ve kutsal kimlikteki kişilerin girebileceği bir alan olduğundan girişe kapalıdır.

Resim 4. 13. *Güney Medbah*

Kilise naosunun doğu cephesinde bulunan medbahların girişlerinde asılı perdelerdeki motifler baskı yöntemi ile yapılmıştır. Ana medbahtaki perde müminlerin yaptığı bağışlar ile yapılmış olup, sağ ve sol medbahları kapatan perdeler İnvardo(Gülgöze) Köyü'nden Papaz Yeşu Şengül tarafından manastıra bağışlanmıştır.[299] Naosun Kuzey ve Güney duvarlarında üçer, Batı duvarında ise 4 adet niş bulunmaktadır. Güneyde orta nişte yer alan vaftiz kurnası, manastıra dünyanın birçok bölgesinden gelen Süryani cemaatinin çocuklarının vaftiz edildiği yerdir.

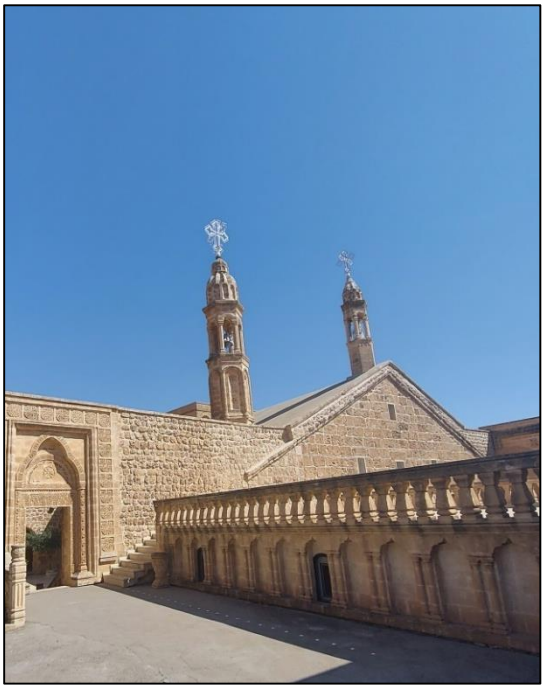
[299] Bilge, **a.g.e.**, 112

Resim 4. 14. *Büyük Kilise Vaftiz Kurnası*

Kurna, 1983 yılında Bote köyünden Huroyo Esmer Bilge tarafından manastıra bağışlanmıştır. Yine 1983 yılında İnvardolu Papaz Samuel'in oğlu Gabriel Akyün tarafından da bakırdan bir kapak yaptırılmıştır. Daha önceki dönemlerde kullanılmış olan vaftiz kurnası 1968 yılında Mizizah Köyü'nden İso Atto'nun yardımları ile yapılmış olan kubbenin altında konumlandırılmıştır. Ancak bu kubbe sökülerek taşları başka bir yapıda kullanılmıştır. Kilisenin dış cephesi kesme taşlar ile örülüdür, ilk inşa edildiği dönemde Doğu cephesi dışındaki cepheleri revaklar ile çevrili idi ancak günümüzde batı yönündeki revak haricinde revak bulunmamaktadır. Kilisenin çatısı ilk inşa edildiği ilk zamanlardan 580 yılında gerçekleşen Pers saldırılarında yıkılana kadar ahşaptı. 8.yüzyılda tuğlaya dönüştürülmüş olan çatı, 1502 yılında tekrar büyük bir onarımdan geçmiştir. Bsorinolu Stephanos'un manastırda metropolitik yaptığı dönemde Bsorino Köyü'nde baş gösteren veba salgınından kurtulmak üzere köylüler manastıra sığınmışlardır. Köylülerin manastırda olduğu dönemde çatıyı yenileme görevini üstlenmeleri ile çatı kiremitle kaplanmıştır

Büyük kilise, iki adet çan kulesine sahiptir. Güney tepe noktasında yer alan Çan Kulesi, Yeşu Çiçek'in manastır reisliği yaptığı 1971 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Süryani Kilisesi metropoliti Athanasios Yeşu Samuel in katkıları ile inşa edilmiştir. Kilisenin Batı yönünde konumlanan kule ise 2003 yılında Turabdin Metropolitliği yapan Samuel Aktaş döneminde yapılmıştır.

Resim 4. 15. *Anastasya Kilisesi Çan Kuleleri*

Büyük kiliseye ait değerli eşyaların hemen hepsi tarihsel süreçte büyük yağmalamalar ve yıkımlar sonucu kaybolmuştur. Tüm bu olanlara rağmen 512 yılında inşası ve onarımı tamamlanan kilisenin korunabilen yapısı, nadir mozaikleri, naosunun boyutu ve tavan kiremitleri ile erken dönem Hıristiyan mimarisinin nadir örneklerindendir.

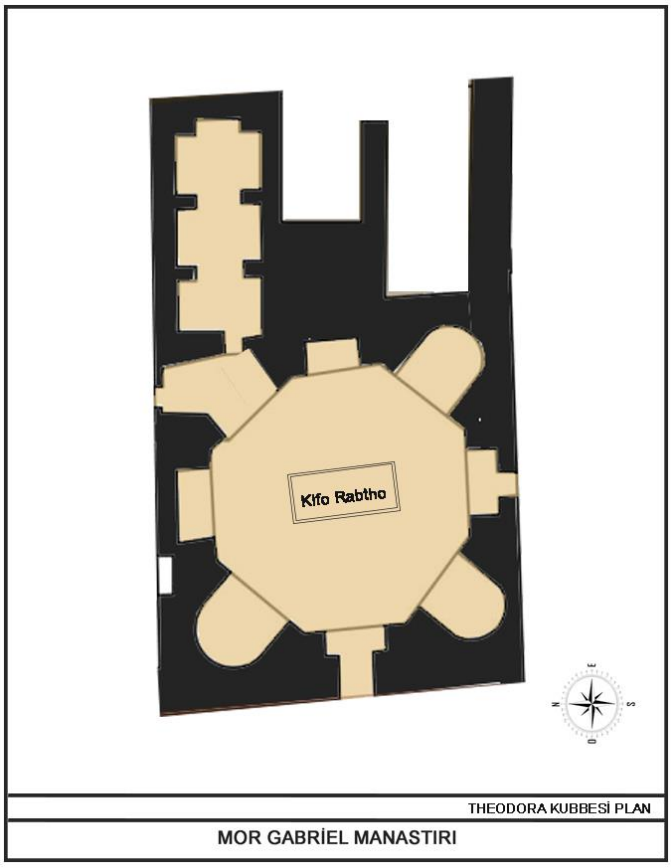
4.3.13. Theodora Kubbesi

Kubbesini sekiz kemerin taşıdığı, manastır kompleksindeki bu görkemli yapı, Büyük Kilise'nin kuzeybatısında yer almaktadır. Yapının iç mekânını ziyaret edenler ve orada yaşayanlar için eşsiz kılan, kubbenin tepe noktasından mekâna girebilen ışık, yapı içinde bulunan kemer ve bunların oluşturduğu harmonidir. Theodora Kubbesi'nde taş ve tuğlalar birbiri ardına gelen örgü oluşturmakta, kemerler ile oluşturulmuş olan sekizgen form da kubbe olarak birleşmektedir

.

Resim 4. 16. *Theodora Kubbesi Genel Görünüm*

Mezopotamya yapı geleneği özelliği taşıyan yapının kubbesi, dışarıdan düz çatı formundadır. Dışarıdan bakıldığında küp şeklinde olan kütlenin altında kubbenin bulunduğu 1962 yılında yapılmış olan odalara teras işlevi görmekte olan çatıda yeralan ışıklık bulunmaktadır.2005 yılında, mekânda oluşan nemi önlemek amacıyla batı cephesinde bulunan daha önce kapatılmış pencere tekrar kullanıma açılmıştır. Bu yapının Theodora Kubbesi olarak adlandırılmasının sebebi olarak; Kartmin Üçlüsü adlı metine göre Arkadius'un kızı Theodora Mor Gabriel'in duaları sonucu hastalığından kurtulduğunda, manastıra genişliği ve uzunluğu 25 arşın olan sekiz kemerli bir kubbe yapılmış olmasıdır. Erken dönem yapılarından olan Theodora Kubbesinin inşa edildiği zaman ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Palmer, kubbenin imparatorluk yardımı ile yapıldığı ve buranın da 6. yüzyılda Büyük Kilise ile birlikte inşa edildiğini belirtmiş olduğunu, Palmer'in bu düşüncesi, İmparator Anastasius'un Mor Gabriel'in de aralarında bulunduğu Kalkedon Konsili karşıtı hiçbir manastıra yardım yapmamış olmasına bağlıdır.

Şekil 4. 7. *Theodora Kubbesi Planı*

Yapıldığı ilk zamanlarda vaftizhane olarak kullanıldığını vurgulayan Palmer, Antakya yakınlarında 5. 6. yüzyıl dönemlerine ait sütunlu Mor Şemun Manastırı'nın da aralarında olduğu bazı manastırların, kilise yapısı dışında da ayrı bir vaftizhane sahip olduğunu, dolayısıyla benzer bir yapının burada da olabileceğini belirtmiştir.

Palmer, vaftizhane olabilme ihtimalini yapının sekizgen formu ile de ilişkilendirmiştir. Bununla ilgili olarak Palmer, Aziz Ambrosius' un şu sözünü aktarmıştır; "Sekiz sayısı yeniden doğuşun bütünlüğünü içerir"[300]

İsa Mesih'in ölümünden dirildiği gün de yalnız haftanın ilk günü değil, aynı zamanda sonsuza kadar sürecek sekiz gün olarak kabul edilmesinden sekiz sayısının ebediyeti simgelediği görülmektedir. Manastır'da bulunan Mısırlılar Kubbesi' nin de sekiz ayak üzerine inşasının da bu duruma gönderme olabileceği düşünülmektedir. Vaftiz öğretisinden yola çıkılarak bahsi geçen sekiz, hem tufandan kurtulabilenlerin sayısı, hem de İsa'nın dirildiği bayram sevincinin yaşanmış olduğu ebedi günü ifade

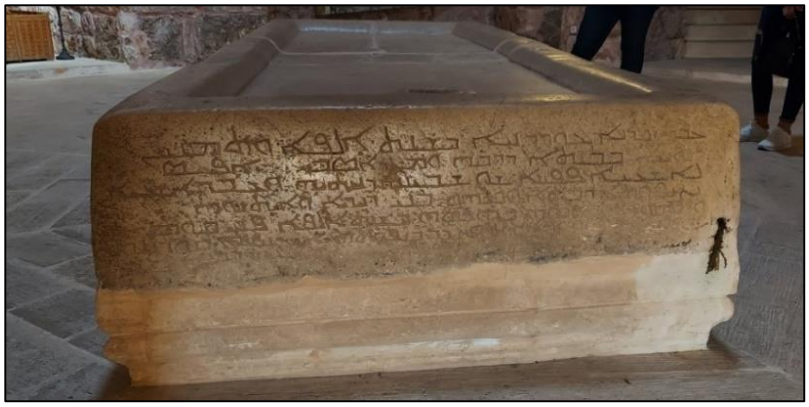
[300] Palmer, **a.g.e.**, 147

etmektedir. Bu nedenle vaftizhaneler, sekizi ifade eden oktogon plan tipine sahiptir. Vaftiz ayininin yapılmakta olduğu mekân olup, kilise mekânı içerisinde ayrılmış olan bir bölüm ile de çözülebilirken, kilise yapısından ayrı inşa edilmiş bir yapı içerisinde de kullanılabilmektedir. Vaftiz mekânlarında ayin sularının saklanmakta olduğu kurnalar bulunmaktadır. Bu kurnalar 4.yya kadar yetişkinlerin de boyuna göre olduğundan vaftiz mekânının boyutunu da etkilemiştir. 6.yy. sonrasında çocuk vaftizi yaygınlaştığından mekân tasarımı daha az alan ile sınırlandırılmıştır.

Vaftizhanelerde yer alan sunak, ayinin bir parçası olan ‘murun’un sürülmesi için gereklidir. Mekânda yer alan nişler ve hazneler sayesinde vaftizde kullanılmakta olan kutsal yağ ve liturjik elemanlar saklanabilmektedir.

Eski dönemlerde Süryani Kilise geleneğinde, çocuk sekizinci gün vaftiz edilmekteydi. Vaftiz ile sekiz arasındaki ilişki dolayısıyla Palmer, Theodora Kubbesi'nin vaftizhane olmasından şüphe edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. İnşa edildiği ilk dönemlerde işlevi vaftizhane olsa da daha sonraki süreçlerde kubbenin batısında bulunan, bir oda ile mutfak ve yemek odası olarak kullanılmıştır. Theodora Kubbesinin ortasında bulunmakta olan büyük taş, 2005 yılında yapılmış onarım çalışmalarında tavanda is izlerinin bulunması buranın yemek salonu olduğunu doğrulamaktadır. Mekânın mutfak olarak kullanıldığının bir diğer işareti de 1908 yılında manastır metropolitliği yapan Athanasios Afram döneminde olduğu söylenen 'un çoğalma' mucizesinin burada gerçekleşmesidir.

Teodora kubbesinin merkezinde Kifo Rabtho d'Avare (danaların getirdiği büyük taş) veya Kifo Rabtho (büyük taş) olarak isimlendirilmiş 3,27 m uzunluğunda 1,3 m genişliğinde ve 38 cm yüksekliğe sahip, mermerden yapılmış yekpare bir taş bulunmaktadır.

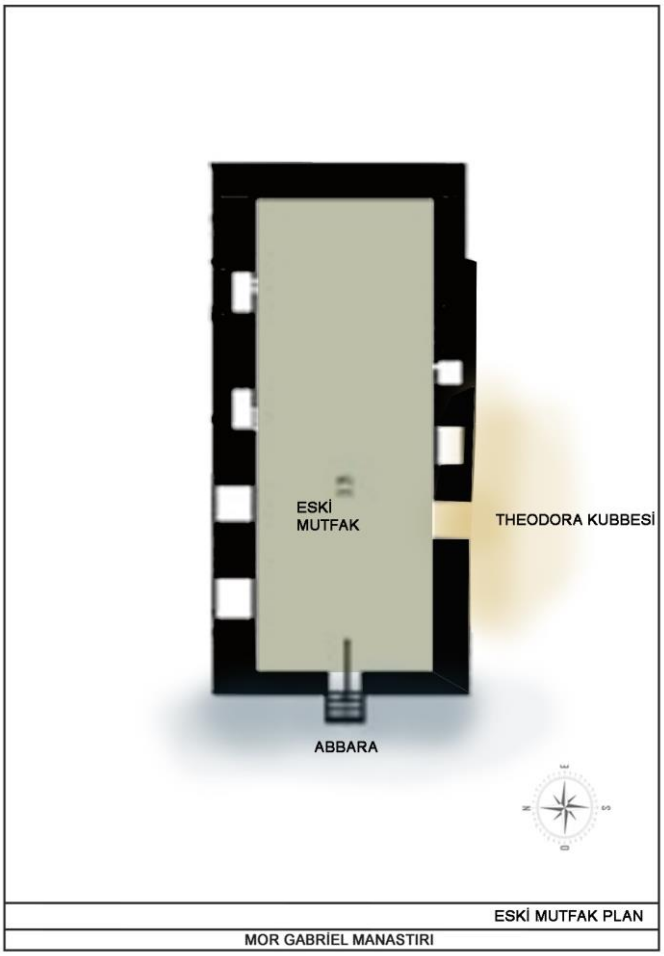

Resim 4. 17. *Kifo Rabtho (Büyük Taş) ve Yazıtı*

Taşın üzerinde yazan yazıtta 777 yılında manastır reisi Metropolit Gevergi'nin İnvardolu Zekeriya'ya ısmarlatmış olduğu taş, manastırın ekmeklerinin üzerinde yorulması için Beth Debe (Bozkır) köyünde yaptırılmıştır. Kartmin üçlüsü metninde taşın ilk olarak Theodora'ya getirildiği yazmaktadır. Büyük Taş 1880 yılında Büyük Kilise'ye götürülerek ana meddah kapısı önündeki alana yerleştirilmiştir. Burada, üzerinde dua kitapları konulan Büyük Taş, 1973 yılında yapılan yenileme çalışmaları ile tekrar Theodora'ya getirilmiştir.

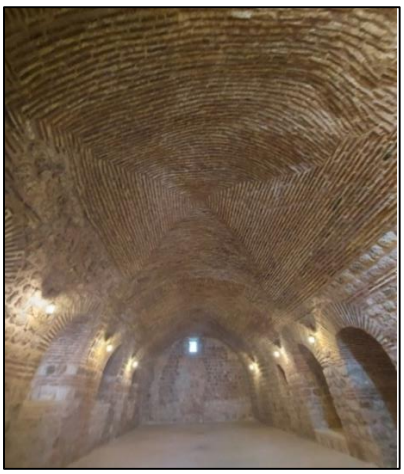
4.3.14. Eski Mutfak

Theodora Kubbesi'nin batısında bulunmakta olan, manastırın mutfağı olarak bilinen oda, 17,94 m uzunluğa, 6,76 m genişliğe sahip dikdörtgen ve alçak tonozlu bir mekândır. Odanın, biri Theodora Kubbesi'nden diğeri de abbaradan olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır.

Şekil 4. 8. *Eski Mutfak Planı*

Mekânın tonozları Büyük Kilise'de olduğu gibi tuğladandır ancak Büyük Kilise'nin tonuzunda ana kemerler taş iken, burada tuğladan örülmüştür.

Resim 4. 18. *Manastır Eski Mutfağı Genel Görünüm*

Mutfak olarak kullanıldığı söylenen mekân, Theodora kubbesine iki kemer ile bağlıdır. Theodora kubbesinin vaftizhane olarak kullanılmış olduğunu ileri süren Palmer, bu odanın da aynı dönemde vaftizhanede yapılacak olan tören öncesi hazırlıkların yapıldığı bir oda olarak kullanıldığını belirtmiştir. Kuzey cephesinde dört nişi bulunan mekânın, abbaraya yakın olan ilk iki nişi 2005 yılındaki onarımda pencereye dönüştürülmüştür. 1997 yılında Büyük Kilise' de gerçekleşen onarım esnasında manastır sakinleri ayinleri burada gerçekleştirmekte ve bunu gösteren bir işaret de mehbah olarak kullanılmış olabileceği düşünülen doğu cephesindeki nişte bulunan Hac işaretidir.

Resim 4. 19. *Vaftizhane Olarak Kullanıldığı Dönemde Medbah Olarak Kullanıldığı Düşünülen Nişteki Haç İşareti*

2005 yılında Samuel Aktaş, Theodora Kubbesi ve batısında bulunan bu odayı onararak tonozlardaki kiremitleri ortak çıkarmıştır, bu onarım iki mekânın etkileyiciliğini ortaya çıkarmıştır.

Manastırda yer alan diğer birimler ibadet dışında yaşamsal faaliyetler için kullanılmaktadır. Bunlar; oturma odası, öğrenci odaları, rahip odası, duşlar, yemekhane ve ihtiyaca yönelik eklenmiş olan mekânlardır. Birinci kat planında kuzeybatı köşede misafir odaları, kuzeydoğu köşede ise öğrenci odaları, papaz evi ve duşlar konumlandırılmıştır. Batıya yemekhane, güneybatıda ise mutfak yer almaktadır. İkinci katta ise kuzeybatıda eski mutfak, oturma odası ve yaşam mekânları bulmaktadır. Güneybatı köşede ise rahip odalarına yer verilmiştir. Yine ikinci katın güneydoğusunda yeni inşa edilmiş misafir odaları bulunmaktadır. Manastırın ziyarete açılmış olan dini mekânları dışında sivil olan mekânlarına giriş yasak olduğundan bu mekânların içinden fotoğraf alma imkânı bulunamamıştır.

Manastırın Başrahibinin odası, yemek odası, kütüphane ve öğrenci odalarının batısında yer almaktadır. Manastırın güneybatısında mutfak diyakoslardan birinin odası, rahibe odaları yer almaktadır. Meryem Ana Kilisesi'nin kuzeyinde ise eski misafir odaları bulunur. Kullanılan bu mekânlar bir arada toplanmış ve bir düzen içindedir.

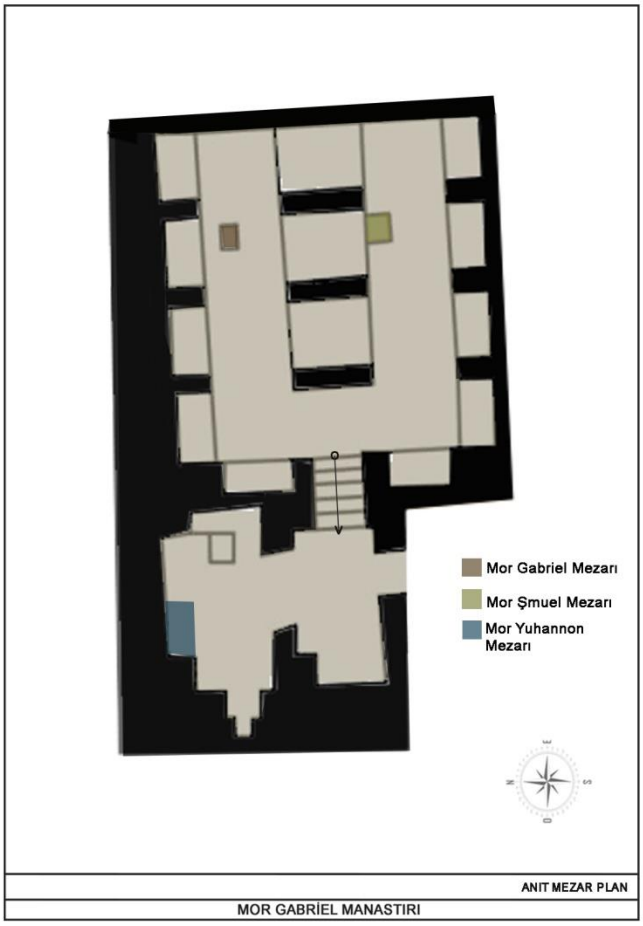
Mutfak olarak kullanıldığı söylenen mekân Theodora Kubbesi'ne iki kemer ile bağlıdır. Theodora Kubbesinin vaftizhane olarak kullanılmış olduğunu ileri süren Palmer, bu odanın da aynı dönemde vaftizhanede yapılacak olan tören öncesi hazırlıkların yapıldığı bir oda olarak kullanıldığını belirtmiştir.

4.3.15. Anıt Mezar

Anıt Mezar, bir diğer adı ile Azizler Evi, ilk inşa edildiğinde Bethsohde olarak alınmış olan, aralarında manastırın kurucuları Mor Şmuel, Mor Şemun ve Mor Gabriel ile birçok patrik, metropoliti ve başrahibin mezarlarının bulunmakta olduğu, manastırın en kadim mekânlarından biridir. Azizler evi, Büyük Kilise'nin önünde bulunmakta olan abbaranın Batı ucunda bulunan küçük avlunun kuzeyinde, birkaç basamakla inilebilen iki tonozlu bir yapıdır. Dolapönü, 1971'de azizler evinin 5. yüzyılda II.Theodosius'un yardımları ile yapılmış olduğunu yazmaktadır. İlk inşa edildiğinde Şehitler Evi olarak anılmakta olsa da kubbe şeklinde inşa edilmiş olan yapının nedeninin bilinmemekte olduğu bir sebepten yıkılmış olmasından, günümüzde Azizler Evi olarak adlandırılmakta olduğu düşünülmektedir. Kartmin Üçlüsü'nde bahsi geçen ve Şehitler Evi olarak adlandırılan yapı şu şekilde tanımlanmıştır;

"Kilisenin kuzeyinde kesme taşlardan oluşmuş 2 tane oldu Şehitler evine İnşa ederek içine 15 yatak(mezar) açtılar."

Günümüzde Azizler Evi olarak adlandırılan yapının Kartimin Üçlüsü'nde Şehitler Evi olarak bahsedilen yapı ile aynı olduğu, konumu, şekli ve içinde bulunmakta olan 15 mezardan anlaşılmaktadır. O dönemlerde yapının Şehitler Evi olarak anılmasının sebebi, o dönemde manastır metropoliti Ami'nin Theodosius'un manastır rakiplerinden Gevergis ve Sergis'in farklı bölgelerde şehit olmaları, buranın da şehitlerin gömüleceği yer olarak düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 4. 9. *Anıt Mezar Plan*

Resim 4. 20. *(a)Azizler Evi Kuzey Odası, (b)Azizler Evi Güney Odası*

Şehitler Evi'nin girişinde Mor Gabriel'in hayat hikâyesinde adı geçmekte olan Mor Yuhannon'un mezarının da olduğu bir oda bulunmaktadır. Bu odada 1980'li yıllarda yapılmış bir sunak bulunmakta olup, bu sunak bulunan odanın eski dönemlerde bir şapel amacıyla kullanılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Resim 4. 21. *Azizler Evi Mor Yuhannon Mezarının olduğu bölüm*[301]

İçerisinde 15 niş mezar bulunan ana mekâna ulaşabilmek için girişteki odanın güneyine doğru 5 basamak inmek gerekmektedir. Merdivenden inildiğinde tam karşıda bulunan niş Suriye'de Halep yakınlarında bir kent olan Mabuğ Metropoliti Mor Filuksinos'un mezarıdır. Sağ ve solda olmak üzere iki tonozu bulunmakta, bu tonozlar harç kullanılmadan birbirine tutturulmuş kesme taşlardan oluşturulmuştur. Her bir tonoz da altı niş, iki tonoz arasında bulunan kemerlerin içindeki üç niş ile birlikte toplam on beş niş mevcuttur. Her iki tonozda da tabanda, mermerden beşik çatı şeklinde yapılmış olan mezarın üstlerindeki topraktan bereket almak üzere açılmış birer boşluk bulunmaktadır. Sol tonozlu açıklığı bulunan mezar Mor Şmuel ve Mor Şemun'a, sağ tonozda bulunmakta olan mezar da Mor Gabriel'e aittir.

[301] https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/mardindeki-1600-yillik-mor-gabriel-suryani-manastiri/?_szc_galeri=1/ https://atlastozu.com/2014/06/01/mardin-dara-antik-sehri-mor-gabriel-manastiri-ve-midyat/[301] https://tr.pinterest.com/pin/105130972540311444/ Erişim Tarihi 02.08.2021

Resim 4. 22. *Manastır Kurucularının Mezarları (a)Mor Gabriel'in Mezarı, (b) Mor Şmuel'in Mezarı*

Azizler evi manastırda bulunan en kutsal mekânlardan biridir. Cumartesi günleri kilisede yapılmakta olan akşam duasından sonra din adamları ve duaya katılan cemaat Azizler Evi'nde dua okuyarak, tütsü ve mum yakmaktadırlar. Duaya katılmak üzere uzak bölgelerden gelmekte olan cemaat yukarıda bahsedilmiş olan Azizler Mezarlarından bereket de almaktadırlar. Giriş odasında bulunan Mor Yuhannon Araboyo'yu ise çocuğu olmakta zorlanan kadınlar ziyaret etmektedir. Mor Gabriel Manastırı'nında gömü alanı olarak kullanılan farklı mekânlar da bulunmaktadır. Günümüzde Mısırlılar Kubbesi ve kubbenin 100 metre batısında yer alan Ölüler Kubbesi de manastıra ait iki önemli gömü alanıdır. Meryem Ana Kilisesi'nin sağında 2006 yılında yapılan onarım sırasında gömü yeri olabileceği düşünülen küçük bir odaya da rastlanmıştır. Manastır'da bulunan Büyük Kilise'nin de güneye bakan cephesindeki ana medbah kapısının sağında ve solunda iki mezar bulunmaktadır.

Süryani inanışına göre aziz olan kişi Allah'a yakın olan kişi olarak kabul görmüş ve özellikle 4. ve 6. yüzyıldan sonra aziz kemikleri kutsal sayılabilecek nesneler arasında yer almıştır. 4. yüzyıl dönemi dâhil olmak üzere aziz kemiklerin ne kadar önemsendiğini belirten örnekler bulunmaktadır. Kartmin Üçlüsü'nde Mor Şmuel'in anlatıldığı bölümde 4. yüzyıl ortasında şehit düşen Savro Metropoliti Mor Karposun naaşından bir parçayı yanına almak suretiyle Nusaybin bölgesinden ayrılmış olduğu

yazmaktadır. 5. yüzyıl ortalarında da aynı bölgede Kartminli köylülerin manastırda gönüllü olan Mor Şemun'un naaşını alabilmek üzere çatışmaya girdikleri de anlatılmaktadır. Aziz kemiklerinin önemi, Mor Teodotos'un hikâyesinde de görülmektedir. 7 yüzyılda yaşamış olan Teodotos, Kınneşrin Manastırı'na rahipliğinin ardından Mısıra giderek çöl babaları ile yaşamıştır. Rahipliğini yaptığı manastıra dönüş sırasında Mor Gabriel Manastırı da dahil olmak üzere çok sayıda manastıra gitmiş, hayatının son döneminde Kıllıt Köyü bölgesindeki Mor Abhay Manastırı yakınlarında bulunan Azizler Mağarası'nda geçirmiştir. Teodotos, içinde Meryem Ana'ya adanmış Kilisesi bulunan bir manastır kurmuş, bundan önce sürdürdüğü yolculuğu esnasında bereket amacı ile toplamış olduğu kemikleri de kurmuş olduğu bu manastıra bırakmıştır. Mor Gabriel Manastırı'nda bulunan 12 bin aziz kemiği, manastırın Turabdin Bölgesi'nin metropolitik merkezi olduğu dönemlerde, bölgede yaşanabilecek karışıklıkları engellemek amacıyla, boş kalmış kilise ve manastırlardan toplanarak getirilen kemiklerdir.

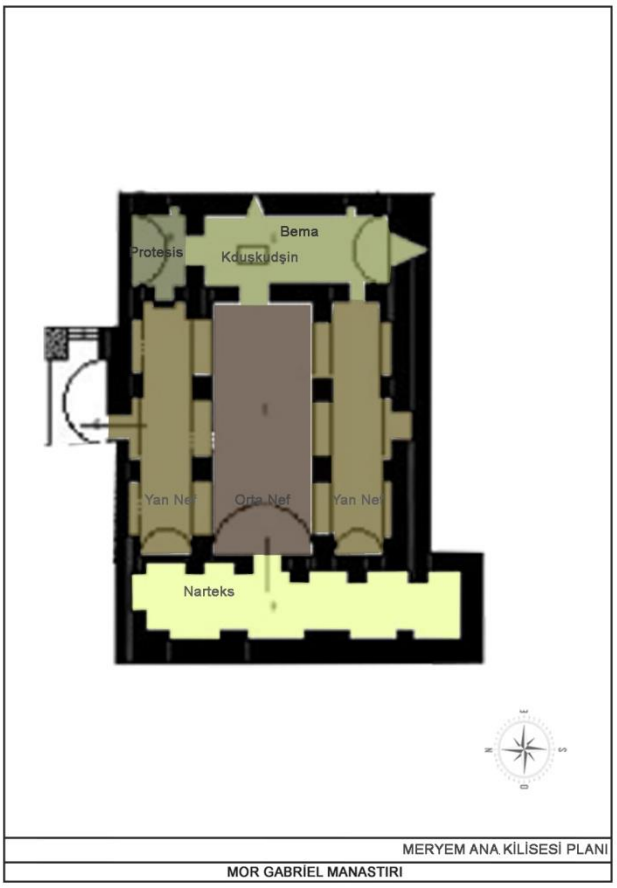
2006 yılında yapılmış olan kapsamlı onarım sonrası mekânın iki tonozu, niş üzerindeki sıvalar ve duvar taşları temizlenmiş, var olan ancak kullanıma kapalı olan havalandırma penceresi yeniden kullanıma açılmıştır.

4.3.16. Meryemana Kilisesi

Meryem Ana Kilisesi Manastırın güneybatısında olan, abbaranın açıldığı avlunun alt katındaki kilise, üç beşik tonozlu nef, 4 sıra arkadın taşımakta olduğu 3 kemerli bir yapıdır. 5. yüzyıl başlarında yapılmış olduğu düşünülen yapı, İmparator Theodosius yardımları ile inşa edilmiştir. Yapının kadim zamanlardan kaldığı, kilise Medbahındaki bir sunak taşının üzerinde bulunan Hac motifinden anlaşılmaktadır.

Resim 4. 23. *Sunağın Üzerinde Yer Alan Hac Motifi*

Şekil 4. 10. *Meryem ana kilisesi planı*

Bazilikal plan tipine sahip olan kilise, medbahın kuzeyinde Turabdin Bölgesi'nde bulunan bazilikal karakterdeki gibi bir protesis bulunmaktadır. Birkaç basamakla inilebilen bir odaya kilise medbahının içinden ulaşılmakta ve bu odanın gömü alanı olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bir bölümü kesme taşlardan oluşmuş olan odada, batı doğu ve kuzey olmak üzere üç niş bulunmaktadır. Kilisenin 3 kapısı bulunmakta olup bu kapılar güney kuzey ve batı yönlerinde yer almaktadır.

Günümüzde giriş kapısı olarak Kuzey kapı kullanılmaktadır. Güney ve batı yönlerinde ki kapılar taşlar ile kapatılmış olup 2006 yılında yapılmış olan onarımda Batı kapısı yeniden açılmıştır. Batı kapısının bulunduğu yerde toprak, kapı lentosu kotunu geçtiğinden duvarın toprak ile teması kesilerek yapının nemden etkilenmemesi sağlanmıştır. Kuzey kapısının üzerinde bulunan kitabede Patrik II. Yakup'un 28 Ağustos 1965 yılında yapmış olduğu ziyaret sırasında binlerce ziyaretçi ve altı metropolitin bulunmakta olduğu bir törenle kutsal kutsanmış olduğu yazmaktadır.

Resim 4. 24. *(a)Meryemana Kilisesi Medbahı Genel Görünüm*[302]*, (b) Medbah Giriş*

Medbahın neflerde yer alan girişleri yalnızca ayin sırasında açılan ikonalar ile kapalı tutulmaktadır. Meryem Ana Kilisesi'nde Medbahın olduğu bölüme bema da denilmektedir. Bunun sebebi de sunağın olduğu alan ile naos arasında kot farkı bulunmasından kaynaklanmaktadır**.** (bkz. Resim 4.23.(b))

Resim 4. 25. *Meryem Ana Kilisesi Kduşkudşin* [303]

[302] Elyiğit, *a.g.t*., 476

[302]https://www.tripadvisor.com.tr/ShowUserReviews-g780971-d2651171-r675388821-Mor_Gabriel_Monastery-Midyat_Mardin_Province.html / Erişim Tarihi; 06.08.2021

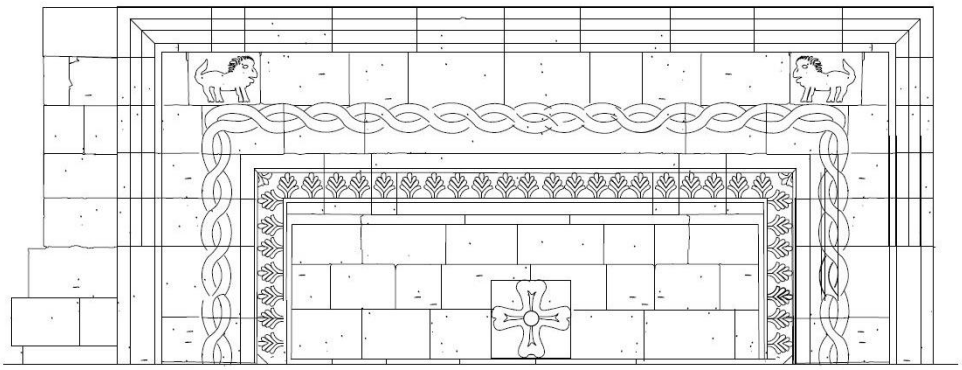
[303] Keser, **a.g.e.***,* 46

Kilise 1991 ve 2006 olmak üzere iki büyük onarım geçirmiştir. 1991 yılındaki onarımda duvarlar temizlenerek tekrar sıva ile kaplanmış olsa da zaman içinde yapı tekrar nem almaya başladığından sıvalar dökülmüştür. Bunun üzerine 2006'da Bote Köyü'nden Aziz Kurt ve çocuklarının yardımı ile ölmüş olan ruhlarının anısına yapılmış olan kapsamlı bir onarımdan geçmiştir. Bu onarımda; sıvılar tekrar sökülmüş ve kilisenin orijinal yapısı ortaya çıkarılmış, taşlar arasındaki dolgular yenilenmiş nefteki kiremitler açığa çıkarılmıştır.

4.4.Süsleme ve Estetik Özellikleri

Bünyesinde farklı dönem ve sitelere sahip birçok yapı barındıran manastır, moloz taş malzemeden yapılmış olup, görünüm olarak oldukça sadedir. Zaman içerisinde ihtiyaca uygun olarak yapıya yapılmış olan eklemelerle geçmişten günümüze ulaşmıştır. Manastıra zaman içerisinde eklenmiş olan bölümleri Keser 2002 şöyle sıralamıştır; giriş portalleri, çan kuleleri, revakları ve nişleri düzgün kesme taştan inşa edilmiş olan ve sanatsal açıdan mimari bezemeler ile donatılmış bölümlerdir.[304]

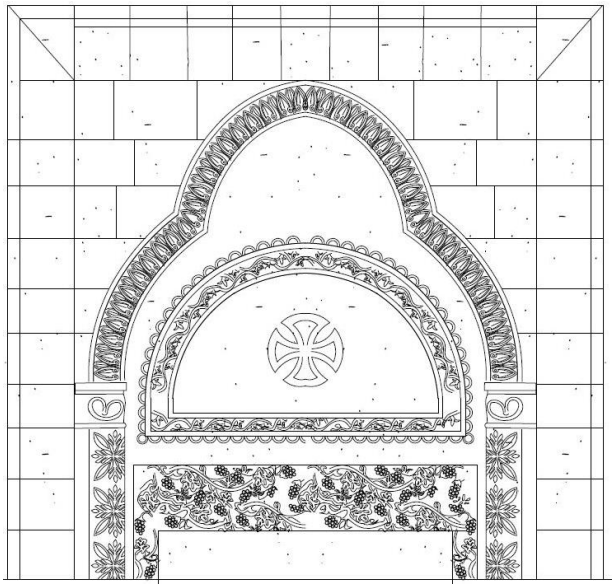
Manastır Kompleksi'nde bulunan öğrenci odaları ve çan kuleleri 1962 yılında, oturma odaları 1955'te kabul odası ise 1970'te sonradan eklenmiştir. Manastırın üç avlu kapısı, düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiş olup geleneksel Mardin taş işçiliğinin tipik örneğini yansıtmaktadır. Kapı portalinin en dışı bir silme kuşak ile çerçeve içine alınmış olup, çerçeve içinde de bir zencerek motifi bulunmaktadır.

Şekil 4. 11. *Manastır iç avlu kapısı süsleme*

[304] Elif Keser, **a.g.e.,** 38

Zencerek motifinin üzerinde de Manastırı koruduğu düşünülmekte olan aslan motifleri yer almaktadır. Kapı açıklığının sağ ve solunda zencerek motifi içerisinde de birer sütünce bulunmaktadır. Sütüce başlığının birinde başlayarak diğerinde son bulan ve kapı alındığını çerçevelemekte olan yanyana dizilmiş biçimde bitki motifleri bulunmaktadır. Kapı alındığının tam ortasında eşit kollu kabartma bir Haç motifi yer almaktadır. Kapının üzerindeki söve kilit taşı ise dallar bezenmiştir. (Bkz.Şekil 4.10) Manastıra girdiğinde Anastasya Kilisesi'ne ulaşılan avlu geçiş kapısı da trefoil kemerli üzerinde üzüm motifi bezemeler bulunmaktadır. Yapısı bakımından Hristiyan Mimarisi için bu kemer önemli bir yere sahiptir. İsa'nın kutsal şarabının yapımında kullanıldığından üzüm, Hristiyanlar için önemli bir semboldür. Yazıtta " Kapı Ben'im Bir kimse benim aracılığımla içeri girerse kurtulur" yazmaktadır.

Şekil 4. 12. *Avlu Giriş Kapı Süslemesi*

Manastırın genelinde süslemelerde hac motifi bulunmakta olup, genellikle merdiven küpeştelerinde ve korkuluklarda görülmektedir. Kullanılmış olan birçok Haç, Yonca biçiminde olup, sosyal baskılardan ortaya çıkmış olan bir gizli bir Haç sembolizmidir.

Resim 4. 26 *Yonca Biçimde 'Gizli Haç'*

Meryemana Kilisesi ve Azizler Evi arasında yeralan avlunun duvarındaki gizli haç sembolünün yanında; "Bsorino köyünden Nsibin Metropoliti Abrohom, yaş amcasına rahip ve kişiş Gabriel ve Diyakon Malke, bu odayı 1500 Yunani Miladi 1188/9 yılında yaptılar. Bunu her okuyan onlara dua etsin." yazmaktadır.

Resim 4. 27. *Manastır Korkuluk ve Küpeşte Örnekleri*

Resim 4. 28. *Üst Avlu Parapet Süsleme Örneği*

4.5.Malzeme, Yapım Tekniği ve Strüktür özellikleri

Mor Gabriel Manastırı'nın strüktürü, temeller, döşemeler, sütunlar, duvarlar ve örtü sistemlerinden oluşmaktadır. Yapının temellerinin biçim ve derinlik özellikleri hakkında yapılacak tespitler için kazı ve sondaj gereksinimleri duyulmaktadır. Herhangi bir kazı çalışması yapılmamış olduğundan temel boyutları ve derinlikleri hakkında bir veri bulunmamaktadır.

Manastırın genelinde düşey taşıyıcılar kargir duvarlardır. 3 katlı bir yapıya sahip manastırın ilk katında; Meryem Ana Kilisesi, Anastasya Kilisesi, Theodora Kubbesi, mutfaklar, abbara, Meryem Ana Kilisesi, Anıt Mezar bulunmaktadır.

Manastıra yapının Güney cephesinde yer alan kapıdan girilmektedir. Girişin kuzeydoğusunda bulunan merdivenler, Anastasya Kilisesi avlusuna açılmaktadır. Avlu ve kilise beş kemerden oluşmuş bir revak ile birleşmektedir.

Resim 4. 29. *Anastasya Kilisesi Avlusu*[305]

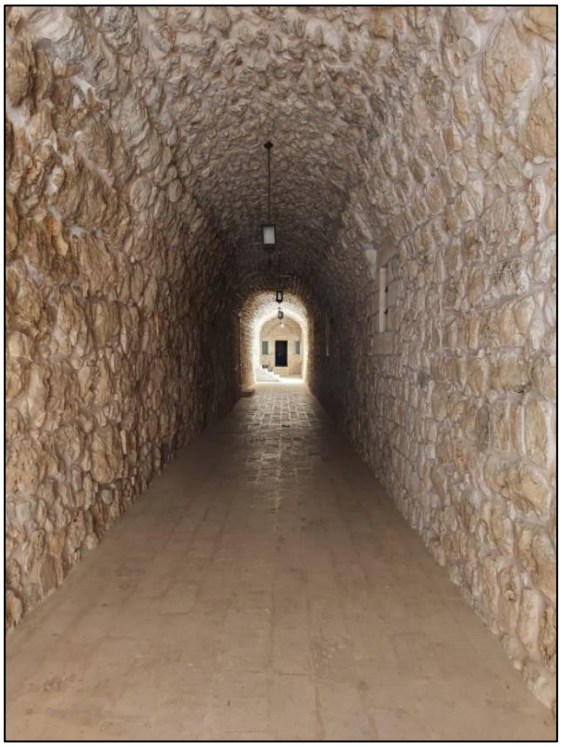
Anastasya Kilisesi moloz taş malzemeli ve üzerine beşik tonoz ile örtülüdür. Tonozu, iki taş kemerler arası kare boşlukların doldurulması ile oluşmuştur. Tonoz, dıştan çift meyilli, güneyinde karşılıklı olacak şekilde Çan Kulesi bulunan beşik çatı görünümündedir. Kilise, manastır plan tipindedir.

Resim 4. 30. *Anastasya Kilisesi Tonoz Örtüsü*

[305]https://offbeattravel.blog/wp-content/uploads/2018/04/20180305_122850_result.jpg/ Erişim Tarihi;11.08.2021

Anastasia Kilisesi'nin avlusuna açılan abbara, tüm mekânlara geçiş imkânı tanımaktadır. Üzeri beşik tonoz örtülü olan abbaranın güneydoğusunda Anastasya Kilisesi ve avlusu bulunurken Kuzey doğusunda ise Theodora Kubbesi ile eski mutfak bulunmaktadır.

Resim 4. 31. *Abbara*

Gövdesi moloz taş, kubbesi tuğladan olan bir yapıdır. Yapım tekniği ve malzeme kullanımı açısından 5. yüzyıl sonları ve 6. yüzyıl başlarında yapılmış olduğu düşünülmektedir. Moloz taş ile yapılmış olan yapının kemer, yay ve ayakları kesme taş ile oluşturulmuştur olup, moloz taş yapımı kemer yayları üzerinde bulunan bir sıra tuğladan yapılmış kuşak, kubbeye geçişi sağlamaktadır.

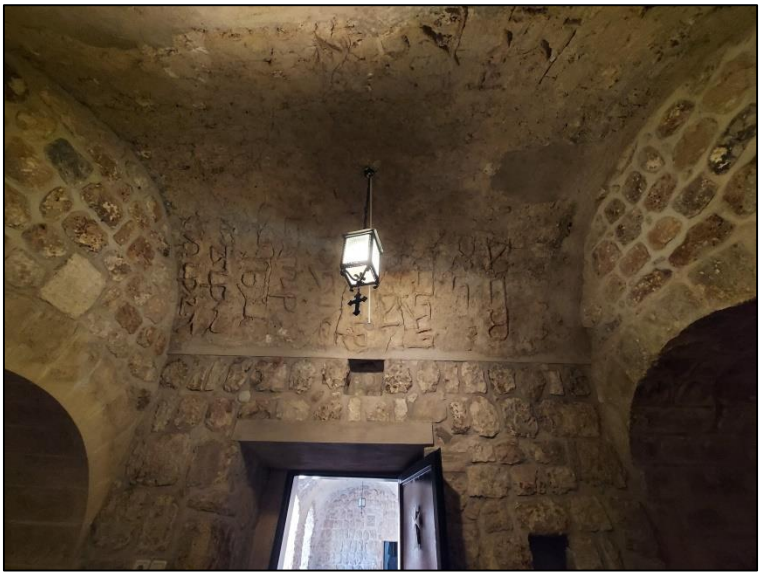
Resim 4. 32. *Theodora Kubbesi Kubbe Genel Görünüm*

Theodora kubbesinin batısında bulunan kapıdan girildiğinde dikdörtgen planlı, üzeri tonozla örtülü, mutfak olduğu düşünülen bir oda bulunmaktadır. Odanın uzunluğu 17.94 m, genişliği ise 6.76 m'dir. Tonozdaki ana kemerler Büyük Kilise 'den farklı olarak tuğla ile örülüdür.

Resim 4. 33. *Mutfak Tonoz Örtüsü*

Abbara ve manastırın kuzeybatı köşesinde yer alan Azizler Evi, kesme taşlardan yapılmış yere gömük biçimde, iki tonozlu bir yapıdır. Anıt Mezar odasının girişindeki odanın tonoz örtüsü üzerinde Süryanice “Abas Mor Gabriel, Manastır Reisi, bu…[dış] evi 1069 Yılında yaptı”yazmaktadır.[306]

Resim 4. 34. *Anıt Mezar Giriş Oda Tonoz Örtüsü*

Anıt Mezarın hemen üstünde Kırk Şehitler Kilisesi bulunmaktadır. Kilisenin kuzey-güney aksında iki nefli naousu ve doğuda üç parçalı mezbahı vardır.

Anıt Mezarın güneyinde yer alan Meryem Ana Kilisesi, 4 sıra arkadın taşımakta olduğu üçer kemerden oluşmuş, üç beşik tonoza sahip bir yapıdır. Kilise aynı zamanda Kuzey ve Güney aksında uzayan üç nefli bir naosa, bir narteks ve doğuda üç parçalı bir apsise de sahiptir. Yapının en dışında yer alan arkadlar, yan duvarlar ile birleşerek kemerleri ve dayanma ayaklarını oluşturmaktadır.

[306] Bilge, a.g.e., 315

Resim 4. 35. *Meryemana Kilisesi Tonoz Örtüsü*

Manastırın kuzeybatısında yer alan başka bir yapı ise Mısırlılar kubbesi olarak adlandırılan mekândır. Mekân, Theodora Kubbesi ile yapım tekniği açısından benzerlik göstermektedir. Sekiz kenarlı kemerlerden oluşan mekânın kubbesi dışarıdan basık konik üst örtü düz dam şeklinde örülmüştür.

Resim 4. 36. *Mısırlılar Kubbesi Resmi İç Mekân*

Manastırın 300 metre güneybatısındaki İnziva Kulesi de 6 x 5 metre çapında ve 10 m yükseklikte, üst üste inşa edilmiş üç adet odadan oluşan bir yapıdır. Yapının üzeri düz dam ile örtülü olup kenarlarında barbatalar yapılmıştır. Yapıya kule görüntüsü

kazandıran da bu barbatalardır. Theodora Kubbesine benzer biçimde 8 kemer ayağı üzerine inşa edilmiştir.

Resim 4. 37. *İnziva Kulesi* [307]

4.6. Mimari Mekân Ögeleri ve Kültürel Bağlamda İncelenmesi

Mekân oluşumunda kullanıcı ihtiyaçları, mekânın amacı ve işlevi önemli etmenler olmanın yanında mekânı oluşturan fiziksel ögelerin de bu oluşumda rolü büyüktür. Kullanıcının ait olduğu sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler bu mekân örgütlenmesini ve mekânda bulunan ögelerin şekillenmesini etkilemektedir. Çalışmanın amacına uygun olarak Süryani kültürüne ait olan Mor Gabriel Manastırı yapısında bulunan mekânlar ve ögelerinin ve sosyo-kültürel faktörlerden etkilenme biçimi incelenecektir.

[307] Bilge, a.g.e., 74

4.6.1.Pencereler

Manastırda yaşamakta olan öğrenci, rahip, diyakon gibi kullanılan mekânlar dışarıdan ziyarete kapalı olduğundan yalnızca ulaşılabilir alanlarda yer alan pencereler incelenecektir.

Süryani Ortodoks Manastır ve kiliseleri cepheler bakımından içe dönük bir karakter sergilemektedirler. Dışarıdan içeriye mekânsal ve görsel anlamda geçit vermeyen yüksek duvarlar, manastır ve kiliselerin sınırlarını çevrelemektedir. Genellikle batı ve güney cephesinde yer alan pencerelerin erken dönem yapılarına ait olanları çok basit ve az sayıdadır. Mor Gabriel Manastırı da erken Hristiyanlık dönemine ait kompleks bir yapıdır. Manastırın pencereleri incelenirken ziyarete açık olan mekânların pencereleri ele alınacaktır.

Manastırın merkezinde konumlandırılmış olan büyük kilise pencereleri az ve dardır. Kilisenin Güney Cephesi'nde dört, batı cephesinde ise beş penceresi bulunmaktadır. Pencerelerin dar olmasının sebebinin karasal iklim olduğu düşünülmektedir. Abajur tipte yapılan pencereler mekâna ışığın girişini kolaylaştırır kolaylaştırmaktadır. Yuvarlak kemerli pencerelerin çevresi tuğla ile örülmüştür.

Resim 4. 38. *Anastasya Kilisesi Güney Cephe Pencereleri*

Turabdin bölgesindeki kilise mimarisinde görülmekte olan biri yukarıda diğer ikisi aşağıda ve aynı hizada olan aynı boyutta pencerenin bulunması düzeni, baba, oğul ve kutsal ruhun sembolik ifadesidir. Kilisenin batı cephesinde bulunan beş pencere ise avlu ile birleşen beş kemerli bir revaka batmaktadır. Güney cephesinde

olduğu gibi yuvarlak kemerli ve mazgal (abajur) tipidir. Bu boyutlarda pencere kullanılıyor olmasının nedeni; hem bölgenin sahip olduğu karasal iklimin, hem de belirli dönemlerde Süryanilerin farklı inanç ve kültürlere sahip topluluklar tarafından uğramış olduğu baskıdan kaynaklanabileceğidir.

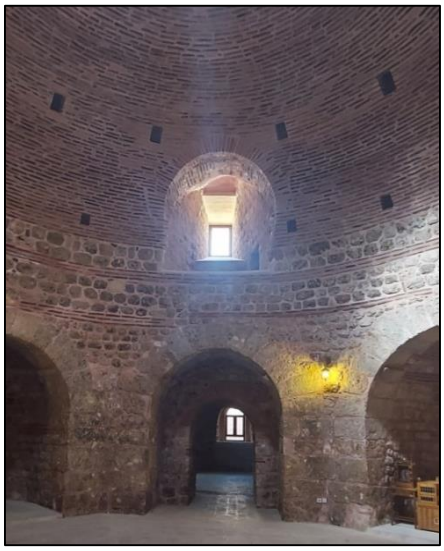
Resim 4. 39. *Batı Cephesi Genel Görünüm*

Azizler evi olarak da adlandırılan mekân yere gömülü bir mekândır. Büyük kilisenin kuzey doğusunda kalan Azizler Evi, yere gömülü mezar odası olduğundan dışarıdan ışık yalnızca sol tonozdan açılmış olan küçük bir pencereden ulaşmaktadır.

Resim 4. 40. *Azizler Evi Penceresi*

Azizler evinin yanında abbaraya açılan bir kapısı bulunan Theodora Kubbesi'nin batı cephesinde daha önceden kapalı olan ancak 2005 yılında yapılmış yenileme çalışmasında nemi önleme amacıyla açılan yuvarlak kemerli bir pencere bulunmaktadır. Ayrıca giriş kapısının üzerinde de küçük bir açıklık mevcuttur. Theodora Kubbesi'nin merkezinde de tepe ışıklığı yer almaktadır.

Resim 4. 41. *Theodora Kubbesi Güney Cephesi Pencere*

Theodora Kubbesi' nin batı cephesindeki kapı ile birleşen eskiden vaftizhane olarak kullanılmış sonradan da toplantı odasını dönüşmüş olan bu odanın kuzey cephesindeki dört nişten abbaraya yakın olan ilk iki niş 2005 yılında yapılan çalışmada nemi önleme amacıyla pencereye dönüştürülmüştür.

Resim 4. 42. *Eski Mutfak Pencereye Dönüştürülen Niş*

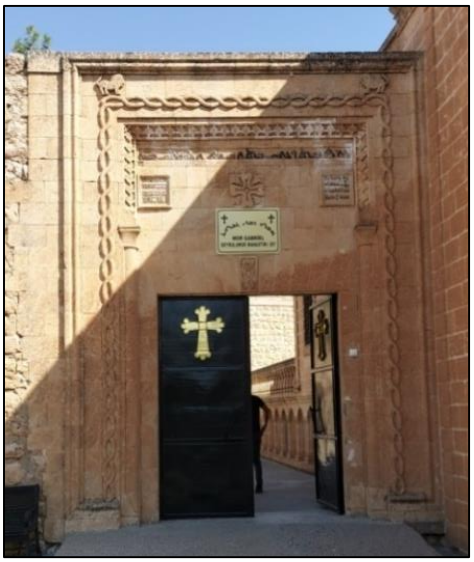
4.6.2.Kapılar

Süryani Ortodoks dini mimarisinde kapılar önemli bir yere sahiptir. Erken dönem kilise ve manastırlarda ibadet mekânı açılan kapılar, geç döneme göre daha az bezemelidir. Gabriel Manastırı giriş kapısı güney cephede bulunan avlu kapısından yapılmaktadır. Manastırın bu dış avlu kapısı Manastır topluluğunu korunaklı kılan yüksek duvarların güneybatısında bulunmaktadır Ana kapı olan kapının düzgün kesme taş karakteri bulunmaktadır. Oldukça sade inşa edilmiş olan kapının tepe noktasında bir Hac bezemesi bulunmaktadır. Kapı açıklığının her iki yanında basit kemerli birer niş bulunmaktadır. Nişlerin üzerinde Süryanice ve Türkçe olmak üzere manastırın yapım yılı yazmaktadır. Kompleksin güneyinde yer alan diğer giriş kapısı da dikdörtgen çerçeve içinde Aslanlı Kapı olarak adlandırılan metal kanatları üzerinde karşılıklı oturur vaziyette iki aslan bulunmaktadır. Girişi dikdörtgen özelliğe sahip portalda siyah kökboyası ile boyanmış tek satır Süryanice, yapının ortodoks manastır olduğunu belirten bir yazı bulunmaktadır.

Resim 4. 43. *(a) Ana kapı genel görünüm, (b) Aslanlı Kapı genel görünüm*

Manastır avlusundan yapıya ulaşıldığında taş portale sahip metal bir kapı karşılamaktadır. Sembolik bezeme ve yapının Süryani Ortodoks Manastırı olduğunu belirten yazıt kapıyı süslemektedir. Kapının hemen yanında uzamakta olan duvarlar ile ayrışan rengi ve taşların biçimi sonradan yapılmış olduğunu göstermektedir. Aslanlı kapıda olduğu gibi bu kapıda da iki adet karşılıklı Aslan figürü bulunmaktadır.

Resim 4. 44. *Manastır İç Avlu Kapısı Görünüm*

Kapılarda aslan betimlemesinin kullanılış amacı manastırı kötülüklerden ve düşmanlardan korumakta olan bir betimleme olduğunun düşünülmesidir. Mor Gabriel Manastırı'nın kapı ve geçişi sağlayan açıklıkların birçoğunun üzerinde bir dua bulunmaktadır. Yer alan bu yazı ve duaların Göktanrı inancına sahip birçok dinde olduğu gibi Eşik Tanrısı ve ona olan inancın Süryani Kültüründe de etkili olduğu düşünülmektedir. Manastırın Avlu kapısında "Kapılarına şükranla, avlularına övgüyle girin!" yazmaktadır.(Bkz. Resim 4.42.)

Resim 4. 45 *(a)Üst Avlu Geçiş Açıklığı (b) Azizler Evi Kapı*

4.6.3. Döşemeler

Manastırın Güney cephesindeki kapıdan ulaşılmakta olan ilk avlusu dışındaki tüm alanlarda döşemeler kesme taştan yapılmış olup yalnız bu avluda çimento esaslı şap kullanmış olduğu görülmektedir. Çimento esaslı şap kullanılmış olan ilk avludan birkaç basamak inerek iç avlusuna ulaşılan Anastasya Kilisesi'nin döşemeleri de kesme taş olup ana medbah bölümünün döşemesi altı renk mermer kullanılarak yapılmış mozaiktendir. Renkler Süryaniler için farklı anlamlar içermekte olup kullanılan memerlerin renkli olmasının bu sembolizmle ilgisi olduğu düşünülmektedir.

Resim 4. 46. *Anastasya Kilisesi Ana Medbah Merrmer Mozaiği*

Büyük Kilisenin, İnziva Odasının ve Theodora Kubbesinin ulaşabildiği ortak avlunun döşemeleri kesme taştan yapılmıştır. Burada bulunan döşemeler 2005 yılında yapılmış oln restorasyonda yenilenmiştir.

Resim 4. 47. *Anastasya Kilisesi Avlu Zemin*

Manastırın mezar odası olan oda incelendiğinde avludan farklı olarak çimento esaslı şap kullanılmış olduğu görülmektedir.

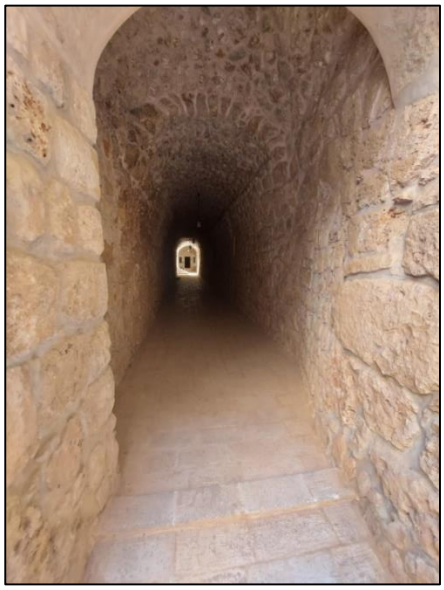
Resim 4. 48. *Anıt Mezar Zemin Döşeme*

Anastasya Kilisesi'nin Kuzeybatısında bulunan Theodora Kubbesinin zemini de kubbenin merkezinde bulunan okolus'u(ışıklık) merkezleyecek şekilde sekizgen biçimde kesme taş ile döşenmiş olup sekizgeni oluşturan nişlerin içinde de farklı bir dizilim ile kaplanmıştır.

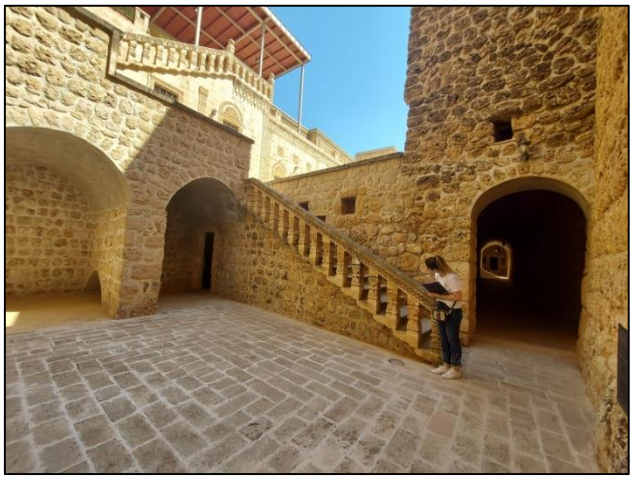
Resim 4. 49. *Theodora Kubbesi Zemin Görünüm, Theodora Kubbesi Nişin Zemin Görünüm*

Anıt mezar, Theodora kubbesi ve mutfak mekânlarına açılan abbaranın zemin kaplaması da manastırın genelini ile uygun olarak düzgün kesme taş ile merkezi çevreleyecek doğrultuda döşenmiştir.

Resim 4. 50. *Abbara Zemin Kesme Taş Genel Görünüm*

Abbaranın sonunda üst avluya ulaşılan merdivenin bulunduğu avlunun zemini de kesme taş ile kaplanmış olup, abbaranın girişine paralel olarak döşenmiştir.

Resim 4. 51. *Anıt Mezar ve Meryemana Kilisesi'nin Bağlı Olduğu Avlu*

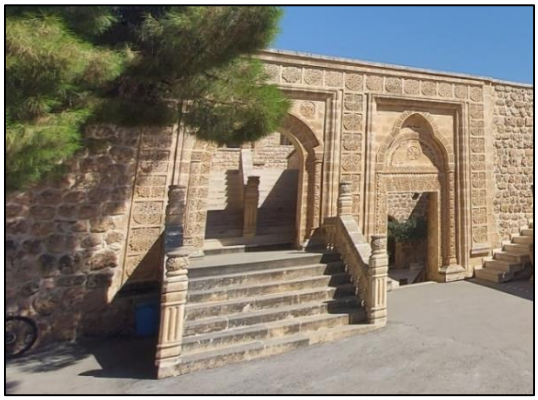
Ziyarete kapalı olan mekânların bulunduğu üst avluda ise döşeme şaşırtmalı olarak yapılmış olup son dönem tekniğinin kullanımış olduğu gözlemlenmiştir. Döşeme, bölgede yeralan kalker kayaların kesme taş haline getirilmesinden elde edilmiştir.

Resim 4. 52. 1.*Kat Avlu Zemini*

4.6.4. Merdivenler

Mor Gabriel Manastırı'na ulaşıldığında göze çarpan ilk şey uzaklaştıkça yükselmekte olan teraslardır. Farklı kotlarda avlular ve mekânlar barındıran manastırın hareketli bir kesiti olduğundan merdivenler oldukça sık kullanılmıştır. Manastırın iç avlusuna ulaşıldığında üst avlu ve diğer mekânlarla bağlantılı olan ilk merdivenin üst kotu 3,05 m olup, 20 basamaktan oluşmuştur. Manastır genelinde merdiven korkuluk ve küpeşlelerinde gizli Haç olarak kabul edilen yonca betimlemesi kullanılmıştır. Bu betimleme ile manastırda bulunan kişinin her anlamda ruhani bir mekânda olduğunu hatırlaması sağlanmıştır.

Resim 4. 53. 1. *Katta Bulunan Avlu ile Bağlantılı Merdiven*

Kapının tam karşısında bulunan eşiklikten ulaşılan avlu, Anastasya Kilisesi'nin avlusu olup, bu avluya inebilmek üzere de üst kotu 1,35 m olan 9 basamaklı bir merdiven inşa edilmiştir.

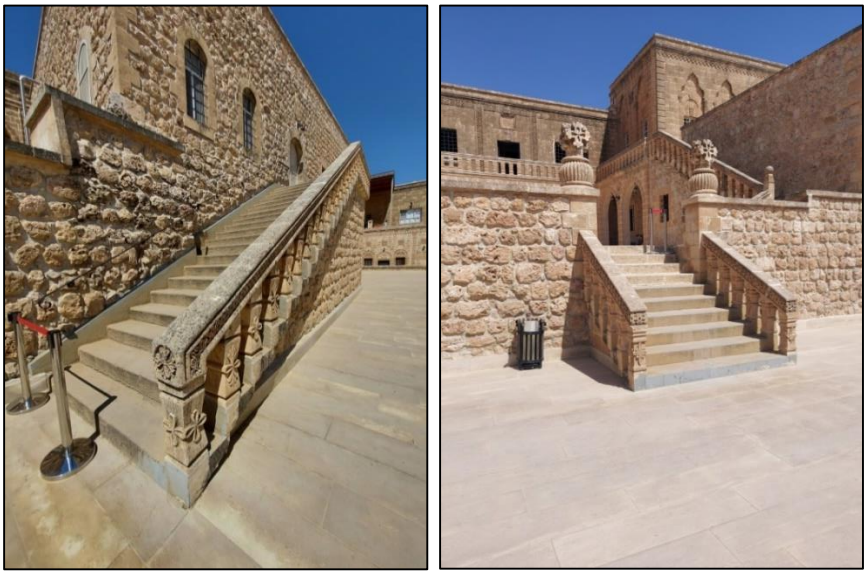
Resim 4. 54. *Anastasya Kiilisesi Avlu Merdiven*

Abbaranın sonunda üst avluya ulaşmak üzere yapılmış olan merdiven ise 18 basamaklıdır. Merdiven üst kotu 3,06m'dir.

Resim 4. 55. *Meryem Ana Kilisesi Avlusu Merdiven*

Üst avluya ulaşıldığında ziyarete kapalı mekânlara ulaşılabilen merdivenler bulunduğu görülmektedir bu merdivenlerin yükseklikleri sırasıyla şöyledir; a) 3,40m b) 1,75 m.

Resim 4. 56. *1.Kat Avlu Merdivenleri*

BÖLÜM 5.SONUÇ

Kültür; insanoğlunun, düşünebilen değerlendirebilen ve uygulayabilen bir varlık olmasından kaynaklı olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Kültür, bireylerin davranışlarını şekillendirerek onları sosyal hale getirmektedir. Bir insanın kendisini bir kültüre ait hissetmesi, kültürün var olan bu davranışsal şemalarının bireyde şekillenmesidir. Raporort'a göre kültür; tipik bir dünya görüşünü yansıtmaktadır.[308]

Kültür sözcüğü yıllar boyunca insanı ele alan bilim dallarındaki uzmanlar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Kelimeye farklı bakış açıları ile bakıldığında farklı tanımlamalar yapılabilmektedir. Yapılan çalışmalarda kültürün yaklaşık 164 farklı tanımını irdelemişlerdir. Kelimenin birden fazla anlamının var olması soyut bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Kültürü somut bir kavramdan soyut bir kavramı çeviren imge yaratıcılığı da barındırmasıdır. Yeme, barınma, eğlenme gibi aktiviteler gerçekleştirmede bir değişime ihtiyaç duymuşlardır. Bu üretken yapısından dolayıdır ki insanoğlu içinde yaşamını sürdürdüğü mekânı, insan ilişkilerini, sanat, eğlence gibi alanlarda da ilerlemeyi amaçlayarak bu alanlarda farklı imgeler ortaya çıkarmışlardır. Bu ilerleme ve arayışın sonucu olarak toplum ve uygarlıkla meydana gelmiştir.[309]

Toplum içinde yaşamakta olan her bireyin gerek kalıtımsal gerekse isteğe bağlı ayırıcı özelliklerde çeşitli benzerlik ve farklılıklar etrafında şekillenen kimlik olgusu, bir kişinin veya bir grubun kendini tanımlayabilmesi adına diğerlerinden ayıran farklılıklar olarak açıklanabilmektedir.[310] Bireylerin, kendilerini tanımlama ve toplumdaki diğer bireylerden ayırmak üzere kullandıkları kimlik kavramı içerisinde bulunduğu kültürel yapıdan etkilenerek ortaya çıkmaktadır Bu bağlamda kültür ve kimlik birbirinden ayrı tutulamayacak kavramlar olarak düşünülmelidir.

Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki; kültür ile insanoğlunun yaşamakta olduğu mekânların şekillenmesini sağlayan mimarlık, karşılıklı etkileşim halindedir. Kültürü somut bir kavramdan soyut bir kavramı çeviren imge yaratıcılığı da barındırmasıdır. Yeme, barınma, eğlenme gibi aktiviteler gerçekleştirmede bir değişime ihtiyaç duymuşlardır. Bu üretken yapısından dolayıdır ki insanoğlu içinde yaşamını

[308] Rapoport, a.g.e., 20-24

[309] Gözde Yardım, *a.g.t.*, 17-22

[310] Huri Melek Karaduman, *Türklerde Dayanışma Kültürü Ve Toplumsal Empati*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya, 2019, 13-14

sürdürdüğü mekânı, insan ilişkilerini, sanat, eğlence gibi alanlarda da ilerlemeyi amaçlayarak bu alanlarda farklı imgeler ortaya çıkarmışlardır.

Kültür ve mimarlığın bu etkileşimi, toplumlara göre değişebilmenin yanında zaman içerisinde de dönüşüp aşama kaydedebilmektedir. İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan barınma fonksiyonunu karşılama yetisine sahip mekânların şekillenmesinde, bireyin içinde bulunduğu toplum ve o topluma ait olan kültür, önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü gelenek, görenek, inanç ve davranış kalıpları kişinin gündelik yaşamdaki hareketlerini etkileyerek, kullanmakta olduğu mekânları biçimlendirmesinde belirleyici olmaktadır. Mekân, kavram olarak statik olmayıp, değişken bir yapıya sahiptir. Her toplumun kendine ait mekân anlayışı ve mekân kullanımı var olup, bunlar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bunun sebebi de toplumlar arası kültür farklılıklarıdır. Sonuç olarak kültürün, mekân gibi değişken bir kavram olduğu söylenebilir.

Bu açıdan bakıldığında mekânlar, insanların hayata bakış açılarının geçmişlerine ait olan sosyo-kültürel yaşantının, dini inançlarının, yaşamakta olduğu çevrenin bir yansımasıdır. Bu yansıma, insan çevre ilişkisini konu edilmekte ve çeşitli kültürlere ait çevresel verilerin nasıl olduğu ile ilgili olarak bilgileri barındırmaktadır.

Kültürün oluşmasındaki etkenlerden olan inanç, davranış, gelenek, görenek, değer yargıları ve sosyal yaşamdaki eylem ve düşünceler, insanın var olduğu günden bu yana çevresini ve yaşamakta olduğu mekânın biçimlenmesinde oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Kültürün mekâna yansıyabilmesi kullanıcı üzerinden gerçekleşmektedir. Kullanıcının ait olduğu kültür, mekânı kullanımına yansıyacağından, farklı kültürler de farklı mekân organizasyonları ortaya çıkaracaktır.

Farklı kültürler, inançlar, malzeme seçimi, iklimsel özellikler, estetik ve teknik bir takım anlayışları mekânlarına yansıtmış olan plan şemalarını değiştirmiş ve her kültürün her anlamda özgün bir kimliğe bürünmesini sağlamıştır. Kültürlerin ve toplumların kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırıcı, tanımlayıcı nitelikte simgeleri bulunmaktadır. Yani simge, topluma ait değerler göz önüne alınarak oluşturulmuş olan bir takım kavramlar olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla simgeler, kişinin ait olduğu kültüre olan aidiyetini desteklemektedir.

Mimari açıdan bakıldığında simge, toplumun çevreyle olan iletişimini, ifade biçimi mekânlarda; biçimleniş, ışık, renk, malzeme kullanımı olarak kendini göstermektedir. Süryani Kültüründe kimliğin inşasında din önemli bir merkezde bulunmaktadır. Bu sebeple Süryaniler için kutsal mekânlar geleneklerinin yaşatılması

ve aktarılması ile ilgili bir zemin oluşturmaktadır. Süryani dini inancında gerek mekân içinde gerekse sosyal yaşamda hemen her eserde var olan mavi, kırmızı ve sarı tonların yanısıra, siyah ve yeşil tonları da görülebilmektedir. Kültürel anlamda renk, her toplum için farklı nitelendirilerek özelleştirilmiştir. Süryaniler için kutsal mekânlar geleneklerinin yaşatılması ve aktarılması ile ilgili bir zemin oluşturmaktadır. Renklerin mekânlarda ve donatı elemanlarında kullanılış şekli de bu aktarımı desteklemektedir.

Bireyin çevresini tasarlarken ortaya çıkan çeşitlilik, içinde bulunduğu kültüre ait elemanların etkisinde kalmış olmasından kaynaklanmaktadır. Rappoport, bireyin çevresiyle olan etkileşimin temel öznesi olarak mimariyi kullandığını belirtmektedir. Bu etkileşim ancak ve ancak bireyin çevreyi algılaması ile gerçekleşebilmektedir. Kullanıcı mekânı tanımlarken yalnızca mekânın özellikleri değil, mekânda ki konumunu da bilmek ister. İnsan mekânı algılayıp kavradıkça onu şekillendirir. Bu yöntemle mekân ve insan arasındaki ilişki gelişir bunun sonucu olarak da mimarlık ve insan için mekân kavramı anlaşılmış olur.

Bireyin çevresi ile ilgili bilgi edinme sürecinin en önemli faktörü olan algılama, bireyin önceden edinmiş olduğu birikimler ile harmanlanarak oluşmuş yeni veriler olarak tanımlanmaktadır. Mekânsal olarak algı, kültürel normlar, egemenlik alanı, mahremiyet ve kişisel mekândır. Çünkü her kültürün egemenlik alanı, mahremiyet mekân kullanımı birbirinden farklı olmaktadır.

Tüm kültürler gibi Süryaniler'in de kendi davranış kalıpları, inanç ve değerleri bulunmaktadır. Süryaniler Hristiyanlığı kabul etmiş olan ilk toplumdur. Bu seçimde Hristiyanlığın ilk ortaya çıkmış olduğu bölgede yaşıyor olmalarının büyük etkisi olmuştur. Bazı kaynaklar incelendiğinde adı ilk zamanlar Antiocheia olan Antakya'da kurulan ilk Christian Kilisesi Aramiler tarafından kurulmuştur. Aramiler kendilerini Süryani olarak adlandırılan bir topluluk olup bu adlandırmanın sebebi de putperestlikte ısrarcı olan Aramilerden kendilerini ayırma çabasından ortaya çıkmıştır. Kökenleri ile ilgili farklı görüşler mevcuttur.

Toplumsal yapı, birbiriyle senkronize olmuş ilişkilerin bütünüdür toplumsal yapıyı oluşturan bileşenler kültür, toplumsal sınıflar, statü ile ilişkili roller ve sağlık, eğitim gibi kurumlardır. Kişinin bağlı olduğu kültür, miras olarak kalmış statüsü, kimliği, karakteri en önemli faktördür.[311] Bu sebeple bu toplumsal yapı yalnızca geçmişe ait kültürel mirası aktarımın ötesinde günümüze taşıdığı ilişkiler bütünü belirleyicisi

[311] Review of Andrey Korotayev, a.g.m., 89

olmaktadır toplumun kültürel ve sosyal yapısı nüfusunu toplumsal ilişki tiplerini Bu da hâkim olan değer yargıları ve kültür unsurları ortaya koymaktadır.[312]

Geleneksel açıdan Süryani kültürü, manevi ağırlıklı olup Süryani kimliğinin ana belirleyicisi inançlarıdır. Gündelik yaşamda geniş bir yelpazede düşünülebilen inanç, gerçekleştiği mekânlar itibarı ile Süryaniler'de siyasal açıdan da egemen bir konumdadır.

Günlük yaşamında kültürlerine bağlı olduklarından gelenekselliği yaşatan Süryani halkı bölgedeki diğer halklarla kültürel alışverişlerde bulunmuştur. Turabdin bölgesinde yaşayan Hristiyanlar, 4.yy.dan günümüze kadar çevresel anlamda zorluklar yaşamışlardır. Kuraklık, salgın ve benzeri ile birlikte Romalılardan, Selçuklulara, Osmanlıların son dönemlerinde çok sayıda dinsel saldırıya maruz kalmışlardır. Süryanilerin diğer etnik gruplardan fazla refah düzeyine sahip olmaları sebebi ile pek çok anlamda tacize uğramışlardır. Bölgenin çoğunluğunca baskın ve asıl olan din olarak kabul gören "İslam" egemenliği muhtarlar hariç yerel yönetimlere bağlılıkları sebebiyle bu tacize göz yumuşlardır. Bu sosyal baskılar Süryanilerin mekânlarına da yansımıştır.

Çalışmanın yürütülmüş olduğu Turabdin Bölgesi, tarihsel süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve burada yaşamış olan medeniyetler için önemli bir güzergâh konumuna gelmiştir. Turabdin, anlam bakımından Süryaniler 'in bu çevrede yer alan kiliseleri kapsayan metropolitik merkezidir. Bundan yola çıkarak Turabdin; Midyat Merkez, Mardin ve Midyat'ın bazı ilçelerini kapsamaktadır. Turabdin, binlerce yıl öncesinden başlamak üzere pek çok farklı kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bölgede yaşamış olan birçok kültür, günümüzde toplumsal olarak varlığını sürdürmüyor olsa da şu anda yaşamakta olan kültürlerin içinde yaşanmaya devam etmektedir. Mezopotamya'nın en önemli temsilcilerinden olan Mardin, başta Süryaniler olmak üzere Şemsiler, Yezidiler, Yahudiler ve Müslümanlar gibi farklı dinleri bünyesinde barındırmaktadır.

Çalışmanın 3. bölümünde Süryaniler, kültürleri, inanışları ve yaşam tarzları ile ele alınmış olup, Süryaniler'in kültürlerini mekânlarına yansıtma biçimlerinin din ve inançlarından bağımsız olmayarak geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra bu yansıma ve gelişimin Süryani kültürü üzerinden incelenebilmesi fırsatı bulunan Mor Gabriel Manastırı da bu özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

[312] Günay Ünver, **a.g.e.**, 2016, 25

Maneviyat ağırlıklı olan Süryani kültürünün dini öğretilerinin yapıldığı, ibadetlerin gerçekleştiği bir mekânda yansımış olmasının sonucu olarak mekânsal biçimlenişin ibadetler ile aynı doğrultuda ve ibadet gereksinimlerine cevap verici nitelikte olduğu görülmektedir. Aynı zamanda coğrafi sebeplerden de kaynaklı olarak mekânlarda kullanılmış olan malzemelerin de bu yansımadan etkilendiği sonucu çıkarılabilir.

Tez çalışmasının yürütülmüş olduğu, 1621 yıllık bir geçmişe sahip Mor Gabriel Manastırı, halen faal olmanın yanında dünyanın en eski manastırlarından biridir. 397 yılında Mor Şmuel ve Mor Şemun tarafından kurulmuş olan Manastır aynı zamanda Süryanilerin ikinci Kudüs'ü olarak kabul edilmektedir.

Kadim zamanlara dayanan yapılarının haricinde tarihsel süreçte burada yaşamış azizler, manastır okulunda yetişen önemli metropolit ve yazarlar, özellikle Fırat Dicle arasındaki bölgede Hristiyanlık tarihindeki rolü açısından Süryaniler' in Mezopotamya ve Asya'daki en ünlü manastırlarından biri olarak kabul edilmektedir.[313]

Mor Gabriel Manastırı 3.yyda bir dua evi üzerine kurulup, zaman içerisinde geliştirilmiştir. Süryaniler'in inşa etmiş oldukları birçok yapı, insanın doğudan geleceğine olan inanca bağlantılı olarak yönlendirilmiştir. Tez kapsamında çalışılmış olan Mor Gabriel Manastırı'nın da bu şekilde inşa edilmiş olduğu bilinmektedir. Zaman içinde farklı dönemlerde eklenen iç mekânlarına da yansıyan bu kültürel yönelimin etkileri, Manastırın bölümleri ve mekân organizasyonunun kültür etkisi ile düzenlenmiş olduğu görülmektedir.

Topografya bakımından kıraç ve tepede yer alan bir arazide konumlanmış olup, dışarıya görsel geçit vermeyecek yüksekliklerde duvarlar ile çevrelenmiştir. Bu görsel geçidin verilmeyişinin sebebi Süryanilerin zaman içerisinde uğramış oldukları sosyal baskılardır. Mimarinin kültür ile ilişkisi bakımından manastırda bunu gösteren bir diğer unsur ise Manastır bölümlerinde kullanılmış olan mimari mekân ögeleri ve Manastır genelindeki yapı elemanlarıdır. Kullanılmış olan pencerelerin konumu, mekân içinde yer alan donatıların renkleri, biçimleri, yüzey dokuları kültürü yansıtmaktadır. Pencerelerin yüksekte ve küçük olmasının sebebi Süryanilerin bir dönem ibadetlerini gizli tutarak yapmaları hem de sosyal baskıların yoğun olmasından kaynaklı olduğu saptanmıştır. Manastırda sembolizmin görüldüğü bir diğer unsur ise manastır bünyesinde kapılar, merdivenler ve bazı duvarlarda bulunan süslemlerdir. Süslemeler Manastır'a ziyarete gelen imanlının ruhani harmoniyi hissetmesini sağlamak amaçlı

[313] Hanna Dolapönü, **a.g.e.**, 4

yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Süslemelerin genelinde Yonca adı verile Gizli Haç motifinin kullanılmasının sosyal baskılarla ilintili olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak; İnsanoğlu, var olduğu günden bugüne kültüründen ayrıştırılarak düşünülemez. Her birey içinde bulunduğu kültürü yaşar, geliştirir ve aktarır. Süryaniler de her kültürde olduğu gibi bu aktarımı kendinden sonraki nesillere sağlayarak günümüze ulaştırmıştır. Maneviyat ağırlıklı olan Süryani kültürü bu aktarımı mekân karakterinde de göstererek kültürünü karakterize etmiştir. Hem Süryani kültürünün, hem de maneviyatının simgeselliğinin fazla olduğu Mor Gabriel Manastırı ve mekânları da bu kültürün izlerini taşımakta, halen faal olması sebebiyle de gelecek nesillere aktarabilme fırsatı sunmaktadır.

EKLER

Ek A: Mor Gabriel Manastırı Planları, Çizimleri

Ek B: Bölgedeki Diğer Manastır Planları

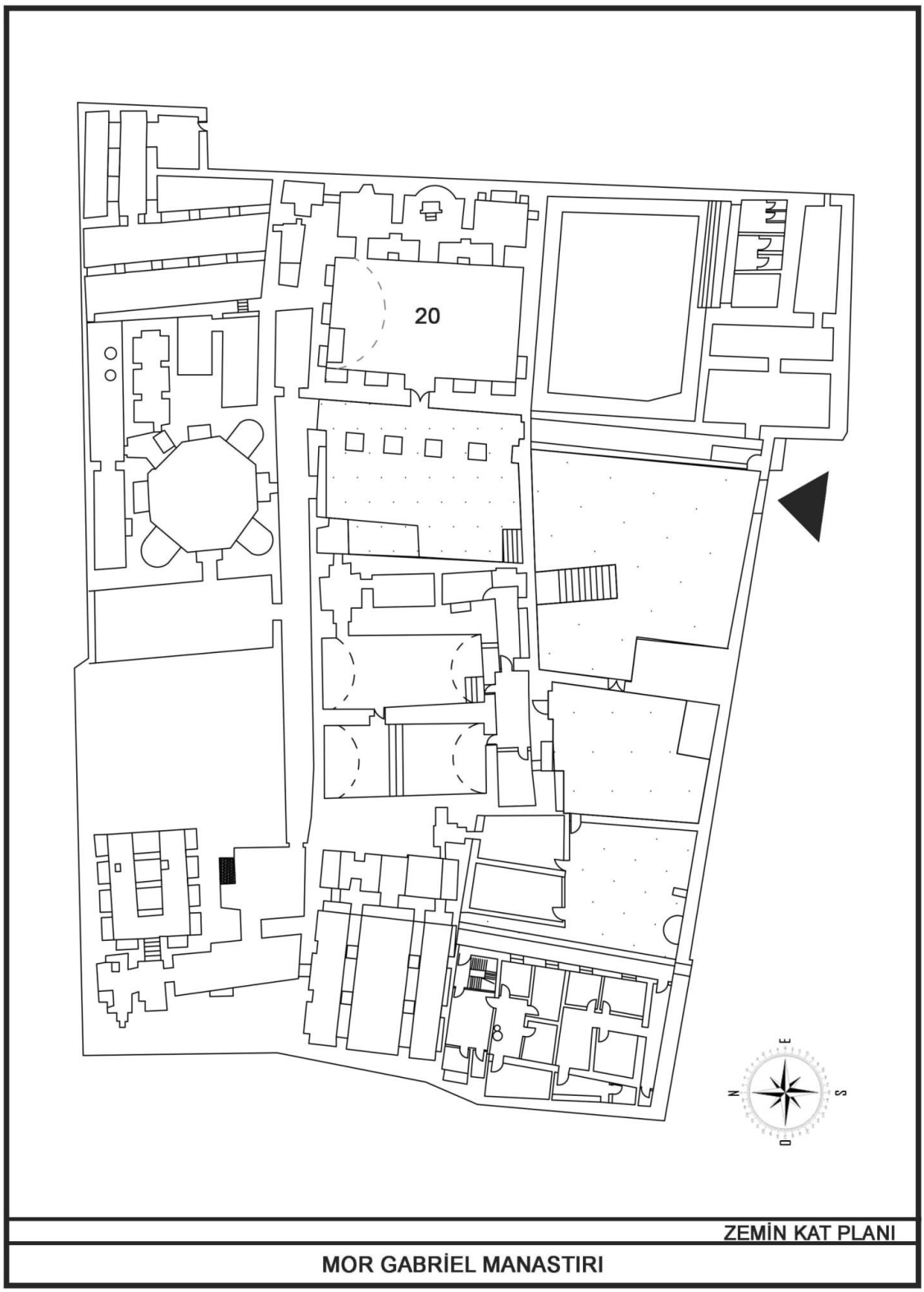
Ek C: Karşılaştırmalı Değerlendirme Tabloları

Ek A: Mor Gabriel Manastır Planları

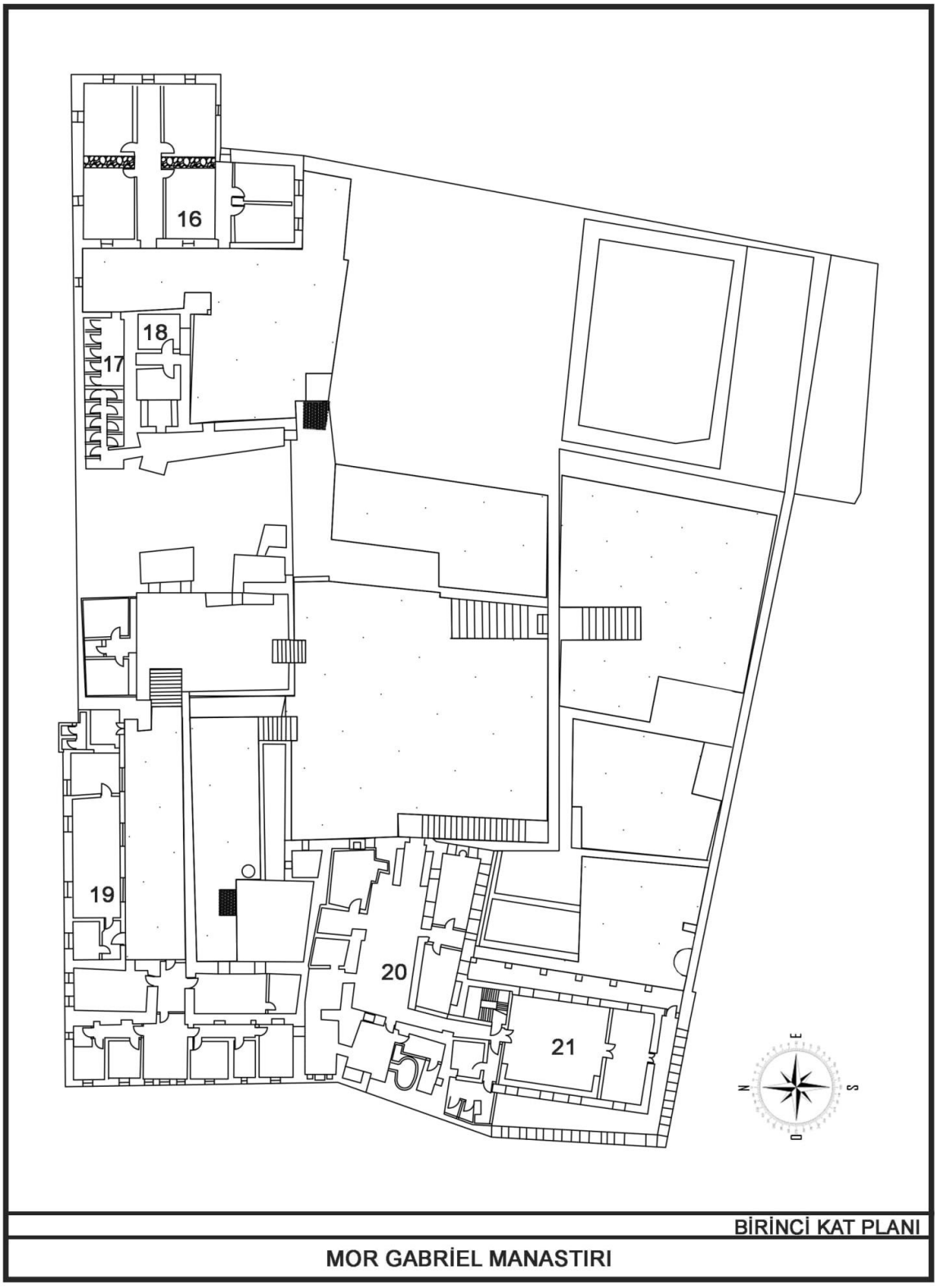

Şekil A *1* *Mor Gabriel Manastırı Vaziyet Planı*[314]

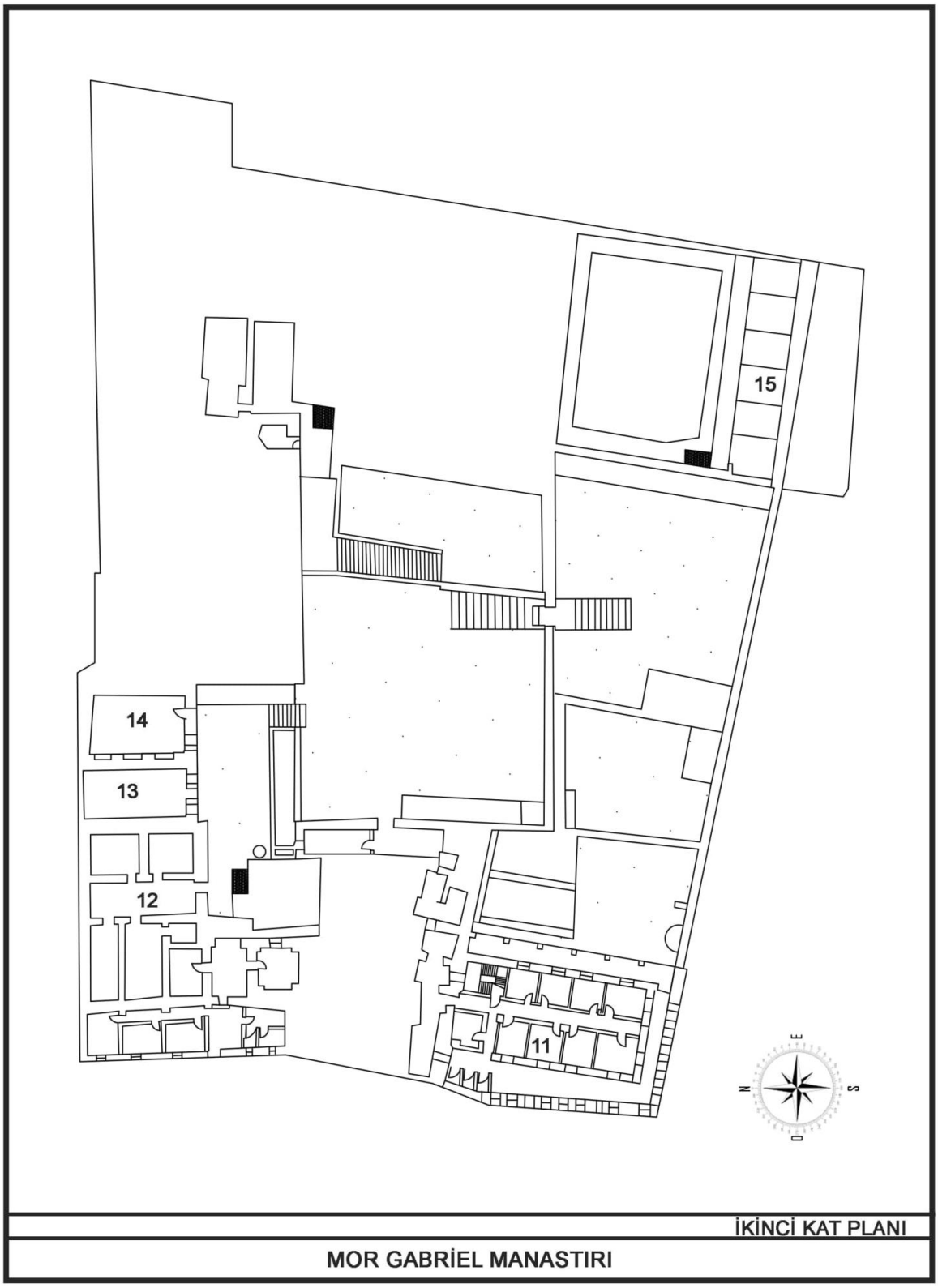
314 [314] Andrew Palmer **Monk And Mason On The Tigris Frontier** Cambridge Unıvercıty Press , London,1990, 2,3

Şekil A 2. *Zemin Kat Planı*

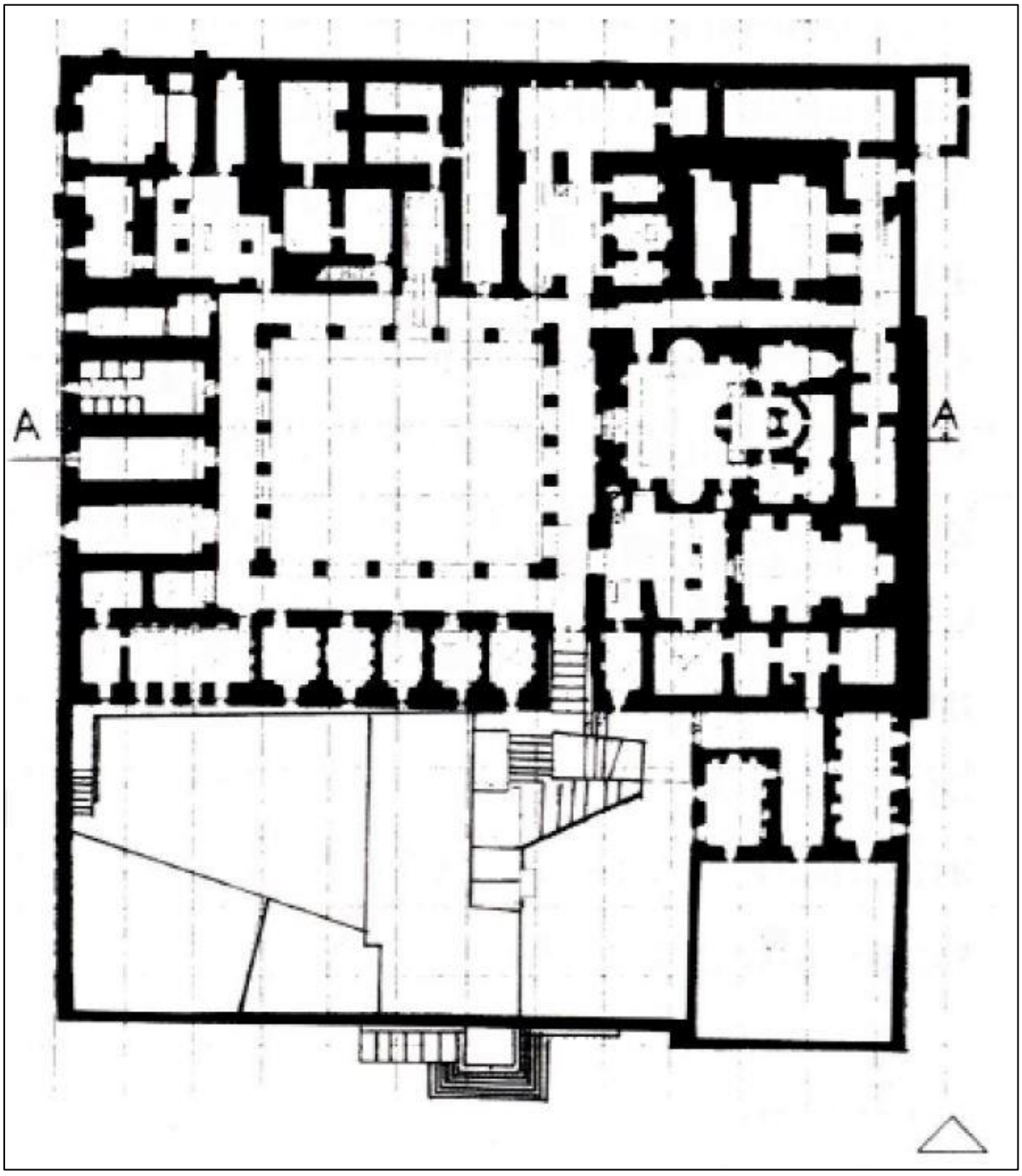

Şekil A 3. *Birinci Kat Planı*

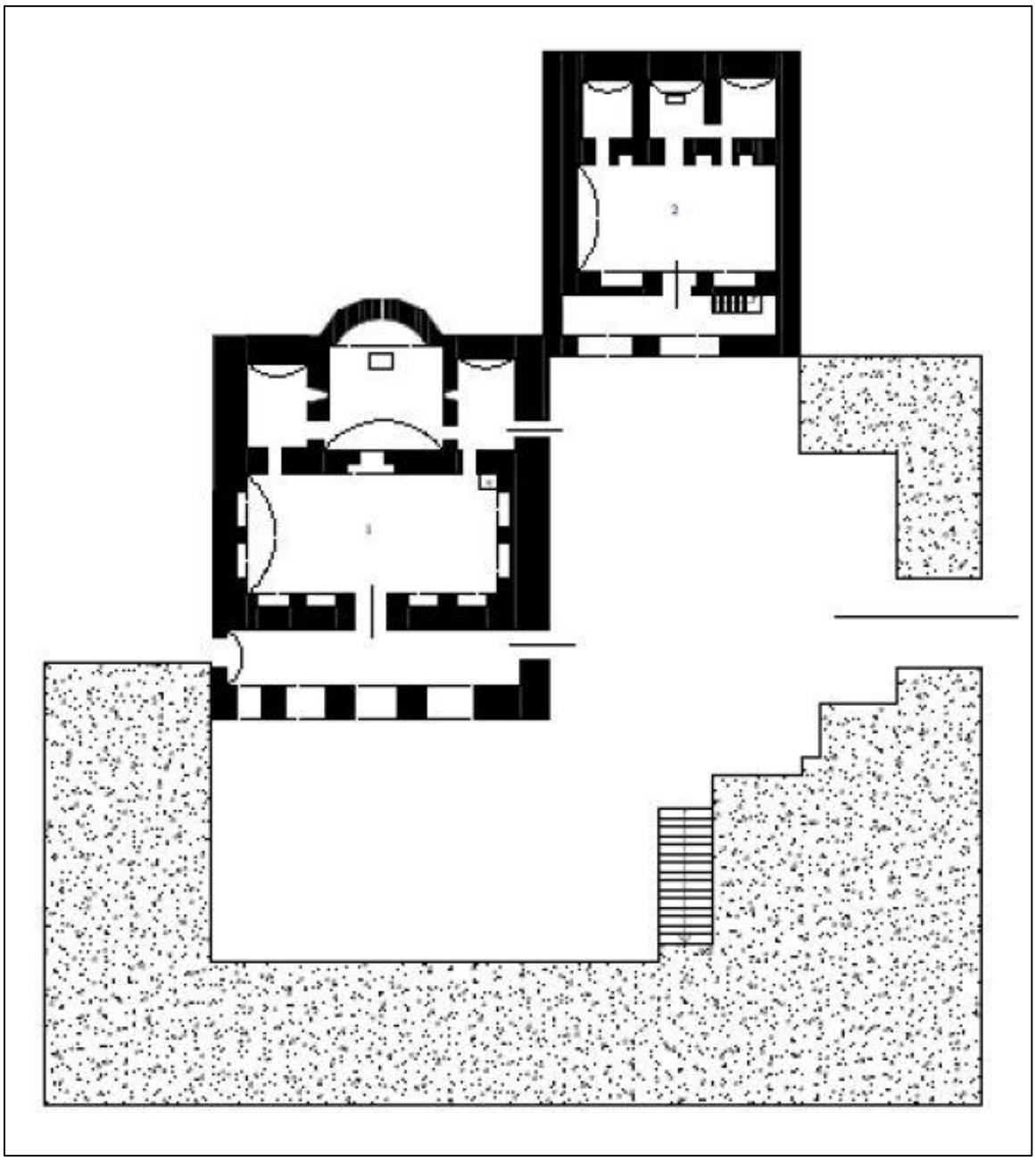
Şekil A 4. *İkinci Kat Planı*

Ek B: Bölgede Bulunan Diğer Manastırların Planları

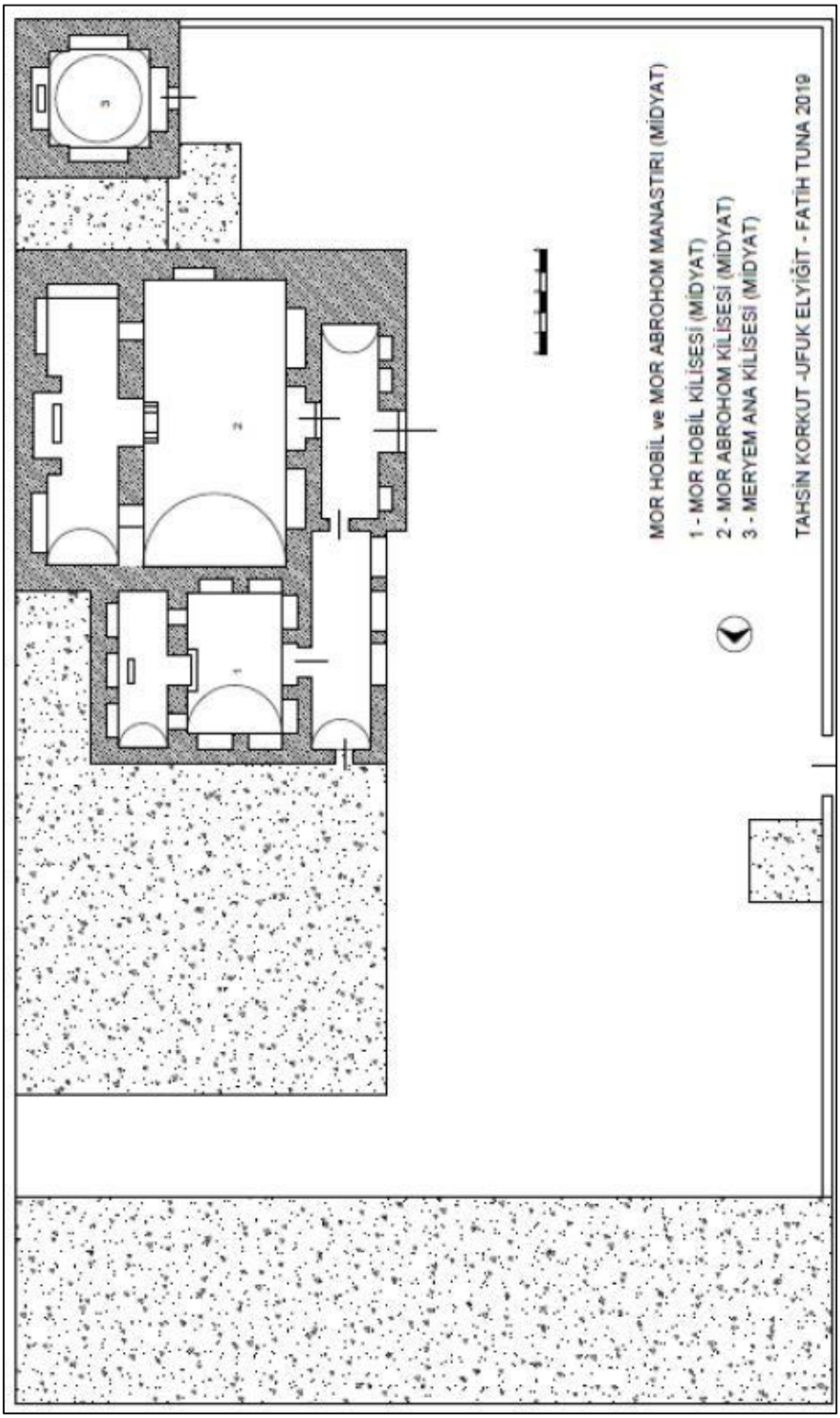
Şekil B 1. *Deyr-ul Zafaran Manastırı*[315]

[315] Ufuk Elyiğit, *Mardin İli Ve Çevresi Manastır Mimarisi,* Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 2020, 362

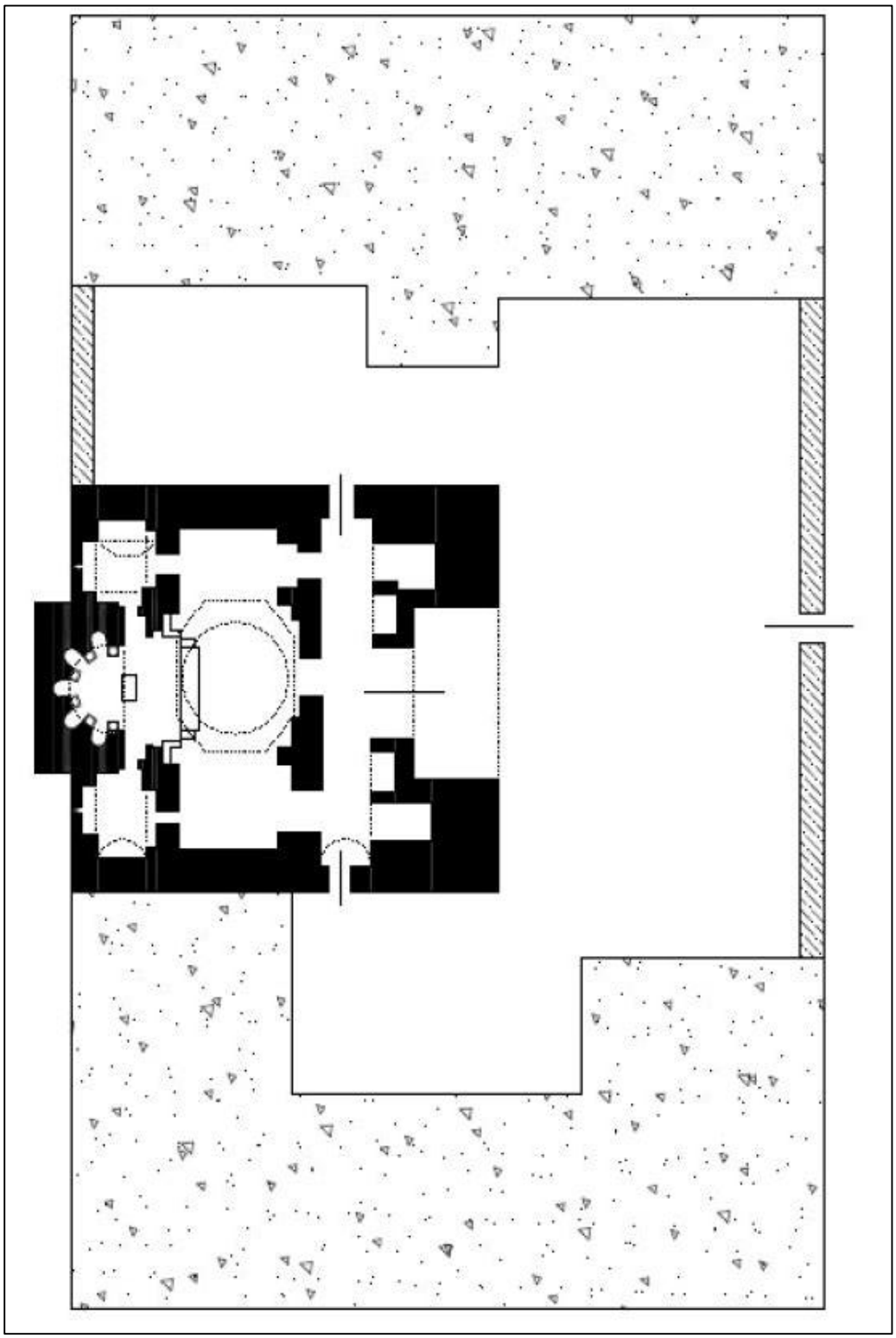
Şekil B 2. *Mor Yakup Manastırı*[316]

[316] Elyiğit, *a.g.e.*, 370

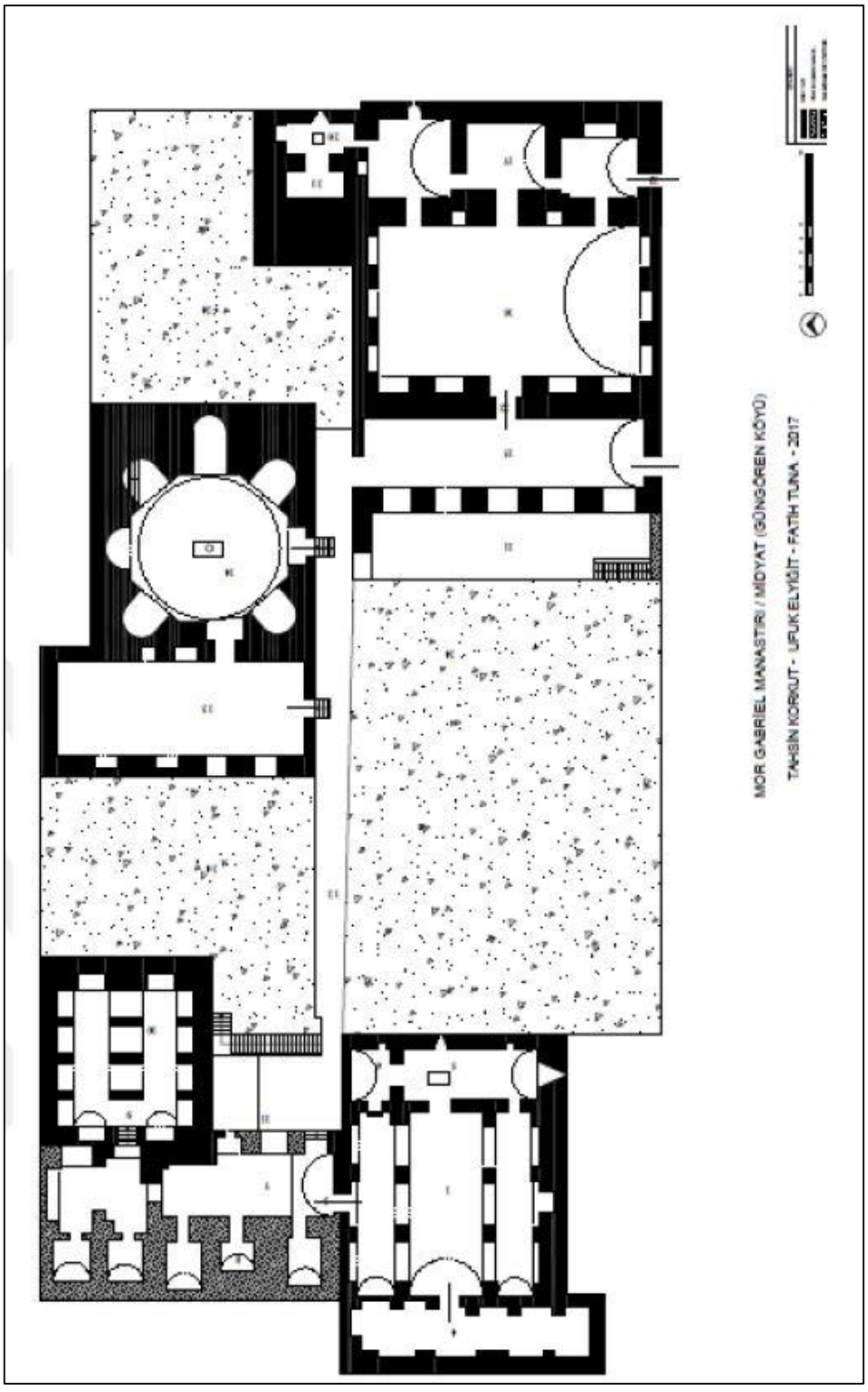
Şekil B 3. *Mor Abrohom Manastırı*[317]

[317] Elyiğit, *a.g.e.*, 364

Şekil B 4. *Meryem Ana Manastırı*[318]

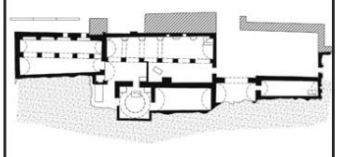
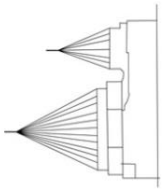
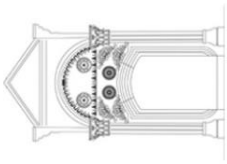
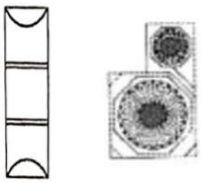
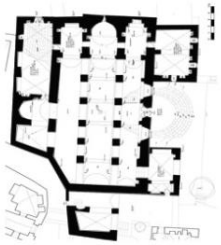
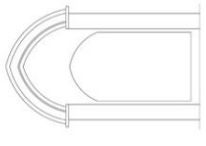
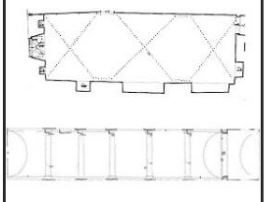
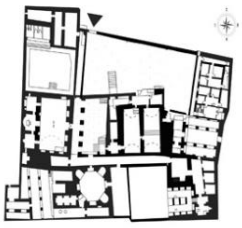
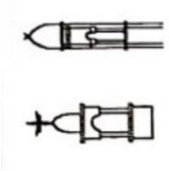
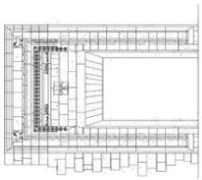
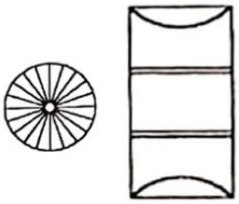
[318]Elyiğit, *a.g.e*., 367

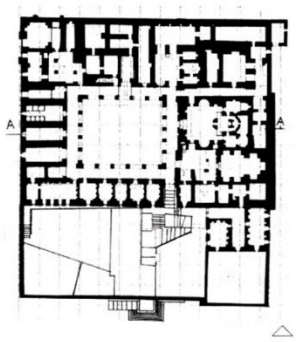
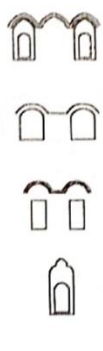
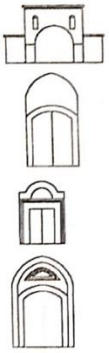
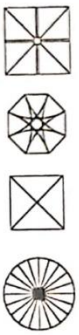
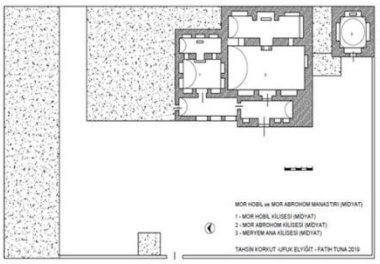
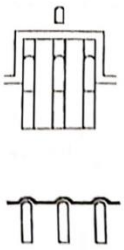
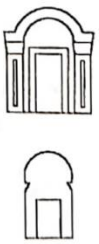
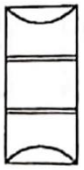
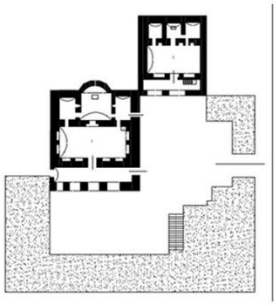
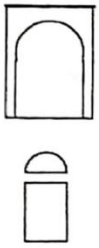
Şekil B 5. *Mor Gabriel Manastırı*[319]

[319] Elyiğit, *a.g.e.,* 363

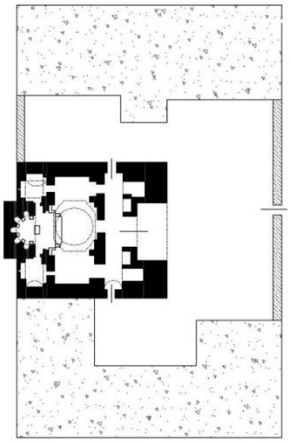
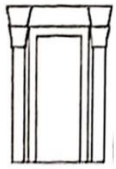
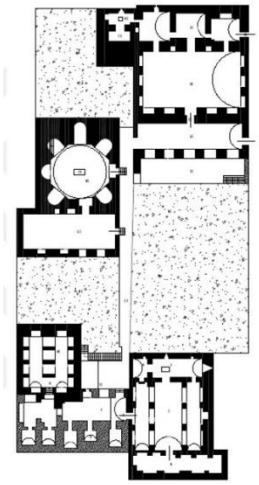
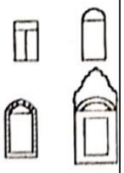
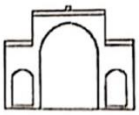
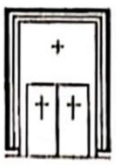
Ek C Karşılaştırmalı Değerlendirme Tabloları

ADI	PLANI	DİN/ TOPLULUK	CEPHE	ÇAN KULESİ/KUBBE	KAPILAR	ÇATI ÖRTÜSÜ
SOGMATAR POGNON MAĞARASI		ŞEMSİLER-HARRANİLER		YOK		BÜYÜK BİR KAYANIN İÇİ OYULARAK MEKAN YARATILMIŞ
LALEŞ TAPINAĞI		YEZİDİLER				
SARP KEVORK KİLİSESİ		ERMENİLER		KİLİSENİN ÇAN KULESİ, 1915 YILINDA YIKILMIŞTIR.		
MOR GABRİEL MANASTIRI		SÜRYANİLER				

Tablo C 1 *Turabdin Bölgesi'nde Yaşayan Dinlere Ait İbadethanelerin Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması*

ADİ	PLAN ŞEMASİ	YAPI ELEMANLARI			
		PENCERELER	KAPILAR	ÇATI ÖRTÜSÜ	
DEYR-UL ZAFARAN MANASTIRI					Merkez avlu etrafında çevrelenmiş bir yapıda olan manastır,bu özelliği ile geleneksel Mardin dokusunu yansıtmaktadır. Üst örtü bakımından çeşitli stilleri bünyesinde barındırmaktadır.
MOR ABROHOM MANASTIRI					Üç kilisesi bulunan manastrun Ana kilisesi kuzey güney aksında uzanan üç bölümlü mezbaha sahiptir. Manastırın medbahında bölgedeki manastırlarda sık görülmeyen at nalı kemerler bulunmaktadır.
MOR YAKUP MANASTIRI					Dışarıdan yarım kubbe sekizgen biçiminde algılanan apsite sahiptir. Medbah diğer manastırlarda olduğu gibiüç bölümden oluşmaktadır. Üst örtüsü bölgede yaygın olarak kullanılan beşik tonozdur

Tablo C 2 *Manastırların Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması 1. Grup*

	PLAN ŞEMASI	YAPI ELEMANLARI			DEĞERLENDİRME
		PENCERELER	KAPILAR	ÇATI ÖRTÜSÜ	
MERYEMANA MANASTIRI			 	 	Bölgedeki birçok yapıda olduğu gibi üst örtü olarak beşik tonoz kullanılmış olduğu görülmektedir. Apsisin üzerinde bulunan merkez kubbe üzerine sekiz kenarlı kubbe ile örtülüdür. Manastırın ana kilisesinin apsisinde bema bulunmaktadır.
MOR GABRİEL MANASTIRI		 	 	 	Üst örtü olarak manastırın genelinde beşik tonoz yaygın olarak kullanılmış olup, yalnızca Theodora Kubbesi'nde Meryem Ana Manastırı'nda olduğu gibi sekiz kenarlı mekana kubbe ile örtülmüştür. Pencereleri dışarıya görsel geçit vermeyecek konumda olan manastırın kapıları ise olabildiğince sade inşa edilmiştir.

Tablo C 3 *Manastırların Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması 2. Grup*

KAYNAKÇA

Adıgüzel Yusuf, Göç Sosyolojisi, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016

Ahundzade Esmer, *Sosyo Kültürel Değişim Kapsamında İç Mekânda Renk Kullanımı Ve Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara, 2014

Ainsworth William Francis, "*Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia Chalde and Armenia*", vol II., London, 1842

Akdemir Samuel, Dini Kurallarımız, İstanbul: İstanbul Baha Matbaası, 1972

Akyüz Gabriel, Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi Milattan Sonra *3.Yüzyıl*, Mardin: Mardin Kırklar Kilisesi, 1999

Akyüz Gabriel, Tüm Yönleriyle Süryaniler Kırklar Kilisesi, (Mardin, 2005)

Albayrak Kadir, Keldani ve Nasturiler, Ankara: Vadi Yayınları, 1997

Albayrak Yusuf, "Soğmatar" *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* s: (48), 2020

Alici Nedim, *İç Mekânda Renk Ve Renklerin İnsan Psikolojisine Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Ana sanat Dalı, İstanbul, 2019

Alp Aysu, *Mekân Düzenlemesi İle Davranışlar Arasındaki İlişkiler Açısından Tiyatro Binalarında Kullanıcıya Ait Mekânların İrdelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1993, İstanbul

Altan İlhan, Mimarlıkta Mekân Kavramı, İstanbul: Ofis 2005 Yayınları,1. Basım

Altınışık Kenan, 5500 Yılın Tanıkları Süryaniler, İstanbul: Altan Matbaacılık, 2004

Altun Işıl, Kandıra Türkmenlerinde Doğum Evlenme Ve Ölüm, Kocaeli: Yayıncı Yayınları, 2004

Ana britanica, 1986

Ana Britanica, Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, cilt 21, 1994

Anık Mehmet, Kültür Ve Çok Kültürlülük Sosyolojisi, İstanbul: Açılım Kitap, 2012

Anthony Smith, Ulusların Etnik Kökeni, Ankara: Dost Kitabevi, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, 2002

Arnheim Rudolf, Görsel Düşünme, çev. Rahmi Öğdül, İstanbul: Metis Yayınları, 2015

Arnheim, Görsel Düşünme, İstanbul, İstanbul Metis Yayınları, Çev.Rahmi Öğdül, 2009

Arnott Hamilton, Byzantine Architecture and decoration, (Batsfort Ltd. London, 1956)

Arseven Celal, "Kilise" Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Milliyet Yayınları, cilt 3

Arslantürk arman 2011

Artun Erman, Türk Halkbilimi, İstanbul: Karahan Kitabevi, 2009

Aslan Leyla, *Kırsal Süryani Dini Mimarisi Korunması Kapsamında "Elbeğendi Köyü (Kafro Tahtayto), Mor Yakup Kilisesi" Restorasyon Önerisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, 2018

Assad Assad, Süryani İsmi Üzerine, Södetalja-İsveç: Bahra Süryoyo, 1988

Aşkın Hatice, *İç Mekânda Kullanıcı Ve Doğal Çevre Etkileşimini Arttırmaya Yönelik Yaklaşımlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Haziran 2019

Atasoy Emin, *Çevre İçin Eğitim İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum Ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Bursa, 2005

Atıya Aziz Suryol, Doğu Hristiyanlığı Tarihi, İstanbul: Doz-Basım Yayın, 2005

Atiker Erhan, Modernizm Ve Kitle Toplumu, Konya: Vadi Yayınları, 1998

Aydın Cebrail, Tarihte Süryaniler, İstanbul: Sıralar Matbaası, Cilt 1,1964

Aydın Emanuel, Süryaniler, Viyana: Nuhro Yayınları, 1982

Aydınlı Semra, *Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1992

Aydınlı Semra, *Mimarlıkta Görsel Analiz*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi İstanbul, 1992

Beğdaş Yusuf, "Süryani Kilisesi Ve Antakya Kürsüsü", Heto Dergisi,Sayı 3 (2000) Beğtaş Malfono Yusuf, *Süryaniler ve Tarihteki Önemleri*, Midyat: Turabdin Süryani Metropolitliği, 2002

Benedikt Michael L., "Cityspace, Cyberspace, And The Spotiology Of İnformation", *Journal of Virtual Worlds Research*, Vol 1 No 1, (July, 2008)

Berksun Fikri, *Mekân Bileşenleri Tasarımda Malzeme Seçimi İçin Kullanıcı Gereksinimlerini Değerlendiren Bir Yöntem*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, İnşaat ve Mimarlık Fakültesi, Trabzon, 1979

Bilge Yakup, Geçmişten Günümüze Süryaniler, İstanbul, Zvi Geyik Yayınları, 2001

Bilge Yakup, Süryanilerin Kökeni ve Türkiye'deki Süryaniler, İstanbul: Zafer Matbaası, 1991

Boratav Pertev Naili, 100 Soruda Türk Folklorü, İstanbul: K Kitaplığı, 1999

Brock Sebastian, Süryani Geleneğinde Kutsal Kitap, İstanbul: Zafer Matbaası, Çev. Cirsus Bulut, 2000

Brock Sebastian, The Hidden Pearl: At The Turn Of The Third Millenium; The Syrian Orthodox Witness, Roma: Cilt II. Trans World Film 2001

Bülbül Mustafa, Türkiye'nin Süryanileri, İstanbul: TASAM Yayınları 2005

Büyükçelen Can, *Algı Yanılsamalarının Mekân Tasarımına Etkisi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Ana Bilim Dalı, 2007

Claude Levi-Strauss, Irk, Tarih ve Kültür, İstanbul: Metis Yayınları, 2007

Ching, F. D. K., Mimarlık, Biçim, Mekan Ve Düzen, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, (İstanbul, 2002)

Cüceloğlu Doğan, İnsan Ve Davranışı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2.Baskı, 1991

Çağırkan Barış, "Hibrit, Kimlik Ve Aidiyet Yeni Toplumlar Yeni Kimlikler", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,* Cilt 5, Sayı 8, (2016): 2613-2623 (DOI: 10.15869/itobiad.281840), Erişim tarihi:12.01.2021

Çakı Fahri, Yılmaz Şefik, “Süryaniler ve Süryanilik 3”, Kimlik Tartışması ve Süryaniler Bir Literatür Çalışması, 2005

Çekinmez Vural, “Farklı Kültürlerde Renklerin Anlamları”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi

Çelik Mehmet, Süryani Kilisesi Tarihi, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1987

Çelikbaş Çetin 2009 (340)

Çetin İhsan, “Mardin Çevresi Arapları: Mihalmiler Ve Kökenleri”, *Kırkbudak Anadolu Halk İnançları Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, 2006

Demir Zeki, Süryani Ortodoks Kilisesi Gelenekleri Ve Yedi Gizi, İstanbul, Anadolu Ofset

Deveci Yıldız, “Osmanlı’dan Günümüze Mardin Ermenileri”, I. Uluslararası Mardin Tarihi

Dinçer Ayşe, *Konutlarda Mekân Tasarımı Kriterlerinin Görsel Algılama Açısından İncelenmesi,* (Yayınlanmaış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri İç Mimarlık Anabilim Dalı, 2011 İstanbul

Doğan İsmail, Sosyoloji Kavramlar Ve Sorunlar, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008

Dolapönü Hanna, “Süryaniler”, Öz Hikmet Dergisi, Mardin, sayı 6, 1955

Dolapönü Hanna, Deyr-ul Umur Tarihi, 1961)

Durak Nihat, *Süryani Ortodoks Kilisesi’nde İbadet*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000

Eagleton Terry, Kültür Yorumları, Ayrıntı Yayınları, Çev. Özge Çelik, 2005

Elyiğit Ufuk, Korkut Tahsin, “Tur Abdin B|lgesinde Beth Sluto/Slutho (Yazlık Kilise/Dua Evi) Geleneği”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s(49): 175-206, 2020

Elyiğit Ufuk, *Mardin İli Ve Çevresi Manastır Mimarisi,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 2020

Engin İsmail, “Süpürge Zanaatçısı Örneğinde Kültürel Süreç Ve Kültürlenme”, Ankara *Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt 33, sayı 12, (1990)

Erbaş Ali, Hristiyanlıkta İbadet, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003

Eriç Murat, Yapı Fiziği ve Malzemesi, (stanbul: Literatür Yayıncılık, 1994

Eroğlu Feyzullah, Davranış Bilimleri*,* Erzurum: Mavera Yayınları, 1993

Eröz Mehmet, “Türk Boylarında Kansız Kurban Geleneği”, Türk Kültürü, (Mayıs-Ağustos 1980):211-214

Evci Fikret, Arcan Enis Faik, Mimari Tasarıma Yaklaşım, İstanbul: 2K Yayınları, 1992

Franz Boas, “İntroduction Handbook of American Indian Languages, Vol. 1, Bureau of American Ethnology”, Bulletin 40. Washington: Government Print Office, (1911)

Frye Richard Nelson, “Assyria And Syria: Synonims”, *Journal Of Assyrian Academic Studies*, Vol11 No2, 1997

Göler Serpil, *Biçim, Renk, Malzeme, Doku Ve Işığın Mekân Algısına Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, Haziran 2009 İstanbul

Griffith Sidney H., Julian Saba, "Father Of The Monks Of Syria", *Journal Of Early Christian Studies,* Cilt2 1994

Grousset René, Başlangıcından 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi, İstanbul,2005

Günal Veysi, *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler Ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Beşeri Ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı Ankara 2006

Günaltay Mehmet Şemsettin, İslam Öncesi Araplar Ve Dinleri, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013

Günaltay Şemsettin, Yakın Şark III. Suriye Filistin, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987

Günel Aziz, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır: Oya Matbaası, 1970

Güneş Hüseyin, "Turabdin Yöresinin İslamlaşma Süreci", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,3(6), (2012)

Güngör Hulusi, Temel Tasar, İstanbul: Bilgisayar Destekli Baskı Ve Reklam Hizmetleri, Genişletilmiş 3.Baskı 2005

Gür Mehmet Sadık, "Süryanice", (TDV İslam Ansiklopedisi, c.38, 2000)

Gürer Latife ve Gürer Gül, Temel Tasarım, İstanbul, Birsen Yayınevi, 2004

Güvenç Bozkurt, İnsan ve Kültür, İstanbul: Boyut Yayınları, 1973

Güvenç Bozkurt, Kültür Konusu ve Sorunlarımız, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985

Güvenç Bozkurt, Kültürün ABC'si, İstanbul: YKY Yayınları 1997

Hasol Doğan, Ansiklopedik Yapı Sözlüğü, İstanbul: Yem Yayınları, 2016

Haviland William A., Prins Herald E. L., Walrath Dana, Mcbride Bunny, Kültürel antropoloji, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Çev: Hüsamettin İnanç, Seda Çiftçi, 2002

Hillier B., Architecture And Behavior, Does Of Architecture Determine Anything *Creating Life,* Or, ,3(3), 1987,

Işık İhsan, Kültürümüzün Kimliği, İstanbul: Beyan Yayınları, 4. Baskı, 1995

İnam Ahmet, Felsefeden Devşirme Bilecekleri Üzerine Mimarlık Ve Felsefe, İstanbul: Yem Yayınları 2002

İncil, Tekvin 1:28

İris Muzaffer, Bütün Yönleriyle Süryaniler, İstanbul, Kişisel Yayınlar 2003

Kaplan Necla, "Süryani El Yazmalarında Meryem'e Müjde Tasvirleri (6. ve 13. Yüzyıllar)" Journal of Artuklu Academia 8 (1) 2021

Kaptan Burak, *20. Yüzyıldaki Toplumsal Değişimler Paralelinde İç Mekân Tasarımı Eğitiminin Gelişimi*, 8Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003

Kaptan Burak, *İç mekânın Niteliğini Belirleyen Ögelerin Görsellik Kazanmasını Sağlayan Oluşumlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir, 2001

Karaduman Huri Melek, *Türklerde Dayanışma Kültürü Ve Toplumsal Empati*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya, 2019

Karakaş Berrin, *Süryani Kırsal Mimarisi Üzerine Bir Araştırma Basrin Köyü Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Diyarbakır, Haziran, 2011

Katar Mehmet, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 3 (9), (2001)

Katerina M., Natural light in Learning Environments, M.Arch Thesis, University of Nicosia - Department of Architecture, Cyprus, 2012

Keser Elif, Turabdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi, İstanbul: 10.Yıl Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları 2002

Koluman Aziz, a.g.e.

Kongar Emre, Toplumsal Değişme Kuralları Türkiye Gerçeği, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995

Korotayev Review of Andrey, Malkov Artemy, and Khaltourina Daria, Introductıon to Social Macrodynamics, Compact Macromodels of The World System Growth, Moskova: URSS, 2006

Küçük Zeynep Gül, *Mardin Ve Çevresinde Süryaniler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana, 2008

Lefebvre Henri, The Production Of Space, Oxford: Wiley Blackwell, Translated by Nicholson-Smith 1991

Lowry Bates, The Visual Experience: An Introductıon To Art, Practice- Hall, 1st Ed. Hardcover, 1961

Maloney George A., Eastern Churches New Catholic Encyclopedia *Cilt 5.*, Washington: M.C. Grow Hill Book Company, 1967

Marshall Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, Çev. Okan Akınbay ve Derya Kömürcü, 1990

Meiss Von, Elements Of Architecture From From To Place, New York: Spon Press, 2002,Meydan Larousse, Büyük Lügat Ve Ansiklopedi, İstanbul, c.VIII., 1972

Morton David A., Albertine Kurt H., Morton İnsan Anatomi Atlası, Nobel Tıp Kitabevleri, Çev. Mustafa Büyükmumcu, 1.Baskı, 2013

Munro Thomas, Form and Style in the Arts, Clevelend-Ohio: The Pres of Case Western Reserve Universıty, 1970

Mutlu Belkıs, Mimarlık Tarihi Ders Notları I, İstanbul: Mengitan Matbaacılık, 1996

Nelhans bertil, Asuri, Arami, Keldani, Süryani adlandırmalarının dünü bugünü üzerine, (Södertalje- isveç, Nsibin yayınları 1990)

Oğuzkan Zeynep Beyza, *Tüketim Toplumu Kimlik Ve Din*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Anabilim Dalı, İstanbul, 2019

Okumuş Ejder, "Zaman Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi", Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi Sayı (2)10, 2010

Oswald Parry, Six Months İn A Syrian Monastry, London Horace Cox,1895

Özcoşar İbrahim, Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat: 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri, Ankara: Beyan Yayınları 2008

Özder Lale, Güler Sular, Mardin İli Midyat İlçesi Telkâri Gümüş İşlemeciliği, Geçmişten Günümüze, Midyat Sempozyumu, Mardin: 2003

Özgen S. Ege Adalarında Mimari Kimliğin Yeri, *Yapı dergisi* s(60) İstanbul, 2003

Özmen Abdurrahim, *Turabdin Süryanileri Örneğinde Etno Kültürel Sınırlar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006

Özsöz Cihad, Sınıf ve Kimlik, Sosyoloji Notları, sa.9

Öztemir B. Murat, Yezidiler ve Süryaniler, İstanbul: Ekin Yayınları, 1988

Öztemiz Mutay, II. Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik Siyasal Ve Ekonomik Açıdan Süryaniler, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012

Öztuna H. Yakup, Görsel Etkileşimde Temel Tasarım*,* İstanbul, Tibyan Yayıncılık, 2007

Palmer Andrew Monk And Mason On The Tigris Frontier Cambridge Unıvercıty Press ,

London,,1990

Palmer Andrew, Canlı Kültür Mirası Turabdin, 1990

Rapoport Amos, Human Aspects Of Urban Form And Design*,* Oxford: Pergamon Press,1969, 20-24

Rutherford Jonathan, Kimlik, Topluluk, Kültür, Farklılık, İstanbul: Sağlam yayıncılık, Çev.: İrem Sağlamer, 1998

Sahil Sare, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Kültürel Ve Mekânsal Değişimin Başkent Ankara'dan Örneklenmesi", Uluslararası 7. Yapım Ve Yaşam Fuarı Kongresi 25-30 Nisan Bursa Türkiye Bildiriler Kitabı, 1995

Salbacak Salih, *Anadolu Konut Geleneğinin Kültürel Süreklilik Bağlamında İrdelenmesi,* (Yayınlanmaış Sanatta Yeterlilik Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, 2015 İstanbul

Sarı Gökhan, *Geçmişten Günümüze Süryaniler Ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı 2011

Sempozyumu Bildirileri, Mardin, 2006

Serdaroğlu Mithat, Süryani Türklerinin Siyasi Ve İçtimai Tarihi, İstanbul: Baha Matbaası, 1974

Shulz Nonberg, Excistance, Space and Architecture, London: Studıo Vista, 1971

Solak Sevcan Güleç, "Mekân Kimlik Etkileşimi Kavramsal Ve Kuramsal Bir Bakış", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s(6), (2017)

Sözen Metin, Uğur Tanyali, Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi,1994

Stuart Hall, (1981b) "Cultural Studies: Two Paradigms." Culture, Ideology and Social Process. T. Bennett v.d. (der.) içinde. Londra: Open University Press.

Stuart Hall, “Kültür, Medya Ve İdeolojik Etki”, *Medya İktidar İdeoloji*, Mehmet küçük(ed), Ankara, (1985)

Tabakçı Nurullah, Alt Kültürlerde Kimlik Türkiye'deki Karaçaylar, Konya: Kömen Yayınları, 2009

Tahincioğlu Yakup, Tarihleri Kültürleri Ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler, İstanbul: Butik Yayıncılık, 2011

Taylor Barbara, Brandfords.,Easy Steps To Succesful Decorating, New York, Hardcover, October 29, 1971

Tezel Derya, *Mekân Tasarımında Doğal Işığın Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007

Tezokur M. Hadi, *Süryanilikte İbadet*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2004, Diyarbakır

Timuremre Nigar, *Kültürün Mimarlık Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi Japon Kültürü Ve Ando Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004

Turgut Hülya, *Kültür Davranış Mekân Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1990

Turhan Mümtaz, Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1987

Tümer Günay, “Günümüzde Doğu Hristiyanlığı, “Asrımızda Hristiyan Müslüman Münasebetleri”, İstanbul Tartışmalı ilmi Toplantılar Dizisi, 1993

Tümer Günay, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, İstanbul: Kamer Yayınları, 1993

Tylor Edward, Primitive Culture Vol I. , London: John Murray, Albemarle Street, 1871

Ustaoğlu Eda, “*Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri”,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji, İnsan Bilimleri Ve Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul, 2007

Uygur Nermi, Kültür Kuramı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984

Ünügür Mete, Ergonomi Tekniklerinin Mimarlık Araştırmalarında Kullanılma Olanakları, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1981

Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İstanbul: İhsan Yayınları, 2016

Ürek Melki, “Süryanilerin Tarihi ve Sosyolojik Yapısı”, *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı2, 2013

Üstün Orhan, Dünya Dillerinden Süryanilik, İstanbul: Festival Yayınları 2016

Veyis Örnek Sedat, Türk Halk Bilimi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000

Vööbüs Arthur, History Of Asceticisin İn Syrian Orient, Virginian: Louvain: Secrétariat du CorpusSCO 1960

Wersame Abdullah Nar, *Kültürel Farklılıkların Uluslararası İşletmeler Üzerindeki Yansımaları Ve Faaliyet Gösteren Türk İşletmelerinin Deneyimlerinin Belirlenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İşletmecilik Anabilim Dalı, Eskişehir, 2016

Wright Frank Lloyd, In the Cause of Architecture, New York, Architectural Record Books, 1975

Yarbus Alfred L., Eye Movements And Vision, Springer Science And Business Media,1967

Yardım Gözde, *Sosyal Medyada Kültürel Kimliklerin Dönüşümü Odaklı "Blogger Anne" Kimliklerinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı, Eskişehir, 2017

Yardımcı Nurettin; Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran, Ege Yayınları, İstanbul,2007

Yelda Tutar Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Balıkesir, 2016.

Yener Nuran, "Mekânda Yüzeylerin Algılanması Ve Malzeme Mimari Biçimlendirme", Yüzey Sempozyumu Ankara, 2000.

Yüce Ozan, *Algı Ve Tasarım Kriterlerinin Mekân Olgusuna Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Bilim Dalı, Mayıs 2018, İstanbul.

Zengel Rengin, "Mekân Algısına Yönelik Farklık Okuma Biçimleri", Mimarlık Ve Yapı Malzemeleri Dergisi, S/C, (2008).

Zevi Bruno, Mimariyi Görmeyi Öğrenmek, İstanbul: Birsen Yayınevi, Çev. Demir Divanlıoğlu,1990.

Zvorykin Anatoliç Alekseeviç, "Some Problems Of The Theory Of Culture", Journal of World History No2, 1967.

İnternet kaynakları

Kültür, http:stk.bilgi.edu.tr/docs/ugur_std_9pdf, Başlık: Kültür, Kültürel Kimlik Ve Kültürel Haklar, Sivil Toplum Ve Demokrasi Konferans Yazıları No: 9, Erişim Tarihi 24.12.2020

Algılama Süreci, https://www.perakendeokulum.com/algilama-sureci-ve-isleyisi/ Erişim:24.10.2020)

PhilipRonan,http://en.wikipedia.org/wiki/File:EM_spectrum.svg,CCBYSA2.5, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid= 19770764, Erişim Tarihi: 26.12.2020

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/mor-gabriel-deyrulumur-manastiri, Erişim Tarihi: 01.01.2021

http://www.karmabilgi.net/renk-tayfi-ve-gorunur-isik/ Erişim:10.01.21

http://renketkisi.com/renk-cemberi.html/ Erişim:20.01.2021

https://tr.foursquare.com/v/s%C3%BCryani-kadim-meryem-ana-kilisesi/505ed7c0e4b09e9783baa731?openPhotoId=5a716080286fda48de7f9c4f/ Erişim Tarihi, 22.01.2021

http://elfintataroglu.blogspot.com/2012/06/renkler-ve-ruhani-alem.html/_ , Erişim Tarihi: 04.03.2021

https://tr.pinterest.com/pin/1618549858052011/ Erişim Tarihi: 09.03.2021

https://kulturenvanteri.com/yer/anitli-meryem-ana-manastiri-midyat/#16/37.474697/41.609669, Erişim Tarihi, 12.04.2021

https://tr.pinterest.com/pin/402720391678334536/ Erişim: 25.03.2021

www.süryaniler.com Erişim tarihi:21.03.2021

https://www.atlasdergisi.com/kesfet/gezi/mardin-deyrulzafaran-manastiri-mardin-gezi-rehberi.html Erişim Tarihi:04.04.2021

https://www.kulturportali.gov.tr/ erişim tarihi, 08.04.2021

http://suryaniler.com/ Erişim tarihi, 08.04.2021

https://www.google.com.tr/maps/place/Mor+Gabriel+Monastery/@37.3424785,41.3422505,11.25z/data=!4m5!3m4!1s0x0:0x1fe2ddff94212f64!8m2!3d37.3218136!4d41.5384148/ Erişim Tarihi, 21.07.2021

https://www.yollardan.com/mor-gabriel-manastiri-bilgileri-tarihcesi/ Erişim Tarihi 26.05.2021

https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g780971-d2651171-i439809172-Mor_Gabriel_Monastery-Midyat_Mardin_Province.html/ Erişim Tarihi; 28.06.2021

https://tr.pinterest.com/pin/105130972540311444/ Erişim Tarihi 29.05.2021

https://atlastozu.com/2014/06/01/mardin-dara-antik-sehri-mor-gabriel-manastiri-ve-midyat/ https://tr.pinterest.com/pin/105130972540311444/ Erişim Tarihi 02.04.2021

https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/mardindeki-1600-yillik-mor-gabriel-suryani-manastiri/?_szc_galeri=1/___https://atlastozu.com/2014/06/01/mardin-dara-antik-sehri-mor-gabriel-manastiri-ve-midyat/ Hata! Köprü başvurusu geçerli değil. /> Erişim Tarihi; 06.08.2021

https://offbeattravel.blog/wp-content/uploads/2018/04/20180305_122850_result.jpg/ Erişim Tarihi;11.08.2021

https://books.google.com.tr/books?id=cFJKAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Carsten+Niebuhr%22&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false